

FİKİR MİMARLARI DİZİSİ - 5

GOETHE

Faust

•

Genç Werther'in Acıları

•

Doğu-Batı Divanı

•

Ruh Akrabalıkları

•

Edebiyat ve Hakikat

say

Fikir Mimarları - 5

GOETHE

Yazan ve Yayıma Hazırlayan:

Prof. Dr. Gürsel Aytaç

say

Fikir Mimarları - 5
GOETHE
Sertifika No: 10962

Yayın Yönetmeni: Aslı Kurtsoy Hısım
Yazan ve Yayıma Hazırlayan: Prof. Dr. Gürsel Aytaç
Editör: Derya Önder
Sayfa Düzeni: Tülay Malkoç
Say Yayınları
Ankara Cad. 54 / 12 • TR-34410 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
web: www.sayyayincilik.com
e-posta: sayyayinlari@ttmail.com
Genel Dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 54 / 4 • TR-34410 Sirkeci-İstanbul
Telefon: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
e-posta: dagitim@saykitap.com
online satış: www.saykitap.com

Gürsel Aytaç

27 Ağustos 1940 Eskişehir doğumlu. Ankara Kız Lisesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi mezunu. Akademik kariyerine Alman Dili ve Edebiyatı Kürsüsünde 1962'de başladı. 1966'da doktorasını "Hermann Hesse'nin 'Boncuk Oyunu' Romanında Var Olma ve Oluş" konusunda verdi. 1970 yılında doçent, 1975 yılında profesör oldu. DAAD, Humboldt burslarıyla çok kereler Almanya'nın Marburg, Köln, Münih, Avusturya'nın Viyana kentlerinde araştırmalarını sürdürdü, alanıyla ilgili sempozyum ve kongrelere katıldı. Uluslararası Germanistler Birliği IVG'nin yönetim kurulu üyeliğinde bulundu. PEN, Edebiyatçılar Birliği ve İlesam üyesi olan Gürsel Aytaç, edebiyat araştırmalarının yanı sıra Zweig, Hauer, Frisch, Dürrenmatt, Mann ve Goethe'den edebi çeviriler yaptı. 2008'de D.T.C. Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı başkanlığı görevinden emekli oldu.

Başlıca Eserleri:

Die Glückseligkeit in Wielands "Geschichte des Agathon"

Thomas Mann'ın "Büyülüdağ ve Lotte Weimar'da"

Romanlarındaki Edebi Kişiliği

Romancı Yönüyle Heinrich Böll

Yeni Alman Edebiyatı Tarihi

Çağdaş Alman Edebiyatı Tarihi

Çağdaş Türk Romanı Üzerine İncelemeler

Edebiyat ve Kültür

Edebiyat ve Medya

Edebiyat Yazıları I–II–III

Edebiyat Yazıları 1995–2000

Edebiyat Yazıları 2000–2010

Say Yayınları'ndan çıkan diğer eserleri:

Genel Edebiyat Bilimi

Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi

ÖNSÖZ

Üniversite öğreniminde Alman dili ve edebiyatını seçmiş biri olarak Goethe'ye ilgi duymam doğal sayılabilir. Ama bu kitabı hazırlarken fark ettim ki bu, sıradan, uzmanlık gereği bir ilginin üzerindeymiş. Doktora, doçentlik, profesörlük çalışmalarım gerçi Alman edebiyatının başka yazarları üzerineydi ama mezuniyet tezimi Prof. Dr. Melahat Özgü'nün yanında Faust konusunda hazırlamıştım. Faust figürünün bir "şahsiyet" oluşunu ortaya çıkarırken Goethe'nin çalışmak, çabalamak, evrimleşmek gibi kavramlara verdiği önem özellikle dikkatimi çekmişti. Keza Goethe'yi anma toplantılarına hep birer bildiri ile katılmış, her bildiriyi hazırlarken de onun dünyasına girmeyi denemiştim. Say Yayınları'ndan Goethe hakkında bir kitap hazırlama önerisini memnuniyetle kabul edişimin yanı sıra gerekli araştırmaları da tam bir coşku ile yürüttüm.

Goethe'yi yaşam dizgesi, hayat hikâyesi, eserleri üzerine bilgilerle tanıtmaya çalıştım. Bunları onun görüşlerini anlatan gezi notları, mektupları ve Eckermann'la sohbetlerinden, Edebiyat ve Hakikat kitabından ve daha sonra nesir ve nazım eserlerinden yaptığım seçkinin çevirisi izledi. Goethe'nin Alman edebiyatından ve dünya edebiyatından ünlülerce nasıl değerlendirildiğini özet halinde yansıtmasını istediğim bir seçkinin hazırlanıp çevrilmesini gerekli gördüm. Türkiye'de yüz elli yılı aşkın bir süredir anılan, üzerinde akademik çalışmalar hazırlanan Goethe'nin Türkiye'deki alımlanışını da değerlendirmenin yerinde olacağını düşündüm.

Hazırlama aşamasında bana malzeme sağlamada yardımlarını gördüğüm, başta asistanım Dr. Ahmet Cuma olmak üzere bütün meslektaşlarıma, keza Goethe bibliyografyasının hazırlanışında ve kitabın edisyonunda büyük yardımlarını gördüğüm Dr. Tevfik Ekiz'e teşekkür ediyorum.

Elinize bir kitap olarak ulaşan bu çalışmanın, Goethe'ye, dünya edebiyatı olgusuna ilgi duyanlara hitap edeceğini umuyorum.

Gürsel Aytaç

Ankara, Mart 2006

GOETHE KRONOLOJİSİ

1749 28 Ağustos: Johann Wolfgang Goethe, Kraliyet danışmanı hukukçu Dr. Johann Caspar Goethe ve karısı Catharina Elisabeth'in (Textor) oğlu olarak Frankfurt/Main'da dünyaya geldi.

1750 7 Aralık: Goethe'nin kız kardeşi Cornelia doğdu.

1755 1 Kasım: Lizbon depremi. Goethe'nin dini sarsıntısı.

1759 Ocak ayından 1763 Şubatına kadar Frankfurt'un Fransızlarca işgali, Prens Thoranc'ın Goethelerin evine yerleştirilmesi.

1765 Ekimden 1768 Ağustos'una kadar Leipzig'de üniversite öğrenimi, Kätchen Schönkopf, Behrisch ve Oeser'le tanışma Das Buch Annette ve Die Laune das Verliebten.

1768 Temmuz, ağır hastalık, 28 Ağustos'ta Leipzig'den ayrılış, Eylül'den 1770 Mart'ına kadar Frankfurt'ta hastalık ve iyileşme. Susanna Katharine von Klettenberg'le yakınlık.

Die Mitschuldigen

1770 Nisan'dan 1771 Ağustos'una kadar Strassburg'ta üniversite öğrenimi, Eylül'den 1771 Nisan'ına kadar Herder Strassburg'da.

Ekim: Sesenheim'a ilk gidiş. Friederike Brion'la tanışma.

1771 Gedichte für Frederike Brion.

6 Ağustos hukuk doktorası.

Ağustos ortaları: Frankfurt'a dönüş.

Ağustos sonu: Frankfurt jüri mahkemesinde dava vekili Zum Schakespears Tag. Geschichte Gottfriedens von Berlichingen dramı.

1772 Ocak-Şubat: Merck'le ve Dramstadt "Duygululuk" şairler grubuyla tanışma.

Mayıs-Eylül: Wetzlar'da hukuk stajı.

Charlotte Buff'da tanışma

Von deutscher Baukunst. Wanderers Sturmlied

1773 Jahrmarktsfest zu Plunders veilern Satyros. Concorto dramatico: Götter, Helden und Wieland. Erwin und Elmire. Brief des Pastors.

1774 Temmuz-Ağustos: Lavater ve Basedow ile Lahn ve Ren seyahati.

Die Leiden des jungen Werthers. Clavigo. Claudine von Villa Bella. Der Ewige Jude.

1775 Urfust. Prometheus. Mohamet

Nisan: Lili Schönemann'la nişanlanma.

Mayıs-Haziran: İsviçre'ye ilk seyahat.

Eylül ve Ekim: Dük Karl August, Goethe'yi Weimar'a davet ediyor.

Sonbahar: Lili Schönemann'la nişanın bozulması.

Stella. Lili-Lieder. Egmont'a başlama.

30 Ekim: Frankfurt'tan ayrılış.

7 Kasım Weimar'a geliş.

Kasım: Charlotte von Stein'la ilk karşılaşma.

1776 Mart-Nisan, Leipzig'e seyahat.

11 Haziran, Weimar'da devlet hizmetine giriş.

Ekim: Herder'in Weimar'da göreve başlaması.

Kasım: Goethe, Ilmenau'da madenciliğe hazırlanır.

Gedichte für Frau von Stein. Die Geschwister Proserpina

Weimar amatör tiyatrosunun temsillerine katılış.

1777 8 Haziran: Kızkardeşinin ölümü.

Lila, Der Triumph der Empfindsamkeit. Anfänge von Wilhelm Meisters theatralischer Sendung. Harzreise im Winter

1778 Mayıs: Dük Karl August ile Berlin ve Postdam'a seyahat

Grenzen der Menschheit

1779 Goethe, savaş ve yol inşaatı komisyonunun yönetimini üstlenir.

Şubat-Mart: Iphigenie auf Tauris

Eylül: Başdenetlemeciliğe tayin.

Eylül'den 1780 Ocağına kadar: Dük Karl August'la İsviçre'ye ikinci seyahat.

Gesang der Geister über den Wassern. Jery und Bäkely

1780 Goethe minerolojiyle ilgilenmeye başlar.

1781 Yaz mevsiminden itibaren Tiefurt'da Weimar Saray sosyetesinin hayatına katılır.

Kasımdan 1782 Ocağına kadar Weimar çizim enstitüsünde anatomi üzerine konferanslar.

1782 Mart-Nisan, Mayıs'ta Thüringen saraylarına diplomatik seyahatler.

1783 Eylül-Ekim: Harz Göttingen ve Kassel'e ikinci seyahat İlk buharlı gemi yüzdürüldü.

1784 24 Şubat: Goethe Ilmenau'da yeni maden ocağını açar. Mart'da insanın ara çene kemiğini keşfeder.

Scherz, List und Rache. Die Geheimnisse

1785 Goethe, botanik çalışmalarına başlar.

Haziran-Ağustos: Karlsbad'dadır.

Wilhelm Meisters theatralischer Sendung'un bitirilişi.

1786 Temmuz-Ağustos: Karlsbad'da.

3 Eylül: Karlsbad'dan gizlice İtalya'ya seyahat.

28 Eylül'den 14 Ekim'e kadar Venedik'te

29 Ekim: Roma'ya geliş.

Manzum olarak Iphigenie auf Tauris.

1787 Şubat-Haziran: Napoli ve Sicilya'ya seyahat.

Kant, Kritik der praktischen Vernunft'u yayınlar.

1788 Egmont'un tamamlanışı. Nausikaa için planlar, Faust ve Targuatto Tasso çalışmaları.

1788 23 Nisan: Roma'dan ayrılış

18 Haziran: Weimar'a dönüş

Haziran: Ilmenau komisyonu dışında bütün görevlerden uzaklaşma. Sonraki yıllarda Dükalığın bilim ve sanat kurumları yüksek yönetimini sürekli yükleniş.

Temmuz: Christiane Vulpius'la birleşme.

7 Eylül: Schiller'le Rudolstadt'da ilk buluşma.

Römische Elegien

1789 Eylül-Ekim Aschersleben ve Harz'a seyahat.

25 Aralık: Goethe'nin oğlu August'un doğumu.

Torguato Tasso'nun tamamlanışı.

1790 Mart-Haziran: Venedik'e seyahat.

Nisan: Kafatası "Wirbeltheorie"nin keşfi.

Temmuz-Ekim: Renkler Kuramı çalışmaları.

Die Metamorphose der Pflanzen. Venezianische Epigramme. Faust fragmanının yayımlanması.

Fransız devrim ordusu Avusturya'yı Florus yakınlarında bozguna uğratır.

Köln ve Bonn Fransızlar'ca işgal edilir.

1791 Der Gross-Cophta. Beiträge zur Optik

1792 Ağustos-Ekim: Goethe, Dük Karl August'un yanında Fransa'daki mücadeleye katılır.

1793 Mayıs-Haziran: Mainz Kuşatmasında gözlemci

Der Bürgergeneral. Reineke Fuchs

1794 Jena'da doğa araştırmacıları toplantısı ardından Schiller'le ana bitki üzerine konuşma. Schiller'le dostluğun başlangıcı.

Die Aufgerechten. Unterhaltungen deutscher Ausgewanderten

Jena'da sık sık kalış, Jena profesörleriyle ilişki, doğa bilimleriyle uğraşı.

1795 Temmuz-Eğustos: Karlsbad'da.

Das Märchen. Xenien'in ilk bölümleri.

1796 Xenien. Wilhelm Meisters Lehrjahre'nin tamamlanışı. Hermann und Dorothea, Benvenuto Celline'nin hayat hikâyesinin çevirisi.

Kızamık aşısı E. Jenner tarafından bulunur.

Taş basmacılık A. Senefelder tarafından bulunur.

1797 Ağustos-Kasım: İsviçre'ye üçüncü seyahat.

Ağustos: Frankfurt'ta anneyi son görüş.

Balladen. Faust'a yeniden devam.

1798 Propyläen, eine periodische Schrift (1800 yılına kadar).

1799 Eylül: Weimar sanatseverlerinin ilk sergisi.

Aralık: Schiller'in Jena'dan Weimar'a taşınması.

Achilleis. Die natürliche Tochter'e başlama.

Voltaire'in Mahomet'inin çevirisi.

1800 Faust'un ikinci bölümüne devam. Voltaire'in Tancred'inin çevirisi Paläophron und Neotorpe

1801 Ocak: Devyılancığı hastalığı.

Haziran-Ağustos: Pyrmont, Göttingen ve Kassel'e seyahat.

1802 Ocak-Haziran: Sık sık Jena seyahati.

Şubat: Zelter'in Weimar ziyareti.

Eski Mezopotamya çivi yazısı G. F. Grotefend tarafından sökülür.

Goya, Maya tablosunu yapar.

1803 Eylül: Riemer, Goethe'nin oğluna özel öğretmenliğe alınır.

Kasım: Goethe, Jena Üniversitesi doğa bilimleri enstitüleri denetleyiciliğiyle görevlendirilir.

1804 Gerçek Geheimrat'lığa (müşavir-i has) tayin.

Raylar üzerinde giden ilk buharlı lokomotif yapıldı.

1805 Schiller'in ölümü.

Epilog zu Schillers Glocke.

1806 Faust erster Teil'in tamamlanması.

14 Ekim: Jena yakınlarında savaş. Weimar'ın işgali.

19 Ekim: Christiane Vulpius'la resmen evlenme.

Metamorphose der Tiere

27 Ekim: Napoleon Berlin’e girer.

Rus-Osmanlı savaşı başlar ve 1812’ye kadar sürer.

1807 10 Nisan: Ana Düşes Anna Amalia’nın ölümü.

Sonette. Wilhelm Meisters Wanderjahre’ye başlama.

1808 13 Eylül Goethe’nin annesinin ölümü.

2 Ekim Erfurt’da Napoleon’la görüşme. 6 ve 10 Ekim’de yine Napoleon’la bu kez Weimar’da görüşme.

Pandora

1809 Die Wahlverwandtschaften. Farbenlehre’ye devam.

Napoleon Bavyera’nın desteğiyle Avusturya’yı yener.

1810 Farbenlehre’nin tamamlanışı.

1811 Dichtung und Wahrheit, erster Teil

1812 Ludwig van Beethoven’la tanışma.

Dichtung und Wahrheit, zweiter Teil.

1813 20 Ocak: Wieland’ın ölümü.

16 - 19 Ekim: Leipzig yakınlarında savaş.

Dichtung und Wahrheit, dritter Teil

1814 Heidelberg’de Boisserée Kardeşleri ziyaret.

West-Östlicher Divan.

Buharlı matbaanın geliştirilmesi.

1815 Goethe’nin Weimar ve Jena’daki tüm bilim ve sanat kurumları baş denetçiliğine ve devlet bakanlığına tayini.

West-östlicher Divan. Zahme Xenien.

1816 6 Haziran: Karısı Christiane’nin ölümü.

West-östlicher Divan. Italienische Reise, erster und zweiter Teil. Zeitschrift Über Kunst und Altertum (1832’ye kadar).

1817 13 Nisan: Saray tiyatrosuyla ilişkisinin kesilmesi.

17 Haziran: Oğlu August’un Ottilie von Pogwisch’le evlenmesi.

Urworte, Orphisch. Geschichte meines Botanischen Studiums. Zur Naturwissenschaft überhaupt, besonders zur Morphologie Dergisi (1824’e kadar).

1818 9 Nisan: Torunu Walther’in doğumu.

1819 West-östlicher Divan’ın tamamlanışı. 1815’de başlayan 20 ciltlik Goethe eserlerinin yayımlanması.

1820 18 Eylül: Torunu Wolfgang’ın doğumu.

Wilhelm Meisters Wanderjahre’ye devam. Zahme Xenien

1821 Ulrike von Levetzow’la tanışma.

1822 Kampagne in Frankreich’ın tamamlanması.
1823 Şubat-Mart kalp zarı iltihabı.
10 Haziran: Eckermann’ın ziyareti.
Temmuz-Eylül: Marienbad, Eger ve Karlsbad seyahatleri.
Marienbader Elegien
Meksika Cumhuriyet ilan eder.
Yunanlıların Türklere karşı bağımsızlık savaşı.
1824 Briefwechsel mit Schiller’in yayına hazırlanması.
1825 Faust, zweiter Teil’a yeniden devam.
A. Puşkin, Boris Bodunof adlı eserini yazar.
J. Paul F. Richter ölür.
1826 Novelle
Fransız fizikçisi J. Niepce ilk fotoğrafı çekti.
1827 6 Ocak: Charlotte von Stein’in ölümü.
29 Ekim: Kız torun Alma’nın doğumu.
İngiltere, Fransa ve Rusya, Yunanlıların Türklere karşı bağımsızlık savaşını destekleyen bir birlik kurar.
Zahme Xenien
Goethe, Eckermann’a “Dünya Edebiyatı” kavramını açıklar.
Beathoven Viyana’da ölür.
1828 14 Haziran: Büyük Dük Karl August’un ölümü.
1829 Ocak: Baunschweig’de Faust’un ilk sahnelenişi.
1830 14 Şubat: Büyük Düşes Luise’nin ölümü.
Dichtung und Wahrheit, 4. Teil
Goethe külliyatının 40 cilt halinde yayımlanışı.
İlk dikiş makinesi tasarlandı.
1831 22 Temmuz, Faust, zweiter Teil’ın tamamlanışı.
1832 16 Mart: Goethe’nin son hastalığı.
22 Mart: Goethe’nin ölümü.

YAŞAMI YAPITLARI ve EDEBİYAT ANLAYIŞI

Yalnız Alman edebiyatının değil, dünya edebiyatının klasikleri arasında yerini alan Johann Wolfgang von Goethe’nin dehası, ciltler dolduran ve yalnız şiir, nesir, tiyatro gibi edebiyatın tüm alanlarını kapsamakla kalmayıp botanik, jeoloji, anatomi gibi bilim alanlarına da uzanan eserlerinde ölümsüzleşmiştir. Ama şunu hemen belirtmek isterim ki Goethe’nin yalnız kitapları değil hayatı da başlı başına incelenmeye değer bir eserdir.

Eğitimine, yetiştirilmesine özen gösteren bir anne babanın varlığı ilk yaşlarda onun kişiliğini belirlemiş ama Goethe sonra hayatı boyunca kendini sürekli yetiştirmek, hayatı çok çeşitli yanlarıyla dolu dolu yaşamak ilkesini korumuştur.

Dichtung und Wahreit (1811-14) (Edebiyat ve Hakikat) başlıklı otobiyografisinde, mizacının anasına ve babasına çeken yanlarını şöyle tespit eder:

Babamdan dış görünüşümü ve

Hayatı ciddi sürdürmeyi,

Anacığımdan da şen tabiatımı

Ve hayal kurma zevkimi aldım.

Gerçekten de Goethe, babasından aldığı disiplin, ciddiyet ve akıl unsurunu, annesinden aldığı hayalgücü, anlatma zevki ve duygu unsurunu geliştirme imkânı bularak dengeli bir bütünlükten, daha çocuklukta nasibini almıştır. Onun ilk öğretmeni babasıdır. Latince, Yunanca, İtalyanca, Fransızca, İbranca derslerini ondan almış, daha on yaşındayken Ezop’u, Homeros’u, Vergilius ve Ovidius’u tanımış, öte yandan da Şark dünyasına Bin Bir Gece Masalları’yla girmiştir. Çocukluk döneminde etkilendiği eserler arasında Alman halk efsaneleri de vardır. Babası çocuklarının din eğitimine önem verdiği için onu ve kardeşini muntazam olarak kiliseye götürür, onlara İncil okurdu. Goethe daha sonraları Hıristiyanlığı katı din kalıpları şeklinde yorumlamayan çok geniş bir din duygusuna ulaşmışsa da İncil’in kendi üzerindeki etkisini her zaman itiraf etmiştir. Çocukluk yıllarına ait önemli bir olay, Yedi Yıl Savaşları’dır. Fransız işgali sırasında Goethelerin evi Fransız subaylarına karargâh olmuş, resim ve tiyatroya meraklı olan Fransız subayı, küçük Goethe’yi gezici Fransız tiyatro grubunun temsillerine götürmüş, onda resme ilgi uyandırmıştır.

Babasının isteğine uyarak Leipzig'de hukuk öğrenimine başlayan Goethe, bu arada edebiyat derslerini de izlemiş, ünlü Winckelmann'ın bir öğrencisinden resim dersleri almıştır. Hareketli ve hararetli öğrencilik hayatını bütün yönleriyle yaşamak istediğini, yemeklerini yediği bir misafirhanecinin kızı Kätchen Schönkopf'a âşık olduğunu öğreniyoruz. Rokoko tarzında kaleme aldığı ilk şiirlerin konusu ve esin kaynağı bu kızdır. Yaşanmış bir aşkı sanat katına yüceltmekle başlayan şairlik tutumu, Goethe'nin hayatı boyunca sürmüş, "yaşantı edebiyatı" denen tarz onun tarzı olmuştur.

Leipzig'den sonra Strassburg, şair hukuk öğrencisinin ikinci durağıdır. Öğrencilik yılları sırasında rahatsızlanıp baba ocağında kendine geldikten sonra Strassburg'a geçmiştir. Burada edindiği dostlar, hakim Jung Stiling, Jacob Michael, Reinhold Lenz ve ilahiyatçı Franz Christian Lersé onun ruh ve düşünce dünyasında yapıcı rol oynarlar. Ama edebiyat açısından dönüm noktası oluşturan dostluk, Sturm und Drang Akımı'nın ünlü şair ve düşünürü Herder'le olan arkadaşlığıdır. Strassburg, Goethe'nin Rokoko'dan Sturm und Drang'a geçişi, halk edebiyatına, Shakespeare, Ossian ve Pindar'a yönelişi demektir. Bu dönemin aşk objesi Frederike Brion adlı bir rahip kızıdır. Pek parlak geçmeyen hukuk öğreniminden sonra Goethe Frankfurt'a döner ve Ossian çevirileriyle, Shakespeare'le yoğun bir şekilde ilgilenmeye başlar. 1771 yılı 14 Ekim günü arkadaşlarına hitaben yaptığı Shakespeare konuşması, Alman edebiyatında o zamana kadar Lessing dışında kimsenin pek ilgilenmediği bu yazara yeni bir bakış açısıyla yaklaşma demekti. İlk tiyatro eseri Götz von Berlichingen (1773) kendisinin hukuk öğrenimi sırasında ilgilendiği hukuk tarihinde dikkatini çeken bir otobiyografiden kaynaklanır. Strassburg dönüşü başlayıp fragman olarak bıraktığı başka dramlar da vardır: Urfaust, Prometheus, Mohammet gibi.

1772 yılında Wetzlar'a, hukuk stajını yapmak üzere gittiğinde, arkadaşı Kestner'in nişanlısı Charlotte'ye âşık olur. Bir duygu ve ahlak çatışması biçiminde yaşadığı bu ilişkiyi, Wetzlar'da o günlerin konusu olan bir intihar olayı ile birleştirerek ünlü romanı Die Leiden des Jungen Werther'i (Genç Werther'in Acıları) yazar (1774). Monolog mektup tarzında kaleme aldığı bu sanatçı romanı, Sturm und Drang ekolünün tipik özelliklerini (duygu zenginliği, tutku, tabiat sevgisi, çocuk sevgisi, panteist din anlayışı, toplum kurumlarına karşı eleştirici bir tutum gibi) gösterir. Almanya içinde ve öteki Avrupa ülkelerinde, hatta Asya ülkelerinde bile bir çırpıda tanınan Werther,

çağında bir edebiyat olayı olmuş, gençler arasında Werther kıyafeti modası başlamış, Werther'in kaderine benzer intihar olaylarına art arda rastlanmıştır. Japon, Çin porselenlerinde, küçük kardeşlerine ekmek kesen Lotte motifleri işlenmeye başlanması, romanın evrensel boyutlarının güzel bir işaretidir. Böyle dünya çapında bir esere konu yapılan Charlotte-Goethe ilişkisi, daha sonra 20. yüzyıl Alman yazarlarından Thomas Mann'ı ilgilendirecek ve Goethe'nin kişiliğini ve onun gerçek dünya ile sanat dünyası arasında kurduğu ilişkiyi bir roman konusu yapmaya itecektir: Lotte in Weimar (1939).

Goethe, 1775 yılında Weimar'a gelir, 1776 yılında Weimar'da özel elçilik müşaviri sıfatıyla resmen göreve başlar. Genç Herzog Karl August, onun kişiliğinde kendine büyük bir danışman keşfeder. Yol yapımı, maden ocaklarının denetimi, müzelerin kontrolü gibi işlerle görevlendirerek ona geçimini rahatça sağlayacağı bir gelir bağlar, bahçeli bir ev verir. Faal hayatta etkili olma fırsatı, Goethe'nin Frankfurt'ta özlemini duyduğu bir şeydir. Üstelik burada iyi bir kültür çevresi bulmuş, ilgi duyduğu bilimsel araştırmalara da yönelme imkânını değerlendirmiştir. Weimar yıllarının aşk objesi Frau von Stein'dır. Saray çevresinin kalvenist eğitim görmüş, soğuk bir evlilik hayatı ve hastalıklar sonucu melankoliye eğilimli bu kadını Goethe'den yedi yaş büyüktür. Ölçülülüğü ve akıl-irade ilkeleriyle biçimlenen davranışları, soğuk güzelliği Goethe'de sürekli bir etki uyandırmış, hatta ona karşı duyduğu sevgide ve saygıda olağanüstü bir şeyler aramıştır: Ruh göçümü gibi.

Frau von Stein'ın Goethe üzerindeki etkisi, ilk gençlik heyecanlarının coşkulu havasından sıyrılma, durulma, "akıllanma"dır. O yılları anlatan güncelerinde ve mektuplarında şair, ruh dünyasındaki bu dönüşümü kendisinin de fark ettiğini sık sık belirtmektedir.

Sicilya'da tabiat bilimleri ve botanik çalışmalarını ilerletir. Weimar'da başladığı bazı tiyatro eserlerini, Egmont, Iphigenie auf Tauris ve Tarquatto Tasso'yu yeniden ele alıp işler. İtalya seyahati, Goethe'nin hayatında ve yaratıcılığında bir dönüm noktasıdır: Edebiyat tarihçileri, şairin Sturm und Drang'dan kurtulup Klasisizme geçişini bu tarihte tespit ederler. Daha da önemlisi, bu, Alman edebiyat tarihinde Klasisizmin başlangıç noktası olarak kabul edilir.

Goethe'nin sanat, tabiat ve hayat anlayışının temel ilkeleri kutupluluk (Polarität) ve sonsuz değişimdir (Metamorphose). Weimar'da ve

Sicilya'daki araştırmaları ve incelemeleri onun bu ilkelere olan inancını destekler niteliktedir.

Botanikte bütün bitki biçimlerinin ilk ana biçimini araştırma, sürekli değişim-gelişim zincirlerinin ilk halkasını keşfetme girişimleri vardır. Anatomide insan kalbinin çalışma esası olan açılma-kapanmada (Diastole-Sytole) gördüğü kutupluluğu organik bütün olayların yani canlılığın temel ilkesi olarak kabul eder. Hayat, sayısız kutupluluklardan oluşmaktadır, sevinç ve üzüntüyü, çalışma ve dinlenmeyi de bu kutuplulukların arasında fark etmek, olumsuzu olumlunun gereği olarak görmek de yine bu ilkeye inancın mantıksal sonuçlarıdır.

Goethe'nin daha 1776 yılında tasarlayıp nesir olarak 1779'da kaleme aldığı ve İtalya gezisinde yeniden biçimlediği, antik konulu bir trajedisi vardır: Iphigenie auf Tauris. Şair, Frau von Stein'ın etkisiyle geçirdiği ruhsal değişimin izlerini bu eserde ortaya koyar. Iphigenie, otobiyografik kaynağı Frau von Stein'a dayalı bir kadın kahramandır. Trajedinin odak noktasını oluşturan "şifa bulma" (Heilung) süreci de Goethe'nin bizzat yaşadığı ruhsal değişimdir. Şair çok sonraları eserine nesnel bir mesafeden baktığında "ganz vertäufelt human" (hınzırca insancıl) deyimini kullanmıştır. Trajedinin konusu Antik Orest efsanesinden alınmıştır: Orest, annesini öldürerek babasının intikamını aldığı için intikam perilerinin takibinde, bir ülkeden ötekine kaçıp huzursuz bir hayat sürmektedir. Ona bundan kurtulması için Delphie'de bir öğüt verilir: Güney Rusya steplerinde hemşirenin heykelini alarak Tanrıların lanetinden kurtulmak! Goethe bu Antik konuyu hemşire sözünü iki anlamda kullanarak Tanrı ve insan katında değerlendirmiştir: Orest'e verilen öğütte kastedilen Apollo'nun kız kardeşi Artemis de olabilir, Orest'in kız kardeşi Iphigenie de. Antik edebiyatta Aiskhylos, Sophokles, Euripides tarafından, Fransız edebiyatında Racine, Alman edebiyatında Goethe'den başka Elias Schlegel tarafından işlenen bu konuda ortak özellik bir entrika olayıdır. Bunlarda Yunanlıların barbar dedikleri öteki kavimlere üstünlüğü, Orest'in Iphigenie'yi Tanrıça Athena'nın yardımıyla kurtarışı ve kendisini de tanrıların lanetinden kurtarması söz konusudur. Oysa Goethe konuyu bir hümanist ahlak düzeyinde ele alır, kişisel yaşantı ve deneyimleriyle besler, onu adeta modernize eder. Goethe'de odak noktası entrika değil, Orest'in ruhça şifa bulmasıdır. Iphigenie, Tantalidler soyundan gelmedir ve babası onu rüzgâr vermeyen tanrılara kurban ettiğinde Tanrıça Diana tarafından bir buluta sarılıp Tauris'te barbar kralı Thoas'ın ülkesindeki mabedine rahibe

olarak getirilir. Iphigenie bu ülkede olumlu ve insancıl devrimler yaptırır, insanların kurban edilmesi geleneğine son verdirir. Kendisi vatan özlemiyle huzursuz ve mutsuzdur, Kral Thoas'ın evlenme teklifini reddeder. Onuru kırılan Thoas eski yasaları yine uygulamaya kalkar. Adaya ilk gelen yabancı kurban edilecektir ve bu ilk yabancılar da Yunanlıdır. Iphigenie bunlardan birinin, aklını kaçırmış kardeşi olduğunu anlar. Onun insanca davranışı ve sevgisi Orest'e şifa olur. Iphigenie bir seçim yapmak zorunda kalır: Ya Kral Thoas'a yalan söyleyecek, kardeşi ve arkadaşı Pylades ile kaçacaktır ya da her şeyi ona itiraf ederek onun vicdanına bırakacaktır. Iphigenie, hakikatin ve erdemin gücüne inanmış bir insan olarak Thoas'a doğruyu söyler ve o da Iphigenie'nin erdemini ödüllendirerek kardeşi ve arkadaşıyla birlikte ülkesine dönmesine izin verir.

Goethe'nin İtalya dönüşü bitirdiği bir başka klasik dramı da Tarquatto Tasso'dur (1789). Sanatçı kişinin, hayat gerçekliğiyle karşı karşıya geldiğinde yaşadığı çatışmayı, yani sanatçı problematiğini işlemesi bakımından eser "sanatçı dramı" (Künstlerdrama) türüne girer. Konusu yönünden Werther'i andıran bu dramı için Goethe, "ein gesteigerter Werther" (abartılmış Werther) demiştir. Kendisi bir mektubunda Karoline Herder'e ana problemi şöyle formüle eder: "Die Disproportion des Lebens mit dem Talent" (hayatla kabiliyetin uyuşmazlığı). Bu eserin de konusu otobiyografik temele dayanır. Goethe, şair yani sanatçı kişiliğiyle Weimar'da saray çevresinde sanat-hayat karşıtlığını bizzat yaşamıştır. Onun Weimar aristokrat hayatına uyumsuzluğunun edebi yankısı sayılabilen eserin kahramanı Tasso, bir yerde onun benzer figürüdür. Leonore de Frau von Stein'dan izler taşır. Tasso'nun zıt figürü Antonio, eserin İtalya dönüşü tarih incelemelerinden sonraki şeklinde dünya ve saray adamı kimliğiyle önem kazanmıştır ve Goethe'nin İtalya dönüşü kişiliğinden de izler taşır. İtalyan şairi Tasso, "Kurtarılmış Kudüs" destanıyla ödüle layık görülmüştür. Şairlere özgü defne dalıyla taçlandırılır. Bu sırada diplomatik bir geziden dönen Antonio, Tasso'yu kolay elde edilen bu ününden dolayı küçümser, onunla alay eder. Tasso ona yaklaşmak isterse de kabul etmez. Tasso'nun onuru kırılır, Antonio'ya karşı kılıcını çekerken dük araya girer ve Tasso'yu odasına gönderir; kılıcını da geri verir. Antonio'nun ve dükün tutumunu hazmedemeyen Tasso, sarayı terk edip seyahate çıkmak, Roma'ya gitmek ister. Vedalaşırken prensesin söylediği gönül alıcı sözleri aşk itirafı sanıp ona sarılmak isteyince itilir ve bütün saray halkı tarafından terk edilir. Bu durumda ona elini uzatan, düşmanı sandığı Antonio'dur, onun şairlik

onurunun bilincine varmasında yardımcı olur. Konunun tarihi kaynağında Tasso-Antonio anlaşmazlığı vardır, ama prensese âşık olma motifi Goethe'nin kendi buluşudur. Eserde edebiyat tarihi açısından önemli bir özellik, Sturm und Drang akımındaki deha (Genie) imajının burada ben ile dünya dengesine ulaşma yolundaki gelişimidir.

Kişilerin azlığı, dilinin arılığıyla Tasso, Iphigenie düzeyinde bir eserdir.

İtalya dönüşü Goethe, Weimar'da eski dostları tarafından soğuk karşılanır: Frau von Stein onun habersiz ayrılışını affetmemiştir, Herzog Karl August, Prusya generali olarak daha çok Weimar dışında görevdedir, Herder onun üzerindeki ilk etkisini kaybettiğini fark ettiğinden uzak durmayı yeğlemektedir. Goethe, mutlu olduğu bir ülkeden ayrılmak zorunda kaldığı için teselli etmelerini beklediği yakınlarının bu ilgisizliği yüzünden yeni dostlar aramak zorunda kalır. Jena Üniversitesi profesörleriyle ve bu arada Schiller'le yakınlaşma söz konusu olur. Goethe-Schiller ilişkisi Alman edebiyatının ilginç konularından biridir. Tabiatları ve sanat anlayışlarıyla birbirlerine zıt kutbu olan bu iki büyük çağdaş, birbirlerinin hem büyüklüğünü hem de zıtlığını anlamaktan doğan bir sevgi-nefret karışımıyla birbirine bağlıdır. Yaratıcılığının kaynağını hayatta, yaşantılarında bulan Goethe, Schiller için fazla duyusaldır (sinnlich).

Gerçekten de Schiller daha çok düşünce liriği olarak bilinen tarza, düşüncelerle beslenen bir sanata yatkındır. Tarih ve Kant'ın felsefesi, Schiller'in yaratıcılığını besleyen kaynaklardır. Öte yandan Goethe'nin kendi büyüklüğünden emin hali, sağlıklı, varlıklı oluşu, saray çevresinde gördüğü saygı, Schiller'in gözünde onu yanına zor yaklaşılır biri haline getirmeye yetmiştir. Onun sahip olduğu birçok şey Schiller'e göre yalnızca bir Tanrı lütfudur, yani kazanılarak hak edilmiş şeyler değildir. Oysa kendisi yine kendi elinde olmadan bu konularda hep hakkı yenilmiş biridir: Sağlığı yerinde değildir, parasızlık çeker ve yaratıcılığı da bir yerde kendini zorlama, emek sonucudur. Bütün bu zıtlıklar yüzünden Goethe'ye yaklaşmak cesaretini uzun süre kendinde bulamaz. Ama onun Kant felsefesiyle yaşadığı değişim, Goethe'nin İtalya gezisiyle elde ettiği olgunluğa bir yerde denk düşüyordu. Her iki şair de yaratıcılıklarına yeni normlar katmak durumundaydılar. Buna Goethe'nin İtalya'dan dönüşünde düştüğü yalnızlık da eklenince iki büyük çağdaşın birbirine yaklaşma ortamı hazırlanmış olur. Schiller kendisinden on yaş büyük olan Goethe'nin dostluğunu nezaketi ve ağırbaşlılığıyla kazanmayı başarır: Goethe onun çıkardığı edebiyat dergisi Die Horen'da yazmaya başlar. 1794'de başlayıp

Schiller'in ölümüne kadar on yıl kadar süren bu dostluk, her ikisinin yaratıcılığını son derece olumlu bir biçimde etkilemiştir.

Goethe'nin evliliği de İtalya dönüşüne rastlar. Şehrin büyük burjuva ailelerinden Christiane Vulpius'da kendisini çeken yanı "naturhafte Persönlichkeit" (tabiata bağlı kişilik) sözleriyle dile getiren şair bu evliliği geleneksel ölçüler içinde yapmamıştır. Vulpius'la törensiz evlendiğini söyleyerek onunla nikâhsız yaşamaya başlamıştır. Christiane Vulpius, Weimar sosyetesinin eleştirici bakışlarını sürekli olarak üzerinde hisseder. Yemesine içmesine düşkün, neşeli, okuma yazmayla ilgisi olmayan Vulpius, Goethe'ye adeta düşünce ve kültürün zıt kutbu olarak dengeleyici, dinlendirici bir arkadaş gibi görünüyordu. Ama onunla nikâhlanması ancak oğlunun doğumundan çok sonraya rastlar (1806). Goethe, hayatında yeri olan her kadını olduğu gibi Christiane Vulpius'u da ölümsüzleştirecek bir eser bırakmıştır: Römische Elegien (1788). Bu elejilerde Romalı Faustina'yı Vulpius'un özellikleriyle donatmıştır.

Christiane Vulpius'u Goethe'nin bir roman figüründe de teşhis etmek mümkündür: Die Wahlverwandschaften'daki Charlotte! Ama ilginçtir; bu, Vulpius'un tam zıttı olmak özelliğinden dolayı onu çağrıştıran bir figürdür. Goethe adeta ideal eş hayaliyle gerçek karısı arasındaki uçurumu burada ortaya koymuştur. Davranışlarında, süsünde, dans ve içkisinde aşırılığa kaçan, sosyetede yadırganan, düşünce dünyası olmayan ve Goethe'nin kibar bir dille "tabiat insanı" (Naturwesen) diye tanımladığı karısı Christiane ile ölçülü, mantıklı, sosyal, kibar Charlotte arasındaki zıtlık göze çarpar niteliktedir. Die Wahlverwandschaften (1809), Goethe'nin ana eserlerinden biridir. İki anlamda da "klasik roman" olarak niteleyebileceğimiz bu eser, hem Alman Klasisizminin roman türündeki örneğidir hem de kalite bakımından klasiktir, yani zaman ve mekân kavramlarını aşıp her zaman ve her yerde değerini koruyan bir romandır.

Konusu bakımından bir evlilik romanıdır (Eheroman), Goethe'nin İtalya gezisi sırasında edindiği klasik anlayışını: Sanat eserini tabiat yasalarına yaklaştırma ve soyut düşünceleri somut konularla sembolik olarak dile getirme çabasını gerçekleştirir. Şöyle ki romanın başlarında bir kimyasal tepkimeden söz edilir: $CaO + H_2SO_2$ Ø $CaSO_2 + H_2O$. Eserin konusu burda sembolik ifadesini bulur. Bir tabiat olayı olan kimyasal değişim, sosyal, psikolojik bir olayla aynı düzlem üzerinde ele alınıyor. İki bileşiği meydana getiren dört element çaprazlama çekime uyarak yeni maddeler meydana getiriyor. Eserin ana figürleri Eduard-Charlotte çifti ile onların arasına

katılan ve evliliklerini tehlikeye sokan Ottilie ve Yüzbaşı figürleridir. Eduard ile Charlotte gençliklerinde birbirlerini sevmiş ama aileleri yüzünden birleşememiş; her ikisi de kendilerinden oldukça yaşlı kimselerle evlenmek zorunda kalmıştır. Her ikisinin de eşi erken ölünce Eduard içinde kalan bir isteği gerçekleştirmiş, Charlotte'yi evlenmeye razı etmiştir. Evliliklerinin ilk günlerinde düşünce ayrılıklarını ortaya koyan bir problemle karşılaşırlar: Eduard çocukluk arkadaşı Yüzbaşı'yı, başının dertte olduğunu öğrenince yanlarına davet etmek ister, Charlotte'yi buna razı eder. Yüzbaşı'nın gelişiyle ailenin yalnızlığı haliyle ortadan kalkacağı için Charlotte de bir yatılı okulda kalan yetim yeğeni Ottilie'yi çağırır. Eduard ile Ottilie, Charlotte ile Yüzbaşı arasında bir ilgi oluşur. Ama tabiattakinden farklı olarak çaprazlama birleşmeler hemen gerçekleşmez, çünkü ortada bir ahlak problemi vardır: Evlilik. Ottilie ve Eduard ölünceye kadar birbirlerine sevgiyle bağlanırlar ama evlenip sosyal düzen içinde saygı gören bir bağ kurmaları gerçekleşemez. Söz konusu çaprazlama sevgi, roman figürlerinin her birinde onların tabiatlarına uygun birer gelişim yaratır. Yalnız hayalde gerçekleşen bir ihanet, onları bambaşka bir yola sürükler. Charlotte ile Eduard'ın oğlu, bu ihanetin sembolik ifadesi olarak Ottilie ile Yüzbaşı'ya benzer. Çocuğun Ottilie'nin yanında bir gezinti sırasında boğulup ölmesi, bütün figürlerin hayatında bir dönüm noktası yaratır: Suçluluk duygusuna kapılan Ottilie, hayatının sonuna kadar feragat etmeye yemin eder; konuşmaz; yemez içmez ve sonunda ölür. Ertesi yıl Eduard da ölür. Charlotte ve Yüzbaşı evlenemezler, daha uzun yıllar yaşarlar.

Eser, tabiattaki kutupluluğu roman figürlerinin kişiliğinde dile getirmektedir: Charlotte, dengeli, akıl kadınıdır; Ottilie ise duygu yanı ağır basan, kendini sevgide, erkeğe uyum sağlamada gerçekleştiren kadındır. Duygu-akıl zıtlığı erkek figürlerde de söz konusudur. Eduard, duygu yanı ağır basan tutkulu erkekken, Yüzbaşı aklın ve temkinliliğin temsilcisidir. Bu durumda Charlotte ile Yüzbaşı, Ottilie ile Eduard arasındaki ruh akrabalığı (Wahlverwandtschaft) beklenen etkileşimi yaratacaktır. Goethe bu romanda zıt kutupları eşit güçle ortaya koyabilmeyi başarmış, böylece mesafe ilkesine dayalı "ironi" üslubunun en kalıcı örneğini vermiştir.

Şimdi de kısaca Goethe'nin İslam dinine ilişkin düşüncelerine değinmek istiyorum. Daha 23 yaşındayken yazdığı Mohammets Gesang, onun Hazreti Muhammed'in kişiliğine hayranlığının ilk belgesidir. "Peygamberlik" olgusu "ilham", "vahiy", Allahın, peygamberi aracılığıyla kendini duyurması ve nihayet bir anlamda yüce bir "şiir" olan Kuran'ın

Tanrı katından inmesi, öte yandan bütüncül bir Tanrı Tasavvuru, Goethe'yi İslam dinine çeken konular olmuştur. Napoleon ordularının Almanya'yı işgali sırasında Fransız-Alman Savaşı'nda Almanya'nın yanında savaşan Rusya bu savaşa Türk asıllı Müslüman askerler göndermişti. Goethe bu askerlerle Weimar'da dostluk kurmuş, İslamiyete olan ilgisini bilgi ve yaşantılarla zenginleştirmiştir. Kuran'ı aslından okuyabilmek için, Arapça öğrenmeye başlamış; Arap harfleriyle bazı sûreleri yazmaya heves etmiştir. Megerlin'in ve Maraccius'un Almanca ve Latince Kuran çevirilerinden not ettiği on sûrenin muhtevası, Goethe'yi İslamiyet'e çeken konuların bir dökümü niteliğini taşır. Bunların başında, Tanrının kendini evrenin tümünde ve hayatın özünde, her yerde ve her zaman hissettirmesi gelir. "Kader"e, "kısmet"e iman, "tevekkül" de bu bağlam içinde yer alır. West Östlicher Diwan'ı (Batı Doğu Divanı) besleyen kaynakların en önemlisi, kuşkusuz Kuran'dır. Prof. Dr. Katharina Mommsen'ın "Goethe ve İslamiyet" konulu araştırmasında vurguladığı gibi, Goethe'nin İslam dinine yakınlığını özetleyen sözleri ("Tanrının birliği, Onun iradesine teslimiyet, bir peygamberin elçiliği, bütün bunlar az çok bizim inancımıza, bizim tasavvurlarımıza uymaktadır") West Östlicher Diwan'ın nesir bölümünde yer almıştır. Divan'ın "Cennet Kitabı" başlıklı bölümü onun özellikle, Hz. Muhammed'in kişiliğine olan hayranlığıyla açıklanabilir. Goethe'nin İslam dinine ilgisi ömür boyu sürmüştür. West Östlicher Diwan'ın yazarı olarak "kendisinin bir Müslüman olduğu zannını" reddetmediğini söylemesi ilginçtir.

İslamiyete sempatisinin yanında Goethe'nin din anlayışında büyük bir özgürlük, kişisellik, hatta orijinallik vardır. Antikiteden başlayıp tektanrılı dinlerin her birini incelemiş, her birinde edebi yaratıcılığında yararlanacağı imgeler keşfetmiştir. Batı Doğu Divanı'nın arka planını oluşturan İslam dünyası, cennet tasavvuru, son derece edebi malzeme niteliğindedir. Kurmaca eserlerinin dışında kaleme aldığı mektuplarında, Edebiyat ve Hakikat başlığını uygun gördüğü otobiyografisinde ya da Eckermann'la sohbetlerinde din konusundaki orijinalliği, katı kalıpları kıran yorumlayıcılığı ortaya çıkmaktadır.

Schiller'in ölümüyle Goethe'nin hayatında belli bir dönem kapanmıştır. Napoleon'un Almanya'yı işgalinin de bu yıllara rastlaması onu politik gerçeklik karşısında tutum almaya zorlar. Goethe, "ruhige Bildung" dediği tabii akışı içinde gelişim ve kültüre önem veriyordu. Savaşlar, ihtilaller ona göre bunu engelleyici, geciktirici şeylerdi ve bu yüzden onlara karşıydı.

Ama Fransız işgaline rağmen Fransızlardan nefret etmiyordu. Weimar'da o günlerin coşkulu, milliyetçi, savaşkan havasına katılmayışı, savaş ve kahramanlık şiirleri yazmayışı, hele hele oğlu August'u savaşmaya göndermeyişi çevresinde çok yadırganmıştır. Bu konudaki pasifist tutumu hakkında Eckermann'a söylediği şu sözler anlamlıdır:

> *Savaşçı yaratılışta ve düşüncede olmayan biri olan bende savaş şiirleri, yüzümde pek eğreti duracak bir maske olurdu. [...] Kin duymadan nasıl kin şiirleri yazabilirdim ki! Üstelik, laf aramızda, ben Fransızlara, onlardan kurtulunca Tanrıya şükrettimse de kin duymuyorum ki. Yalnızca kültüre ve barbarlığa önem veren biri olan ben, dünyanın en kültürlü milletlerinden olan ve kendi formasyonumun da büyük bir bölümünü borçlu olduğum bir millete nasıl kin duyabilirdim?*

Yaşamadığı bir duygunun şiirini yazamayacağını, kültürüne çok şeyler borçlu olduğu bir millete de kin ve nefret duyamayacağını bu sözlerle dile getiren Goethe, aynı konuşmada Eckermann'a milli kinin (Nationalhass) en alt kültür basamağına özgü olduğunu, ama bir başka kültür basamağında bu duygunun silinip yok olduğunu savunur:

> [Bu basamakta] insan, komşu toplumun mutluluğunu ya da acısını kendininkiymiş gibi duyar. Bu kültür basamağı benim tabiatıma uyuyordu ve daha altmış yaşına varmadan buna ulaşmıştım.

Vulpius'la evliliği gibi Fransızlara karşı yeterince kesin milliyetçi savaşkan bir tavır takınmayışı da Weimar'da Goethe'ye karşı soğuk bir tutum yaratmış; yalnızlaşan şair, mineroloji ve botanik çalışmalarına, hayvanların evrimi ve metamorfoz, sonra renk öğretisi üzerindeki çalışmalarına ağırlık vermiştir. Goethe'nin araştırıcı kişiliğinin ilginç bir yanı vardır: Araştırılabilenin, bilinebilenin sınırına dayandığı zaman çaresizlik değil, tanrısallığın karşısında huşu duymak, onun araştırıcılığı ile sanatçı kişiliğinin bir bileşkesidir.

Goethe'nin büyük yankı uyandıran bir başka eseri de Wilhelm Meisters Lehrjahre (Wilhelm Usta'nın Çıraklık Yılları) (1795-96) başlığını taşıyan eğitim romanıdır (Bildungsroman). Alman edebiyatının özel ilgi alanı diyebileceğimiz eğitim romanı türü, bir insanın çocukluktan başlayarak adam oluncaya kadar geçirdiği gelişim evrelerini, onu etkileyen eğitici kişileri, çevreyi ve eğitim sonunda ulaşması öngörülen eğitim düzeyini konu alır. İlk kalıcı örneğini Christof Martin Wieland'ın Geschichte des

Agathon romanıyla (1766) verdiği bu tür, Goethe'nin Wilhelm Meister'iyle klasik doruğuna ulaşır. Sonra hemen her Alman edebiyat akımında o akımın özellikleriyle yaratılmış eğitim romanlarıyla karşılaşırız.

Romanın hazırlık basamağı Wilhelm Meisters theatralische Sendung, otobiyografik yanı ağır basan bir çağ romanıdır (Zeitroman). Eserin ikinci kez ele alınıp tamamlanmış şeklinde yani Lehrjahre'de tiyatroyla ilgili bölümler roman kahramanının gelişim sürecinde önemli görüldüğünden yoğunlaştırılarak sınırlandırılmıştır. Karakterlerde değişiklik, otobiyografiden uzaklaşma biçiminde olmuştur. Wilhelm zengin bir tüccarın oğludur. Çocukluğundan beri tiyatro dünyasına hayrandır. Burjuva dünyasının ona istediği kültürü verebileceğine inanmadığından tiyatro dünyasına kaçar. Amacı kendini yetiştirmektir. Kukla oyunuyla işe başlar. Sonra Marianne adında bir tiyatro artistine âşık olur. Aldatıldığını anlayınca ondan ayrılıp eski tiyatro grubuna döner. Hayatın çok çeşitli alanlarında edindiği deneyimlerle olgunlaşır. Ama öte yandan onun gelişimi ve eğitimiyle görevli bir gizli cemiyet (Turmgesellschaft), bütün davranışlarını gözetlemektedir. Wilhelm, tiyatroda ısrar etmenin anlamsızlığını, bir çeşit sorumsuzluktan başka bir şey olmadığını fark edip gerçeklerle mücadele etmek ister. Goethe bu romanında zaman sırasına bağlı kalmamış, olayları ruhsal önemlerine göre sıralamıştır. Eserde anlatıcı ile okuyucu arasına bir mesafe koymuş, klasik form ilkelerine özen göstermiştir.

Schiller'in ölümü ve o aradaki politik olaylar Goethe'de bir an hayatın sonuna gelmiş olma duygusu ve bunalımı yaratmışsa da şair, hayat mimarlığının gücüyle kendini bundan kurtarıp yeniden canlılığını kazanmayı bilmiştir. 1814 yılında yaptığı bir Ren-Main gezisi ve Wiesbaden'da geçirdiği süre, onu her bakımdan yenilemiştir. Frankfurt bankerlerinden Von Willemer'in karısı Marianne von Willemer'le aralarında oluşan duygu bağı onu yeniden aşk şiirleri yazmaya yüreklendirir. Batı Doğu Divanı (West-Östlicher Diwan) bu olayla hız kazanır. Acem şairi Hafız Hatem'de şairlik mesleğinin örnek ustasını canlandırırken sevgili Suleyka figüründe Marianne von Willimar'ı işler. Eser, Goethe'nin hayat bilgeliğini, Doğu - Batı dinleri, tabiat, insanlık gibi konulardaki görüşlerini dile getirir. Bu gezide ferahlamış, yaşama sevincine ulaşmışken, kısa zaman sonra yine sıkıntılı bir devreye girer: Karısının ölümü (1816), saray tiyatrosunun yönetiminden uzaklaşmak zorunda kalışı, bu dönemin belirleyicileridir.

Bir “Lebenswerk” yani ömür boyu yazılan eser niteliğindeki Faust çalışmalarına bu dönemde hız verir. Daha çocukluğunda kukla oyunundan tanıdığı Faust efsanesini İngiliz edebiyatında Marlow’un ve Alman Aydınlanma yazarı Lessing’in işleyişinden farklı biçimde değerlendirir. Yazımı 60 yıl süren bu dev eser, Goethe’nin geçirdiği farklı edebiyat akımlarının izlerini taşır. Birinci bölümü Sturm und Drang çizgileriyle donatılmıştır, ikinci bölüm Klasisizm ve Realizm unsurlarını içerir. Araştırma ve öğrenme tutkusu içinde sürekli çabalayan insanın temsilcisi olan Faust, bir Ortaçağ bilgini olarak çağının her bilim dalını denemiş, ama ulaşmak istediği hakikati yani evrenin sırrını (was die Welt im Innersten zusammenhält) çözememiştir. Tanrı, hakikat uğruna çabalayan bu kulunun iyiliğinden emindir ama şeytan Mephisto, kötünün, olumsuzun sembolü hüviyetiyle Faust’u baştan çıkartacağına inanır. Faust’la bahse girişir: Onun her istediğini sağlayacak, mutlu olduğu anda da karşılık olarak ruhunu alacaktır.

Faust trajedisinin bütün olayları, işte bu anlaşma açısından Mephisto’nun Faust’u baştan çıkarma denemeleri sayılır. İlk deneme, onu gençlik ve aşk serüveniyle kandırmaya çalışma olur. Birinci bölüme adını veren saf genç kız Gretchen’le ilişkisi mutluluk değil hüsranla biter. Gretchen, Faust’tan olan gayrimeşru çocuğunu boğarak öldürür ve çocuk katili olarak hapse düşer, aklını kaybeder. İkinci bölümde Faust’un Antik güzellikle karşılaşması planlanmıştır. Faust, kuzeyli ruhunu temsil ederken, Helena Güneyin klasik güzelidir. Çocukları Euphorion bir yandan bu iki ruhun sentezi, öte yandan Almanya’daki Romantizm akımının sembolüdür. Faust’un hayatında sürekli değişimlerin, gelişim basamaklarının sonuncusu, onun devlet hizmetindeki aktif danışmanlığıdır. İmparatora hizmetlerinden dolayı kendisine verilen deniz bölgesinde, halk için yaşanabilir toprak kazanmak ister. Aktif devlet adamının mutluluk kaynağı olan istikbal hayalleri: Halkı mutlu etmek, ona üzerinde çalışabileceği, yaşayabileceği bir yurt bırakmak hayali Faust’un içini doldurur. Hayatın akla gelebilecek bütün nimetlerini ona tattırdığı halde, Mephisto, Faust’un olgun ruhunu doyurabilecek bir şey keşfedememiştir. Şimdi onun bu hayallerle kendine vaat ettiği mutluluğu gerçek mutluluk anıymış gibi sayarak, bahsi kazandığını ileri sürüp Faust’un ruhuna sahip olma hakkını kendinde görür. Ne var ki Faust’un yenilgisi bir kelime oyununa kurban gitmeden ibarettir: Melekler onun ruhuna sahip çıkarlar. Çünkü Faust iyi niyetle çabalayan, sürekli arayan, aktif insandır.

Aktif ruh, sürekli çabalayan insan, Goethe'nin sanat ve düşünce dünyasında çok önemli bir yer alır. Onun tabiat anlayışının temeli gelişimdir ve bu da sürekli çalışma, çabalamayla iç içedir. İnsanın dünyadaki varlığı, yaşayarak gelişen bir formu gerçekleştirmek amacını taşır; gelişerek yaşamak adeta hiçbir gücün silemeyeceği bir Tanrı emridir.

Goethe'nin ölümsüzlük kavramı da çabalamak, çalışmak kavramıyla ilişkilidir, onun adeta bir sonucudur. Üstelik bu, eserleriyle yaşamak, insanlığın anısında varlığını sürdürmekten de öte doğrudan doğruya metafizik anlamda ölümsüzlüktür. Yani, hayatı boyunca sürekli çalışıp çabalayan, etkinliği kendi tabiatı haline getiren ruha karşı Tanrı bir bakıma ödüllendirme gereği duyacak, ona yeni hayat biçimleri vererek sürekli var olmasını sağlayacaktır.

Goethe'nin edebiyat-siyaset ilişkisi konusundaki tutumuna gelince: Onun, edebiyata siyasetin sokulmasını her zaman tepkiyle karşıladığını öğreniyoruz. Koschelew şöyle diyor: "Goethe politikanın ve realizmin her güzel edebiyatı ve sanatı öldürdüğünden yakındı." (5.9.1831)

Eckermann'la yaptığı konuşmalarda da bu tutumun doğrulandığını görüyoruz. Mesela 1832 yılı Mart ortalarında yaptığı bir konuşmasında şöyle diyor:

> *Biz yeniler, şimdi Napoleon'la birlikte diyoruz ki: Politika bir kaderdir. Ama sakın en yeni edebiyatçılarımız gibi: Politika edebiyattır ya da politika şairlere yaraşan bir şeydir – demeye kalkmayalım!*

Siyasete karışan şairin kendini bir partiye vermesi gerekeceğini, bunu yapar yapmaz da şairliğini kaybedeceğini ileri sürer ve der ki:

> *O zaman özgür ruhuna, bağımsız kuşbakışına elveda demek, buna karşılık dar kafalılık ve kör nefret maskesini başına geçirmek zorunda kalır.*

Eckermann; 1832

Yine Eckermann'a edebiyat konusuyla politika konusunun değer bakımından kendisi için ne ifade ettiğini şöyle açıklıyor:

> *Salt edebi konu siyasal konudan çok önde gelir, aynı saf sonsuz tabiat hakikatinin parti görüşünden önde gelmesi gibi...*

Eckermann; 4-5.1827

Sanatı politik angajmanla bağdaştırmaya yanaşmayan Goethe, onun amacının “güzel” olduğunu teorik yazılarında vurgulamıştır:

> *“Sanatın en yüksek amacı güzelliktir ve en son etkisi de zarafet duygusudur.”*

(Schriften zur Kunst. Der Sammler und die Seinigen)

Sanatın en yüksek amacı olarak güzelliği kabul eden Goethe’nin form (biçim) hakkında söylediklerine de bir göz atalım! Biçim-konu-içerik ilişkisi ve şair için bunların anlamı üzerine şöyle der:

> *Şairin titizliği, aslında biçime ilişkindir, ona malzemeyi dünya zaten bol bol vermektedir; öz ise onun iç varlığından kendiliğinden kaynaklanır; her ikisi de bilinçsizce birleşir, öyle ki sonunda zenginlik aslında hangisine aittir bilinmez.*

(Diwan, Noten und Abhandlungen. Eingeschaltetes.)

Biçimden ve konudan zevk almak, Goethe’ye göre okuyucunun kültür düzeyiyle bağıntılı bir durumdur. Biçimden tat almak, yüksek yaratılışta bir insanın işidir.

Aynı inancın bir başka ifadesine konu açısından rastlıyoruz. Goethe diyor ki “Bütün kültürsüz insanların ilgisi konuyla çekilir, işlenişiyle değil!” (Schriften zur Lit. Entwurf zu einem Volksbuch hist. Inhalts)

Konu-öz-biçim meselelerinin önemsenmesi konusunda da onun bir çeşit kültür basamakları teşhis ettiğini görüyoruz:

> Konuyu herkes önünde hazır görür, özü ancak ona bir şeyler katabilen bulur, biçim ise çoğunluk için bir sırdır. (Max. u. Refl. s. 289)

Form bilincine varmak gerçekten de bir olgunlaşmanın, usta olmanın belirtisidir. “Gençlikte” diyor Goethe “konu ve öz, işleyiş ve biçim hakkında aydınlanmak zordur.” Üslup için de aynı durum söz konusu: Goethe’nin “stil” yani üslup tanımından şunu anlıyoruz: Goethe için üslup ve tarz (Manier) birbirinden farklı şeyler. Üslup, hakiki bir metodun sonucu. Üslup bireyi, türün ulaştırılabileceği en yüksek noktaya yükseltiyor, bu yüzden de bütün büyük sanatçılar en iyi eserlerinde birbirlerine yaklaşıyorlar. Demek oluyor ki Goethe, “stil” terimine alışılmışın üstünde bir anlam veriyor, onu yüceltiyor, en yüksek tarz, sanat deneyiminin sonucu

olarak bilmek istiyor. “Üslup”la “en yüksek düzey” kavramlarının onun gözünde eş olduğunu vurgulayan bir başka alıntıdan anlaşılacağı gibi üslup, sanatın ulaşabileceği en yüksek derecenin ifadesi sayılmaktadır ve Goethe bu sanat derecesini fark etmesinin bile insan için büyük bir mutluluk olduğuna inanır.

Sanatın en yüksek düzeyinde usta sanatçılar arasında bir yakınlaşma keşfeden Goethe, “Weltliteratur” (dünya edebiyatı) kavramına ulaşır. Bugün “klasik” terimiyle ifade ettiğimiz evrensel edebiyat işte Goethe’nin Weltliteratur kavramından kaynaklanır. Dünya edebiyatı nedir? Tabii, dünyada edebiyat adına var olan her şeyin tümü değildir dünya edebiyatı. O, edebiyatta doruk noktaları diyebileceğimiz eserlerin tümüdür. Dünya edebiyatı kozmopolit bir görüşle de ilgili değildir. Yani milli özelliklerinden soyutlanmış, birörnek olmuş eserler değildir kastedilen. Goethe şöyle diyor:

> Tekrar edelim ki milletlerin aynı biçimde düşünmeleri gerektiğinden söz edilemez; yalnız onlar birbirinden haberdar olmalı, birbirini anlamalı ve karşılıklı birbirlerini sevmek istemeseler de hiç olmazsa birbirlerine katlanmayı öğrenmelidirler. (Schriften zur Lit. Edinburg Reviews)

Edebiyatın dünya barışına katkısı konusunda bu insancıl inanç, yabana atılacak bir şey değildir. 19. yüzyılın birinci yarısında dünya edebiyatı düşüncesini öne sürüp bunu uluslararası anlaşma, birbirini tanıyıp hoşgörü kazanmada yardımcı görmek, Goethe’nin evrensel boyutlarının bir dayanağıdır.

Goethe’nin dünya edebiyatından umduğu bir başka yarar da sanat düzeyinin yükseltilmesidir. Kendi edebiyatının dışındaki büyük şair ve yazarları tanımak, edebiyatta ufkun genişlemesi demektir ki bu da birbirinden bir şeyler öğrenmek, kendi eksikliklerini fark edip düzeltme yoluna gitmektir. Fransız ve İngiliz örneklerin Almanlar için ve Almanların da onlar için bu konuda nasıl etkili olacağını belirtir. (Eckermann, 15.7.1827)

Ulaşım hızının artmasına paralel olarak halkın hoşlanacağı türden, sanat düzeyine bakmaksızın çok çeşitli eserin de hızla yayılacağını tahmin eden Goethe, bunun bir yerde seviyeli eserler için bir engel olduğunu sezer ama yine de dünya edebiyatı, büyüklerin birbirini fark edip tanımasına yardımcı olacaktır. (Schriften zur Lit. Allg. Beitr. Zur Weltlit. V)

Onun bu düşüncesi dünya edebiyatından bir eğiticilik, bir örnek olma, bir öğreticilik umduğunu göstermektedir. Sıradan, yığınlara hitap eden ve

onlara tavsiye edilerek gittikçe yaygınlaşma eğiliminde olan edebiyat ürünlerinin sahipleri değil onun deyişiyle “kendini daha yükseklere, daha yüce verimliye adayanlar” dünya edebiyatından çok şey öğrenme, daha mükemmele ulaşma imkânı elde edeceklerdir.

Goethe yaşı ilerledikçe Alman edebiyatından çok dünya edebiyatıyla ilgilenir olmuştur. Klaus Seehafer, Goethe biyografyasında (Mein Leben, ein einzig Abenteuer) (Aufbau Verlag 1998) bunun nedenlerinden birini, kendisine birçok yazarın henüz yayımlanmamış eserlerini gönderip nasıl bulduğunu sormalarından bıkmış olması şeklinde açıklarken, ikinci ve asıl neden olarak ise, Alman edebiyatının o yıllarda dünya edebiyatına girecek kalitede eserlerden yoksun oluşunu gösteriyor. Bavyera yönetimi, o sıralarda eğitim amaçlı bir milli temel kitap yayımlamayı istediğinde Goethe, o sırada hiçbir ulusun mutlak orijinallik iddiasında olamayacağını bildirir. Sürekli olarak yabancının kendine mal edilmesi, özümsenmesi söz konusudur. Bu nedenle de bir okuma kitabında bu türlü özümsenmiş şeyler de yer almalıdır:

> Evet yabancı milletlerin başarılarına özellikle işaret etmek gerekecek, çünkü bu kitap, yabancıların başarılarına özellikle erkenden dikkatleri çekilmesi gereken çocuklar için de düşünülmüştür.

a.g.e. s. 444

Bu karşılıklı etkileşim, dünya edebiyatının bu geliştirici özelliği ulusal edebiyatları nasıl etkileyecektir? Goethe, Eckermann’a bu konuda şöyle diyor:

> Bizim şimdi Fransızlar, İngilizler ve Almanlar arasındaki bu yakın gidişgeliş sırasında birbirimizi düzeltme durumuna girmemiz çok hoş. Bir dünya edebiyatından gelen ve kendini gittikçe daha çok gösterecek olan büyük yarar budur işte.

Eckermann, 15.7.1827

Karşılıklı etkileşimde Fransızlar’ın kârlı çıkacağını düşünür:

> Eğer çok yanılmıyorsam, Fransızlar etraflarına bakınıp kuşbakışı değerlendirmeden bundan en büyük kârı götürecektir.

K. F. v. Reinhard'a, 18.6.1829

"Dünya edebiyatını" bir misyon olarak gören Goethe, bu işte Almanya'nın önemli bir rol oynayacağı inancındadır. 1827 yılında Streckenfuss'a yazdığı bir mektupta şöyle der:

> Eminim ki bir dünya edebiyatı oluşmakta, bütün milletler buna eğilimli ve bunun için de sevindirici adımlar atıyorlar. Alman, burada en etkili rolü oynayabilir ve oynamalı da, bu büyük ortaklıkta onun güzel bir rolü olacaktır.

27.1.1827

Goethe'yi Alman edebiyatını dünya edebiyatı içinde başrol oynayacak nitelikte görmeye götüren nedenler ne olabilir? Öte yandan Fransızların herhalde bir şeyler edinerek kârlı çıkacağını düşündüren şey neydi? Alıntıladığım sözleri Goethe 1827 yılında söylüyor. Bu tarihlerde, daha doğrusu bu onyıllarda Almanya'da ve Fransa'da Romantizm akımı var. Ve Romantizmi de Almanya Fransa'dan önce başlatıyor.

Fransa, Madame de Staël'in (1766 - 1817) "Almanya" konulu denemeleri yoluyla Alman Romantizmiyle tanışıyor. Ve Alman Romantizmi Fransız edebiyatında hem o yıllarda hem de daha sonra Empresyonizmde ve Sembolizmde etkisini göstermiştir. Goethe bu etkinin boyutlarını sezmiş gibidir. 1825 yılında Eckermann'a şöyle der:

> Fransız edebiyatının şimdiki dönemi hakkında hüküm vermek imkânsız. Nüfuz etmekte olan Alman öğesi büyük bir mayalanma sağlıyor. Ve ancak yirmi yıl sonra, bunun ne sonuç vereceği görülecektir.

11.6.1825

Alman edebiyatıyla Fransız edebiyatını ruh bakımından karşılaştırdığında iki önemli noktayı vurguladığını görüyoruz. Bunlardan biri, Fransız edebiyatındaki devamlılıktır. Almanya'nın mezhep savaşları yüzünden yaşadığı gecikmeyi Fransız edebiyatı yaşamamış, dolayısıyla Klasisizmini 17. yüzyılda ortaya koyabilmiştir:

> On altıncı yüzyıldan beri Fransız edebiyatının gelişimini asla tamamıyla kesintiye uğramış göremezsiniz. Hatta hem dahili siyasal

> ve dini huzursuzluklar hem de dış savaşlar bu edebiyatın ilerlemesini hızlandırmıştır; daha bir asır önce [...] en güzel baharını yaşamış.

Dichtung und Wahrheit III.11

Goethe, her konudaki nesnel tutumunu Fransız-Alman edebiyatı karşılaştırmasında da gösterir ve ne tam bir Fransız edebiyatı hayranıdır ne de sırf Alman milliyetçisi. Kesintisizlik, yani süreğenlik bakımından Fransız edebiyatını över, ama Alman edebiyatındaki, karşı kutuplara hayat hakkı tanımak erdeminin de altını çizer. F. De la Motte Fouque'ye şöyle der:

> Bakın, Fransız edebiyatıyla Alman edebiyatı arasındaki en büyük fark şu noktadadır: Orada insan ya kabul gören yönde ve partiye ait olarak kayıtsız şartsız, dimdik vardır ya da işte o geçerlilere dahil edilmediği için hiç yoktur; buna karşılık bizde ben odanın bu köşesinde dururum, siz ise benim tam karşımdaki köşede ve ikimiz de varızdır ve yerimizde de kalırız.

25.12.1813

Goethe, bu sözlerle Alman edebiyatının çok önemli bir meziyetinin altını çizerken aslında kendisinin en önemli özelliğini, karşıt kutuplara hayat ve söz hakkı tanımak şeklinde özetleyebileceğiniz toleransını, hoşgörüsünü dile getiriyor. "Dünya edebiyatı" ideali aslında toleransı ilke yapmak, bizim edebiyatımızın yanında başka edebiyatlar da var diyebilmekle gelişir. Birbirinden öğrenilecek, ibret alınacak şeyler olduğunun farkına varmaktır önemli olan. Alman edebiyatının başkalarına sağlayacağı yararı şöyle özetliyor Goethe:

> Yabancıların bizim edebiyatımızı özellikle şimdi esaslı olarak incelemekle sağladıkları paha biçilmez kazanç, bizim neredeyse bu yüzyıl boyunca geçirdiğimiz gelişim hastalıklarının bir çırpıda üstüne çıkmaları ve şansları yaver giderse, bundan en iyi şekilde ders alıp kendilerini yetiştirmeleridir.

Maximen und Reflexionen 730

Edebiyatın, ulusal unsurlar içinde, yabancı edebiyatlardan soyutlanarak yaşamasının mümkün olmadığı görüşündedir Goethe. Ona göre karşılıklı etkilemeler edebiyat dünyası için elzemdir:

> Her edebiyat, eğer yabancı katkısıyla yeniden tazelenmezse, eninde sonunda kendi içerisinde tükenir.

Schriften zur Literatur. Bezüge nach Außen

Yabancı gözüyle değerlendirilmenin her edebiyat için yapıcı olduğunu, dünya edebiyatının bunu sağlayabileceğini düşünür. Bir dünya edebiyatından elde edilen, daima da daha çok elde edilecek en büyük faydanın farklı ulusların yazarlarının birbirini düzeltmesi olduğunu söyledikten sonra Eckermann'a: Carlyle'in, Schiller'in hayatını yazdığını ve onun hakkında bir Almanın kolay kolay hüküm veremeyeceği gibi hüküm verdiğini söyler. Buna karşılık Shakespeare ve Byron hakkında Almanların da bilgilerinin güçlü olduğunu, onları belki de İngilizlerden daha iyi takdir ettiklerini belirtir. (Bkz. Eckermann'la Konuşmalar, 15.7.1827)

Goethe, dünya edebiyatı üzerine alıntıladığım bu öncü sözleri, dikkat edildiğinde görülür ki genellikle 1820'li yıllarda söylemiştir. Dichtung und Wahrheit'da (1811-1814) ise daha 1810'larde Fransız-Alman edebiyatları arasındaki farkı düşünmüş ve dile getirmiş.

Karşılaştırmalı edebiyatın edebiyat bilimcilerince gündeme getirilmeye başlaması, Fransa'da 1827, 1833 yıllarında: A. François Villemain'in 1827-1828 öğretim yılında Sorbonne'da 18. yüzyıl Karşılaştırmalı Edebiyatı üzerine bir ders vermesiyledir. J. Jacques Ampère de profesör olduktan sonra 1833'ten itibaren derslerini bu temele dayandırmıştır. Almanya, karşılaştırmalı edebiyatın tohumlarını atan Goethe gibi bir ileri görüşlü, yaratıcı yazarı olduğu hâlde, konuyu edebiyat bilimine yükseltmekte gecikmiştir. Ancak Avusturya-Macaristan'dan Hugo von Meltz (1840-1908) ile Lomritz, 1877 yılında bir karşılaştırmalı dergi çıkardılar (ilk adı Macarca olan bu dergiye sonradan Almanca, Fransızca, İtalyanca, İspanyolca karşılaştırmalı edebiyat anlamına gelen bir başlık verildi. Alman dili ve edebiyatı, yani Germanistik'te çalışmalarını yoğunlaştıran Almanya, karşılaştırmalı edebiyata geçilirse Germanistik'te hız kaybedeceğine inanmış, hatta Goethe'nin "Weltliteratur"la hiç de karşılaştırmalı edebiyatı

düşünmediği gibi bir yoruma sapmıştır. Elster, karşılaştırmalı edebiyata karşı tezini 1901'de şöyle dile getirir:

> Uluslararası akımların karşılaştırmalı incelenişi ön plana çıkarsa, filolojik metotla ulaştığımız birçok iyi şeyi kaybederiz. Üniversitelerde araştırma bundan böyle de ulusal edebiyatların geliştirilmesiyle sınırlı tutulursa, son yirmi yılın kazancı, gelecek için de garanti edilmiş olur; bu arada karşılaştırmalı metottan zaten hepimiz yararlanıyoruz, uluslararası ilişkileri gözden geçirmeye de hiçbir engel yok.
>
> *(Weltliteratur und Literaturvergleichung, Archia für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen 107 (1901) s. 47)*

20. yüzyılda 2. Dünya Savaşından sonra Almanya'daki görüşün karşılaştırmalı edebiyattan yana olduğunu biliyoruz. Germanistik'te de kültürlerarası araştırmalara verilen önemin arttığına, Interkulturelle Germanistik adıyla bir derneğin kurulup etkinlik göstermesi en iyi kanıttır.

Şimdi Goethe'ye dönelim. Onun "Weltliteratur"dan hem yazarlar hem de okuyucular bakımından eğitici yararlar beklentisine işaret etmiştik; yazarlar birbirlerini geliştirmek imkânına kavuşacak, okuyucuların da ufku açılacaktı. Dünya edebiyatının çeviriler yoluyla tanınması, bütün dünya edebiyatına bir pencere açılması, Türkiye'de özellikle dünya klasiklerinin yayımlanmasıyla gelişir. Türk edebiyatı eskiden beri dışa açık bir edebiyattı. Dış örnekler bildiğimiz gibi Osmanlı döneminde Fars edebiyatıydı, Tanzimat'tan sonra Fransız edebiyatı. Ama dünya klasiklerinin Türkçeye eğitim amaçlı kazandırılma girişimi Cumhuriyetin ilk onyıllarında başlar. Dünya klasikleri, özellikle de Antik Roma, Yunan, edebi çevirilerle Türk okuyucusuna kazandırılır. Cumhuriyetin 75. yılı dolayısıyla bu çeviri dizisi, yenileştirilerek Kültür Bakanlığı ve Cumhuriyet Gazetesince bir kültür hizmeti olarak yeniden basılmıştır. Bu girişimin ruhu, Antik Roma, Yunan eserlerini Batı kültürünün temeli olarak değerlendirmekte yatar. Dünya edebiyatı konusuna antikiteden başlamak, Goethe için de önemliydi. Eckermann'a bu konuda şunları söylüyor:

> Şimdi milli edebiyat artık çok şey ifade etmiyor, dünya edebiyatının vakti geldi ve bu çağı hızlandırmaya herkesin katkıda bulunması gerek. Ama yabancının bu tür değerlendirilişinde birine takılıp kalmak ve onu örnek almak yanlış olur. Bunun örneğin Çin,

> Sırp ya da bir Calderon ya da Nibelungen olacağını düşünmemeliyiz; tersine, örnek ihtiyacıyla hep, eserlerinde daima güzel insanın işlendiği Eski Yunana dönmeliyiz.
>
> *Eckermann, 31.1.1827*

Dünyaya açılma, Antikiteyi eğitim amacıyla tanıyıp değerlendirmede Goethe, o dehasıyla öncü olmuştur.

Dünya edebiyatını bir eğitim, bir kültür aracı olarak görmek, milli edebiyatları ikinci plana itmek demek değildir. Goethe, milletlerin de bireyler gibi kendine özgü özellikleri olduğunu, bunun da milli edebiyatlarda dile geldiğini bilir, işte dünya edebiyatının eğitsel önemi de asıl burada yatar. Çeviriler yoluyla kendi edebiyatından başka edebiyatları da en kaliteli ürünleriyle tanımak, her anlamda benmerkezci olmamaya, çeşitliliğin gerçek olduğu hakikatini anlamaya götürür. Thomas Carlyle'ye bir mektubunda (20.6.1817) Goethe şöyle der:

> Her birinin [milletin] özelliklerini öğrenmek gerekir, bu özellikleri ona bırakmak ve işte asıl bu sayede onunla ilişkide bulunmak için; çünkü her bir milletin özellikleri, dili ve para çeşidi gibidir, bunlar ilişkiyi kolaylaştırır, hatta ilişkiyi mümkün kılar.

Gerçekten de dünya edebiyatına götüren şey, yabancı dil bilmek, edebi çeviriler sayesinde o dili bilmeyen geniş kitle için söz konusu eseri okunur, anlaşılır hale getirmektir. Dünya edebiyatı kavramının babası Goethe'nin edebiyat çevirisinin önemi üzerine söyleyecek sözü az değildir. Carlyle'ye yazdığı o mektupta şöyle der:

> Ve her çevirmenin bu genel manevi alışverişin aracısı olarak çabalaması ve karşılıklı alışverişi desteklemeyi kendine iş edinmesi takdir edilmelidir. Çünkü çevirmen için, ne kadar, yetersizdir denmek istenirse istensin, çeviri, genel dünya varlığında en önemli ve en saygıdeğer işlerden biri olmaya devam edecektir.

Goethe burada sözü Kuran'a getirir ve çevirmenle peygamberin işlevlerini birbirine benzetmeyi dener:

> Kuran şöyle der: "Allah her millete kendi dilinde bir peygamber göndermiştir." Böylece her çevirmen, kendi milletine bir peygamberdir.

Bugünün terminolojisiyle değerlendirecek olursak Goethe’nin “Interkulturalität” (kültürlerarasılık) kavramının da babası olduğunu söyleyebiliriz. Kendi edebiyatımızın, kendi kültürümüzün niteliği hakkında ancak başka edebiyatları, başka kültürleri tanıdıktan sonra bir şeyler söylenebileceğini o vurgulamıştır. Dünya edebiyatı, kültürlerarasılık gibi kavramlara ulaşmasında bir yandan hocası Herder’in “Volksliteratur” (halk edebiyatı–daha çok da halkların edebiyatı) anlayışının, öte yandan da Acem şairi Hafız şiirlerinin Almanca çevirileriyle tanışmasının hazırlayıcı işlevi mutlaka olmuştur. Avrupa edebiyatlarının, antik dahil, önde gelen eserlerini Goethe çok dil bilen biri olarak zaten tanıyordu. Ama Şark dünyası onun için Hafız Divanı’yla açılan yeni bir âlemdi. Yine modern terimlerle adlandıracak olursak, identite (kimlik) ve alternite (yabancılık) sorunlarını biri olmazsa öteki var olmayan temel karşıtlıklar saymak, Goethe’nin çağının çok ilerisinde bir düşünür olduğunu gösterir. Millet, soy ya da ailenin tek tek bireyler için geçerli olan yasaya uyduğunu, “karakter” denen “bencil” (selbstsüchtig) ve “bağımsız” (selbstständig) daymonun, rastlantı sonucu bir hakikati öğrenmesiyle oluştuğunu söylemiştir. Bu hakikat şudur: “O, tabiatın belirleyip damgasını bastığı tek şey değildir”. Dışa açılmak zorundadır:

> Çünkü yeryüzüne dağılmış olan milletler, keza çeşitli dalları, birey gibi görülebilir ve rastlantısal olan, ancak karışımda ve çaprazlama karşılaşmada kendini gösterir.

Urworte: Peter Matussek,

Goethe, Hamburg 1998, s. 181'den

Benimkiyle benimki olmayanın yani yabancının karşılıklı etkileşimiyle gelişimin mümkün olduğu, giderek dünya edebiyatının, karşılaştırmalı edebiyat biliminin gerekliliği, köklerini Goethe'de tam olarak şekillenmiş bulduğumuz bir fikirdir ve Goethe'nin her çağda edebiyat bilimcilere yeni ufuklar açacak güçte olduğunu göstermektedir.

Edebi çeviriye, dünya edebiyatını mümkün kılan en büyük araç olarak bakan Goethe'nin "dünya edebiyatı" kavramı, onu günümüze taşıyan en hayati özelliklerinden biridir, çünkü Goethe'nin "Dünya Edebiyatı" (Weltliteratur) kavramını anlamak, onu 20. yüzyıl sonrasının "küreselleşme" eğiliminin de fikir babası olarak görebileceğimizi gösteriyor.

Bu konuyu, Goethe'nin evrensel şair imajını vurgulayan şu sözleriyle bitirmek istiyorum:

> Şair, insan ve vatandaş olarak vatanını sevecektir ama onun şairlik güçlerinin ve şairlik etkinliğinin vatanı iyilik, asalet ve güzelliktir ki belli bir bölge ve belli bir ülkeye bağlı değildir ve şair onları nerede bulursa orada kucaklar. Bu konuda o, özgür bakışlarla ülkeler üzerinde uçan bir kartala benzer, üzerine atılacağı tavşan Prusya'da mı Saksonya'da mı koşuyormuş onun için ne fark eder?

Eckermann; 1832

Şair, yazar, düşünür, araştırıcı, devlet adamı... 1999 yılında, doğumunun 250. yıldönümü dünyanın neredeyse her tarafında kutlanan Goethe'nin çokyönlü insan, bir dâhi olduğu, onun yaşadığı yıllardan bu yana bilinen; kabul edilen bir gerçek. Goethe adı, kültürlü Alman burjuvasının iki yüz yıldır ulusal övüncüdür. Hiç ilişkisi yok sanılan bilimsel toplantılarda, konuşmacıların konferanslarını Goethe'den bir alıntıyla süslediklerine tanık oluruz. Yaşlılığında neredeyse tanrılaştırılan Goethe'nin öncelikle insanlığı 20. yüzyıl insanı için merak konusu olmuştur. Thomas Mann'ın Goethe konulu bir roman yazması bir rastlantı değildir. Lotte Weimar'da başlığını taşıyan bu romanda Goethe, yakın çevresindeki insanların gözüyle anlatılır. Onun dost, sevgili, baba, vatandaş olarak nasıl algılandığını Thomas Mann, esaslı bir Goethe araştırmasına dayandığı kurmacasında mesafeli bir

hayranlıkla, ama hınzırca bir ironiyle dile getirir. 20. yüzyılın ilk yarısında kaleme alınan bu romanla sınırlı kalmaz insan Goethe'ye duyulan merak. 20. yüzyılın sonuna rastlayan 250. doğum yıldönümünde Almanya'nın, Avusturya'nın kitapçı vitrinlerini süsleyen Goethe eserlerinin yeni baskılarının yanında Goethe üzerine yazılan yeni yayınların çoğunda dikkatimi çeken şey, insan Goethe'nin ön plana alınması oldu.

Kendi hayatının mimarı olmak, Goethe'nin üzerinde durduğu başilke, kuşkusuz günümüz insanına da iyi bir öğüt. Hayatı esere benzer görmek, başka bir deyişle eserlerini yaratırken ortaya koyduğu çabayı hayatını biçimlerken de göstermek, aynı eleştirel gözle ikisine bakmak, ona özgüdür. İleri yaşlarda geriye bakıp bir değerlendirme yaptığında, insanların onun salt yazdıklarını övdüklerini, ama hayatını biçimlemedeki ustalığını fark etmediklerini söyler:

> İyi becerdin. Hep böyle oluyor!
>
> Kolaysa biri çıksın da kafasını kırmadan aynını yapsın!

Zahme Xenien, VII

Hayatında şanstan çok çalışmanın, emeğin payı olduğunu ise şöyle dile getirmiştir:

> Beni hep şansı yaver gitmiş biri olarak övmüşlerdir; ben de şikâyetçi değilim ve hayatımın gidişatını kötüleyecek değilim. Ne var ki aslında çaba ve işten başka bir şey değildi bu hayat ve şu yetmiş beş yaşımda diyebilirim ki tam bir dört hafta dört başı mamur rahatım olmadı. Durmadan yeni baştan taşınacak bir kaya parçasının ebedi yuvarlanışıydı.

Eckermann'a, 27.1.1824

İşte eserleriyle olduğu kadar hayatıyla da gurur duyan, hayatının muhasebesini yapan "insan Goethe"nin günlük yaşayışını, hayatın maddi tatlarına karşı ne kadar duyarlı olduğunu ortaya koymaya yönelik yeni kitaplardan biri ve belki de en değerlisi, Prof. Dr. Katharina Mommsen'in kitabı: Goethe. Die Kunst des Lebens (Insel Taschenbuch, Frankfurt a. M., 1999). Katharina Mommsen, California Üniversitesi'nden emekli bir Alman Edebiyatı profesörü, bir Goethe araştırmacısı, 1988 yılında yayınladığı Goethe und 1001 Nacht (Goethe ve Bin Bir Gece) kapsamlı bir incelemedir

ve Goethe’nin külliyatını, Batı Doğu Divanı’nı tarayarak onun İslam âlemiyle ilgili düşüncelerini ve Acem şairi Hafız’ı çevirilerden tanıdıktan sonra onun dünyasından edindiği izlenimleri nasıl özümleyip yeni şiirlere esinlendiğini belgelerle ortaya koyar. (Mommsen, Katharina, Goethe und Tausendundeine Nacht, Suhrkamp 1981)

Goethe’nin eserlerinde yaşama sanatının izini sürdüğü bu yeni kitabında ise Mommsen, bu insanın günlük yaşayışını ön plana alıyor. Mesela sabah insanı olduğunu, saat beşle altı arasını en verimli üretkenlik zamanı saydığını öğreniyoruz. Yeterince verimli olamadığından yakınan Schiller’e kendini örnek göstererek şöyle demiş:

> Yattığım yeri değiştirme zahmetine katlanmam gerek ki sabahları gün doğmadan birkaç saat yatakta dikte edebileyim. Siz de, aslında yalnızca yüksek yaradılışta insanlar için pek kıymetli olan zamandan daha iyi faydalanmanın bir yolunu yordamını bulsanıza!

Schiller’e, 7.12.1726

Mommsen, Goethe’nin sabah insanı oluşunun pek çok belgesini sunuyor. Bunlardan biri Pandora’daki şu sözler:

> Gün doğmadan öncesi! Allah razı olsun senden.
>
> Çünkü hakçası en değerli emek
>
> Sabahları verilendir; gün boyu yalnız o sunar
>
> Besini, gönül rahatlığını, o yorgun saatların tam tadını.

Goethe, çalışkan bir insandır, öyle çalışkan ki çalışmaktan haz almanın ötesinde, üretkenliği metafizik düzeyde görür. İnsan, ona göre Tanrı’nın bir parçası, tanrısal doğayla (divina natura) dopdolu bir temsilcidir; tabiattaki canlılığı, üretkenliği sürdürmesi beklenir. Etkenlik, üretkenlik yalnızca zihinsel çalışmayla sınırlı değildir onun gözünde:

> *Bir ve Hep*
>
> *Yaratılmışı yeniden yaratmak,*
>
> *Donup kalmaya kalkmasın diye*
>
> *Uğraşır ebedi, capcanlı eller*
>
> *Ve eskiden olmayan şimdi olacaktır*
>
> *Salt güneşler, renkli yer küreler,*
>
> *Asla hareketsiz kalamaz*

Eins und Alles; Gott und Welt

Frankfurter Ausgabe 2, 494

Tam tersine, hareketsiz, masa başından kalkmayan bilgin tipinden hiç hoşlanmaz. Kafa ve beden etkinliğinde dengedir onun ilkesi. Wilhelm Usta'nın Seyahat Yılları'nda, (Wilhelm Meisters Wanderjahre oder die Enstsagenden) yer alan şu sözler, özdeyiş değerindedir:

> Bilmek yetmez, uygulamak da gerek,
>
> İstemek yetmez, yapmak gerek.

Frankfurter Ausgabe 13, 54

Eckermann'la konuşmalarından birinde gezgin genç bilginlerin yaşama sevincinden yoksun görünüşlerini eleştirir, bu insanların gençlik duygusunu bir daha yakalayamayacak denli yitirmiş olduklarını üzülerek anlatır. Evde, okulda eğitimin bu meseleye önem vermesi, yeni önlemler, değişikliklerle gençlere yaşama sevinci edinme ve bu sevinci koruma konusunda bir şeyler yapılması gereğine değinir ve şöyle der:

> Mesela, üniversite öğrencilerinden, geleceğin o devlet memurlarından pek çok fazla teorik kuru bilgi beklenmesine karşıyım ben; gençler bu yüzden vaktinden evvel kafaca ve bedence çöküyorlar [...] Onların gerekli zihin ve beden enerjileri tükenmiş oluyor, oysa bu, pratik hayatta canlı bir şekilde kendini göstermek için elzemdir.

12 Mart 1828

Goethe'nin hareketlilikten, beden aktivitesinden anladıkları nelerdir? Açık hava yürüyüşleri, dağlara tırmanmak, paten yapmak, dans etmek, yüzmek... kısacası beden sporlarının tümü.

Bütün bu aktivitelerde Goethe yalnız bedenini değil zihin gücünü de uyanık tutar. Doğa yürüyüşlerinde, dağcılıkta, botanik çalışmaları, mineraloji araştırmaları için malzeme toplayan bir bilgin gibidir. Bunun da ötesinde tabiat karşısında hayranlığı gittikçe artar, Tanrı'nın varlığına inancı perçinlenir. Doğa yürüyüşlerinin kendisi için birer bilgi-hikmet kaynağı olduğunu belirtir. Tabiat bilimi üzerine (Zur Naturwissenschaft überhaupt) yazdıklarının ilk cildi (1817) şu epigrafı taşır:

Okuyarak öğrenmediklerimi
Gezerek öğrendim.

Weimarer Ausgabe II, 13.408

Ata binme, posta arabası yolculukları da onun yaşı ilerledikçe bırakamadığı merakları arasındadır. Gençliğinde bu meraklar arasında eskrim de vardır, ama düelloya karşı olduğu biliniyor. Dağ tırmanışları, Goethe'ye "Alman İmparatorluğunun İlk Dağcısı" unvanını kazandırmıştır. (K. Mommsen, a.g.e., s.109) Ayrıca avcılıkta da ustadır. Beden hareketlerinin bir eğitim aracı olarak kabul edilmesinde Goethe, Weimarlılar için yine önderdir. Vücut sağlığının ruh sağlığına etkisinden emindir. Birçok eyalette spora, devlet işlerini engeller bahanesiyle iyi gözle bakılmazken Saksonya-Weimar'da spora izin vardır. Mommsen, Eckermann'ın sohbetlerinden Goethe'nin şu sözlerini aktarıyor:

> Umarım spor tesislerini yeniden açarlar. Çünkü bizim Alman gençliğinin buna ihtiyacı var, özellikle de üniversitelilerin: Onların zihin faaliyeti ve araştırmalar yüzünden bedensel dengeleri eksik, böylece de gerekli hiçbir inisiyatifleri yok.

Mommsen, a.g.e., s.123

Goethe'nin Weimarlılara tanıtıp sevdirdiği bir başka spor dalı da patendir. Paten yaparken Homeros'un tanrıları gibi ayaklarının kanatlandığından söz edecek kadar mutludur. Paten, onun sayesinde Weimar'ın sevilen bir kış eğlencesi olur. Elli yaşına kadar sürdürür Goethe pateni. Daha sonra da paten, seyretmekten en çok zevk aldığı şeyler arasındadır.

Döneminin belgelerine göre Goethe dansta da birincidir. Eserlerinde yer alan canlı dans tasvirlerinden başka günlüklerinde de danstan söz eder.

Mommsen, spor, dans, gezi vb. meraklılarının yanı sıra Goethe'nin ağzının tadını bilen, içkisini özenle seçen bir insan olduğunu mektuplarından, çağdaşlarının anlattıklarından belgelerle ortaya koyuyor. Her meyvenin, her yemişin, her içkinin en iyisine sahip olmakla tanınan yörelerden dostları aracılığıyla paketler ısmarlayıp neyin nasıl gönderileceğini öğütleyen satırlar okuyoruz. Damak tadına önem veren Goethe'nin dost sofraları donatma merakı da var. Birlikte yiyip içmek,

sohbet, onun günlük zevkleri arasında. Yemekli misafirden ne kadar hoşlandığını, Offene Tafel (Açık Sofra) başlıklı şu şiiri de dile getirir:

> Çok misafir gelsin bugün
>
> Bana, soframa!
>
> Yeterince bol yemeğim
>
> Kuş eti, geyik eti ve balık.
>
> Davetliler ya zaten,
>
> Kabul de ettiler.
>
> Hanscık, git de bak bir
>
> Geliyorlar mı! [...]

Hayatın tadını çıkarmayı, çok yönlü yaşamayı bir sanat haline getirir Goethe. Her şeyin güzel bir yanını keşfetmeyi bilir. Çok çalışkan, aktif bir hayatı olan bir kişidir, ama mesela uykunun da kıymetini bilir. "Tatlı uyku"yu şükranla anar. Egmont başlıklı dramında şu sözler yer alır:

> Ey tatlı uyku! Katıksız bir mutluluk gibi ricasız yalvarmasız gelmeyi seversin sen. Sıkı düşüncelerin düğümlerini çözer, sevincin ve acının her türlü görüntüsünü karıştırırsın; engelsizce akar gider ruhun ahengi ve hoş bir çılgınlığa bürünür, kayıp gideriz ve var olmaya son veririz.

Frankfurter Ausgabe 5, 949

Mektuplarında Goethe'nin uykuya ilişkin ilginç bir huyu ortaya çıkıyor. Üzülünce, kederlenince uykuya kaçmak! Ender insanlarda görülen bir Tanrı lütfudur bu. Keder onların uykusunu kaçırmaz, tersine uyku kederi unutturur. Charlotte von Stein'a yazdığı mektuplarda bu konuda iki örnek:

> Erkenden yattım, mutat çarem işte, dünya bana tekinsiz geldi mi...

9.9.1782

> Uyku benim çok şeyime çaredir.

3.4.1785

Goethe, ruhla bedenin bir olduğuna, sürekli ilişkisine inanan ve önem veren biri olarak uykuyu, ruh ve bedeni birlikte dinlendirdiği için sever. Uykuda bencil bir yan sezerek biraz alayla şöyle der:

> Uyuduğumda, rahatça kendim için uyurum; ama çalışırken, evet işte, kimin için olduğunu bilmem ki!

Sprichwörtlich, Frankfurter Ausgabe 2, 389

Goethe'nin aşkları, eserlerine esin kaynağı olmakla kalmayıp aynı zamanda da eserlerine yansıdığından olsa gerek birçok Goethe araştırmasında irdelenmiştir. Onun türlü maceralar yaşadıktan sonra, düşünce yanı ve görgüsü pek övgüye değer olmayan, bu yüzden de Weimar sosyetesinde yadırganın Christiane Wulpius'la nikâhsız yıllarca yaşadıktan sonra resmen evlendiği üzerinde de durulmuştur. Ama Goethe'nin çocuk sevgisi, onun pek bilinmeyen bir yanıdır. Mommsen, Goethe'nin torunlarıyla ilişkisinde ortaya çıkan bu özelliği üzerinde de duruyor. Onun torunda kendi çocukluğunu hatırlamakla ilgili sözleri bir mektubunda şu satırlarda dile geliyor:

> Bütün meyveler o yesin diye olgunlaşıyor ve bunlardan benim de bir zamanlar tat aldığım duygusu, onu yerken gördüğümde sanki bana hâlâ tat veriyorlarmış duygusuna dönüşüyor.

J. C. Mellish'e, 16.6.1819

Kendi çocukluğunu böylesine içten hatırlatan torunlarını gözlemleyen Goethe, çocuktaki gerçekliği fark eder ve der ki:

> İnsanın her çağına belli bir felsefe cevap veriyor; çocuk gerçekçi olarak ortaya çıkıyor, çünkü armutların ve elmaların varlığından öylesine emin ki [...]

Aphorismen. Nachlass;

Frankfurter Ausgabe 13, 237

İnsan hayatının evreleriyle felsefe ekollerini karşılaştırdığı gibi toplumsal konumları da karşılaştırır ve şöyle der:

> Hiçbir malvarlığımızın olmadığı ya da malın mülkün değerini bilmediğimiz gençlik çağında demokratızdır. Uzun bir hayat boyunca mülk edinmişsek ama, bunların yalnızca güven altında olmasını istemekle kalmayız, çocuklarımızın ve torunlarımızın da bu kazancın rahatça keyfini çıkarabilmelerini isteriz. Bu yüzden de yaşlılıkta hepimiz istisnasız aristokratızdır, gençlikte başka görüşlere meyilli olmuş olsak da.

Eckermann'la Sohbetler, 15.7.1827

Goethe'nin yaşlanmayı bilmesinden, bunu da bir sanat haline getirmesinden söz edilir. Yaşlılığın felsefesini oluşturmuş, bu konuda özdeyiş niteliğinde sözler söylemiştir. Birkaçını sıralayabiliriz:

> İnsanın her çağına belli bir felsefe cevap eriyor (...) İhtiyar ise hep mistisizmden yana olduğunu itiraf edecektir; o kadar çok şeyin tesadüfe bağlı olduğunun ortaya çıktığını, saçma sapan şeyin başarıldığını, ama akıllıca işin sarpa sardığını, şansla şanssızlığın ansızın aynı yola çıktığını görür; bu böyledir ve böyleydi de! Ve yaşlılık, şimdi var olanda, eskiden var olanda ve var olacak olanda huzura kavuşur.

Maximen und Reflexionen. Nachlass,

Frankfurter Ausgabe 13, 237

> Derler ki, [...] bilge olmak için yaşlanmak gerek; oysa aslında insan yaşı ilerledikçe, eskiden ne kadar akıllıysa öyle kalmaya çabalasın yeter. İnsan, hayatın farklı basamaklarında şüphesiz farklı biri olur, ama daha iyi biri olduğunu söyleyemez ve belli şeylerde altmış yaşındaykenki gibi yirmisinde de haklı olmuş olabilir. Şüphesiz insan dünyayı tepelerin zirvesinde düzlükte olduğundan farklı görür, yaşlı dağların buzullarında farklı. Belli bir konumda dünyanın bir parçası öbür konumdan daha çok görülür; ama hepsi bundan ibaret. Denemez ki bir konumdayken ötekinden daha çok haklıdır.

Eckermann'a, 17.2.1831

> İhtiyarlık hakkında derler ki gevezeymiş, ama bence konuşkan olmaya hakkı olmalı; insanın söyleyecek öyle çok şeyi oluyor ki, önceleri üzerine varmamayı doğru bulduğu şeyi cesurca söyleyiveriyor.

Heinrich Gustav Hotho'ya, 19.4.1830

> Bence geçmiş, ilgilerimizin durmadan eklendiği bir servet ve bunun faizini yaşlılıkta almak hoş oluyor.

G. H. L. Nicolovius'a, 21.9.1819

Goethe'nin yaşlılıkta faizini almaktan hoşlandığını söylediği "ilgi"leri, merakları ömür boyu gerçekten çok çeşitli, çok kapsamlı olmuştur. Hayatı her yönüyle yaşamak, hareketten zevk almak, ama bunun yanı sıra edebiyatın dışında başka sanat dallarıyla da ilgilenmek... müzikten tat almak, Goethe'nin ömür boyu sürdürdüğü bir özelliktir. Mommsen'den öğrendiğimize göre Goethe, Weimar'da müziği eve getiriyor: "ruhu hafifletmek, kafayı açmak için". Roma'da Angelika Kaufmann için güzel bir konser verdirir. Müziği, gözlerini kapayarak dinlemekten hoşlanır, "bütün benliğini bir tek zevkle, kulak zevkine yoğunlaştırmak için". (a.g.e., s.185 - 186)

Yaşama sanatı, hayat bilgeliği, Goethe'nin yazdıklarıyla çağdaşlarına ve gelecek kuşaklara iletmek istediği en önemli şeydir. Politikadan hazzetmediğini sık sık belirtmiştir. Eserlerinin özenli bir biçim içinde bir mesajı olacaksa o da budur işte. Faust'ta şu dizeler, kendi sanat çabasının ereğini dile getirmektedir:

> Başkaları için soylu bir servet birikiyor,
>
> Ne elimden gelir ne de isterim bunu gömüp saklamak
>
> Ne diye böyle özlemle arayıp durdum bu yolu
>
> Eğer kardeşlerime göstermeyeceksem?

Frankfurter Ausgabe I, II

Ne var ki bu dizeler bizi Goethe'nin bütün insanlara, halka yararlı olmak amacıyla yazdığını düşünmek gibi bir yanılgıya sürüklememeli. Eserlerinin popüler olmadığını bilir ve Eckermann'a şöyle der:

> Bunlar, yığın için yazılmamıştır, tersine biraz benzer şeyler isteyen ve arayan, benzer yönlere tutkun tek tek insanlar içindir.

11.10.1828

Kendisini anladığını tahmin ettiği bu tek tek insanların hangi toplumdan, hangi millet, hangi kültürden geldiği önemli değildir Goethe için. Çünkü genel olarak "insan"a, insanla ilgili olana, kendi deyişiyle "allgemein menschlich"edir tutkusu ve kendi nasıl çok yönlü insan olmayı başarmışsa, hitap ettiği insanların da böyle insanlar olacağından emindir.

Bu özellikleri onu Alman edebiyatı sınırlarını aşarak dünya klasiklerine yükseltmiştir. "Dünya edebiyatı" teriminin olduğu kadar kavramının da babası odur.

Goethe ve Fransız Devrimi

Fransız Devrimi, büyük bir tarih olayı olarak, komşu devletleri, tabii bu arada Almanları da etkilemiştir. Bu, devrimin özündeki kavramların Fransa dışında da önem kazanması anlamında bir etkidir. Ayrıca etkinin en kapsamlısı, devrim ruhu olmuştur: Tutuculuğa, her türlü duygu kültürüne karşı eleştiriciliği ve akılcılığı savunan bir devrimcilik. Alman düşünce ve edebiyat dünyasındaki devrimci çizgi, Fransız Devrimi'yle yakın akrabadır.

Uzun ömrü önemli politik ve tarihi olayları yaşamasına imkân veren Goethe, 1789 yılında, büyük Fransız Devrimi'nde kırk yaşındaydı. Kendisi "En büyük dünya olaylarının" meydana geldiği bir zaman kesitinde yaşamayı, onlara ve sonuçlarına tanık olmayı bir şans saydığını, çünkü bu sayede, sonradan dünyaya gelen ve "o büyük olayları anlamadıkları kitaplardan öğrenmek zorunda kalan kişilerden çok farklı sonuçlara ve görüşlere" ulaştığını belirtmiştir.[1]

Nedir bu "çok farklı sonuçlar ve görüşler"? Her şeyden önce Goethe'nin Fransız Devrimi karşısındaki tutumunu belirtelim: Goethe coşkuyla karşılamamıştır devrimi. O hem genel olarak "devrim" olayına karşıdır, hem de Fransız Devrimi'nin amaçladığı eşitlik, özgürlük, kardeşlik ilkelerinin ulaşılabilirliğinden emin değildir.

Fransız Devrimi'nin patlak verdiği yıllarda Goethe, tabiat araştırmalarına dalmış ve hayat felsefesinin bel kemiğini oluşturan gelişim ilkesini, bitkilerin değişiminde kanıtlayarak pekiştirmiştir. "Die Metamorphose der Pflanzen" adını verdiği bitki oluşumundaki gelişim incelemeleri, onun daha önce, bütün bitkilerin ana evresi hakkındaki görüşünün bir devamı sayılabilir. Tohumdan çiçeğe-meyveye kadarki değişimleri gözlem ve çizimlerle ortaya koyar. Araştırmalarının özünde dile gelen görüş, tabiat yasasının şifrelerinin daha tohumda var olduğu, bunların yine bu yasanın temelindeki ilkeyle, yani gelişime dayalı bir dizi değişime uğradığı ve sonunda meyveyi meydana getirdiğidir. Kemiklerin oluşumunda da aynı ilkeyi izleyerek çene kemiğinin hayvanda ve insanda omurganın bir evrimi sonucu olduğunu keşfeder. Tabiat araştırmalarında evrimle, gelişim felsefesinin kanıtlarını bulmak mutluluğunu tadarken, siyasal alanda "devrim" olgusu, Goethe'ye çok zamansız ve ters gelmiştir. Bu yüzden Goethe biyografyalarının çoğunda, Fransız Devrimi karşısında Goethe, bu evrim-devrim ikilemi bağlamında ele alınmıştır.

Fransa'da devrimi hazırlayan sosyal gerekçelerde Goethe "hemfikir"dir, koşulların savunulacak yanı yoktur, ama gerekli düzeltmeler devrimle olmamalıdır ona göre. Fransız Devrimi'nin fikir babalarından Voltaire'i "insanlığın eski bağlarını çözmek"le suçlar. "Eskiden saygıdeğer sayılan şeylerden bir kuşkulanma illeti, bu yüzden iyi kafalarda oluştu" der. "Özgürlük düşüncesinin ve demokrasi çabalarının yüksek sınıflarda yayıldığı"nın dikkatini çektiğini belirterek şu kuşku ve eleştirisini vurgular: "Herhangi bir çeşit iki anlamlı kazanca ulaşmak için önce nelerin kaybedildiğini galiba hiç hissetmiyorlar."[2]

Bourbon Monarşisinin skandalları, kötü yönetim vs. Goethe'de "krallığın saygınlığının tükendiği", gelişmelerin "korkulan sezgileri ne yazık doğruladığı" görüşünü uyandırmıştır ve Goethe bütün olup bitenlerin bir drama bürünüp insani boyutları içinde kendisini sürekli rahatsız ettiğini söyler. Ama aynı huzursuzluğu, devrimin sebep olduğu olaylarda da yaşar:

> "Beni derinden ilgilendiren ne varsa hemen dramatik görünümde karşıma çıkıyordu ve Gerdanlık skandalı nasıl karanlık bir işaret olarak görünmüşse şimdi de devrimin kendisi korkunç bir gerçekleşme olarak beni sarsıyordu; taht devrilmiş paramparçaydı gözlerimin önünde. Büyük bir millet zıvanadan çıkmıştı."[3]

Aktif politika, Goethe'ye göre şairin, yazarın işi değildir. O, olsa olsa dış dünyanın izdüşümlerini sanat katında işleyebilir. "Tabiatına" uygun olan budur. Kendisini hiçbir dış olayın kendine yabancılaştıramayacağını, bu yüzden Fransız Devrimi'nin de onu olsa olsa daha sıkı bir şekilde iç dünyasına döndürdüğünü, devrin düşünce ve imajlarıyla keyifli bir uğraşa giriştiğini belirtir. Unterhaltungen der Ausgewanderten, Die Aufgeregten, Hermann und Dorothea ve Die natürliche Tochter, o günlerin güncel, ama öte yandan da evrensel birçok sorununu imgelere dönüştürdüğü başlıca eserler. Göç etmek zorunda kalan insanların kaderi, yığınların eğitimsiz bir güruh olarak yıkıcılıkta, yapıcılıktan çok daha etkili olduğu, gibi düşünceler bu eserlerde dile gelir. Die natürliche Tochter başlıklı trajedide mesela kralın ağzından şunlar söylenir:

> *"Aşağı olan köpürüyor, yüksek olan çöküyor,*
>
> *Sanki herkes ancak ötekinin yerinde*
>
> *Doyum bulacaktır karmaşık dileklerine,*
>
> *Ancak o zaman mutlu olacaktır, eğer hiçbir şey*
>
> *Birbirinden ayırt edilemiyecek olursa ve biz hepimiz*
>
> *Bir akıntıya karışıp kapılıp giderek*
>
> *Okyanusta kendimizi fark etmeden kaybedersek."*[4]

Fransız Devrimi'nden on yıl sonra (1799 - 1803) belli bir zaman mesafesinin serinkanlılığıyla kaleme aldığı Die natürliche Tochter trajedisinde Goethe'nin amacı, bu büyük tarihsel-siyasal olayı, organik yasalara yaklaştırmanın bir yolunu bulmaktı. Eserin özenli üslubuyla devrimin kaosuna bir karşı kutup oluşturan, yarattığı semboller ağıyla da sanatın bu düzen ve anlam ilkesini ortaya koyan Goethe, klasik

trajedilerinin ahlak öğesini, insancıl özveriyi Eugene'nin kişiliğinde gerçekleştirir. Eserin kontrapunktik kurgusunda, koruyucu idilik bir dünya ile entrikaların egemen olduğu bir siyasal gerçekler dünyası vardır. Eugenie'nin bu iki alan arasında yer değiştirmesi, attan düşme sahnesiyle cennetten kovulma çağrışımlarına dayandırılmaktadır. Bir Alman dükünün soylu bir Fransız kadından öz kızı olan Eugenie, annesinin ölümünden sonra babasının yanına gelir, fakat dükün oğlu, çevirdiği entrikalarla Eugenie'yi babasına ölmüş bildirir. Eugenie, sürgünde özel hayatını kurup kabuğuna çekilerek hem özveri göstermekte, soyluluğun kazandıracağı ihtişamdan vazgeçmekte, hem de siyasal entrikalardan uzak kalabilme şansını bu sayede gerçekleştirmektedir.

Die natürliche Tochter'i bir üçleme olarak planlayan ve siyasal devrimi diastol-sistol yasasının organik şemasına yerleştirmek isteyen Goethe'nin bu projesini birinci trajedide bırakması bunun gerçekleştirmesi çok güç bir program olduğunu göstermektedir.

Fransız Devrimi'nin gerçekleştirmeyi amaçladığı idealler, Goethe'nin inancına göre aslında tek tek insanların olgunlaşmasını gerektirmektedir, yani bir eğitim sorunudur. Eşitlik, kardeşlik ve barışa, kabagüç sayesinde ulaşılamaz, bunlar olgunlaşma süreci gerektiren erdemlerdir. Goethe şöyle der:

> "İnsanlar mükemmel hale getirilebilse, mükemmel bir durum da düşünülebilir: ama böyle, durmadan bir o yana bir bu yana sallanılacaklardır: Bir bölüm acı çekecektir, ötekinin keyfi yerindeyken. Bencillik ve kıskançlık, kötü güçler olarak oyunlarını sürdüreceklerdir ve tarafların kavgası son bulmayacaktır. En akıllıcası hep, her insanın yeteneği olan ne varsa, öğrendiği ne varsa o işi yapması ve başkalarının kendi işlerini yapmasına engel olmamasıdır."[5]

Fransız Devrimi'nin Almanya'daki etkilerini Goethe, vatandaşlarının yabancı hayranlığına, taklit hevesine bağlamıştır. Devrim sırasında en büyük endişesi Almanya'da bazılarının bilinçsizce, romantik bir coşkuyla ve özenerek Fransa'yı izlemeleridir. Bu konularda şunları söyler:

> "...maalesef şunu belirtebilirdim ki işte bize de benzer kaderler hazırlayan zihniyetler hakkında vatanımızda da oyun oynarcasına sohbet edilmektedir. Oldukça kültürlü insanlar biliyordum, bunlar ne kendilerini ne de meseleyi kavramaksızın belli görüşlere ve

umutlara hayali bir şekilde atılmışlardı, sonucunda da kötülerin acı çekmesine, bu acıları artırmaya ve bundan yararlanmaya çalışmışlardır."[6]

> "Almanların zihniyeti tuhaftır, hemen sarsıldı; hatta birkaçı Paris'teydi, önemli adamların konuşmalarını dinlediler, eylemlerini gördüler ve ne yazık Alman usûlünce taklide heveslendiler, hem de öyle bir zamanda ki Ren'in sol yakası konusundaki endişelerimiz iyice korkuya dönüşmüşken."[7]

Goethe, edebiyatı politikanın dışında ve üstünde görmüştür. Bir şair ve yazar olarak misyonunu sosyolog ya da tarihçiye değil, olsa olsa bir filozofa yakın bulur. Sıradan insanlar için politikada taraf tutmanın kârlı olduğunu, çünkü bunların kendileri için elverişli şeylere sevinerek el attığını, elverişsiz şeyleri de bilmezden geldiklerini ya da kitabına uydurmayı becerdiklerini savunur. Oysa,

> "Tabiatı gereği tarafsız olmak ve tarafsız kalmak zorunda olan yazar, kapışan iki tarafın meseleleri arasında ilerlemek durumundadır ve bağıntının imkânsız olduğu yerde de trajik son bulmaya karar vermek zorundadır."[8]

Goethe'nin Fransız Devrimi karşısındaki tutumu, onu çağdaşları arasında ve sonraki kuşaklarda edebiyatı siyasetin hizmetinde görenlerin, angaje edebiyat savunucularının tepkisini çekmek gibi "ayraç" etkisi uyandırmıştır. Batıyı, Tanzimat yazarları aracılığıyla tanıyan edebiyat dünyamızda da Goethe'nin hak ettiği yere uzun süre yerleştirilmeyişi, güdümlü edebiyatın sanat dünyamızdaki etkinliğinin bir sonucu olsa gerek.

Goethe'nin Tolerans Anlayışı[9]

Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832), Alman edebiyatının gelmiş geçmiş en büyük şairi, yazarı. Çok yönlü bir insan, bir dâhi. Otuz küsur ciltlik külliyatında ne yok ki! Uzun ömrü, kendini yetiştirme azmi, içinde bulunduğu seçkin çevre, Goethe'yi zirveye çıkarmış, yalnız Alman edebiyatının değil dünya edebiyatının sayılı klasikleri arasına katılmıştır. Cotta yayını olarak tamamı basılan eserlerinin sonuna titizce hazırlanmış bir dizin eklenmiştir. Ayrı bir cilt oluşturan bu kavram-terim-isim dizinine bir göz atmak bile Goethe'nin ne muazzam bir dünyası olduğunu anlamaya yeter. Ondan bir özdeyişler seçkisi hazırlarken fark etmiştim: Goethe'nin

eserlerinde birçok konuda düşüncesi belli bir kalıba, belli bir formüle indirgenemeyecek bir özellik gösteriyor. Özellikle kurmaca eserlerinde çeşitli düşünceler, karşıtlarıyla bir arada yer alıyor, farklı figürlerin, farklı kahramanların ağzından söyleterek Goethe, hepsine birden yer veriyor, hayat hakkı tanıyor. İşte bu, edebiyat dünyasında, anlatı sanatında belli bir anlatım tutumudur ki adına ironik ya da nesnel denir ve temelde toleransın, hoşgörünün ta kendisidir.

Tolerans kavramının tanımına, bu erdemin özelliklerinin sınırlanışına pek rastlayamayız Goethe'de. En derli toplu, en yoğun tanımı 20 Temmuz 1827'de Carlyle'ye yazdığı bir mektupta buluyoruz. Şöyle diyor:

> *Genel, hakiki bir hoşgörüye en kesin şekliyle ulaşmak ancak şöyle olur: Tek tek insanların ve milletlerin özelliklerine dokunulmaz, ama esas hizmetin, bu özelliklerin bütün insanlığın malı oluşuyla ortaya çıkacağı inancına bağlı kalınır."*

Bu anlamda tolerans, Goethe'nin "dünya edebiyatı (Weltliteratur) anlayışının temelidir. "Dünya edebiyatı" teriminin babası odur. Milletlerin aynı düşüncede olmalarının söz konusu olamayacağını belirttikten sonra şöyle der:

> "Yalnız, birbirlerinin farkında olsunlar, birbirlerini kavrasınlar ve birbirlerini karşılıklı sevemeseler bile birbirlerine katlanmayı öğrensinler."[10]

Burada tolerans kelimesinin Almanca karşılığına dikkatinizi çekmek isterim. Söz konusu karşılık "Duldung"dur, fiili ise "dulden". Türkçede, "katlanmaktır" anlamı. Goethe'nin az önce alıntıladığım satırlarında, dünya edebiyatı kavramını, milletlerin birbirine katlanmayı öğrenmelerine bağlarken bu sözleri "milletlerin birbirine tolerans göstermeleri" şeklinde de çevirmek mümkün. Yine "dünya edebiyatı" kavramıyla kastettiği dünya klasikleri, başka deyişle milli edebiyatların en iyileri, en büyükleridir ki bu anlamda o yazarlar birbirlerine yakınlaşma imkânını bulacaklardır. Goethe şöyle diyor:

> "Ama eğer böyle bir dünya edebiyatı yakında oluşursa [...] daha yükseğe ve daha yüce verimliliğe kendini adamış olanlar birbirlerini daha çabuk ve daha yakından tanıyacaklardır."[11]

Şimdi Goethe'nin tolerans kavramına dönelim ve önemli bir noktayı vurgulayalım. Goethe her türlü farklılığa, her türlü yabancıya katlanmaktan söz etmiyor. Onun tolerans gösterdiği veya toleransa layık olmak

konusunda şartı var. Başka bir deyişle, Goethe’nin toleransı, “hakkını verme” esasında bir tolerans.

Evreni, hayatı kutuplulukların birliği olarak algılayan yazarlar, kutupların hakkını vererek yazmaya özen gösterirler. Goethe bu yazarların büyük üstadı, örneği olmuştur. Düşünce dünyasında olduğu gibi sanat dünyasında da maddeyi esas alan akılcı görüş ve manayı esas alan duygucu görüş kendini fark ettirir. Ama genel olarak bir eserde bunlardan birine eğilimden söz edilir. Oysa Goethe, iki eğilime belli bir mesafeden ama bir arada yer verir ve bunu edebiyatta “ironi” adı verilen bir anlatım tutumuyla sağlar.

Şimdi bir örnekle konuya açıklık getirmeye çalışacağım. Goethe’nin 1809 yılında yayınladığı ve iki yılda tamamladığı klasik romanı Wahlverwandtschaften Türkçeye Gönül Yakınlıkları başlığıyla çevrilmiş olan bu eserin Thomas Mann’a Venedik’te Ölüm’ü yazarken örnek olduğunu, söz konusu anlatısını yazmadan bu romanı tam beş kez okuduğunu biliyoruz. Özellikle kurgusunun mükemmelliğiyle edebiyat çevrelerinde tanınmıştır Wahlverwandtschaften.

Goethe’nin İtalya gezisini bir üniversite öğrenimi gibi değerlendirdiğini biliyoruz. Soyutu somutla dile getirme demek olan sembolik anlatım, bu romanda sosyal-ahlaki konuları da bir kimyasal tepkime formülünde ifade etmek gibi değişik bir anlatı deneyine bürünür. İki kimyasal bileşiği meydana getiren dört element, çaprazlama çekime uğrayarak yeni maddeler oluşturuyor. Wahlverwandtschaften yazarı, kimyada CaO + H2SO2 Æ CaSO2 + H2O şeklindeki bu formülü Eduard–Charlotte çiftinin yanına katılan ve onların evliliğini sarsan Ottilie ile Yüzbaşının oluşturduğu tepkimeyle kıyaslar. Romanda, bu kimyasal olaydan açıkça söz edilmektedir. Eduard, duyguları, coşkuları güçlü bir erkekken, karısı Charlotte akıllı-dengeli-iradeli güçlü bir kadındır. Yanlarına misafir gelen iki bekârdan Ottilie, yaratılış-mizaç yönünden Eduard’a benzer, Yüzbaşı da Charlotte’ye. Birbirine yakın mizaçların birbirini çekmesi, sonucu kimyadakine benzer bir tepkime oluşturursa da toplum kuralları böyle yeni bileşimlere izin vermez, çünkü ortada toplumsal-ahlaki bir kurum niteliğiyle evlilik vardır. Goethe, romanında akıl insanlarını Yüzbaşı ile Charlotte figürlerinde ne kadar yoğun ve başarıyla anlatmışsa, duygu insanlarını da Ottilie ve Eduard figürlerinde o kadar yoğun ve başarılı canlandırmıştır. Bunu edebiyatta ironi olarak bilinen mesafe ilkesiyle gerçekleştirmiştir.

Wahlverwandtschaften'da kutupluluk ilkesi yalnızca figürlerde ve onların düşüncelerinde yansımaz, Eduard–Ottilie arasında doğan aşkın işlenişinde de kendini gösterir. Bu, mizaç yakınlığıyla açıklanan bir çekimdir, aşkın biyolojik, bilimsel yorumuna dayanır. Ne var ki Goethe bununla yetinmez. Eduard ile Ottilie arasındaki ölümcül aşkı masalsı–romantik boyutlarıyla da irdelemeye kalkar.

Alman germanist Prof. Dr. Katherina Mommsen, Suhrkamp Yayınları'nda 1981 yılında ilk baskısı yapılan kitabı Goethe ve 1001 Gece'de (Goethe und 1001 Nacht) Goethe'nin güncesinde Bin bir Gece Masallarıyla ilk ilgilenişinin notlarına 26 Eylül 1799'da rastlandığını belirtiyor. Voltaire'in Muhammed adlı eseriyle uğraştığı sıralar Şark dünyasına merak sardığını söylüyor. Goethe'nin 1 Ekim 1797 tarihli günce notunda şu satırlar var:

> "Akşamları evde Bin bir Gece, Ebu Hasan'ın Öyküsü. Bu masaldaki çok sınırlı gerçekle en sınırsız büyünün bağlantısı üzerine düşünüş."

Bin bir Gece Masalları'ndaki bu aşk hikâyesi neyi anlatır? Harun Reşid'in güzel gözdesi ile soylu bir gencin arasında alevlenen bir aşk ve iki sevgilinin trajik sonu. Goethe, Voltaire'in Muhammed adlı eserini, Almanca'ya çevirmek isterken önce Bin bir Gece Masallarını okuyup Şark havasına girmek istemiştir. Ebu Hasan masalındaki aşkın niteliği ise onu çok etkilemiştir. "Kayıtsız şartsız büyülenme"dir bu aşk ve iki sevgilinin ölümüyle sonuçlanmıştır. Aşk ıstırabı ve kavuşamama acısı, bir büyü etkisi uyandırmış, onları ölüme götürmüştür.

Wahlverwandtschaften'in kaynakları üzerine bir araştırma yapan Max Morris, öldüren aşk (Liebestod) motifini Goethe'nin bu şark masalından aldığını tespit etmiştir.[12] Araştırıcının dayandığı paralellik, romanda da masaldaki ilk bakışta aşk, taraflardan birinin evli oluşu, bu yüzden umarsızlık ve aracıların boş yere çare bulmaya çalışmaları ve ölümle son bulmadır; keza gömülme törenindeki merhamettir. Harun Reşid, sevgililere ortak mezar yaptırmış böylece de halkın saygısını kazanmıştır.

Wahlverwandtschaften'a dönelim. Romanın sonunda yer alan, Ottilie'nin yemek içmekten kesilmesiyle vardığı son yani ölüm, Şark masallarında aslında çok rastlanan bir sondur. Keza eserde karşılaştığımız "kader" işaretleri, akılla yönlendirilemez bir hayata, dolayısıyla mucizelere inancı gösterir. Goethe'nin kişide veya olaylarda ortaya çıkabildiğini belirttiği "das Dämonische", daymonik şey, olağanüstülük, bu romanda söz

konusu olan aşkta ve Ottilie’de yansır. Zaten daymonik olanın tutkularda, aşkta en belirgin olarak ortaya çıktığını Eckermann’la sohbetlerinde de söylemiştir (5 Mart 1830).

Şimdi Wahlverwandtschaften romanının büyük hayranlık uyandıran o mükemmel kurgusuna geliyorum. Figürlerin dünya görüşü ve mizaçlarında ifadesini bulan kutupluluk ve ironi, söz konusu romanın odak motifi aşkın işlenişinde de mevcut: Tabiat bilimlerine dayanarak somut bir kimya formülüne indirgenen çaprazlama aşk, aynı romanda masalsı, daymonik yani tabiatüstü güçlerle de açıklanıyor. Böylece Goethe, iki karşıt dünya görüşüne aynı anda hayat hakkı tanıdığını edebiyat diliyle kanıtlamış oluyor. Ve işte bu, Goethe’nin tolerans anlayışının edebi yansımasıdır.

GOETHE'NİN ESERLERİNDEN

SEÇMELER

İtalya Gezisi Notları

Trieste, 11.9.1786, sabah

“[...] Bir kertenkele aralardan süzülüyor; zaten şurada burada dolaşan her şey, insana en sevimli sanat tablolarını hatırlatıyor. Kadınların başlarının üstüne topladıkları saç örgüleri, erkeklerin açık bağrı; ince ceketleri, pazardan eve sürdükleri besili öküzler, yükünü almış eşekcikler, her şey her şey sanki canlanıp, hareketlenmiş Heinrich Roos.[13]. *Şimdi de, akşam olurken, ılık havada pek az bulut yamaçlarda dinlenir, gökyüzünde dolaşmaktan ziyade hareketsiz dururken ve günbatımının hemen ardından çekirgelerin vızıltısı duyulmaya başladığında insan nihayet kendini dünyaya sığınmış ya da sürgün değil, evinde hissediyor. Burada doğmuşçasına, burada yetişmişçesine sanki Grönland seferinden bir balina avıyla dönüyormuşçasına keyfini çıkarıyorum. Çoktan beri haberdar olmadığım, zaman zaman arabayı saran o bildik toz bulutu bile hoş geliyor. Çekirgelerin çan ve zil sesleri ise en hoş; etkileyici ve nahoş değil. Hele cesur çocuklar bu tür şarkıcı dişiler ordusuyla yarış ederek ıslık çaldığında kulağa nasıl neşeli geliyor! Birbirlerini gerçekten azdırıyorlar sanıyor insan. Akşamları da gündüz gibi iyice ılık.*

Güneyde yaşayan ya da Güneyden gelen biri, benim bu şeylere hayran oluşumu fark etse besbelli beni çok çocuksu bulur. Ah, şu dile getirdiklerimi kötü kalpli bir gökyüzüne katlandığım sürece hep bilmişimdir; şimdi ise bu zevki sonsuz bir doğa zorunluluğu olarak hep tadına varmamız gereken bir istisna olarak hissetmek istiyorum.”

Verona, 17.9.1788

“[...] Büyük ve güzel ne varsa severek yüceltmek, benim tabiatımda var. Ve böyle mükemmel şeylerden bir hazineyi günbegün, saatbesaat biriktirmek bütün duyguların en mutlandırıcısı.

Gündüzün tadına varılan, özellikle de akşam neşelenilen bir ülkede gecenin başlangıcı son derece anlamlı. O zaman işler bitiyor, o zaman gezgin dönüyor, baba kızını tekrar evde görmek istiyor, gün sona eriyor; ama günün ne demek olduğunu biz “Kimmerliler”[14] pek bilmeyiz. Sonsuz sis ve alacakaranlıkta gündüz mü gece mi bizim için fark etmez. Çünkü ne

kadar zaman açık havada hakikaten gezip zevk alabiliyoruz? Burada gece olur olmaz, akşam ve sabahtan ibaret olan gün kesinkes bitmiş oluyor; yirmi dört saat yaşanıp bitmiştir, yeni bir hesap başlar, çanlar çalınır, dua tesbihi bırakılır, hizmetçi kız elinde lamba odaya girip “Felicissima notte!” der. Bu dönem mevsimden mevsime değişir ve burada tam yaşayan insan yanılmaz çünkü varlığının her zevki saatle değil günün bölümüyle ilgilidir. Bu topluma zorla Alman saati kabul ettirilse insanlar altüst olur, çünkü bunlarınki doğalarına sinmiş.

[...] Burada halk çok hareketli; özellikle alışveriş mağazalarının ve zanaatkâr dükkânlarının yan yana olduğu bazı caddeler çok eğlenceli. Orada dükkânın ya da atölyenin önünde kapı yok mesela, hayır, bina boylu boyunca açık, en içlere kadar görünüyor, her şey ve olup bitenler. Terziler dikiyor, kunduracılar çekip çakıyorlar ve hepsi yarı yarıya sokak ortasında; hatta atölyeler caddenin bir bölümü. Akşamları ışıklar yandığında çok canlı oluyor.

Meydanlarda pazar günleri çok kalabalık var. Sebze ve meyveler yığın yığın, sarımsak soğan istediğiniz kadar. Üstelik satıcılar bağırıyor, şakalaşıyor ve bütün gün şarkı söylüyorlar, itişip kakışıyor, haykırıyor ve sürekli gülüyorlar. Ilıman hava, bol besin, yaşamalarını kolaylaştırmış. Ne varsa, hepsi açık havada.”

Padua, 27 Eylül 1786

“[...] Botanik bahçesi bir o kadar değişik ve canlı. Birçok bitki duvar kıyısına ya da yakınına dikilmişse kışın da toprakta kalabiliyor. Ekim sonunda hepsi örtülüyor ve yalnızca birkaç ay ısıtılıyor. Bize yabancı olan bir bitki örtüsü içinde dolaşmak, hem zevkli hem öğretici. Bildik bitkilerin, keza çoktandır tanıdığımız şeylerin karşısında hemen hiç düşünmeyiz; ve düşünmeden seyretmek nedir ki? Burada karşımdaki yeni çeşitlilik içinde şu düşünce gittikçe canlanıyor: Bütün bitki tipleri belki de bir tek tipten çıkıp gelişmiş olabilir. Kanımca şimdiye kadar çok rastgele oluşan cinsleri ve türleri hakikaten belirlemek belki de yalnızca bu sayede mümkün olacaktır. Botanik felsefemde işte bu noktada takılıp kaldım ve karmaşadan nasıl kurtulacağımı henüz bilmiyorum. Bu işin derinliği ve genişliği bana vız geliyor.”

12 Ekim 1786

“Sonunda güncemi gözden geçirip küçük notlar ekledikten sonra, belgeler düzene konup dostlarımın yargısına sunulacak. Bu sayfalarda daha şimdiden, daha kesin belirleyebileceğim, genişletebileceğim ve

düzeltebileceğim bazı şeyler buluyorum. Her zaman doğru olmasa da hoş ve değerli kalan ilk izlenimin anıtı olsun bu. Dostlarıma bu rahat hayattan bir nefes yollayabilsem keşke! Evet, İtalyan için Katolikçilik, karanlık bir tasavvur. Bana da Alplerin ötesi şimdi sıkıcı geliyor; ama sevimli tipler hep sis içinden kendini gösterir. Bu bölgeleri ötekilere tercih etmede yalnızca iklim beni zorlar. Çünkü doğum ve alışkanlık, güçlü zincirlerdir. Burada yaşamak istemiyorum, aynı çalışmadan hiçbir yerde yaşayamayacağım gibi. Şimdi yenilik beni son derece uğraştırıyor. Mimari, mezardan eski bir ruh gibi yükseliyor, öğretilerini bana, ölü bir dilin kuralları gibi, uygulamak için ya da içinde canlı olarak tat almak için değil, geçmiş çağların saygın, ebediyen ayrılmış varlığını sessiz bir ruhla yüceltmek için inceletiyor."

Roma, 5 Kasım 1786

"Şimdi yedi gündür buradayım ve bu şehrin genel niteliği ruhumda yavaş yavaş beliriyor. Durmadan oraya buraya gidiyoruz; ben Roma'nın yeni ve eski planlarıyla tanışıyorum, harabeleri, binaları seyrediyorum, şu ya da bu villayı geziyorum; en büyük ilginçlikleri sindire sindire inceliyorum, gözlerimi açıp bakıyorum ve geçiyorum ama sonra yeniden dönüyorum: Çünkü insan kendini Roma'ya ancak Roma'da hazırlayabiliyor.

Yine de itiraf edelim ki eski Roma'yı yenisinden çıkarıp anlamak tatsız, hüzünlü bir iş ama bu işi yapmak ve sonunda tahmin bile edilemez bir doyum ümit etmek zorundayız. Bir ihtişamın, bir yıkımın izlerine rastlıyor insan, her ikisi de aklımızı aşıyor. Barbarların bıraktıklarını yeni Roma'nın mimarları yerle bir etmiş.

İki bin, hatta daha eski, devirler değiştikçe böylesine çeşitli ve temelden değişmiş böyle bir varlığı görüyoruz ama yine de aynı toprak, aynı dağ, hatta çoğu zaman aynı sütun ve duvar, halkta da eski karakterin izleri! O zaman insan, kaderin büyük kararlarının şahidi oluyor ve böylece, seyreden daha başından zorlanıyor bir Roma'dan öteki Roma'ya geçişini hatta yalnızca eskinin ardından yeninin nasıl geldiğini değil, eskinin ve yeninin çeşitli dönemlerinin birbirine nasıl eklendiğini anlamada. Ben önce sırf yarı gizli noktaları ayıklamaya çalışıyorum, güzel ön çalışmalar ancak sonradan tam olarak işe yarayabilir; çünkü 15. yüzyıldan günümüze kadar ne mükemmel sanatkârlar, bilginler bu objelerle hayatları boyunca uğraşmışlardır.

Ve biz Roma'da en yüce şeylere ulaşmak için oraya buraya koşuştururken, bu dev sessizce üzerimizdeki etkisini sürdürüyor. Başka

yerlerde önemli olanı aramak zorundasınız; burada önemlinin altında eziliyor, onunla doluyorsunuz. Yürürken olsun dururken olsun, türlü manzaralarla karşılaşıyorsunuz; saraylar ve harabeler, bahçeler ve vahşi doğa, uzaklar ve sıkışıklıklar, kulübeler, ahırlar, zafer takları ve sütunlar, çoğunlukla hepsi bir arada öylesine yakın ki tek kâğıda resmedilebilir. Binlerce kalem gerekir; tek kalem ne yapsın! İşte sonra insan akşamları bakmaktan hayret etmekten bitkin düşüyor."

Roma, 24 Kasım 1786

"Bu millet hakkında söyleyebileceğim tek şey şu: Mağaralarda ve ormanlarda olsalar ne olurlardıysa dinin ve sanatların ihtişamı altında da aynı öyleler. Bütün yabancıların dikkatini çeken ve bugün yine bütün şehirde sözü edilen şey, sık sık olan cinayetler. Hatta dört kişi bizim bölgede bu üç hafta içinde öldürüldü. Bugün namuslu bir sanatkâr, bir İsviçreli, mühürdar, Hedlinger'in son öğrencisi, baskına uğradı, aynı Winckelmann gibi. Mücadele ettiği caniden yirmi bıçak yarası almış ve bekçi gelince katil kendini bıçaklamış. Aslında bu, burada yeni değil. Katil kiliseye sığındı mı, tamamdır.

Tabloma gölge de katmam isteniyorsa, cinayet, kötülük, deprem ve selden de biraz söz etmeliyim; ama Vezüv'ün patlaması buradaki çoğu yabancıyı harekete geçirdi, kapılmamak için insanın kendini zorlaması gerekiyor. Bu doğa olayında gerçekten çıngıraklı yılanvari bir şey var, insanları elde olmayarak çekiyor. Şu an sanki Roma'nın bütün sanat hazineleri mahvolmuş gibi bütün yabancılar incelemelerini kesip Napoli'ye kaçıyorlar. Ama ben ısrarlıyım, dağın benim için birşeyler daha açıklayacağı ümidiyle."

3 Aralık 1786

"Fırtına şimdiye kadar birer hafta arayla tekrarladı. Çok şahane iki gün, kapalı bir gün, iki üç yağmurlu gün ve sonra yine güzel günler. Ben her birini gerektiği gibi en iyisinden değerlendirmeye bakıyorum.

Ama her seferinde bu şahane şeylerle yeni tanışıyor gibiyim. Kendileriyle birlikte yaşamadığım, özelliklerini kapmadığım şeyler. Bazı şeyler bizi kendine zorla çekiyor, öyle ki insan başkalarına karşı ilgisiz kalıyor, hatta haksızlık ediyor. Mesela işte Panteon, Belvedere Apollonu, birkaç muhteşem büst ve en yenilerde de Sixtin Manastırı ruhumu öylesine tekeline aldı ki bunların yanı sıra neredeyse hiçbir şey görmez oldum. Ama şu küçük haliyle ve küçüğe alışmışken insan, bu soylu, bu muazzam, bu aydın şeye kendini nasıl eşit görebilir ki? Ve biraz olsun kendine gelmek

istediğinde muazzam bir sürü şey her yanını sarıveriyor, her adımda karşına çıkıyor ve dikkatin bütünü kendi üstüne yöneltilsin istiyor. Bu durumda kendinizi nasıl soyutlarsınız? Ancak sabırla etki etmesini, etkisini artırmasını beklemek ve başkaları bizim hayrımıza neler ortaya çıkarmış diye durmadan şaşmaktan başka çareniz yok.

Winckelmann'ın sanat tarihi, Fea'nın çevirdiği yeni baskı, hemen satın aldığım çok kullanışlı bir eser; burada da iyi, aydınlatıcı ve öğretici bir dost olarak çok yararlı.

Roma antik eserleri de hoşuma gitmeye başladı. Tarih, yazıtlar, paralar, eskiden hiç ilgimi çekmeyen bütün bu şeyler üstüme geliyor. Doğa tarihi konusunda durumum ne idiyse burada da öyle; çünkü bu yerde bütün dünya tarihi düğümleniyor ve ben ikinci bir doğum günü yaşıyorum, Roma'ya ayak bastığım gün, tam bir yeniden doğuş."

17 Mart 1787, Napoli

"Ben, kelimeler peşindeyken gözlerimin önünde resimler dikilip kalıyor: Verimli ülke, açık deniz, rayihalı adalar, tüten dağ! Bütün bunları nasıl aktarabilirim bilmiyorum.

Ancak burada kavrıyorsunuz; tarlayı işlemeyi insan nasıl akıl etmiş! Tarlanın her şeyi verdiği, yılda üç hatta beş kez ürün alınabilen bu yerde. En iyi yıllarda aynı tarladan üç kez mısır toplanırmış.

Çok gördüm, daha da çok düşündüm; dünya, kapılarını açtıkça açıyor. Eskiden beri bildiğim her şey üstelik ancak şimdi kendimin oluyor. İnsan nasıl da erkenden bilen ama geç uygulayan bir yaratık!

Burada insanların birbirinden hiç haberleri yok; yanyana koşuşturup durduklarının farkında bile değiller. Gün boyu bir cennette dolaşıyorlar, etraflarına bakmaksızın ve komşu cehennem çukuru fokurdamaya başladığında kutsal Januarius'un kanıyla dertlerine çare buluyorlar; aynı, dünyanın geri kalan kısmında ölüme ve şeytana karşı yine kanla şifa buldukları ya da bulmak istedikleri gibi.

Bu sayısız ve durmak bilmeyen hareketli kalabalık içinde dolaşmak çok ilginç ve de şifa verici. Her şey nasıl karmakarışık akın halinde, ama yine de her biri yolunu ve hedefini buluyor. Büyük topluluk ve sessiz hareket içinde ben kendimi son derece sakin ve yalnız hissediyorum; caddeler dolup taştıkça ben daha sakinleşiyorum."

Palermo, 13 Nisan 1787

"[...] Sicilya'sız bir İtalya'nın ruhumuzda yeri olmaz: Her şeyin anahtarı burada.

İklim pek övülecek gibi değil; şimdi yağmur zamanı; ama hiç aralıksız, bugün gök gürlüyor, şimşek çakıyor ve her şey kudretten yeşil. Ketencik yer yer filizlendi bile, bir yanı da çiçekli. Derinlerde küçük göller gördüğünüzü sanıyorsunuz, aşağılardaki ketencik tarlaları öylesine hoş mavimsi yeşil. İnsanı büyüleyen şeyler saymakla bitmez! Yardımcım ise harika bir insan, hakiki umut; ben de samimi sadakatli dostu oynamayı sürdürüyorum. Şimdiden güzel taslaklar çizdi ve en iyilerini yanında götürecek. Hazinelerimle, vakti geldiğinde, mutlu eve dönmem ne güzel olacak!

Buralarda yeme içme hakkında henüz bir şey söylemedim, ama küçük bir konu da değil yani. Bahçe meyveleri mükemmel, hele marul öyle körpe öyle lezzetli ki, adeta süt; eskilerin ona ‘lactura’ demesi boş değil. Yağ, şarap, hepsi çok iyi, hatta daha da iyi olabilir, eğer hazırlanmasında daha çok özen gösterilse. Balık dersen, en iyi, en tazeleri. Bugünlerde çok iyi dana eti bulduk, her ne kadar her zaman pek övmeye değmese de.

Palermo, 17 Nisan 1787

“İnsanın, çeşitli ruhlarca takibedilip sınanması tam bir bela! Bu sabah edebi rüyalarımı sürdürmek konusunda sakin, kesin kararlı olarak genel parka doğru yürüyordum. Ne var ki göz açıp kapayıncaya kadar başka bir hortlak yakama yapıştı; zaten bugünlerde peşimdeydi. Başka zaman yalnızca kapılarda saksılarda, hatta yılın büyük kısmında yalnızca camların arkasında görmeye alışkın olduğum bir sürü bitki, burada açık havada şen şakrak yaşıyor ve kaderlerini tam olarak yerine getirmekle daha bir anlaşılır oluyorlar. Bu yepyeni ve tazelenmiş manzaranın karşısında o eski takıntım yine aklıma geldi: Acaba bu küme arasında ana bitkiyi keşfedemez miydim! Böyle birşeyin var olması gerekir. Yoksa, eğer hepsi bir örneğe göre biçimlenmiş olmasa şu ya da bu şeklin bir bitki olduğunu nereden anlardım?

Bu çeşitli farklı şekillerin nerede birbirinden ayrıldığını araştırmaya çalıştım. Ve gördüm ki bunlar birbirinden farklı olmaktan ziyade birbirine benzerlik gösteriyor. Ve botanik terminolojime bakınca bu mümkün, ama işe yaramıyor. İlerlememe yardımcı olmayıp beni huzursuz etti. O iyi edebi niyetim bozulmuştu. Alkimus’un Bahçesi yok olmuş, bir dünya bahçesi açılmıştı. Biz yeni nesil niye böyle dağınığız, niye ulaşamayacağımız, yerine getiremeyeceğimiz şeylere hevesleniyoruz!”

Herder’e

Napoli, 17 Mayıs 1788

“[...] Homeros’a gelince! Sanki gözlerimin önünden bir perde kalktı. O tasvirler, semboller vb. bize şairane geliyor ama aslında son derece doğal, ama tabii insanı ürküten bir saflık ve samimiyetle çizilmiş. O en tuhaf uydurma olaylarda bile ancak tasvir edilen şeylerin yakınında hissettiğim bir doğallık var. Düşüncemi kısaca ifade etmeme izin ver: Onlar, varlığı işliyordu, biz genellikle etkiyi; onlar korkunç olanı tasvir ediyordu, biz korkunç tasvir ediyoruz; onlar hoş olanı, biz hoş ... vb. Bütün abartılar, bütün özenti, bütün sahte cazibe, bütün tumturak bundan ileri geliyor. Çünkü etki üzerinde durulunca insan onu yeterince hissettiremediğini sanıyor. Bu söylediğim, eğer yeni değilse de yeni bir vesileyle çok canlı olarak hissettim. Şimdi, bütün bu kıyıları ve dağları, körfezleri ve koyları, adaları ve yarım adaları, kayaları ve kumlu sahilleri, çalılık tepeleri, yumuşak meraları, verimli tarlaları, süslü bahçeleri, bakımlı ağaçları, asmaları, bulutlu dağları ve hep şen yaylaları, kayalıkları ve kumsalı ve hepsini saran, denizi bu çeşitliliğiyle ve dönüşümleriyle kafamda canlandırdığım zaman, işte ancak o zaman Odyssea benim için canlı bir kelime.”

Napoli, 28 Mayıs 1787

“[...] Ne kadar çevreme bakınsam, ne kadar dikkatli gözlemlesem de ne alt ne de orta sınıftan, ne sabahları ne de günün büyük kısmında hatta hiçbir yaş ve cinste tam işsiz dolaşan bulabildim.

İddiamı daha inanılır ve daha somut anlatmak için daha yakın bir ayrıntıya gireyim. Çok küçük çocuklar çeşitli şekillerde meşgul. Bunların büyük bir kısmı, Santa Lucia’dan şehre satılık balık taşıyor; ötekilerine, Arsenal taraflarında ya da marangozluk yapılan, yongaların bulunduğu yerlerde, keza çalı çırpı ve küçük odunlar taşıyan denizin kıyısında çalışırken sık sık rastlanıyor. Yalnızca yerde sürünen bir iki yaşındaki çocuklar, beş altı yaşında biraz daha büyük çocukların yanında bu tip küçük işle uğraşıyorlar. Sonra sepetçikleriyle şehre dalıp küçük odun parçalarını pazara çıkarıyorlar. Zanaatkârlar, küçük burjuva bunları satın alıyor, saçayaklarında ateşinde ısınmak için yakıp kor ediyorlar ya da hesaplı mutfaklarında kullanıyorlar.

[...]

Doğrudur, insan, adım başı pejmürde kılıklı, hatta paçavralar giymiş bir kimseyle karşılaşıyor, ama bu yüzden de bu kişilere asla avare ya da haylaz

diyemeyiz. Şöyle bir tezat ifade kullanacağım: Napoli’de nispeten belki de endüstrinin en büyüğüne bu çok aşağı sınıfta rastlarsınız. Tabii ki bunu Kuzey’in endüstrisiyle karşılaştıramayız; Kuzey’inki yalnız günlük ve saatlik değil iyi ve güzel günlerde de kötü ve karanlık günler için, yazın da kış için çalışmak zorundadır. Kuzey insanının çalışıp çabalamaya doğa tarafından zorlanmasıyla, ev kadınının mutfağı yıl boyunca idare etmek için turşu kurup et kurutmak zorunda olmasıyla. Erkeğin odun ve meyve yedeklemek, hayvanları için yemi ihmal etmemek vb. durumunda oluşuyla en güzel günler ve saatler zevke değil çalışmaya adanır. Birçok ay boyunca insanlar açık havadan uzaklaşır; fırtına, yağmur ve soğuktan korunmak için evlere kapanır; mevsimler birbirini kovalar ve mahvolmak istemeyen herkes evinin adamı olmak zorundadır. Çünkü fedakârlık etmek isteyip istemediği burada sorulmaz bile: Fedakârlık etmek istememeye hakkı yoktur, çünkü bunu yapamaz, doğa onu çalışmaya, hazırlığa zorlar. Şüphesiz, bin yıllarca aynı kalan doğa etkileri, bazı bakımlardan saygıdeğer kuzey uluslarının karakterini belirlemiştir. Buna karşılık biz, Tanrının böyle pek yumuşak davrandığı Güney halklarını kendi bakış açımızdan fazla sert yargılarız. Bay Von Pauw’un Grekler üzerine araştırmalarında bir ara kinik filozoflardan söz ederken söyledikleri tam da buraya uyuyor. Ona göre bu tip insanların zavallı durumları hakkında tam bir fikrimiz yok; bu adamların her şeyden vazgeçme ilkesi, iklim tarafından çok korunuyor; bu iklim her şeyi sağlıyor. Yoksul, bize zavallı görünen bir insan, o bölgelerde en gerekli, ilk ihtiyaçlarını yalnızca gidermekle kalmaz, dünyanın pekâlâ tadını çıkarabilir; keza Neapolitan denen bir dilenci, Norveç’in eski kralını kolayca küçümseyip kendisine Rusya İmparatoriçesi’nin vereceği Sibirya Valiliği şerefini reddedebilir.

Şüphesiz, bizim buralara kinik bir filozof zor dayanır, oysa Güney ülkelerinde doğa onu buna davet eder. Üstü başı yırtık bir kişi orada çıplak sayılmaz; kendi evi olmadığı gibi kirada da oturmayıp yazın sarayların, kiliselerin eşiğinde saçaklar altında, spor salonlarında geceleyen ve kötü havalarda herhangi bir yerde az bir para karşılığı sığınan bir insan, bu yüzden itilmiş ve zavallı değildir. Bir insan, gelecek günü garantiye almadığı için zavallı değildir. Bir düşünün, balığı bol bu deniz ki verdikleriyle o insanlar sürekli olarak haftanın birkaç günü beslenmek durumunda, ne kadar çok yiyecek sunuyor ve her mevsim her çeşit meyve ve bahçe ürünleri fazlasıyla var, Napoli’nin bulunduğu bölge ‘Terra di Lavoro’ (iş ülkesi değil tarım ülkesi) adını hak etmiş ve bütün bölge mutlu

bölge unvanını (Campagnafelice) yüzyıllardır taşıyor. İşte oralarda yaşamanın ne kadar kolay olduğunu anlarsınız.

[...] Bundan bazı şeyler kendiliğinden anlaşılır oluyor: Mesela zanaatkârlar, Kuzey ülkelerindekinden iyiden iyiye geri. Fabrikalar kurulmuyor. Avukat ve hekimlerin dışında geniş kitlelere kıyasla, pek az bilgililik bulursunuz, kazancı yerinde tek tük insanlar gayret etse bile. Neapolitan Ekolünde hiçbir ressam esaslı ve büyük olmamıştır. Din adamları başıboşluktan gayet memnun ve büyükler de mülklerini çoğunlukla yalnızca sefahat, gösteriş ve eğlencede harcamaktan hoşlanıyor.

Kesinlikle biliyorum ki bütün bunlar genellemelerdir ve her sınıfın karakter özellikleri ancak yakın bir tanışıklıktan ve gözlemden sonra tam anlaşılabilir; ama genel olarak, sanıyorum bu sonuçlara varılacaktır.

Yine Napoli'deki o bir avuç insana döneyim. Onlarda şöyle bir şey farkediliyor: Kendilerine bir iş verilen neşeli çocuklar nasıl işlerini yaparlar ama işi aynı zamanda eğlenceye dönüştürürler ya, onlar da öyle. Bu insanlar sınıfı genellikle çok canlı bir mentaliteye ve özgür, isabetli bir görüşe sahip. Dilleri imge dolu, esprileri canlı ve acıtıcıymış. Eski Atella, Napoli bölgesindeydi ve onun sevgili oğlu Pulcinell nasıl hâlâ o oyunları sürdürüyorsa bu çok basit insan grubu da o keyiften hâlâ payını alıyor."

Roma, Nisan 1788

Roma’ya Veda

“Aslında Roma’ya veda edişim, özel bir tören gibi hazırlanmalıydı: Üç gün öncesinde dolunay pırıl pırıl bir gökyüzünde ışıldıyor ve bu muazzam şehrin üzerine bir sihir yayıyordu; sık sık hissettiğim şeyi, şimdi çok derinden duyuyordum. Büyük ışık kütleleri, sanki ılık bir gündenmiş gibi, berrak ama kendiliğinden aydınlanan koyu gölgelerden oluşmuş tezatlarıyla bazen tek olanı sezdirircesine, bizi sanki başka, daha sade, daha büyük bir dünyaya ait bir konuma sokuyor.

Dalgınlaştırıcı, bazen kötü geçen günlerden sonra, bir iki arkadaşla yaptığım gezintiyi bu kez yalnız başıma yaptım. O uzun Korso’yu, tabii son defa olarak, adımladıktan sonra, çölde bir peri sarayı gibi duran Kapitol’e çıktım. Marc Aurellius’un heykeli, ‘Don Juan’daki komutanı hatırlatıyor, gezgin adama sanki pek tekin bir işe kalkışmadığını anlatıyordu. Buna aldırmadan arka merdivenden aşağı indim. Karşımda Septimus Severus’un karanlık, kara gölgeler yayan bir zafer takı! Via Sacra’nın yalnızlığında başka zaman tanıdık olan nesneler yabancı ve hortlak gibi görünüyordu. Ama Kolize’nin o yüce kalıntılarına yaklaşıp da kapalı iç mekânına parmaklıklardan göz attığımda, itiraf edeyim ki tüylerim ürperdi ve hızla geri döndüm.

Kütlesel her şeyin kendine özgü bir etkisi var, hem yüce hem somut ve bu tür dolaşmalarda ben aynı zamanda bütün seyahatimin sınırları belirsiz bir ‘özün özünü’ (Summa Summarum) çıkarırdım. Bu, heyecanlı ruhla derin ve büyük algılanan şey, kahramanca ve elejik diye niteleyebileceğim bir duygu uyandırdı ki bundan edebi tarzda bir eleji çıkarmak istedim.

Ve işte bu gibi anlarda Ovidius’un elejisini nasıl hatırlamam? O da kovulmuş olarak mehtaplı bir gecede Roma’yı terk edecekti. Cum repeto noctem! Karadeniz’in ötesinde, uzakta, hüzün ve zavallı bir haldeki hatırası aklımdan çıkmadı. Hafızamda kısmen eksiksiz kalmış, ama beni kendi yaratışımda gerçekten yanıltan ve engelleyen o şiiri tekrarladım; bu yaratı daha sonra da girişilse, asla olmayacaktı.

O geceden çıkıp gelir karşıma bu hüzünlü manzara

Roma’da benim için sonuncuydu o,

Pek kıymetli şeyler de bırakan o geceyi tekrarladım mı

Şimdi bile bir damla yaş süzülür gözümden.

Ve işte insanların ve köpeklerin sesleri susar,

Ay, yüksekte gecenin atlı arabasını sürerdi.
Göğe ona bakar, Kapitol Mabedi'ni görürdüm,
Koruyucu ruhlarımızın boş yere beklediği.

Cum subit illius tritissima noctis imago
Quae mihi supremum tempus in urbe fuit,
Cum repeto noctem, quatot mihi cara reliqui,
Labitur ex oculis nunc qudque qutta meis.
Jamque quiescebant voces hominumque canumque,
Lunaque nocturnos alta regebat equos.
Hanc ego suspiciens et ab hac Capitolia cernens,
Quae nostro frustra juncta fuere lari."

MEKTUPLAR

Johann Caspar LAVATER'e

Ostheim vor der Rhön, 20.9.1780

“[...] Temeli atılmış ve bana bahşedilmiş olan bu hayat piramidini elden geldiği kadar yükseltip sivriltmek konusundaki bu hırsım her şeyin üstündedir ve bir an bile kendini unutturmuyor. Bunu ihmal edemem, yaşım oldukça ilerledi, –kader belki de beni orta yaşta yarıda bıraktırır ve bu Babil Kulesi yarım kalarak körelir. [O zaman] En azından denmeli ki cesur bir projeydi. Ama yaşarsam, Tanrı nasibederse, güçlerim en yükseğe ulaşmalı.

Ayrıca Bayan Stein’ın hayatımı tatlandırdığı o güzel aşk tılsımının da etkisi büyük. O, günden güne annemin, kız kardeşimin ve sevgililerimin yerini aldı ve tabiatın bağları gibi bir bağ oluştu.”

Johann Caspar LAVATER’e

Weimar, 9 Ağustos 1782

"[...] Sen, İncil'i, olduğu gibi ilahi hakikat olarak alıyorsun, oysa yukardan algılanacak bir ses, suyun yandığına ve ateşin söndürdüğüne, bir kadının erkeksiz doğurduğuna ve bir ölünün dirildiğine inandıramaz; ben bunları daha ziyade o büyük Tanrıya ve doğadaki tecellisine karşı hakaret sayarım.

Sen hiçbir şeyi İncil'den daha güzel bulmuyorsun, bense Tanrı lütfuna erişmiş insanlarca yazılmış eski ve yeni binlerce sayfayı onun kadar güzel ve insanlığa yararlı ve vazgeçilmez buluyorum.

Kabul et ki sevgili kardeşim ben kendi inancımda senin kendi inancında olduğun gibi ve eğer halka hitabetmek durumunda olsam, benim kanaatimce Tanrının koyduğu aristokrasiyi senin İsa'nın Tek Devleti için yazdıkların gibi bir gayretle anlatır ve yazardım. O zaman senin kitabındaki Pilatus'un bize tartışılmaz diye yol göstererek yüzümüze karşı söylediklerinden pek çoğunun karşıtını savunurdum.

Tam bir hoşgörüsüzlük! Bu sert sözlerimi bağışla –Kafamızı yeniden karıştırmazsa, demek isterim ki bu hoşgörüsüzlük senin içinde değil, senin kitabında.

İnsanlar arasına karışan, yazarlara yaklaşan Lavater, en hoşgörülü, en sevecen varlık. Başkalarını dışlayan bir dinin hocası ona bütün kimliğiyle bağlı biri sıfatıyla Lavater ise –nasıl istersen o adı koy– zaten kendin de itiraf ediyorsun ya!"

Samuel Thomas von SÖMMERING'e

Eisenach, 9 Haziran 1784

"O fil kafatasını göndermekle beni çok sevindirdiniz. Sapasağlam elime ulaştı ve onu fırsat buldukça gizlice göz attığım küçük bir odada saklıyorum; çünkü böyle bir ejderhanın evime girdiğini fark etmiş olmamam gerek.

Dileğim, onu Weimar'a götürmek; siz, eğer daha önce kullanmayacaksanız, oradan en geç Eylül başında alabilirsiniz. Onu, bizdeki büyük bir kafatasıyla ve başka hayvan kafataslarıyla karşılaştırmayı çok istiyorum. Çünkü, ekseri kafatası çizgilerini ve uyuşumları bozulmamış haliyle bulma umudum yeşerdi. Asıl manada yalnızca dakikalar ayırabildiğim bu bilimin beni nasıl çektiğini siz kendinizi ona tamamiyle adadığınız için kolay anlarsınız. Yakın bir gelecekte size bu küçük uğraşlarımın hesabını verebilmek benim için ne büyük zevk olurdu!

Weimar'da Mongolfie tarzı bir balonu 42 fit yükseğe ve en çok 20 fit çapta uçurduk.

Güzel bir görünüm ama yanına ateş koymaya cesaret edemediğimiz için cisim havada uzun zaman kalamadı. İlk defasında dört dakikada çeyrek saatlik yol aldı, ikinci kez bu kadar uzun süre kalamadı. En azından buradan yükselecek..."

Karl Ludwig von KNEBEL'e

Weimar, 17 Kasım 1784

“Sana nihayet kemikler dünyası üzerine makalemi gönderiyorum ve düşüncelerini bildirmeni rica ediyorum. Herder’in de “Düşünceler’inde değindiği, insanın hayvandan farkının tek tek şeylerde bulunamayacağı konusundaki sonuca şimdiden işaret etmekten çekindim. İnsanın en yakın akrabası daha ziyade hayvanlardır. Bütünün uyması, her bir yaratığı, ne ise o yapıyor ve insan, üst çene biçiminin tipi ve doğası sayesinde olduğu kadar ayak serçe parmağının son halkasının doğası ve tipi sayesinde insandır. Ve yine her bir yaratık, bütünüyle incelenmesi gereken (aksi halde her bir şey ölü bir harften ibaret kalır) büyük bir ahengin yalnızca bir sesi, bir gölgelemesidir.

Eğer karşılaştırmalı anatomi ve tabiat öğretisi için elimden daha fazlası gelse, daha canlı olurdu. Ne yazık ki doğaya yalnızca bir gözatabiliyorum ve bu alanlarda çalışmış yazarları incelemeden bir şey yapılmıyor, bunu şimdilik bir yana bırakacağım, ta ki kader beni emekli edinceye ya da aşka getirinceye kadar...

SCHILLER’e

Frankfurt, 9 Ağustos 1797

“Hiçbir güçlük çekmeden neşe içinde, sağ salim Frankfurt’a ulaştım ve sakin, ferah bir evde ancak şimdi düşünüyorum, benim yıllarımda dünyaya gelmek ne demek. İlk zamanlar henüz hüküm veremediğimiz, anlayamadığımız için birçok şey bizi etkiler ve şaşırtır, ama yine de onlarla başa çıkmamız daha kolay olur, çünkü, yalnızca yolumuzun üstünde olan şeyle ilgilenir, sağımızda solumuzda olana pek dikkat etmeyiz. Daha sonraları nesneleri daha çok tanırız, onların birçoğu ilgimizi çeker ve bu durumlarda iç huzurumuz ve yöntemler yardımımıza koşmadığında mutsuz oluruz. Ben şimdi şu bir haftada olup bitenlerin hepsini elden geldiğince yerli yerine koymak, çok şeyi içeren bir şehir olarak Frankfurt’ta planımı uygulamak ve sonra daha uzaklara seyahat için hazırlanmak istiyorum.

Aslında büyük şehirde yaşayanların hali bana çok tuhaf geldi. Sürekli bir kazanma ve tüketme hır gürü içindeler ve bizim keyif dediğimiz şeyi ne sağlamak ne de öğretmek mümkün; bütün eğlenceler, tiyatro bile yalnızca hoşça vakit geçirtmeli ve okuyan halkın gazetelere ve romanlara büyük eğilimi, ötekilerin her zaman, berikilerin ise çoğu zaman eğlenceye eğlence katmalarından ileri geliyor. Hatta (edebi ürünlere hem de edebi oldukları ölçüde) karşı bir çeşit ürkeklik farkettiğimi sanıyorum ki bu da bana işte aynı nedenlerden dolayı gayet tabii geliyor. Edebiyat, dikkat ister, hatta bunu emreder, insanı kendi iradesine rağmen soyutlar, kendini tekrar tekrar kabul ettirir ve geniş bir dünyada (büyük demesek de) sadık bir sevgili gibi rahatsız edicidir.”

SCHILLER’e

Weimar, 6 Ocak 1798

“Eserinizin tamamlanışından doğan sevincinizi kutlarım! Kendinizden istemeniz gereken şeyleri başarırkenki kesinliğiniz karşısında başarınızın tam geçerliliğinden şüphe duymuyorum. İkimizin mizaçlarının bu elverişli beraberliği bize bazı yararlar sağladı ve umarım bu ilişki hep aynı sürer. Ben size bazı şeyleri temsil etmekle hizmet ederken, siz de beni dış şeyleri ve bu şeylerin ilişkilerini pek sıkı gözlemlemekten [çıkarıp] kendime geri döndürdünüz, bana içsel insanın çok yönlülüğüne daha hakkaniyetle bakmayı öğrettiniz, bana ikinci bir gençlik sağladınız ve beni tekrar neredeyse son verdiğim şairliğime götürdünüz.

Seyahatimin etkisini hâlâ çok tuhaf biçimde hissediyorum. Burdan edindiğim malzemeyi hiçbir yerde kullanamıyorum ve herhangi bir şey yapma konusunda hiç havamda değilim. Eskinin bu tür etkilerini hatırlıyorum da, bazı durumlarda ve şartlarda, izlenimlerin edebi uygulamaya hazır hale gelmesi için bende uzun süre mayalanması gerektiğini bilirim. Bu yüzden de tamamen ara verdim ve Jena’daki ilk kalışımın bana ne getireceğini bekleyip duruyorum. [...]

Schelling’in kitabı vesilesiyle benim de yine çeşitli düşüncelerim oldu; bunlar üzerinde etraflıca durmamız gerek. Kabul ediyorum, o bildiğimiz şey doğa değil, tersine o, yalnızca kafamızın belli biçimleri ve yeteneklerine göre bizce algılanıyor. Bir çocuğun daldaki elmaya duyduğu iştahla Newton’da teorisinin fikrini uyandıracak olan elmanın daldan düşüşü arasında besbelli pek çok görüş basamağı vardır ve isteriz ki bunlar bize açık seçik anlatılsın ve aynı zamanda en yüksek basamak olarak neyin sayıldığını da kavrayabilelim. Aşkıncı idealist şimdi tabii en yukarda olduğuna inanıyor. Ama onda hoşlanmadığım bir şey var: Öteki tasarı tarzlarıyla kavgaya girişiyor; ama aslında hiçbir tasarı tarzıyla kavga edilemez. Organik tabiatların işlevselliği fikrini belli insanlara kim unutturabilir ki? Çünkü tecrübelerin kendisi hergün bu öğretiyi söyler gibidir ve olası bir açıklamayla en zor fenomenlerden bile kolayca uzaklaşılır. Siz bilirsiniz: Ben organik tabiatların içe doğru işlevselliği fikrine çok bağlıyımdır, ama yine de dışardan bir belirleme ve dışa bir ilgi inkâr edilemez, ki bununla az çok o tasarı tarzına tekrar yaklaşılıyor, aynı bir konuşmada onlardan deyim olarak vazgeçemediğimiz gibi. Aynı şekilde idealist, ‘kendiliğinde nesne’ye karşı istediği kadar kendini savunsun farkına bile varmadan kendi dışındaki şeylere toslar ve bana öyle geliyor ki

bu şeyler ona ilk karşılaşmada Çinliye kızgın tava gibi ters gelir. Bence, eğer bir taraf dışardan, ruha asla ulaşamıyorsa, öbür taraf içerden, cisimlere besbelli ulaşamayacaktır ve o halde insanın yapacağı en iyi şey, felsefi tabiat halinde Schelling'in fikirleriyle kalmak ve ayrılmaz varlığıyla elinden gelen en iyi şeyi yapmaktır, ta ki filozoflar günün birinde, onları şimdi ayıran şeyi birleştirme fikrinde anlaşana kadar."

Wilhelm von HUMBOLDT'a

Jena, 26 Mayıs 1799

“[...] Japonya’ya gitme kararınızı çok beğendim; çünkü yabancı edebiyatların tadına varmak, o dünya hakkında, uluslar, kökenleri ve şartları üzerine düşünmek isteyen kimse, bazı ülkelere seyahat etmekle çok iyi eder; amaç, hiçbir okumayla sağlanamayacak bir görüşe ulaşmaktır.

Kendimden gayet iyi biliyorum, bir İtalyan ya da bir İngiliz yazarı birbirinden nasıl farklı bir anlayışla okuyorum. İlki bana aynı zamanda bütün duyularımla hitabediyor ve az çok tam bir imaj veriyor; oysa sonuncusu hep hayal gücünün kuvvetine muhtaç ve ben asla tam emin değilim, acaba bu arada kastedileni mi düşünüyor ya da hissediyorum. Napoli’deki günlerim ve Sicilya seyahatim bana aynı şekilde bütün Grek tabiatına belli bir yakın tasavvur sağladı, keza Roma’da kalışım da Latine. En azından öyle sanıyorum ki o zamandan beri eskileri daha iyi anlıyorum.

Umarım hem İspanya hem de Fransa hakkında sayenizde bu ülkeler hakkındaki büyük bilgi noksanlarımı gidermiş olacağım. Çünkü insan kendi zihniyetindeki bir dosttan ne öğrenirse sanki kendi bizzat yaşamış gibi olur.”

SCHILLER’e

Oberrossla, 3 Nisan 1801

“Weimar’a dönüşünüzü kutlarım ve yakında yeniden görüşeceğimizi umarım, ya siz beni ziyaret edersiniz ya da ben yeniden şehre gelirim.

Buradaki yerim bana çok iyi geliyor; kısmen bütün gün açık havada hareket ettiğim için, kısmen de hayatın basit şeyleri sayesinde gevşeyerek, durumumda uzun zamandır unuttuğum belli bir rahatlık ve adam sendeciliğe kavuşuyorum.

Son mektubunuzdaki meselelere gelince: Sizin fikrinize katılmamakla kalmıyorum, daha da ileri gidiyorum. Ben dehanın deha olarak yaptığı her şeyin bilinçsiz oluştuğunu sanıyorum. Dâhi insan, emin olarak alışılmış düşünceye göre akıllıca hareket edebilir; ama bütün bunlar öylece yanı sıra olur. Hiçbir deha eseri, düşünmeyle ve bunun sonuçlarıyla düzeltilip hatalarından arındırılamaz. Ama deha, düşünme ve eylem sayesinde zamanla öylesine yükselebilir ki sonunda örnek eserler ortaya çıkarır. Asrın kendisi ne kadar fazla deha sahibiyse, birey o kadar fazla desteklenir.

Heinrich Karl Abraham EICHSTÄDT’e

Jena, 15 Eylül 1804

“[...] Her şair kendi eserini, kendisinin başkasından daha uyumlu dokuyabileceği malzemelerden oluşturur, ama daha önemlisi, okurluğu hangi ilkeden yola çıkışına göredir. Okur, ayrıştırmaya eğilimliyse, sanatçının başarmaya çalıştığı o bütünlüğü az çok bozar; ama bağlamaktan daha çok hoşlanıyorsa, sanatçıya yardım eder ve onun niyetini aynı şekilde tamamlar.

[...] Şair, özellikle de çağdaş, yaşayan şair okurunun ve eleştirmenin eğiliminde söz sahibi olabilmeli ve kendisiyle yapıcı olarak çalışmasını ve narin, belki de zayıf bir dokuyu ayrı bir metotla parçalamayı ya da mevcut bir yırtığı büyütmemeyi şart koşabilmeli.

Bir şey daha! Kendimin ve yabancının hayattaki ve sanattaki ilerleyişini dikkatlice incelediğimde çoğu zaman görüyorum ki insanın haklı olarak yanlış bir çaba adını verebileceği şey, o birey için hedefe doğru çok elzem bir dolambaçlı yoldur. Yanılgıdan her dönüş insanı bütünüyle iyice geliştirir, öyle ki gönül ustası için tövbekar bir günahkâr, doksan dokuz dürüst adamdan daha sevimlidir. Hatta, çoğu zaman bile bile, görünürde yanlış bir hedefe doğru çabalarız; tek amacı karşı kıyıya ulaşmak olan kayıkçının akıntıya karşı kürek çekmesi gibi ...”

Friedrich Heinrich JACOBİ’ye

Weimar, 6 Ocak 1813

“[...]

İnsanlar; zihniyetlerle birleşir, fikirlerle ayrılır. Zihniyetler, içinde toplandığımız basit bir şeydir, fikirler ise içinde dağıldığımız çeşitliliktir. Gençlikte dostluklar ilkine dayanır, yaşlılıktaki bölünmelerin suçlusu ise sonunculardır. Bunu daha önceleri fark etmiş olsaydık, kendi düşünce tarzımızı oluşturarak başkalarına karşı hatta muhaliflerimize karşı liberal bir görüş kazanır ve böylece çok daha anlayışlı olurduk ve fikirlerin parçaladıklarını zihniyet sayesinde yeniden bir araya getirmeye çalışırdık.

Ben kendim ise, varlığımın şu çeşitli yönleri varken bir tek düşünce tarzıyla yetinemiyorum; şair ve sanatçı olarak çoktanrıcıyım, buna karşılık doğa araştırıcısı olarak panteistim ve biri gibi ötekinde de kararlıyım. Şahsiyetim, yani etik insanlığım için bir Tanrıya ihtiyacım olursa, bu da sağlanmıştır. Uhrevi ve dünyevi şeyler öyle geniş bir alan ki ancak bütün yaratıkların organları bir araya gelse onu kavrayabilir.

Görüyorsun işte, benim durumum bu ve hem içime hem dışıma doğru sessizce ilerlemekteyim ve istiyorum ki herkes aynı şeyi yapsın. Yalnız eğer benim varlığım ve çalışmam için elzem olan şey başkalarınca değersiz, faydasız, hatta zararlı sayılırsa, o zaman birkaç saniyeliğine huysuzlaşırım ve bunu dostlarımdan da yakınlarımdan da gizlemem. Ama bu hal çabuk geçer, kendi tarzımda inatla devam etsem bile her türlü ters tepkiden kendimi korurum, eskiden olduğu gibi şimdi de...”

Karl Ludwig von KNEBEL’e

Weimar, 9 Kasım 1814

“Son seyahatimin bana sağladığı yararlar arasında hoşgörü en önde gelir. Bunu her bir insan için her zamankinden daha çok hissediyorum. Yüzlercesine yakından, binlercesine uzaktan bakarak şunu kendi kendimize itiraf etmek zorundayız ki sonunda her bir insan, bir yer edinmek, elindekini tutmak ve ilerletmek için yeterince uğraşıyor; hiç kimseye bu işini nasıl yapacağı konusunda ders veremeyiz, çünkü felaketle nasıl başa çıkacağı ve mutlulukta ne yapacağı sonunda onun kendine kalmıştır. Bu görüşlerle bu sefer, hiç kimseden verebileceği veya vermek istediğinden fazlasını istemeyerek ve herkese uygun olandan ve memnuniyetle alacağından ve vereceğinden fazla bir şey vermeyerek mutlulukla hayatın üstesinden geldim ve böylece hiç kimseyi hayat tarzında şaşırtmadım. Kanaat, gelenek, alışkanlık, aşk-meşk, din, bunların hepsi bence iyiden iyiye benimle konuşan kişilere göreydi ve zevk konusunda da bunu böyle buldum.

Herkes, gagasına burnuna uygununu arar ve ister. Şu adam dar boyunlu şişeden, şu adam düz tabaktan ister, biri çiğ, bir başkası pişmiş yemek ister. İşte ben de böylece bu durumda tencerelerimi, taslarımı, şişelerimi ve testiciklerimi pek bir özenle doldurdum, hatta kapkacağımı bazı edevatla zenginleştirdim. Homeros’un sofrasında da doydum, Nibelungen’inkinde de, ama şahsen bana en uygun bulduğum geniş, derin, daima canlı tabiat, Grek şairlerinin ve sanatçılarının eserleri oldu.

Payıma düşen en yüce şeyler, Panteon hücrelerinden birkaç barölyef, Velletri Sarayı, bir Venüs’ün sonsuz güzel gövdesidir; sonra bir Venedik atının başı. Leziz oyma taşlardan birkaç baskı gösterebilirim; yüce İtalyan Ekolünden şahane tablolar, çizimler ve bakırlar gördüm.

Bugünlük bu kadar. Seyahat kronolojimin bir taslağını ekliyorum, hemen geri göndermen ricasıyla. Vale fave.

Büyük Düşes Maria PAULOWNA’ya

Weimar, 3 Ocak 1817

“[...]

[Kant felsefesini] okurken gözüme çarpan bir noktayı belirtmeden edemeyeceğim. Bence paragraf 3’te, bütün felsefede fark edilen bir esas eksik var. Burada imgelem yetimizin asıl güçleri olarak duyusallık, anlama ve akıl gösteriliyor, ama hayal gücü unutulmuş ve bu yüzden de telafisi imkânsız bir boşluk oluşuyor. Hayal gücü, bizim düşünsel varlığımızın dördüncü ana gücüdür; o, hafıza biçimi altında bizim duyusallığımızı tamamlar, anlamaya, deneyim biçimi altında dünya görüşünü sunar, akıl fikirlerini oluşturur ya da onlara biçimler bulur, yani bütün insan birliğini canlandırır ki bu birlik hayal gücü olmasa çorak bir atalete düşerdi.

Şimdi yani hayal gücü, o üç kardeş güce böyle hizmetler sunuyorken öte yandan da ancak bu sevgili akrabalar sayesinde hakikat ve gerçeklik dünyasına sokulur. Duyusallık ona tam manasıyla tanımlanmamış, belli tipler sunar, anlama [Verstand], onun üretici gücünü ayarlar, akıl ise ona rüya resimleriyle oynamaması, fikirlere dayanması için tam bir güven verir.

Dediklerimizi birden fazla ilişkiyle tekrarlayalım!

– İnsan zekâsı [Verstand] denen şey, duyusallığa dayanır; salt zekâ nasıl kendine ve kendi yasalarına dayanırsa öyle. Akıl, kendini ondan koparmaksızın onun üstüne yükselir. Hayal gücü, duyusallığın üzerinde yüzer ve onun tarafından cezbedilir; ama yukardan akıl tarafından farkedilir farkedilmez bu en yüce kılavuza sarılır. Böylece de biz, durumlarımızın çemberini iyice kapanmış, ama yine de her bir yetenek diğerine muhtaç olduğu ve biri ötekine yardım etmek zorunda olduğu için ‘sonsuz’ buluruz.

Bu ilişkilere yüzlerce çeşit bakılıp ifade edilebilir; mesela: Kendi hayatımızda deneyim bizi belli kurallara götürür; zekâ, ayırmayı bölmeyi ve gerektiğinde birleştirmeyi başarır ve böylece bir çeşit metot oluşur. Şimdi, her şeyi özetleyen ve her şeyin üzerine çıkan hiçbir şeyi ihmal etmeyen akıl işe karışır. Ama bu arada, her şeye burnunu sokan, her şeyi süsleyen hayal gücü, duyusallığa yaklaştıkça daha çekici, akılla birleştikçe daha saygın olur. İşte o sınırda hakiki edebiyat yer alır, öte yanda ise hakiki felsefe, ama bu, kendini gösterip yığın tarafından algılanma iddiasında bulunduğunda doğal olarak ‘Barok’laşır ve zorunlu olarak yanlış anlaşılır.”

Karl Erns SCHUBART’a

Weimar, 7 Temmuz 1818

“Kültürümüze hangi çevrede başladığımız hiç fark etmez; daha ilerdeki hayata kültürümüzü nereden yöneltiğimiz bütünüyle önemsizdir eğer bu, yalnızca bir çevre, yalnızca bir yer ise. Arkada bıraktığım eserleri incelemede ısrar ediyorsanız, bunu tavsiye edişim benim oldukları için değil, sizin de bizzat böyle dostça ve anlayarak ortaya koyduğunuz gibi, bunlarda birbiriyle ilişkili duygular, düşünceler, deneyimler ve neticeler kompleksi bulacağınız içindir. Sonuçta bu, olgunlaşmış alan size artık yeterli gelmiyorsa, o zaman kendiliğinizden buradan uzaklaşırsınız. Hayat size yeni bir ruh ikizi gönderiyorsa o zaman ilk öğretmeninizden soğur, ama yine de onun sayesinde kazandıklarınızın kıymetini bilirsiniz. Birlikten gelen üretken bir kültür, gence yakışandır ve daha ileri yaşlarda bile kültürümüzü daha çok tarihsel daha çok yaygın alanda ilerletirken bu açılımı yeniden daraltıp bütünlüğe ulaştırmak zorundayız.

Kuşkusuz biliyorum ki siz, zaman ve gücü büyük pazarda parçalayan bugünün dünyasıyla ters düşüyorsunuz.

Daha fazla konuşmayacağım ve selametiniz için samimi dileğim ve sizden ara sıra haber almak isteğimle bitiriyorum.”

Johann Friedrich Heinrich SCHLOSSER’e

Weimar, 17 Mayıs 1819

“Uzun yaşamak, aziz dostum, aslında birçok kimseyi tanımak ve birçoklarının ölümünü yaşamak demek: Birinciler bizi kültürlerine yardıma çağırırlar; ikinciler ise kültürlerinin ve etkilerinin geçmişiyle kendimizi yetiştirmeye.”

Auguste von BERNSTORFF’a

Weimar, 17 Nisan 1823

"[...]

Uzun ömür demek, pek fazla şeyden çok yaşamak demek: Sevilmiş, nefret edilmiş, önemsiz insanlardan, imparatorluklardan, başkentlerden, hatta gençken dikip yetiştirdiğimiz ormanlardan ve ağaçlardan fazla yaşamak. Kendimizi aşarız ve iyice müteşekkir olarak şunu farkederiz: Eğer hâlâ bedenimizden ve zekâmızdan bir şeyler kaldıysa, bütün bu geçici şeylere razı oluruz; o ebediyet her an karşımızda kalsın yeter, fani zamandan dolayı acı çekmeyiz.

Hayatım boyunca kendime ve başkalarına karşı samimi oldum ve dünyevi her türlü işte hep en yüce olana doğru baktım; siz de böyle yapınız, sizinkiler de böyle yaptılar. Hep böyle devam edelim, bizim için gün aydınlık olduğu sürece başkaları için de bir güneş parlayacaktır, onunla öne çıkacaklar ve bu arada berrak bir ışığı yakacaklar.

[...]

Şimdi ise ölümcül bir hastalıktan hayata geri dönmüşken mektubum size doğrudan bildirmeli ki Her şeye Kadir Olan, bana güneşinin güzel ışığına bakmama henüz rıza göstermekte; dilerim gün size de aynı şekilde gülsün ve siz beni sevgiyle iyi anın; ben de ilerde ayrılacak olanın henüz bir arada göründüğü o zamanları hatırlamaya devam ediyorum.

Hakiki bağlılıkla"

August Wilhelm von SCHLEGEL'e

Weimar, 15 Aralık 1824

“[...]

Emek verdiğiniz her bir girişimin verimli başarılarından asla kuşku duymadım. Keza Hint edebiyatındaki çabalarınızı da yalnızca uzaktan takip etsem de görmekten sevinç duyuyorum, her ne kadar burada eleştiri ve teknik, ruh verici dehaya uysalca elini uzatsa da.

Gerçi Hint sanatına, resim-heykel olduğu sürece, pek açık değilim çünkü hayal gücünü dizginleyip kurala sokacağı yerde dağıtıp karıştırıyor, ama ben buna karşılık zekânın en karanlık bölgelerinden iç ve dış duyuların bütün basamaklarından geçerek bizi son derece harika bir tarzda sürükleyen o edebiyatın en samimi ve en kararlı hayranlarındanım.”

Karl Friedrich ZELTER’e

6 Haziran 1825

“[...] Gençler fazlasıyla erken yaşta heyecanlanıp devrin girdabına kapılıyorlar. Zenginlik ve hız, dünyanın hayran olup ulaşmak istediği şey, trenler, hızlı postalar, buharlı gemiler, iletişimin bütün imkânları, aydın dünyanın hedefi, kendini yıpratmak, fazla bilgilenmek ve böylece vasatlıkta direnmek.”

Carl Gustav Carus ve Eduard Joseph d’ALTON’a

Weimar, 7 Ocak 1826

“Doğabilimlerinin en yeni adımlarına bakınca kendimi şafak vakti doğuya doğru ilerleyen, yaklaşan ışığa sevinçle bakan ve kocaman ateş topunun görünmesini hasretle bekleyen, ama o ortaya çıkınca arzulanan, umulan parlaklığı kaldıramayan gözlerini kaçıran bir gezgin gibi görüyorum.

Abartmış değilim, ama Bay Carus’un eserine bakınca böyle bir durumdayım. O eser bütün var oluşun belirtilerini en basitinden en karmaşık hayata kadar götürüyor ve o büyük sırrı sözle ve resimle gözler önüne seriyor: Yani önceden haber verilmemiş hiçbir şey ortaya çıkmaz ve bu haber veriş ancak haber verilmiş şeyle açıklanır, aynı kehanetin gerçekleşmeyle açıklanması gibi.”

Karl Friedrich ZELTER’e

Weimar, 19 Mart 1827

"[...]

Binlerce kere hâlâ bir kez daha bastıran gecenin masalı gibi tanrıları bıkmadan anlatırlar. Uzun yaşamak, bir çoğunun ölümünü yaşamaktır, böyle der girizgâh ve sonuç bölümü, bizim vodvil tarzı sürüklenen hayat yürüyüşümüzün. Durmadan, sırası gelir, bizi kızdırır, ama yeniden yeni ciddi çabalara sokar.

İlk olarak bana dokunan kişiler halkası sanki kâhin yapraklarından bir deste: Bu yapraklardan her biri birer birer hayat alevlerince yutulup havaya saçılıyor da hayatta kalanlara an be an yüksek değerler sunuyor. Bizler birbirimizden önce ya da sonra dünya ruhunca havaya geri dönmek üzere çağrılıncaya kadar çalışıp didinmeye devam edelim! Dilerim, ebedi canlı olan, o zaman bize yeni görevler versin, bunlara benzer şekilde zaten kendimizi denemişizdir ve başarısız olmayız. Ardından, daha buradayken isteyip başardığımız iyiyi ve doğruyu hatırlatma ve merhameti de bir baba gibi eklerse, şüphesiz bir o kadar daha çabuk dünya hayhuyunun taraklarına el atarız.

Mükemmelliğe koşan monad hep durmak bilmez faaliyette olmak zorundadır; bu, onun ikinci tabiatı oldu mu ebediyen uğraş eksikliği görmeyecektir. Bu karanlık ifadeler için kusura bakma! Ama insan ezelden beri bu tür alanlarda kendini kaybetmiş, bu tür ifade tarzlarıyla meramını anlatmayı denemiştir, aklın yetmediği alanlarda ve akılsızlığa meydanı bırakmak istemediğinden..."

Thomas CARLYLE'ye

Weimar, 20 Temmuz 1827

"[...] Bütün ulusların en iyi şairlerinin ve edebiyatçılarının çabası, çok uzun zamandır genel insani olana yönelmiştir. Her özel şeyde, ister tarihi, ister mitolojik, isterse efsanevi az çok keyfi buluş olsun insan, ulusallığı ve kişiliği aracılığıyla o geneli gittikçe daha çok aydınlatacak ve aydınlanmış görecektir.

Pratik hayatta da benzer durum egemen olduğu için ve her türlü dünyevi –ham, vahşi, sahte, bencil, yalanımsı şeyler arasından sıyrılınıp her yerde biraz merhamet yaymaya çalışıldığından dolayı, genel bir huzurun bu sayede geleceği gerçi ümidedilemezse de, o kaçınılmaz kavganın yavaş yavaş bırakılacağı, savaşın daha az korkunç, zaferin daha az aşırı cesur olacağı ümidedilebilir.

Bütün ulusların edebiyatlarında buna işaret eden ve buna çabalayan şey, işte o şey, ötekilerin benimsemesi gereken şeydir. Her birinin özel yanlarını öğrenmek gerek, bunları ona bırakmak ve tam da bu sayede onunla ilişki kurmak için. Çünkü bir ulusun özellikleri, onun dili ve parası gibidir; bunlar ilişkiyi kolaylaştırır, hatta ilişkiyi tam olarak mümkün kılar.

[...]

Hakiki bir genel hoşgörü, en sağlam şekliyle şu şartlarda sağlanır: Eğer tek tek insanların ve toplumların özelliklerine dokunulmazsa, ama esas yararın, tüm insanlığa ait olmakla kendini göstereceği kanaatine sımsıkı sarılınırsa. Böyle bir aracılığa ve karşılıklı anlayışa Almanların uzun zamandan beri katkısı olmaktadır.

Alman dilini anlayan ve inceleyen kimse, bütün ulusların ürünlerini sunduğu bir pazarda gibidir, kendini zenginleştirirken çevirmenlik rolü oynar.

İşte her çevirmene, bu genel manevi ticaretin aracısı olmaya çalışan ve alışverişi meslek edinen biri olarak bakmak gerek. Çünkü çevirinin yetersizliği konusunda ne söylenirse söylensin, bu iş yine de genel dünya varlığında en önemli ve en saygın işlerden biridir ve öyle kalacaktır.

Kuran der ki: 'Allah her halka kendi dilinde bir peygamber vermiştir.' Yani her çevirmen, kendi halkı için bir peygamberdir. [...]"

Thomas CARLYLE'ye

Weimar, 14 Mart 1818

"[...] Hakiki bir kanaat, kalpten kaynaklanır, vicdanın asıl yeri olan gönül, uygun olanla olmayan üzerine akıldan çok daha güvenilir hüküm verir; akıl ise doğru noktaya isabet ettirmeden bazı şeylere nüfûz edip belirleyecektir.

Kendine saygı duymayı ve kendiyle barışık yaşamayı dileyen, ama yine de ruhunun alt üst olarak hissetmek zorunda olduğu bir sürü kusurlu şeyden, onu dışarıya karşı hoş göstermekle onu her iki tarafa karşı huzursuz ve şüpheli kılan bazı hatalardan üzüntü duyan iyi niyetli, kendine dikkat eden bir karakter, kendini bu güçlüklerden kurtarmaya çalışacaktır.

Ama bu anlaşmazlıklar eğer inatla sabitleşmişse, insan farkeder ki, üzüntü ve katlanmalardan ancak çaba ve çalışmayla kurtulabilir, kusur için bir yarar, hata için bir yedek aranabilir ve bulunabilir; o zaman kendini yeni bir insan olarak rahat hisseder.

Onu sonradan aynı şekilde doğuştan getirdiği bir iyilik, başkalarının da, aynı sıkıntısını hafifletme, bundan koruma, hemcinslerini içsel doğa hakkında, dış dünya hakkında aydınlatma, o çelişkilerin nereden geldiğini, bunlardan nasıl uzak kalınacağını ve bunların nasıl düzeltileceğini gösterme gayreti zorlar. Ama bu arada itiraf eder ki bütün bunlara aldırmadan hayatın akışı içinde hem dış hem iç çatışmada tutuklu kalmaktadır ve bu tür kavgayı tekrar tekrar kazanmak için nasıl donanımlı olmak zorunluluğu vardır.

Abartmadan iddia edilebilir ki Alman edebiyatı bu insani bakımdan çok şey başarmıştır; onda ahlaki -psikolojik bir yön bulunur, keşişçe bir ürkeklikle değil, özgür, doğaya uygun ve şen bir yasallığın yolunu açarak. Bay Carlyle'nin Alman edebiyatını derinden hayran olmaya değer o Alman Edebiyatı incelemesini bu bakımdan memnuniyetle izledim ve katılarak fark ettim o, yalnızca bizdeki güzeli ve insaniyi, iyiyi ve kötüyü keşfetmekle kalmıyor, kendininkilerden de bu tarafa taşıyıp gönlünün hazinelerini sunuyor. Bizim estetik ahlaki yazarlarımız hakkındaki net yargısını kabul etmeliyiz, üstelik orijinal bir temele dayanmasını sağlayan kendi fikirlerini ve iyi ile güzelin gereklerini kendiliğinden geliştirme yeteneğine sahip olduğunu da."

Carl Gustav CARUS'a

Weimar, 8 Haziran 1828

“Bütün hayatı boyunca tabiatın okyanusunda oradan oraya, adadan adaya gidip gelen, en tuhaf ejderhaları her üç alanda gözlemleyip gizli-ortak gelişim yasalarını sezmiş, ama kendi gerekli kürek-yelken ve dümen teşkilatına dikkat ederken kendini o davetkâr gözlemlere veremeyen bir yaşlı gemici, şimdi en sonunda şunu yaşayıp görüyor: Ölçülmesi imkânsız uçurum araştırılmış, en basitinden sonsuz derecede çeşitli varlıklar ilişkileri bakımından gün ışığına çıkarılmış ve bu büyük ve inanılmaz iş, gerçekten başarılmış. Özleminin gerçekleşmiş ve umudunun arzusunu aşacak kadar yerine getirildiğini görmekle hayran kalarak sevinmek için ne çok sebebi var! Daha fazlasını söyleyemem, çünkü bu esere henüz tam göz atmış değilim, ama en mükemmelinden tatmin edici.

En sadık dilekler ve selamlarla bu saygın doğa araştırıcısına şu mektubu sunuyorum ve ona ulaştığında teşekkürümün ve dualarımın şahidi olsun.”

Karl Friedrich ZELTER’e

Weimar, 15 Şubat 1830

“Hayatımdan mahremiyetler olan Edebiyat ve Hakikat’in en şüphesiz bir dereceye kadar çelişkili başlığına gelince! Bu başlık, okuyucuların bu tür hayat öyküsü denemelerinin hep hakikiliğinden şüphe duyduğu tecrübesinden kaynaklanmakta. Bunu karşılamak için bir çeşit kurmacayı, bir dereceye kadar zorlanmadan belli bir itiraz ruhuyla itiraf ettim, çünkü anladığım kadarıyla hayatımda egemen olmuş asıl temel hakiki olanı elden geldiğince işlemek ve dile getirmek konusunda bu, benim en ciddi çabamdı. Ama böyle bir şey, ileri yaşlarda eskiyi hatırlamaksızın ve böylece hayal gücünü çalıştırmaksızın mümkün olmayınca, yani insan hep bir ölçüde şair yeteneğini uygulamak, ayrıntıları, vaktiyle nasıl olmuşsa öyleden daha çok, sonuçları ve geçmişi şimdi nasıl gördüğümüzü anlatmak ve vurgulamak durumunda oluyor. En genel kronik bile zorunlu olarak, yazıldığı çağın ruhundan bir şeyler taşır. 16. yüzyıl, bir kuyruklu yıldızı on dukuzuncu yüzyıldan daha bilgili anlatmayacaktır. Evet, aynı şehirdeki önemli bir olayın akşam, sabahınkinden farklı anlatıldığı duyulacaktır.

Anlatana ve hikâyeye ait olan bütün bu şeyleri ben burada, bilinçli olduğum hakikiyi kendi amacımda kullanabilmek için ‘edebiyat’ kavramı altında topladım. Ona ulaşıp ulaşmadığımı has okuyucunun kararına bırakıyorum, çünkü şöyle bir soru ortaya çıkıyor: Acaba aktarılan şey doğru mu? Acaba bunlardan, çalışmalarıyla artık tanınmış bir şahsiyetin basamaklı kültürü hakkında fikir edinilebilir mi?

Her tarihte, diplomatik tarzda sunulanında bile, yazan kişinin ait olduğu ulus ve taraf yansır. Fransızlar’ın İngiliz tarihi üzerine anlattıkları İngilizler’inkinden ne kadar farklı gelir!

[...]

Şimdi söyleyeceklerimi, azizim, saygın bir kişinin seninkine benzer sorusu üzerine söylemeyi görev bilmiştim, bu kez sana aynı zamanda amaca uygun diye bildiriyorum: Her nefeste bir unutkanlık seli tüm bedenimizi kaplar ve biz sevinçlerimizi az çok hatırlarız, acılarımızı ise neredeyse hiç. Bu yüce Allah vergisinin eskiden beri kıymetini bilirim, ondan yararlanmayı ve onu artırmayı da.

Demek oluyor ki kaderin, sevgilinin, dostların, düşmanların bizi sınadığı darbeler ve hamleler söz konusu olduğunda bunun hatırası, mutlak iyi insanda çoktan uçup gitmiştir.”

Ludwig Friedrich SCHULTZ’a

Weimar, 18 Eylül 1831

“[...] Evimin karşısındaki meydanda büyük bir havuz var; suyu gür akan bir boruyla bolca besleniyor. Buraya, özellikle sabahları ve akşamları kadınlar, kızlar, hizmetçiler, çıraklar, çocuklar hayatlarının gerekli maddesini almak için geliyorlar.

Burada uğraş hem basit hem de çeşitli; havuzdan su alınıyor, bidonlara dolduruluyor, temizlik işleri için sırtta taşınıyor. İçmek için testiler oluğun altına konuyor, pişirme ve ince işler için kovalar sürülüyor. Bu arada iş görenlerin ve bekleyenlerin duruşu ise hiç aynı değil; yüz ifadelerinin çeşitliliği sınırsız, ne istediğini almış olanın duruşunda ne de sırasının geleceği anı bekleyenin duruşunda huzursuzluktan eser var, her şey tıkırında, ama yine de birbiri arasında ufak farklar görülebiliyor. [...]

Bu, güzel sanatlarla uğraşan kimsenin neyi gördüğünü, neyi yakaladığını, neyi seçtiğini ve neyi işleyebileceğini kanıtlaması için bir fırsat. İnsanlığın her anında davranışlarını, herkesin nerede önemli ama bazen de tamamiyle uygun, güzel, cazip ve çok anlamlı ve üsluplu olduğunu incelemek, gerekli ve elzem bir iştir. Ve işte, nesneyle öznenin doğrudan birleşmesi olmadan hiçbir canlı sanat eserinin ortaya çıkamayacağını gösteren binlerce örnekten biri!

Ben, eleştirel ve idealist felsefeye beni kendimi incelemeye yönlendirdiği için müteşekkirim, bu muazzam bir kazanç; ama o felsefe asla nesneye gelmez, biz nesneyi genel insan zekâsının yaptığı gibi katmak zorundayız, onunla olan değişmez ilişkimizde hayat zevkini alabilmemiz için...”

Karl Friedrich ZELTER’e

Weimar, 20 Ekim 1831

“[...] Schlegel Kardeşler bu kadar güzel yeteneklerine rağmen hayatları boyunca mutsuz kişilerdi ve şimdi de öyleler. Tabiatın kendilerine verdiğinden fazlasını ortaya koymak ve yapabildiklerinden fazla çalışmak istediler. Bu sebeple sanatta ve edebiyatta çok felaketlere yol açtılar. Güzel sanatlarda bencilliği zafiyetle birleştirerek öven, öğreten ve yayan o yanlış öğretiden Alman sanatçıları ve sevenleri hâlâ kendine gelemediler; hatta bu insanların yanılgılarını bir süreliğine hoş görmek gerek, gözleri açıldığında çaresiz kalacaklardır.

[...] Aslına bakılırsa Hindistan’a yönelmek de yalnızca bir baş belasıydı. Ne Alman ne Latin ne de Antik Yunan alanlarında onlar için yapılacak parlak bir iş olduğunu görebilecek kadar akılları vardı; bu yüzden Uzak Doğu’ya attılar kendilerini ve August Wilhelm’in kabiliyeti burada şerefli bir şekilde ortaya çıkar. Bütün eksileri ve artıları istikbal daha açık seçik gösterecektir. Schiller onları sevmezdi, hatta nefret ederdi ve ben de bilmiyorum, acaba mektuplaşmalardan benim en azından dar çevremizde sosyal ilişkiler sağlamayı deneyip denemediğim anlaşılıyor mu. Beni, gerçekten sebep oldukları o büyük dalgalanmada mecburen terk ettiler, Hardenberg’i kızdırarak. O da beni söndürmüş olmak istemiş. Benimse yeterince kendi işlerim vardı, başkalarından bana neydi.”

Sulpiz BOISSERÉE’ye

Weimar, 25 Şubat 1832

“Doğa araştırmalarında insanın düştüğü büyük bir hata, karmaşık bir fenomeni karmaşık bir şey olarak açıklamak istemektir. Çünkü aynı şeyi ilk elementlerine geri götürmek için çok fazlası gerek, oysa onu bütün dolambaçlı yollardan aynı açıklıkla yürütmek istemek, boş bir çabadır. En basit şeyde görüp farkettiğimiz şeyi bileşik olanda ön görmek ve inanmak zorunda olduğumuzu anlamayı öğrenmemiz gerek. Çünkü basit olan, çeşitli olanda kendini saklar ve bende inancın devreye girdiği yer işte burasıdır; inanç bütün bilginin başlangıcı değil sonucudur.”

Wilhelm von HUMBOLDT’a

Weimar, 17 Mart 1832

"Uzun ve zorunlu bir aradan sonra şöyle başlıyorum ve yalnızca doğaçlama olarak hayvanlara organları sayesinde öğretilir, derdi eskiler; bense ekliyorum: İnsanlar da öyle, ama insanların üstünlüğü, organlarını tersine yeniden eğitmektir.

Her işe, bu nedenle her yeteneğe bir doğuştan gelmelik gereklidir; bu, kendiliğinden işler ve gerekli yetileri bilinçsizce beraberinde taşır; bu nedenle de düpedüz işlemeye devam eder, öyle ki kuralı hemen içinde taşısa da sonunda hedefsiz ve amaçsız ilerleyebilir.

İnsan, kendisine doğal yetilerini düzenli bir şekilde yükseltecek bir zanaatın, bir sanatın bulunduğunu ne kadar erken farkederse, o kadar mutlu olur: Dışardan ne gelirse gelsin, onun doğuştan bireyselliğine zarar vermez. En iyi deha, her şeyi içine alan, her şeyi benimsemeyi bilendir; bunu, karakter denen o asıl temel kadere en az yük getirerek, daha ziyade onu yükseltip elverdiğince iyice çalıştırarak yapar.

Ama burada bilinçliyle bilinçsiz olan arasına çeşitli ilişkiler girer; önemli bir parça bestelemek durumunda olan bir müzik kabiliyeti düşünelim: Bilinç ve bilinçsizlik, mektupla zarfı gibidir, bu benzetmeden çok hoşlanırım.

İnsanın organları temrin, öğreti, düşünme, başarma, başaramama, destek ve köstekle ve tekrar tekrar düşünmeyle kazanılan şeyi bilinçsizce özgür bir eylemde, doğuştan gelen şeyle birleştirir, öyle ki ortaya dünyayı şaşırtan bir bütün çıkar."

BİR RENK ÖĞRETİSİ PLANI

"Görünen, bir fenomen olarak karşımıza çıkan ne varsa her şey, ya birleşme yeteneği olan bir ilk ikiye bölünmeye ya da ikiye bölünmeye ulaşabilecek bir ilk birliğe işaret eder ve kendini bu şekilde ortaya koyar. Birleşmiş olanı bölmek, ayrılmış olanı birleştirmek, tabiatın hayatıdır; bu, ebedi sistol ve diastol, ebedi sinkrisis ve diakrisis, içinde yaşayıp dokuyup doğurduğumuz dünyanın nefes alıp vermesidir.

Bizim burada sayı olarak, bir ve iki olarak telaffuz ettiğimiz şeyin daha yüksek bir uğraş olduğu, kendiliğinden anlaşılır, nasıl ki bir üçüncünün, dördüncünün, daha sonra gelişenin ortaya çıkışı, daima daha yüksek bir

manada anlaşılmalıdır, özellikle ise bütün bu ifadelerin temeline hakiki bir görüş yerleştirmek gerekmektedir.

Demiri özel, başkalarından farklı bir madde olarak biliriz; ama o, herhangi bir, yalnızca bazı bakımlardan, bazı işler için ilginç birşeydir. Ama bu maddenin herhangi birliğini yok etmek için ne az şey gereklidir! Bir ayrışma olur ve bu, yeniden birleşme çabasına girerek ve kendini arayarak kendi eşitine karşı sihirli bir ilişki kazanır ve yine bir birleşme olan bu bölünme, bütün nesil boyunca devam eder. Burada herhangi bir şey olan demiri biliyoruz; ondaki bölünmeyi, üremeyi ve yok olmayı ve yeniden oluşmayı görüyoruz; bu, bizim görüşümüze göre, doğrudan fikrin yanı başında duran ve üzerinde hiçbir dünyevi şey kabul etmeyen bir ilk fenomen.” (Entwurt einer Farbenlehre. Didaktischer Teil)

EDEBİYATIN DOĞAL BİÇİMLERİ

“Edebiyatın sadece üç hakiki doğal biçimi vardır: Net anlatıcı, coşkun heyecanlı ve bizzat eyleyici: Nesir, nazım ve tiyatro. Bu üç yazma tarzı, bir arada veya birbirinden ayrı varlığını sürdürebilir. En küçük şiirde bunları çoğu zaman bir arada bulabilirsiniz ve üstelik işte bu en dar mekândaki birleşmeleri sayesinde en muhteşem oluşumu ortaya çıkarırlar, bütün milletlerin o en değerli baladlarında açıkça fark ettiğimiz gibi. Eski Grek trajedisinde de bu üçünü aynı şekilde bir arada görürüz ve ancak belli bir zaman sırası içinde birbirlerinden ayrılırlar. Koro, baş kişiyi oynadığı sürece nazım üste çıkmıştır; koro daha ziyade seyirci olunca, ötekiler meydana çıkar ve nihayet, olayın bizzat ve ailecek toplandığı yerde, koro nahoş ve rahatsız edici hissedilir. Fransız trajedisinde başlangıç nesirdir, ortası dramatik ve tutkulu-coşkulu ilerleyen beşinci perdeye nazım denebilir.

Homeros’un kahramanlık şiiri salt epiktir; halk ozanı hep ön plandadır, olup biteni aktarır o; daha önce kendisine sözü bırakmadığı, konuşmasını ve cevabını önceden haber verdiği hiç kimsenin ağzını açmaya hakkı yoktur. Dramın en güzel süsü olan karşılıklı konuşma parçalarına izin yoktur.

Tarihsel bir konuyu işleyen çağdaş bir doğaçlamacıya pazar yerinde kulak verdik mi, anlarız ki, net olmak için önce anlatacaktır; sonra heyecanla coşacak ve ruhları peşinden sürükleyecektir. Bu unsurlar böylesine tuhaf bir şekilde, iç içe geçirilebilir, edebiyat tarzları sonsuza kadar çeşitlidir; bu yüzden de yan yana veya art arda sıralayabilmek için bir düzen bulmak bu kadar güçtür. Ama eğer bu üç ana unsur bir daire içinde

birbirinin karşısına konur da her bir unsurun tek başına hakim olduğu örnek parçalar aranırsa, o zaman iş bir dereceye kadar kolaylaşır. Öyleyse bir ya da öbür tarafa eğilim gösteren örnekler toplansın, ta ki nihayet bütün üçünün birleşmesi ortaya çıksın ve böylece bütün daire kendi içinde bütünleşssin.

Bu yolda güzel görüşlere ulaşılır, gerek edebiyat tarzlarının, gerekse milletlerin karakterinin ve zevklerinin kronolojik güzel görüşlerine. Ve bu hareket tarzı başkalarına ders vermekten ziyade kendini yetiştirme, eğlenme ve ölçüt kazanmaya yaradığı halde, belki de hem dış raslantısal biçimleri hem de iç, gerekli eski başlıkları, somut düzene sokacak bir şema koymak gerekir. Ama bunu denemek aynı tabiat bilgisinde, tabiata uygun bir düzeni akla sunmak için minerallerin ve bitkilerin dış özelliklerinin iç öğelerine bağıntılarını bulup çıkarmak kadar güç olacaktır."

(West-Östlicher Diwan, Noten und Abhandlungen, Berlin 1961, s. 94-95)

SANAT ve ZANAAT ÜZERİNE

"Bütün sanatlar, gerekli olandan başlar; ne var ki sahip olduğumuz ya da kullandığımız gerekli bir şeye hemen hoş bir görünüş vermemek, onu başka şeylerle uyum sağlayacak şık bir yere yerleştirmemek kolay değildir. Yakışan ve uygun olan konusundaki ve sanatın ilk denemelerini oluşturan bu doğal duygu, sanatın en yüksek basamağına çıkmak isteyen en son sanatçıyı da terk edemez. Bu duygu, mümkün olan ve yapılabilir olan hissiyle çok yakından bağlıdır ve bunların tümü bir arada, aslında her sanatın temelidir. Ne var ki maalesef şunu görüyoruz: En eski zamanlardan bu yana insanlar, sanatlarda olduğu gibi toplumsal, ahlaki ve dini kurumlarında pek az ilerleme kaydettiler, daha ziyade neredeyse hissedilmemiş taklit, doğru deneyimlerin yanlış uygulanışı, yontulmamış görenek, cinslerin kolay geleneğini güçlendirmişlerdir ve bütün sanatlar bu etkiden az ya da çok zarar görmüştür ve görmektedir; çünkü asrımız okul alanında bazı şeyleri aydınlatmış olsa da bunu salt duyusal olan akılla bağlamada çok beceriksiz, oysa hakiki sanat eseri yalnızca bu sayede ortaya çıkarılır.

Bir malzeme, hakiki bir sanatkârın çalışması sayesinde içsel, sonsuz bir değer kazanır, oysa mekanik bir işçi tarafından en kıymetli metale bile verilen biçim, en iyi işçilikle bile içinde biraz anlamsızlık ve önemsizlik

taşır, bu ise ancak, yeni olduğu sürece sevindiricidir ve büyük bir zenginliğin lüksünün ve tadının farkı bence işte buradadır. Benim anlayışıma göre lüks, bir zenginin kıymetli şeylere sahip olmasıyla değil, kendine anlık bir zevk ve başkaları nezdinde biraz saygınlık kazandırmak amacıyla biçimlerini değiştireceği tarzda şeylere sahip olmasıyla vardır. Yani hakiki zenginlik, insanın hayatı boyunca elinde tutacağı, hayatı boyunca tat alacağı ve tat alırken daima artan bilgilerle hep daha çok hoşlanabileceği hazinelere sahip olmasındadır. Homeros'un belli bir kemer hakkında söylediği gibi: Öyle kazançlı imiş ki onu üreten sanatkâr, hayatı boyunca bayram edebilirmiş, aynı şekilde bu kemerin sahibi de bundan ömrü boyunca zevk aldığını söyleyebilirmiş.

Buna karşılık, sırf mekanik sanatkârın ortaya çıkardığı her şey, ne kendine ne de başkasına hiçbir zaman böyle bir yarar sağlamaz. Çünkü onun bininci eseri, ilk eseri gibidir ve sonunda bin kere daha var olur. Şimdi üstelik yeni zamanlarda makine ve fabrikalar son derece geliştirildi ve süslü püslü, hoşa giden, geçici şeylerle ticaret sayesinde bütün dünyayı doldurdu.

Bundan görülüyor ki lüks eğer dengelenmek isteniyorsa buna karşı tek ilaç hakiki sanattır ve hakikaten harekete geçmiş sanat hissidir, buna karşılık, pompalanmış mekanizm, incelmiş el işi ve fabrikalar, sanatın büsbütün yok olmasını hazırlayacaktır.

Son yirmi yılda halkın güzel sanatlardaki konuşma, yazma ve satın almada yeni canlanan katılımının nereye vardığı görüldü. Kurnaz fabrikatörler ve girişimciler sanatkârları tekeline aldı ve mahir mekanik taklitler sayesinde bilgilendirilmekten ziyade tatmin edilen heveslileri doyuruldu, halkın yeşeren merakı sözde bir tatminle başka yöne çekilip mahvedildi.

Bu yazımı, şurada burada bir bireye yararlı olması dileğiyle bitiriyorum, çünkü kalabalık, durdurulmaz bir zorlamayla uzaklaşmakta."

(Schriften zur Kunst. Aus dem Nachlass)

NOVELLE

"Bakın şu kayaya! Nasıl sapasağlam duruyor ve fırtınaya, güneşe inat hiç kıpırdamıyor. Çok yaşlı ağaçlar süslüyor başını ve böylece taçlanmış bakıyor etrafına. Ama bir parçası aşağıya düştü mü, artık eskisi gibi kalmak istemez, birçok parçalar, mecburen aşağıya yuvarlanırlar, dere onlara kucak açar, nehre taşır onları. Karşı koymadan, inat etmeden, köşeli değil, düzgün

ve yuvarlanmış olarak çabucak yollarını bulur, bir nehirden ötekine ulaşırlar, sonunda da devlerin sürülerle geçip gittiği ve derinlerde cücelerin kaynaştığı okyanusa.

Ama yıldızların ezelden ebede övdüğü o efendinin şöhretini kim över! Ne diye uzaklara bakıp duruyorsunuz? Burada şu arıyı gözlemleyin! Daha sonbaharın sonunda gayretle toplar ve kendine bir yuva yapar, usta ve kalfa olarak köşeleri tam, kendi düzgün; şu karıncaya bakın! Yolunu biliyor; şaşırmıyor, çerçöpten, toprak kırıntılarından, çam yapraklarından kendine bir yuva yapıyor, yuvayı yükseltiyor ve hatta kubbeleştiriyor, ama boşuna çabalamış oluyor, çünkü at tepinip her şeyi darmadağın ediyor, şuraya bakın! Karıncanın direklerini çiğneyip onun setlerini eziyor, sabırsızlıkla kişneyip durmak bilmiyor. Çünkü Tanrı, atı rüzgârın çırağı; fırtınanın arkadaşı yapmıştır ki erkeği istediği yere taşısın, kadını canının çektiği yere götürsün! Ama palmiye ormanında o, yani arslan çıkagelir, ciddi adımlarla çölü aşar, orada hâkimdir her şeye ve hiçbir şey ona karşı çıkmaz. Ama insan, onu dizginlemeyi bilir ve yaratıkların en korkuncu, Tanrı benzerinin önünde saygı duyar; Tanrıya ve uşaklarına hizmet eden melekler de öyle yaratılmıştır. Çünkü arslan ininden korkmamıştır Daniel; sarsılmadan ve teselli içinde durup o vahşi kükreyişi kendi dini şarkısıyla bölmemiştir."

EDEBİYAT ve HAKİKAT

"28 Ağustos 1749 gününün öğle vakti, saat tam on ikiyi vururken, Frankfurt-Main'da dünyaya geldim. Yıldızların konumu mutluydu; güneş Başak burcundaydı ve günün zirvesindeydi; Jüpiter ve Venüs ona gülümsüyordu, Merkür de soğuk bakmıyordu; Satürn ve Mars kayıtsızdı; aynı zamanda dolunay halindeki ay, yalnız işte o, ters ışıklarının gücünü, gezegen saatinin başlamasındaki gibi gösteriyordu. Bu yüzden de bu saatin geçmesinden önce tamamlanmayan doğumuma o karşı koymuştu.

Astrologların daha sonraları benim çok lehime yormayı bildikleri bu iyi manzaralar besbelli benim hayatta kalmamın sebebidir: Çünkü ebenin beceriksizliği yüzünden ölü gibi doğmuşum ve ancak birçok çabadan sonra, gözlerimi açmam sağlanmış. Benimkileri büyük bir sıkıntıya sokan o terslik, hemşehrilerimin yararına olmuş: Çünkü büyükbabam Schultheiss Johann Wolfgang Textor, bu vesileyle ebelik dersini başlatan ya da geliştiren bir kadın doğum hemşiresinin görevlendirilmesini sağlamış; bu da

yeni doğanların birçoğunun yararına olmuş olmalı.” (1.Bölüm, 1. Kitp, s. 11, Weimarer Ausgabe, Bd. 26 1889 Goethes Werke)

“Bir aile gezintisinin yazın havanın ansızın bozmasıyla son derece berbat bir şekilde zarar görmesi ve neşeli bir durumun iğrenç bir hale dönüşmesi gibi, çocuk hastalıkları da beklenmedik bir anda ilk yaşların en güzel mevsimine rastlar. Benim için de farklı olmadı. Fortunatus’u sırtında çuvalı ve takkesiyle daha yeni satın almıştım ki çiçek hastalığının habercisi bir keyifsizlik, bir ateş sardı bedenimi. Bunun aşısına bizde hâlâ endişeli bakılıyordu, popüler yazarlar ısrarla tavsiye etseler de Alman hekimler, tabiata müdahale gibi görünen bu eyleme karşı tereddütlüydü. Spekülasyoncu İngilizler bu tarafa geçip zengin ve önyargısız buldukları kişilerin çocuklarına hatırı sayılır bir ücret karşılığı aşı yapıyorlardı. Ama çoğunluk hâlâ bu eski belayla karşı karşıyaydı: Hastalık aileleri kasıp kavuruyor, birçok çocuğu öldürüyordu ve pek az ana baba, olası yardımı başarılarla çok kez kanıtlanmış bir çareye başvurmaya cesaret ediyordu. Bela bizim evi de buldu ve beni özellikle sarstı.

[...]

Bu aile ıstırabından söz açılmışken, benden üç yaş küçük bir erkek kardeşimi anmak istiyorum. O da bu hastalığa tutulmuş ve çok çekiyordu. Narin yaratılışlıydı, sessiz ve inatçıydı; onunla ortak tam bir ilişkimiz olmamıştı. Ve çocukluk yaşlarını aşamadan öldü. Aynı şekilde hayatta kalamayan pek çok kardeşim arasında yalnızca, çok güzel ve hoş bir kızı hatırlarım; biz, ben ve kız kardeşim yalnız kaldığımız için bizi daha içten ve sevgiyle bağlayan birkaç yıl içinde o da hemen kaybolup gitti.” (1. Buch, s. 52, 54)

“Ve böylece, yeni bir eğitim öğretisi ilkelerine göre iki sanata götüren yollar benim için yeterince erken açıldı, şans eseri olarak ve doğuştan bir yeteneğin beni bu alanlarda ilerleteceğine inanmaksızın. Resim yapmayı herkes öğrenmeliydi, babam bunu savunuyordu ve bunu açıkça emreden imparator Maximilian’a bu nedenle saygı duyuyordu. Beni de müzikten çok resme daha ciddiyetle heveslendiriyordu; müziği ise kız kardeşime tavsiye ediyor, hatta onu ders saatlerinin dışında günün oldukça büyük bir kısmında piyano başında tutuyordu.

Ama ben, bu tarzda çalışmaya yönlendirildiğim ölçüde daha da çok çalışmak istiyordum ve boş zamanlarımı bile çeşitli ilginç uğraşılara harcıyordum. Daha en küçük yaşlardan itibaren doğal şeylere karşı bir araştırma eğilimim vardı. Çocukların bir süre oynadıkları, şöyle ya da böyle

evirip çevirdikten sonra parçalayıp kırıp yırtmalarını bazen onların acımasızlığa eğilimi olarak açıklarlar. Ama bu şeylerin nelerden oluşmuş olduğunu, içlerinin nasıl göründüğünü anlamak konusundaki merak ve istekleri de böylece gün ışığına çıkar.

Hatırlarım, çocukken çiçekleri yolar, yaprakların taca nasıl bağlı olduğunu görmek isterdim ya da kuşları da parçalar, tüylerin kanatlara nasıl katıldığını gözlemlemek isterdim. Bunu çocukların kötülüğüne yormamak gerek, çünkü doğa araştırıcıları da çoğu zaman birleştirip bağlamaktan ziyade ayırmak ve parçalamakla, canlandırmaktan ziyade öldürmekle bilgilerini artıracaklarına inanmazlar mı? Erguvan renkli bir kumaşa özenle raptedilmiş (mercekli) bir mıknatıs da günün birinde böyle bir araştırma arzusunun etkisini yaşamak zorundaydı. Çünkü yalnızca, ona uydurulan demir çubuğa karşı göstermediği güçlenme ve her gün daha büyük bir yük taşımak özelliğindeki o gizli cazibe, bu büyülü fazilet beni öylesine hayran etmişti ki uzun zaman onu yalnızca seyretmek ve kendimi onun etkisine bırakmak istemiştim. Ama sonunda, eğer bu dış örtüyü kaldırırsam bazı işe yarar bilgilere ulaşabileceğimi düşündüm. Bunu yaptım, ama daha akıllı olamadım: Çünkü çıplak armatür bilgimi artırmadı. Bunu da çekip aldım ve artık taşın kendisi ellerimdeydi. Onu eğeyle, dikiş iğneleriyle bazı deneylerde kullanmaktan usanmadım, ama bu deneylerden genç ruhum, çeşitli tecrübelerden başka özel bir fayda sağlamadı. O bütün düzeneği tekrar nasıl toparlayacağımı bilmiyordum; parçalar dağılmıştı ve ben o harika şeyi cihazla birlikte kaybettim.

Bir elektrikleme makinesinin montajında da daha şanslı olmadım. Gençliği, elektriğin bütün kafaları uğraştırdığı zamana rastlamış bir dost, bize sık sık, çocukluğunda böyle bir makineye sahip olmayı nasıl arzuladığını, kendisinin nasıl esas koşulların dışında ve eski bir öreke tekerleği ve birkaç ilaç şişesiyle az çok etki sağladığını anlatıyordu. Bundan hoşlanarak ve sık sık tekrarlayıp da bize elektrik hakkında ders verdiği için biz çocuklar meseleyi çok takdir ettik uzun süre eski bir öreke tekeriyle ve birkaç ilaç şişesiyle uğraşıp durduk, en ufak bir sonuç almaksızın. Aldırmadan inancımıza sarıldık ve fuar zamanı başka ender şeyler, sihir ve hokuspokus arasında bir elektrikleme makinesi, manyetizma gibi o zaman için çok çeşitlemeleri olan maharet gösterilerine başlayınca çok sevindik.” (1.Kısım, 4. Kitap, s. 186-189).

“Böylece büyük bir şehrin genç sakini olarak bir nesneden ötekine savrulup durdum: Şehirli huzuru ve güveni içinde çirkin adımlar da yok

değildi. Kâh uzak ya da yakın bir yangın bizi ev huzurumuzdan uyandırıyordu, kâh soruşturması ve cezalandırması şehri haftalar boyunca huzursuz eden büyük bir cinayetin ortaya çıkarılışı. Çeşitli infazların da tanığı olmak zorunda kalıyorduk, hatırlanmaya değer bir olay da bir kitap yakma eyleminde orada bulunuşumdur. Gerçi devleti sakınan, ama dini ve ahlakı sakınmayan bir Fransız komik romanının yayıneviydi bu. Cansız bir varlığa verilen bir cezanın yerine getirilişini seyretmek gerçekten korkunç bir şeydi. Balyalar ateşte çatlıyor ve fırın çatallarıyla birbirinden ayırılıyor ve alevlerle teması sağlanıyordu. Kısa bir süre sonra yarı yanmış yapraklar havada uçuşuyordu ve kalabalık hırsla bunları yakalıyordu. Biz de bir nüshayı kapmadan rahat edemiyorduk; bu yasak zevki aynı şekilde sağlamayı bilenlerin sayısı hiç de az değildi. Evet, yazar için halka ulaşmak önemliyse, bunu kendisi daha iyi başaramazdı." (1. Bölüm, 4. Altbölüm, s. 237)

"Hayatım boyunca hiç ayrılmayacağım yön böylece başladı. Yani: Beni sevindiren ya da üzen ya da uğraştıran her şeyi bir imgeye, bir şiire dönüştürmek ve bu sayede kendimle hesaplaşmak, hem dış dünyayla ilgili kavramlarımı düzeltmek, hem de kendimi böylece ruhen rahatlatmak! Buna kabiliyet, tabiatın bir uçtan ötekine durmadan savurduğu benden başkasına gerekmiyordu. Bu nedenle benim bilinen her şeyim, büyük bir itirafın yalnızca parçalarıdır ki onu tamamlamak konusunda bu kitapçık yalnızca bir cesur denemedir." (II. Bölüm, 7. Altbölüm, s. 109-110)

"Çünkü kalbimiz bize kafamızdan daha yakın olduğundan ve kafamız çaresine bakmayı bildiği zaman kalbimiz bizi derde soktuğundan, benim için gönül meseleleri hep en önemli meseleler gibi görünmüştür. Eğilimlerimin gelip geçiciliği, insan yaratılışının değişkenliği, ahlaki duyusallık ve hepsinin üstüne yüce ve derin düşünmekten bıkmadım; ve bunun tabiatımızdaki düğümlenişi ise insan hayatının bilmecesi olarak görülebilir. Burada da çabam, beni huzursuz eden şeyden bir şiir, bir epigram, herhangi bir kafiye içinde kurtulmaktı ki bunlar en bireysel duygulara ve en özel durumlara ilişkin olduğundan benden başka kimseyi ilgilendiremezdi." (II. Bölüm, 7. Altbölüm, s. 116)

"Şimdi ise Winckelmann'ın yanımızdan ayrılmasına sonsuz yakınırken, kendimin de az sonra kendi hayatımın derdine düşeceğimi düşünmüyordum: Çünkü her şeyden önce sağlığım pek iyi bir yola girmemişti. Zaten aileden yana belli bir hastalık hastası olma eğilimim kalıtımla geçmiştir ve bu, yeni hareketsiz ve sürünen hayatta azalmaktansa

kuvvetleniyordu. Auerstadt kazasından beri göğsümde zaman zaman hissettiğim ve attan düşüşümden beri fark edilir biçimde artan ağrı, keyfimi kaçırıyordu. Yanlış beslenme yüzünden sindirim organlarımı mahvettim; o ağır Merseburg birası, beynimi çöle çevirdi, bana çok tuhaf hüzünlü bir hal veren, özellikle sofradan sonra sütle içilen kahve, bağırsaklarımı felç etti ve iyice çalışamaz hale getirdi, öyle ki bu yüzden akıllıca bir hayat tarzı tutturamadan büyük endişeler yaşadım. Mizacım, gençliğin o yeterli gücüyle destek bulup engelsiz neşe ile melânkolik sıkıntı gibi uç noktalar arasında gidip geliyordu. Ayrıca o sıralar soğuk banyo modası başlamıştı ve mutlaka tavsiye ediliyordu. Sert yatakta yatmalı, çok ince yorganla örtünmeliydi ki bununla bütün alışılmış şeyler bastırılıyordu. Rousseau'nun yanlış anlaşılan etkilerinin sonucu bu ve öbür delilikler, vaad edildiğine göre bizi doğaya yaklaştıracak ve âdetlerin zararlarından kurtaracaktı [...]. Ve ben mutlu organizmamı öylesine azdırdım ki içindeki özel sistemler sonunda ihanete ve başkaldırmaya başladılar, bütünü kurtarmak için." (II. Bölüm, 8. Altbölüm, s. 185-186)

"Bu arada, elime geçen önemli bir kitap bana çok etki etti: Bu, Arnold'un Kiliseler ve Dinsizler Tarihi'ydi. Arnold yalnızca düşünen bir tarihçi değildi, aynı zamanda dindardı ve duyguluydu. Zihniyeti benimkine çok uyuyordu; eserinde bana en çok zevk veren şey, bana şimdiye kadar deli ya da tanrısız diye tanıtılan bazı zındıklar hakkında yararlı bilgi edinmemdi. Çelişki ruhu ve paradoks hevesi hepimizin içinde mevcuttur. Ben, çeşitli görüşleri gayretle inceledim ve herkesin, sonunda kendi dini olduğunu yeterince işittiğim için, benim de kendi dinimi oluşturabileceğimi çok doğal buldum ve bunu çok rahat gerçekleştirdim. Yeni Platonculuk, temeldi; hermetik, mistik, kabalistik olan da katkıda bulundu ve ben böylece kendime yeterince tuhaf bir dünya kurdum.

Ben, ezelden beri kendini üreten bir Tanrı tasavvur ediyordum; ama üretim, çeşitlilik olmadan düşünülemeyeceğinden bu, zorunlu olarak aynı zamanda, bizim oğul adı altında kabul ettiğimiz ikinci bir şey olarak tecelli edecekti; bu ikisi, üretme eylemini sürdürecekti ve şimdi var olarak canlı ve ebedi bütün olan üçüncüde kendini gösteriyordu. Bununla Tanrı çemberi kapanıyordu ve yeniden kendilerinin tıpkısını meydana getirmek onlar için mümkün değildi. Bununla birlikte üretme güdüsü hep devam ettiğinden, bir dördüncüyü yarattılar, ama bu, onlar gibi mutlaka ve aynı zamanda onların içinde olmak ve onlar aracılığıyla sınırlanmak zorunda olacağından kendi içinde çelişki barındırıyordu. Bu ise Lucifer'di ve o andan itibaren

kendisine tüm yaratış gücü aktarılmıştı ve geri kalan her varlık ondan çıkacaktı. Sonsuz eylemini, bütün melekleri yaratmakla gösterdi: Hepsi yine onun aynısı, mutlak, ama onun içinde saklı ve onunla sınırlı. Böylesi bir hale ile çevrilmişken o yüce aslını unuttu ve onu kendi içinde bulacağını sandı ve bu ilk nankörlükten, bizi Tanrının manası ve niyetleriyle bağdaştırmayan her şey çıktı. [...]

Burada selametin kendi başına ezelden beri kararlaştırılmadığı, ebediyen gerekli düşünüldüğü, oluşumun ve varlığın bütün zamanında durmadan tekrarlanmak zorunda olduğu kolayca görülür. Bu manada hiçbir şey, Tanrının insan şeklini aldığı, kendine bunu bir kabuk olarak hazırlamış olduğu, onun aynısının kaderlerinin bu benzeme sayesinde sevinci artırmak ve acıyı azaltmak amacıyla kısa süreliğine bölüştüğü kadar doğal olamaz. Bütün dinlerin ve felsefelerin tarihi bize öğretir ki insanlık için elzem bu büyük hakikat, çeşitli milletlerce, çeşitli devirlerde farklı tarzlarda, hatta tuhaf hikâye ve imgelerle sınırlılık ölçüsünde aktarılmıştır; yalnız kabul edilse yeter, bizler öyle bir durumdayız ki bu durum bizi aşağı çeker ve ezer görünse bile yine de kalkmamıza ve Tanrının niyetini bu sayede gerçekleştirmemize fırsat verir, hatta bunu görev olarak verir, öyle ki bizler bir yandan kendimize gelmek zorunda kalırken öte yandan düzenli aralıklarla kendimizden uzaklaşır ve kendimizi ihmal ederiz.” (II. Bölüm, 8. Altbölüm, s. 217-222)

“Arzularımız, içimizde bulunan yeteneklerin öncü hisleri, neler başarmak durumunda olacaklarımızın habercisidir. Yapabileceğimiz ve istediğimiz şey, kendini hayal gücümüze bizsiz ve gelecekte sunar; biz, habersizce sahip olduğumuza özlem duyarız. Böylece tutkulu bir önceden el atma, hakikaten mümkün olan hayal edilmiş gerçeğe dönüştürür. Eğer böyle bir yön, kesin olarak doğamızda varsa, gelişimimizin her adımıyla ilk arzunun bir bölümü gerçekleşir; uygun şartlarda düz yolda, uygun olmayan şartlarda ise hep kendimizi ona yönelterek dolambaçlı yollarda. Mesela insanların ısrar ederek dünyevi nimetlere ulaştıklarını görürüz; zenginlik, ihtişam ve şöhretle çevrilirler. Başkaları daha emin olarak manevi yararlara doğru çabalarlar, nesnelere yukardan ve net bir bakış, gönül rahatlaması ve şimdi ile gelecek için güven sağlar.” (II. Bölüm, 9. Altbölüm)

“Ve sevinçle söyleyebilirim ki beklenmedik bir tanışma sayesinde, içimde kendini beğenmişlik, yansıtma hevesi, kibir, gurur ve coşkuyu, hepsini susturan ya da işleten ne varsa hepsi çok sıkı bir sınava tabi tutuldu;

bu sınavın eşi benzeri yoktu, döneme hiç uygun değildi, ama bir o kadar da etkili ve hassastı.

Çünkü, benim için en önemli sonuçları olacak olan o anlamlı olay, Herder'le tanışma ve bunun devamındaki yakın bağdı. O, üzücü ruh hali içinde bulunan Holstein-Eutin prensine bir seyahatte eşlik etmişti ve birlikte Strassburg'a gelmişlerdi. Bizim toplum, geldiğini öğrenir öğrenmez ona yaklaşmak için can attı ve bu şans hiç umulmadık anda tesadüfen karşıma çıktı. Ben bilmem hangi önemli yabancıyı bulmak için misafirhaneye gitmiştim. Merdivenin hemen başında, benim gibi yukarı çıkmak üzere olan ve rahip sandığım bir adam vardı. [...] Davranışlarında çok yakışan ve edepli bir yumuşaklık vardır. Yuvarlak bir yüz, geniş bir alın, biraz küt bir burun, biraz çıkık, ama son derece kendine has hoş, sevimli bir ağız. Siyah kaşların altında bir çift kömür siyahı göz: Biri kızarmış ve iltihaplı olsa da etkisini gizlemeyen gözler. Çeşitli sorularla, beni ve durumumu tanımaya çalıştı ve çekim gücü üzerimde gittikçe, etkisini artırıyordu. Ben zaten samimi mizaçlıyımdır, hele ondan hiçbir gizlim yoktu. [...]

Herder [göz tedavisi için] prensten ayrılmış, başka bir daireye geçmişti. Labstein'a ameliyat olma kararı alınmıştı. Hassasiyetimi köreltmeye çalıştığım o temrinler bana iyi geldi; ameliyatı izleyebildim ve böyle değerli bir adama hizmet ve yardım edebildim. Onun büyük dirayetine ve sabrına hayran olmamak mümkün değildi: Çünkü ne bir sürü cerrahi yaralanmalarda ne de çok kereler tekrarlanan sancılı bandajlarda en ufak bıkkınlık gösterdi ve içimizde sanki en az acı çeken oymuş gibi göründü; ama aralarda şüphesiz onun farklı ruh hallerine katlanmak zorundaydık. [...]

Şimdi Herder'le benim için öyle önemli ve verimli ilişkimi anlatmaya son vermeden önce birkaç şeyi daha eklemek istiyorum. Benim zaman zaman o güne kadar kültürüme katkısı olan şeyleri, özellikle de o anda beni hâlâ ciddi olarak uğraştıran şeyleri Herder'e aktarmada gitgide daha cimri olmamdan daha tabii bir şey olamaz. O, daha önceleri sevdiğim birçok şeyden aldığım zevki mahvetti ve beni özellikle Ovidus'un Metamorfoz'undan duyduğum zevkten dolayı fena halde azarladı. Ben, sevdiğimi savunmak istiyordum, demek istiyordum ki genç bir hayalgücü için hiçbir şey o tanrıları ve yarı tanrıları olan o neşeli ve muhteşem yerlerde dolaşmak ve onların yaşayışlarının ve tutkularının tanığı olmaktan daha zevkli olamaz. Yukarıda adı geçen, ciddi bir adamın o tavsiye mektubunu eklemek ve bunu kendi deneyimimle güçlendirmek istiyordum: Bütün bunlar işe yaramadı; o şiirlerde tam doğrudan hiçbir hakikat yokmuş,

burası ne Grek ülkesi ne de İtalya'ymış, ne en eski dünya ve ne de kültürlü dünyaymış, her şey zaten var olmuş olanın bir taklidiymiş, tumturaklı bir anlatım, ancak aşırı kültürlü birinden beklendiği gibi. Ben sonunda, mükemmel bir bireyin yarattığı şeyin de, ister eski ister yeni bütün halklarda olsun, tabiat olduğunu yalnızca şairin şair olduğunu savununca bu fikrim hiç beğenilmedi ve bu yüzden bazı şeylere katlanmam gerekti; hatta Ovidus'um bu yüzden ziyan olacaktı. Çünkü hiçbir sempati, hiçbir alışkanlık, güvendiğimiz mükemmel insanların kötü sözlerine uzun zaman dayanacak kadar güçlü değildir." (II. Kısım, 10. Kitap, s. 302-320)

"Hukuk öğrenimini, doktorayı iyice bir notla verebilmek için gereği neyse o kadarlık bir gayretle sürdürüyordum; tıp ise beni çekiyordu, çünkü bana doğayı her yönüyle açıklamasa da fark ettiriyordu ve ben buna varlığımla ve alışkanlığımla bağlıydım; topluma da biraz zaman ve dikkat ayırmam gerekiyordu; çünkü bazı ailelerde de pek çok hoş ve şerefli şey yaşıyordum. Ama bütün bunları ne sürdürebilir ne taşıyabilirdim, eğer Herder'in bana katkıları son derece sürekli olmasaydı. O, Alman edebiyatının yoksulluğunu örten perdeyi benim için açtı; benim bazı acımasız önyargımı bozdu; atalarımın semasında yalnızca birkaç yıldız kaldı, öbürlerine o yalnızca geçici yıldızcıklar gözüyle bakıyordu. hatta kendimle ilgili umutlarımı ve beklentilerimi bile öylesine unufak etti ki kendi yeteneklerimden şüphelenmeye başladım. Ama aynı zamanda beni, kendisinin dolaşmaktan hoşlandığı o muazzam, geniş yola yönlendirici, en sevdiği yazarlara dikkatimi çekti; bunlar arasında Swift ve Hamann en üstte yer alıyordu ve beni eğmekten ziyade kuvvetle sarstı. Bu çok katlı karmaşaya bir de artık yeni bir zaaf ekleniyordu; bu, beni boğmakla tehdit ederken beni gerçi o şeylerden çekse de üstüne çıkarabilecek bir zaaftı." (3. Bölüm, 11. Altbölüm, s. 7-8)

"Doktora sınavım 6 Ağustos 1771'de oldu. Ertesi gün Schöpflin, yetmiş beş yaşında öldü. Yakın temasımız olmasa da onun benim üzerimde önemli bir etkisi vardır: Çünkü bizimle aynı çağda yaşayan mükemmel kişiler, yıldızlara benzer; onlar gökyüzünde durdukları sürece, biz de gözlerimizi onlara çevirdiğimiz sürece kendimizi güçlenmiş ve ihya olmuş hissederiz, eğer böylesi mükemmellikleri benimsemek bize nasip olmuşsa. Cömert doğa, Schörflin'e iltimaslı bir dış görünüş vermişti: İnce uzun endam, sevimli gözler, konuşkan bir ağız, iyice hoşnut edici bir beraberlik. Manevi armağanları da bu sevgilisine sunarken cimri davranmamıştı: Kendini çok yormadan, doğuştan getirdiği ve yavaşça geliştirdiği yeteneklerin

sonucuydu onun mutluluğu. O, geçmişle şimdiyi birleştirmeye eğilimli, hayat gereklerine tarih bilgisini katlamayı bilen şanslı insanlardandı.” (3. Bölüm, 14. Altbölüm, s. 45)

“Alman mizacıyla hayatta ve eğitimde en iyi kılavuz olarak hakikat aşkını kendimize ve başkalarına karşı dürüstlüğü hep göz önünde tutan biz gençlere Voltaire’in taraf tutan o samimiyetsizliği, pek çok değerli şeyi bozması, gittikçe fazla geliyordu ve biz gün geçtikçe kendimizi ona karşı güçlendiriyorduk. O dini ve dinin dayandığı kutsal kitapları, sözde papazlara zarar vermek için aşağılamaktan bıkmıyor ve bununla bende bazı nahoş duygular uyandırıyordu. Ama şimdi bir de tufan efsanesini zayıflatmak amacıyla bütün taşlaşmış midyeleri inkâr ettiğini ve bunları yalnızca tabiatın oyunları saydığını öğrenince benim güvenimi tamamiyle kaybetti. Çünkü Baschberg’de gözümle gördüklerim, eski kurumuş bir deniz dibinde, onun ilk sakinlerinin mezarları arasında bulunduğumu yeterince göstermişti. Evet, bu dağlar bir zamanlar sularla kaplıydı; tufandan önce mi sonra mı, beni ilgilendirmiyordu, tamam, Ren havzası muazzam bir deniz, uçsuz bucaksız bir körfezdi; bunun aksine beni inandıramazlar. Ben bu ülkeler ve dağlar hakkında bildiklerimle ilerlemek niyetindeydim, sonuç ne olursa olsundu.” (3. Bölüm, 1. Altbölüm, s. 60-62)

“Ansiklopedistler hakkında konuşulduğunu duyduğumuzda ya da o muazzam eserlerinin bir cildini açtığımızda sanki büyük bir fabrikanın hareketli sayısız makaraları ve dokuma tezgâhları arasında yürüyor ve her şeyden önce gözü ve duyuları altüst eden mekanizmanın yüksek sesli horlama ve zırıltısından, birbirine geçmiş çeşitli düzeneklerin akıl almazlığından, bir parça bez dokumak için nelerin gerekli olduğunu görünce kendi sırtımızdaki elbisenin kumaşından ağzımızın tadının kaçtığını hissediyoruz.

Diderot bize yeterince yakındı; Fransızlar’ın onda bulduğu kusurların hepsiyle ne kadar da tam Alman’dır! Ama durduğu yer o kadar yüksek, görüş açısı o kadar genişti ki bizler kendimizi onunla bir göremiyor, onun yanına yaklaşamıyorduk. Büyük bir hitabet sanatıyla yüceltmeyi ve asilleştirmeyi bildiği öz çocukları ise çok rahattı, onun azılı hırsızları ve kaçakçıları bizi hayran ediyordu ve bu güruh Alman Parnas’ında pek bir çoğaldı. İşte o, Rousseau gibi, eğlenceli hayattan bir iğrençlik kavramı yayan, içinde mevcut her şeyin yok olur gibi olduğu o muazzam dünya devrimlerinin sessiz bir giriş bölümüydü.

Bununla birlikte, bize yakışan, bu görüşleri bir yana bırakıp o iki adamın sanata nasıl etki ettiklerine bakmak olacak. Burada da bizi sanattan tabiata yönlendirdiler.

Her bir sanatın en yüce görevi, görünürde daha yüksek bir gerçeklik yanılgısı vermektir. Ama görünüşü, sonunda yalnızca adi bir gerçek kadar gerçekleştirmek, yanlış bir çabadır.” (3. Bölüm, 1. Altbölüm, s. 64-65)

“Bizler böylece Fransa’nın yanı başında her türlü Fransız tarzından birdenbire kurtulmuştuk. Hayat tarzlarını gereğinden fazla kuralcı ve kibar, edebiyatlarını soğuk, eleştirilerini yıkıcı, felsefelerini muğlak ve anlaşılmaz buluyorduk; o kadar ki durduğumuz nokta, ham tabiata, en azından deneme şeklinde kendimizi vermekti, eğer başka bir etki, uzunca bir süredir bizi daha yüksek, daha hür ve hakiki olduğu kadar edebi dünya görüşlerine ve manevi zevklere hazırlamamış ve bize önce gizli ve ölçülü, ama sonra gittikçe daha açıkça ve güçle egemen olmuş olmasaydı.

Burada Shakespeare’i kastettiğimi söylememe gerek yok ve bunu söyledikten sonra da başka açıklama gereksiz. Shakespeare, Almanlarca öteki uluslarca hatta kendi ulusunca olduğundan daha iyi tanınmaktadır. Biz ona kendi aramızda birbirimize göstermediğimiz her türlü hakseverliği, takdiri ve esirgemeyi bolca sunduk; mükemmel kişiler, onun dehasını en uygun şekilde göstermeye gayret ettiler ve ben de her zaman onun şerefine, onun hayrına, hatta onun affına söylenmiş ne varsa onayladım. Bu olağanüstü dehanın bana etkisi daha önceleri ortaya kondu ve onun eserleri üzerine takdir edilmiş birkaç şey de denendi; bu nedenle burada bu genel açıklama yetmeli; bu incelemelerden yeri gelmişken ekleyeceğim bir seçkiyi, beni dinlemek isteyen dostlara aktarma durumunda olana kadar.

[...]

Ve sonra Wieland’ın Shakespeare çevirisi yayınlandı. Bu, adeta yutuldu, dostlara tanıdıklara tavsiye edildi. Biz Almanların avantajı, yabancı uluslardan pek çok önemli eserin önce kolay ve hoş tarzda bu tarafa nakledilmiş olmasıydı. Shakespeare, önce Wieland, sonra Eschenburg tarafından nesir halinde çevrilerek genel olarak anlaşılabilir ve her okura uygun bir kitap olarak çabuk yayılabildi ve büyük bir yankı uyandırdı. Ben, ritm ve kafiyeye önem veririm, şiir ancak bunlarla şiir olur, ama asıl derin ve esaslı etki, hakikaten eğitici ve ilerletici olan şey, bir şair eğer nesir olarak çevrilmişse onda geri kalan [çevrilememiş] şeydir.” (3. Bölüm, 1. Altbölüm, s. 71-73)

“İnsan, asker olup savaşa gitme kararı alsa ve tehlikelere, güçlüklere katlanmayı, yaralanmayı, sancıları, hatta ölmeyi cesurca göze alsa da bu genel olarak beklenen belanın bizim hangi kötü şartlarda başımıza geleceğini hiç tasavvur etmez. Dünyaya adım atma cesareti gösteren her kişi için, özellikle de bir yazar için, benim için, durum aynıdır. Halkın en büyük kısmı biçimlemeden çok konudan etkilendiği için, gençlerin benim kitaplarıma ilgisi çoğu zaman konu bağlamındaydı. Bunlarda bir bayrak gördüklerine inandılar, o bayrağın altında gençlik çağında vahşi ve yontulmamış ne varsa kendine yer açabilecekti. Ve işte şimdilik aralarında benzer zıpırların bulunduğu en iyi kafalar kendilerini kaptırdılar. O mükemmel ve bir bakıma eşsiz vatandaştan bilmem kime yazılmış bir mektup var elimde. Bu mektup, o kitabın o sıralar nasıl etki edip heyecanlandırdığının önemli bir belgesi sayılabilir. Karşıt taraftan ciddi adamlar beni, kaba gücü fazla uygun renklerle tasvir ettiğim için eleştirdiler, hatta o karışık devirleri yeniden getirme niyetimden şüphelendiler. Daha başkaları beni çok bilgili biri sayıp Götz’ün orijinal hikâyesini yeniden notlarla yayınlamamı istediler; oysa bunu hiç becereceğimi sanmam.

[...]

Ama bu tarz başıma gelenlerden en eğlencelisi, bir kitapçının ziyaretiydi: Adam benden açık açık bu oyunlardan bir düzine yazmamı istedi, iyi ücret ödeyeceğine dair de söz verdi.” (3. Bölüm, 13. Altbölüm, s. 204, 206)

“Hayata karşı duyulan o iğrenmenin fiziksel ve ahlaki nedenleri vardır, ilkini hekimlerin, ikincisini de ahlakçıların araştırmalarına bırakalım ve böylesine incelenmiş bir konunun yalnızca en belirgin noktasına dikkatimizi yöneltelim. Hayattan her türlü hoşlanma, dış şeylerin düzenli bir tekrarına dayanır. Günle gecenin, mevsimlerin, çiçek ve meyvelerin birbirini kovalaması ve tat alabilmemiz ve almamız için dönem dönem karşılaştığımız şeyler, dünyevi hayatın itici güçleridir. Bu tatlara ne kadar açık olursak kendimizi o kadar mutlu hissederiz. Ama bu olayların çeşitliliği aksadı mı, bu hoş verilere karşı duyarsızızdır: O zaman en büyük bela, en ağır hastalık başlar, insan hayatı iğrenç bir yük olarak görür. Artık hergün soyunup giyinmemek için kendini asan bir İngilizden söz ederler. Ben, büyük bir parkın bekçisi, uyanık bir bahçıvan tanırdım: Bir keresinde şöyle haykırmıştı: Bu yağmur bulutlarının akşamdan sabaha uzaklaştığını hep görmem şart mı? Bizim en mükemmel erkeklerimizden birini anlatırlar;

o da ilkbaharın yeniden gelip etrafın yeşerdiğini bıkkınlıkla seyretmiş ve istiyorum ki demiş, bir kere değişiklik olsun etraf kırmızıya kesilsin. Bunlar aslında intihara götürebilen hayattan bıkkınlık semptomlarıdır ve düşünen, içe kapalı insanlarda sanıldığından daha sık görülürdü.

Ama bu bıkkınlığa, aşkın yeniden ortaya çıkışından daha çok sebep olan başka bir şey yoktur. İlk aşk, derler haklı olarak, tek aşktır: Çünkü ikincisinde ve ikincisi yüzünden aşkın o en yüce anlamı kaybolur. Aşkı aslında yücelten ve sürdüren ebedilik ve sonsuzluk kavramı artık bozulmuştur ve o, tekrarlanan her şey gibi geçici görünür. O savunulan kültürlü dünyada seven ve arzulayan duyguları ikiye bölen duyusal ile ahlaki ayrımı, burada da iyi bir şey yapamayan bir abartı ortaya çıkarır." (3. Bölüm, 13. Altbölüm, s. 209-211)

"[Lavater'le] ilk buluşmamız içten oldu; çok dostça kucaklaştık ve ben onu bazı resimlerinden bildiğim gibi buldum. Bir birey, biricik, görülmemiş ve eşsiz derecede özel, capcanlı ve etkili karşımda duruyordu. O ise ilk anda birkaç tuhaf çığlıkla, beni başka türlü beklediğini dile getirdi. Buna karşılık ben o doğuştan getirdiğim ve de sonradan geliştirdiğim gerçekçiliğimle dedim ki Tanrı ve tabiat beni nasıl yaratmak istemişse biz de bırakalım öyle kalsın. Şimdi de hemen mektuplarda hiç olmazsa hemfikir olabildiğimiz o en önemli noktalar söz konusu oldu. Ama o zaman bunları ayrıntılı olarak ele almaya fırsat kalmamıştı ve ben hiç karşılaşmadığım şeyi öğrendim.

Biz ötekiler düşünce ve gönül meseleleri üzerinde sohbet etmek istediğimizde, kendimizi kalabalıktan, hatta toplumdan hep soyutlardık, çünkü, düşünce tarzlarının çeşitliliği ve kültür seviyelerinin farklılıkları yüzünden, pek azıyla bile anlaşmak zordur. Ne var ki Lavater bambaşka görüşteydi: Etkisini uzağa yaymayı seviyordu, cemaat içinde olmazsa keyfi kaçıyordu, zaten o cemaatı bilgilendirmek onunla sohbet etmek konusunda o fizyonomik yeteneğine dayanan özel bir gücü vardı. Her insanın yüzüne baktığında onun ruh halini hemen anlamak gibi kişileri doğru fark etmek kabiliyeti kendisine bahşedilmişti. Buna bir de içten bir itiraf, samimi bir soru eklendi mi o zaman iç ve dış deneyimin büyük hazinesiyle herkesi tatmin edecek cevabı vermeyi biliyordu.

[...]

Bu şartlarda bizimle ilgili güvenilir bir sohbet düşünülemezdi; ben, onun insanlara nasıl davrandığını gözlemledikten sonra kendim bilgilendim, ama kendimi yine de aydınlanmış bulmadım: Çünkü benim durumum

onunkinden çok farklıydı. Geleneksel iş görenin hiçbir çabası boşa çıkmaz: Çünkü İncil'in ekimci hakkında alçak gönüllülükle itiraf ettiği gibi, çok daha fazla yayılıp serpilir. Ama sanat alanında çalışan kimse, eğer kabul görmezse her eserinde her şeyi kaybeder. Şimdi bilirsiniz, sevgili katılımcı okurlarım beni nasıl sabırsızlandırırlar ve ben onlarla görüşmekten hangi sebeplerle hoşlanmam. Benim etkinliğimle Lavater'inkinin farkını şimdi çok iyi hissettim: Onunki kendinin bakındığı yerde, benimki ise yokluğumda geçerli; uzakta ondan memnun olmayan, yakında onunla dost oluyor; ve beni eserlerimde sevimli bulanlar, katı, itici bir insanla karşılaşınca iyice hayal kırıklığına uğruyorlar." (3. Bölüm, 14. Altbölüm, s. 264, 266-67)

"Benim için bu arada Lavater ve Fräulein von Klettenberg'in sohbeti çok ilginç ve verimli oldu. Burada iki farklı Hıristiyan karşı karşıyaydı; bir ve aynı dinin zihniyetçe birbirinden farklı insanlarda nasıl şekil değiştirdiği çok açık görünüyordu. O hoşgörülü zamanlarda sık sık tekrarlanırdı, her insanın kendi dini ve kendine özgü ibadeti olduğu. Şimdi ben de düpedüz aynı şeyi iddia etmesem de bu şimdiki durumda, erkeklerle kadınların farklı bir Mesih'e ihtiyaçları olduğuna işaret edebiliyordum. Fräulein von Klettenberg'in kendi Mesih'ine tavrı, insanın kendini kayıtsız şartsız vereceği ve bütün sevincini ve umudunu bağladığı bir sevgiliye tavrı gibiydi; ona şüphe ve tereddüt duymadan hayatının kaderini emanet ediyordu; buna karşılık Lavater kendi Mesih'ine, insanın kıskanmadan, sevgiyle ulaşmaya çalıştığı, başarılarını takdir ettiği, övdüğü ve bu nedenle de kendisine benzemeye hatta onunla bir olmaya çalıştığı bir dosta davrandığı gibi davranıyordu. Bu iki yön arasında ne büyük fark! İki cinsin genel ruhsal ihtiyaçları bu sayede nasıl da ortaya çıkıyor! Buradan şu da anlaşılıyor ki ince ruhlu erkekler, kadın güzelliğinin ve faziletinin toplamı olarak Tanrının annesine yöneliyorlar. Sannazar'ın yaptığı gibi, hayatlarını ve kabiliyetlerini ona vakfediyorlar ve bu arada tanrısal çocukla oynuyorlar. Bu iki dostumun birbirlerine nasıl baktıklarını, birbirine karşı neler düşündüklerini, yalnızca tanık olduğum bu sohbette öğrenmedim, her birinin bana gizlice açılmalarından da anladım. Ben ne birine ne de ötekine tam hak verebiliyordum: Çünkü benim İsa'm benim kafama göre şekillenmişti. Ama onlar benimkini hiç geçerli saymadıklarından ben de onları her çeşit paradoks ve aşırılıklarla kızdırıyordum ve sabırları tükenince bir şakayla yanlarından uzaklaşıyordum.

Bilmekle inanmak arasındaki savaş henüz gündemde değildi, ama bununla birleştirdikleri o iki kelime ve kavram yine de arasıra ortaya çıkıyordu ve tam bir dünya küçümseyicisi bu iki insan, birinin öteki gibi aynı şekilde güvenilmez olduğunu iddia ediyordu. Bu nedenle her ikisinin yararına fikir yürütmek hoşuma gidiyordu, ama dostlarımın takdirini kazanamıyordum. İnançta, diyordum, önemli olan, insanın inanmasıdır; neye inandığı hiç fark etmez. İnanç, şimdi ve gelecek için büyük bir güven duygusudur ve bu güven, aşırı büyük, aşırı güçlü ve araştırılması imkânsız bir varlığa inanmaktan kaynaklanır. Bu güvenin sarsılmazlığıdır önemli olan: Ama bu varlığı nasıl tasavvur ettiğimiz, bizim geri kalan yeteneklerimize bağlıdır, hatta şartlara bağlıdır ve hiç fark etmez; inanç, içinde her bir kişinin duygusunu, aklını, hayal gücünü elinden geldiğince feda etmeye hazır olduğu kutsal bir kaptır. Bilmede bunun tersi söz konusudur; önemli olan, insanın bilmesi değildir, neyi bildiği, ne kadar iyi ve ne kadar çok bildiğidir. Bu nedenle, bilme konusunda tartışılabilir, çünkü doğrulanır, genişletilir ve daraltılabilir. Bilme, tekilden başlar, sonsuzdur, şekilsizdir ve asla, özetlenemez, olsa olsa rüyamsı özetlenebilir, yani inanmanın tam karşıtıdır.” (3. Bölüm, 14. Altbölüm, s.268-270)

“Her ne kadar edebi işleme beni en çok uğraştırıyorduysa ve mizacıma aslında hitap ediyorduysa da her çeşit şey hakkında düşünceye dalmak da bana yabancı değildi; Jacobi’nin araştırılamaz olana karşı o orijinal, kendi mizacına uygun eğilimi kabulümdü ve hoştu. Burada hiçbir itiraz yoktu, ne Lavater’deki gibi Hıristiyanlık açısından, ne de Basedow’daki gibi didaktik açıdan. Jacobi’nin bana ilettiği fikirler, doğrudan doğruya onun duygusundan kaynaklanıyordu; ve mutlak bir güvenle en derin ruh isteklerini benden gizlemediğinde ne kadar duygulanmıştım! İhtiyaç, tutku ve fikirlerin bu harika birliğinden benim için de, belki ilerde belirginleşecek şey hakkında sezgiler doğabiliyordu. Çok şükür ki ben kendimi bu taraftan geliştirmediysem de kendimi işlemiş ve bu olağanüstü adamın varlığını ve düşünce tarzını içime sindirmiştim, gerçi eksik ve kaçırırcasına, ama bundan önemli derecede etkilendim. Bana böylesine kesin etki edip bütün düşünce tarzımda bu kadar büyük payı olan, Spinoza olmuştur. Çünkü bütün dünyada bu acayip varlığım için bir kültür aracını boş yere aradıktan sonra, nihayet bu adamın ahlak öğretisine kapıldım. Eserinden okuyarak anladığım ve ona kendimden kattığım şeylerin hesabını veremezdim, ama burada tutkularımın huzur bulması yetiyordu; benim için duyusal ve ahlaki dünyanın üstüne sanki büyük, hür bir manzara açılıyordu. Ama beni ona en

çok çeken şey, her cümleden parıldayan sınırsız bencillik dışı oluştu. Şu harika söz: Tanrıyı hakikaten seven kimse, Tanrının da onu sevmesini istememeli! Bu söz dayandığı bütün ön niyetlerle, buradan çıkacak bütün sonuçlarla benim bütün düşüncemi doldurdu. Bencil olmamak, hiçbir şeyde ve en çok da sevgide ve dostlukta, benim en büyük sevincim, ilkem, uygulamamdı, öyle ki sonraki o arsız 'Seni seviyorsam bundan sana ne' sözünü tam içten söylemişimdir. Ayrıca burada da yanlış anlaşılmasın, en içten bağlar aslında yalnızca karşı kutuptan gelir. Spinoza'nın her şeyi dengeleyen huzuru, benim her şeyi heyecanlandıran çabama ters düşüyordu; onun matematiksel yöntemi benim edebi duyu ve anlatım tarzımın aksiydi ve ahlaki konularda uygun bulunmayan işte o kurala bağlanmış davranış tarzı, beni onun en tutkulu öğrencisi, kesin hayranı yaptı. Kafa ve kalp, akıl ve duyu zorunlu bir ruh akrabalığıyla birbirini arıyordu ve bu akrabalık sayesinde en farklı yaratıkların birleşmesi ortaya çıkıyordu." (3. Bölüm, 14. Altbölüm, s. 287-289)

"Bizim hepimizin katkıda bulunmamız gereken genel insan kaderi, kafa gücü daha erken ve daha çok gelişenlere en fazla yüklenmiş olmalı. Bizler anne babamızın ve akrabalarımızın koruması altında yükselmek isteriz, kardeşlerimize ve dostlarımıza dayanmak, tanıdıklarımızla eğlenmek, sevilen kişilerce mutlu edilmek isteriz, ama yine de sonuçta, insan kendine muhtaçtır ve öyle görünüyor ki Tanrı, insanla ilişkisini şöyle kurmuş: İnsanın saygısına, güvenine ve sevgisine her zaman, en azından acil anda karşılık veremiyor. Ben oldukça genç yaşta bunu sıkça yaşadım; en çok muhtaç olduğumuz anlarda bize sanki şöyle haykırır: Ey hekim, kendi çareni kendin bul! Ve ne çok kereler acı içinde haykırmadım, cendereye kendim giriyorum diye. Yani kendi başımalığımın onaylanması için etrafıma bakınırken, bunun en güvenilir temeli olarak üretme yeteneğimi buldum. Bu yetenek birkaç yıldır beni bir an bile yalnız bırakmıyordu; gündüz uyanıkken farkına vardığım şeyler, hatta çoğu zaman gece düzenli rüyalarıma dönüşüyordu ve gözümü açtığım anda karşıma ya harika yeni bir bütün çıkıyordu ya da mevcut birşeyin parçası. Genellikle her şeyi sabah erkenden yazardım; ama akşamları da, hatta gecenin geç saatlerine kadar; şarap ve dostluk hayat ruhlarını yükselttiğinde, dile benden ne dilersen, diyebilirdim. Yeter ki bazı özellikleri olan o fırsat çıksındı, o zaman emre amadeydim. Şimdi bu doğa vergisi yeteneği düşünüyorum da, bunu tamamen kendime özgü, yabancı hiçbir şeyle ne artırabilir ne de engellenebilir buluyorum, bu tarzda yükselerek bütün varlığımı fikirlere

dayandırmak isterdim. Bu tasavvur bir imgeye dönüşüyordu, eski mitolojiden Prometeus figürü dikkatimi çekti: O, tanrılardan ayrılmış, kendi tezgâhında bir dünya oluşturmuştu. Derinden hissediyordum ki özel bir şeyin üretilmesi, ancak insanın kendini soyutlamasıyla mümkün. Çok beğeni toplayan eserlerim, yalnızlığın çocuklarıydı ve dünyayla aram iyi olduğundan bu yana, gerçi bakış gücüm ve hevesim eksik değildi, ama gerçekleştirme tıkandı, çünkü ne nesirde ne de nazımda aslında bir üslubum vardı ve her yeni çalışmamda, konusuna göre, hep yeni baştan el yordamıyla denemek zorundaydım. Şimdi bu işte insanların yardımını reddetmek, hatta yasaklamakla, kendimi Prometeus gibi soyutladım, tanrılardan bile, karakterim ve düşünme tarzımda her zaman dünya görüşünün birinin diğerini kovup öldürüşü gibi doğallıkla” (3. Bölüm, 15. Altbölüm, s. 310-312)

ECKERMANN’LA KONUŞMALAR

(Eckermann’ın Güncesinden)

Jena, 18.9.1823

"Dün sabah, Goethe'nin Weimar'a hareketinden önce bir saatçik yine onun yanında olmaktan öyle mutluydum ki! Ve o, yine benim için paha biçilmez değerde ve hayatım boyunca iyiliğini hissettiğim çok önemli bir sohbet başlattı. Almanya'daki bütün genç şairlerin bundan haberdar olmaları gerekir; onlara yardımı dokunabilir.

Bu yaz hiç şiir yazıp yazmadığımı sorarak konuşmaya başladı. Ben, gerçi birkaç tane yazdığım, ama genel olarak bunun için gerekli huzurumun eksik olduğu cevabını verdim: 'Dikkat edin kendinize!' dedi bunun üzerine 'Büyük bir işe başlarken. En iyilerimizin tam da en kabiliyetli ve en gayretlilerin ıstırabı, asıl budur. Ben de bunun acısını çektim ve bana neyin zarar verdiğini biliyorum. O arada neler kuyuya düşmedi ki! Pekâlâ yapabileceğim şeylerin hepsini yapmış olsaydım, yüz cilt yetmezdi.

Şimdiki zamanın hakları var; her gün şairi zorlayan düşünce ve duyguların dile gelmesi gerekir. Ama insanın aklında daha büyük bir eser varsa, yanı sıra başka bir şey ortaya çıkamıyor, bütün fikirler geri itiliyor ve insan hayatın huzuru için uzun süre yok oluyor. Kendi içinde büyük bir bütünlüğü düzene koyup tamamlamak için ne çok çaba, ne çok düşünce gücü harcanıyor; ve sonra bunu uygun bir akılcılıkla dile getirmek için ne çok güç, hayatta nasıl sakin, rahatsız edilmemiş bir konum gerekli! Bir kez genelde yanlış adım atılmışsa, o zaman bütün çaba boşunadır; keza böylesine geniş oylumlu bir konunun tek tek bölümlerinde konuya hakim olunmazsa, bütün, yer yer kusurlu olacaktır ve azar işitilecektir; ve bütün bunlardan şair için bu kadar çaba ve özverinin karşılığı olarak ödül ve sevinç yerine rahatsızlık ve güçlerinin felç olması sunuluyor. Buna karşılık eğer şair her gün şimdiyi düşünürse ve kendisine sunulanı hep aynı taze ruh haliyle işlerse, kendine hep iyilik eder ve ara sıra bazı şeylerde başarısız olursa, pek bir şey kaybetmiş sayılmaz.

Alın işte Königsberg'deki August Hagen! Muazzam bir kabiliyet. Onun Olfried ve Lisena'sını okudunuz mu? Kitapta, daha iyisi olmaz dedirten yerler var; Baltık kıyısındaki durumlar ve oradaki bölgeselliğe ilişkin ne varsa, hepsi ustaca. Ama bunlar yalnızca güzel bölümler, bir bütün olarak kimsenin hoşuna gitmez. Ve o buna ne kadar çaba, ne kadar güç harcamıştır! Hatta bu işte ölesiye yorulmuş. Şimdi bir trajedi oldu.

Bu sırada Goethe gülümseyip bir an için ses çıkarmadı. Ben söz aldım ve dedim ki yanılmıyorsam o, Hagen'a Kunst und Altertum'da yalnızca

küçük konular işlemesini öğütlemişti. ‘Tabii ki bunu yaptım’ dedi Goethe, ‘ama biz yaşlıların söylediği yapılıyor mu? Herkes, en iyisini kendisinin bildiğini düşünüyor ve bu arada bazıları yok oluyor ve bazıları daha uzun süre bu yanılgıyı sürdürecek. Ama şimdi artık yanılmak için zaman yok; siz gençler eğer aynı yollarda yürüyecekseniz, biz yaşlıların arayışları ve yanılgıları neye yaradı? Öyleyse hiç ilerlemiyoruz! Biz yaşlılar, önümüzde yolları hazır bulmadığımız için yanılabilirdik; ama daha sonra dünyaya gelenden daha çoğu istenir, o yeniden yanılıp aramamalı, yaşlıların öğüdünden yararlanıp hemen doğru yolda ilerlemelidir. Her adım, onun hedefi olmalı ve ilerleme sayılmalıdır. Bu sözleri etrafa yayın ve bunlardan kendinize uyanların ne olduğuna bakın. Aslında sizin için endişe etmiyorum, ama sizi benim şu öğüdümle belki de şimdiki durumunuza uymayan bir safhadan çabucak aşırıyorum. Dediğim gibi, şimdilik sadece küçük işler yapın, her günün size sunduklarını sıcağı sıcağına. O zaman genel olarak hep iyi şeyler yaparsınız ve her gün size sevinç getirir. Yazılarınızı önce cep kitaplarına, gazetelere gönderin, ama asla başkalarının isteklerine boyun eğmeyin, hep kendi kafanıza göre hareket edin.

Dünya öyle büyük, hayat o kadar çeşitli ki, şiir yazmak için vesileler asla tükenmeyecek. Ama bunların hepsinin ‘Gelegenheitsgedicht’ olması gerek, yani gerçekliğin kendisi konuyu vermeli. Özel bir durum, ancak şairin işlemesiyle genellik, edebilik kazanır. Benim bütün şiirlerim böyledir, bunlar gerçeklikle tetiklenmiştir ve temeli, zemini gerçekliktir. Havadan yakalanmış şiirleri hiç tutmam.

Denmesin ki gerçekliğin edebi iddiası eksik. Çünkü asıl onda gösterir şair, sıradan bir konuda ilginç bir yan gösterecek kadar fikir ve duygu zengini olduğunu. Gerçeklik, motif, dile getirilecek noktaları, asıl çekirdeği verecektir; ama ondan güzel, canlı bir bütün oluşturmak şairin işidir. Doğa şairi diye bilinen Fürnstein’ı tanırsınız, şerbetçiotu yetiştiriciliği üzerine bir şiir yazdı, daha iyisi yazılamazdı. Şimdi ona zanaatkar şarkıları sipariş ettim, özellikle bir dokumacı şarkısı ve başaracağından eminim. Çünkü çocukluğundan itibaren bu tür insanlar arasında yaşamış, konuyu iyiden iyiye biliyor, konusuna hâkim olacaktır. İşte küçük şeylerin avantajı, insanın tanıdığı, hâkim olduğu konuları seçmekten başka işi olmaması ve bunları seçmesidir. Ama büyük bir edebi eserde bu olmaz, orada bütüne bağlanabilecek hiçbir şeyden kaçamazsınız ve planın içine giren her şeyin işlenmesi gerekir, hem de tam isabetli bir doğrulukla. Ama gençlikte

nesneler hakkında bilgi henüz tek yanlıdır; oysa büyük bir eser çok yanlılık gerektirir ve işte burada başarısız olunuyor.'

Goethe'ye, mevsimler üzerine büyük bir şiir yazıp bütün sınıfların uğraşlarını ve eğlencelerini katmak niyetimi söyledim. 'Bu da aynı durum' dedi Goethe. 'Bunun birçok şeyini becerebilirsiniz, ama yeterince araştırmamış olduğunuz ve tanımadığınız bazı şeyleri hayır. Belki balıkçıyı başarırsınız da belki avcıyı başaramazsınız. Ama bütünün bir şeyleri aksıyorsa, bütün olarak kusurludur, tek tek bölümler istediği kadar iyi olsa da. Ve siz mükemmel bir iş çıkarmamış olursunuz. Ama becerebildiğiniz o tek tek bölümleri bağımsız olarak ortaya koyarsanız kesinlikle iyi bir iş yaparsınız.

Özellikle kendi büyük buluşlarınızdan sakınınız derim; çünkü orada meseleler hakkında bir görüş ileri sürmeniz istenir ve böyle bir görüş, gençlikte nadiren olgundur. Keza: Karakterler ve görüşler şairin özellikleri olarak ondan ayrılıp onu ileriki bütünlük üretimleri için çalarlar. Ve nihayet: Bu buluş ve iç düzenleme ve bağlama için ne kadar zaman harcanır ki bu hiçbirimizin işine yaramaz, zaten ancak işimizin üstesinden geldiğimizi varsaysak bile.

Oysa hazır bir konuda her şey bambaşka ve daha kolaydır. O zaman olaylar ve karakterler verilmiştir ve şaire yalnızca bütünlüğün canlandırılması kalır. Bu sırada kendi varlığını da korur, çünkü kendinden pek az şey katmak zorundadır; zaman ve zahmet kaybı da epey azdır, çünkü yalnızca uygulama işi vardır. Hatta daha önce işlenmiş konuları bile tavsiye ederim. Iphigenie daha önce ne çok işlenmiştir, ama hepsi başkadır; çünkü her bir kimse meseleyi başka türlü ortaya koyar, yani kendi tarzında.

Ama şimdilik bütün büyük şeyleri bir yana bırakın. Siz yeterince çaba harcadınız, hayatın hoşluklarına ulaşma zamanıdır ve bunun için de küçük konuları işlemek en iyi çaredir.'

Bu konuşma sırasında onun odasında bir aşağı bir yukarı gidip geldik; ben hep onaylayabildim, çünkü her bir sözün doğruluğunu bütün varlığımda hissediyordum. Her adımda ferahlayıp mutlu oldum, çünkü itiraf edeyim ki şimdiye kadar tam olarak başa çıkamadığım o çeşitli büyük planlar benim için az yük değildi. Şimdi bunları üstümden attım; beklesinler bakalım ta ki bir zaman bir konuyu ve bir bölümü art arda neşe içinde tekrar ele alayım ve işleyeyim, yavaş yavaş, dünyayı araştırarak ustası olmam gibi.

Goethe'nin sözleri sayesinde kendimi birkaç yaş akıllanmış ve ilerlemiş hissediyorum ve ruhumun en derinlerinden mutluluğu tattığımı, insanın tam

bir ustayla bir araya gelmesinin ne demek olduğunu biliyorum.

Bu kış ondan daha neler öğreneceğim ve sırf onunla bir arada neler kazanacağım, hatta önemli birşeyler anlatmadığı zamanlarda bile. Onun kişiliği, onun sırf yakınlığı bana eğitici gibi geliyor, hiçbir söz söylemediğinde bile.”

29 Ekim 1823

“Bu akşam, lambaların yanma zamanı Goethe’ye gittim. Onu çok zinde buldum; gözleri ışığın yansımasında pırıl pırıldı; bütün ifadesi neşe, güç ve gençlikti.

Hemen, ona dün gönderdiğim mektuplardan söz etmeye başladı; odasında benimle birlikte bir aşağı bir yukarı gidip gelirken.

‘Şimdi anlıyorum’ dedi ‘Jena’da bana karşı nasıl konuşabildiğinizi. Mevsimler üzerine bir şiir yazmak istiyorsunuz. Tavsiyem, hemen kışla başlamanız. Sizde galiba doğa konularına karşı özel bir anlayış ve bakış var.

Şiirler hakkında yalnızca iki şey söylemek istiyorum. Şimdi, zorunlu olarak sanatın asıl yüksek ve ağır konularına açılmak, bireyseli yakalamak noktasında bulunuyorsunuz. Fikirden çıkmak için zor kullanacaksınız; yeteneğiniz var ve epeyce ilerlediniz, şimdi mecbursunuz. O günlerde Tiefurt’da oldunuz, bunu önce kendinize vazife yapmanızı istiyorum. Belki üç dört kere oraya gitmek ve oranın karakteristik yanlarını çıkarmak ve bütün motifleri toplamadan önce Tierfurt’u gözlemlemek durumundasınız. Ama zahmetten korkmayın, her şeyi iyice inceleyin ve dile getirin; konu bunu hak ediyor. Ben olsam bunu çoktan yapardım; ne var ki yapamıyorum, ben o önemli halleri bizzat yaşadım, gereğinden fazla içindeyim, yani ayrıntıların bir bütün olarak beni zorladığı kadar. Siz yabancı olarak oraya geliyorsunuz ve Kastellan’a geçmişi anlattırıyorsunuz ve yalnızca şimdiki hali, göze çarpanı, önemliyi görüyorsunuz.’

Bunu; kendime çok uzak bulduğum ve çok güç olduğuna inandığım gibi görev olduğunu itiraf etsem de denemeye söz verdim.

‘Gayet iyi biliyorum’ dedi Goethe ‘bu güçtür, ama özel olanı kavramak ve işlemek de sanatın asıl hayatıdır.

Ve sonra: İnsan genel olanda kaldığı sürece herkesçe taklit edilebilir; ama özel olanı kimse taklit edemez. Niçin? Başkaları bunu yaşamadıkları için.

Özel olanın yankı uyandırmayacağından da korkmamalı. Her mizaç, istediği kadar tuhaf olsun ve taştan başlayıp insana kadar dile getirilecek her

şeyin bir genelliği vardır; çünkü her şey tekrarlanmaktadır ve yalnızca bir kere var olan hiçbir şey yoktur dünyada.

Bireysel işlemenin bu basamağında' diye devam etti Goethe, 'kompozisyon denen şey de aynı zamanda başlar.'

Bu hakikat benim için hemen anlaşılır gibi değildi, ama sormaya çekindim. Belki, diye düşündüm, bununla kastettiği, idealle gerçeğin içiçe erimesi, bizim dışımızda olanın içimizde doğuştan olanla birleşmesidir. Ama belki de başka bir şey kastetti. Goethe devam etti:

'Ve sonra her şiirin altına daima tarih atın, ne zaman yazdığınızın tarihini. Bunun niçin gerekli olduğunu sorarak yüzüne baktım. 'Bu, sonradan hallerinizin güncesi olarak da sayılır. Ve bu az bir şey değildir. Ben bunu yıllarca yaptım ve nasıl önemli olduğunu anlıyorum.'

Bu arada tiyatro vakti gelmişti ve ben Goethe'den ayrıldım. 'Şimdi Finlandiya'ya gidiyorsunuz' diye bağırdı arkamdan şakayla. Yani Frau von Weissenthum'un 'Finlandiyalı Johann'ı sahneleniyordu.

Oyunda etkili durumlar eksik değildi ama duygusallıkla öylesine yüklüydü ki bütünüyle üzerimde iyi bir iz bırakmayışının her yerde birçok sebebini görüyordum. Son perde ama çok hoşuma gitti ve beni yeniden barıştırdı. [...]"

14 Kasım 1823

"Akşama doğru Goethe, onu ziyaret etmem için bana bir davet mektubu gönderdi. Humboldt saraydaymış ve bu nedenle beni her zamankinden çok bekliyormuş. Onu birkaç gün önceki gibi koltuğunda oturur buldum; bana dostça elini uzattı, son derece nazik birkaç söz söyledi. Yan tarafında büyük bir şömine kapağı duruyor ve ona hep masada duran mumların ışığına karşı gölge oluyordu. Kâtip bey de içeri girip bize katıldı. Bizi yalnızca dinleyerek oturabilsin diye Goethe'nin yanına oturduk. Az sonra hekim saray müşaviri Rehbein da geldi. Goethe'nin nabzını, kendi deyişiyle çok canlı ve aceleci buldu, ki bizler buna sevindik, Goethe de birkaç şaka yaptı. 'Kalp tarafındaki ağrı da bir geçse' diye şikâyet etti ardından. Rehbein, oraya bir bant koymasını tavsiye etti; biz böyle bir ilacın iyi etkisinden söz ettik ve Goethe buna razı göründü. Rehbein, sözü Marienbad'a getirdi ve galiba Goethe'de hoş hatıralar uyandırdı. Ertesi yaz oraya tekrar gitme planları yapıldı, büyük dükün de eksik olmamasına değinildi ki bu planlarla Goethe çok neşeli bir havaya girdi. Madam Szymanawska'dan da konuşuldu ve burada bulunduğu ve erkeklerin ona yaranmak istediği o günler hatırlandı.

Rehbein gittikten sonra başkan Hint şiirleri okudu. Goethe arada benimle Marienbad elejisi üzerine sohbet etti.

Saat sekizde başkan gitti, ben de gitmek istedim ama Goethe biraz daha kalmamı rica etti. Konu tiyatroya geldi ve yarın Wallenstein'ın gösterileceği konuşuldu. Bu, Schiller hakkında konuşmaya vesile oldu.

'Schiller konusunda tuhafım' dedim 'büyük tiyatro eserlerinin birkaç sahnesini tam bir sevgi ve hayranlıkla okurum, ama sonra doğanın hakikatine karşı bazı itirazlara rastlıyorum ve devam edemiyorum. Wallenstein için bile durum farklı değil. Schiller'in felsefi yönünün onun şiirine zarar verdiğine inanmadan edemiyorum. Çünkü o yüzden düşünceyi bütün doğadan üstün tutmaya, hatta doğayı bununla mahvetmeye kadar vardı. Düşünebildiği ne varsa, olmalıydı, ister doğaya uygun olsun ister karşı olsun.'

'Üzücü bir şey bu' dedi Goethe, 'böylesine olağanüstü yetenekli bir kişinin kendisine hiçbir şey getirmeyecek olan felsefi düşünce tarzıyla nasıl cebelleştiğini görmek. Humboldt, Schiller'in o düşüncelerin hayırsız zamanında kendisine yazdığı mektupları bana getirdi. Buradan anlaşılıyor, o sıralarda duygusal şiiri naif şiirden kurtarma niyetiyle kendine nasıl işkence ettiği. Ama şimdi o tarz edebiyatla kendine zemin bulamadı ve bu onu anlatılması imkânsız bir karışıklığa götürdü. Ve sanki' diye ekledi Goethe gülümseyerek 'sentimental şiir, aynı zamanda kaynağını aldığı o naif temel olmadan hiç var olabilirmiş gibi!'

Devam etti 'belli bir bilinçsizlikle aynı zamanda da içgüdüsel olarak davranmak, Schiller işi değildi, o daha ziyade, yaptığı her şey hakkında kafa yorardı; nedense edebi ilkeleri üzerine orada burada pek fazla konuşmadan edemezdi, mesela son eserlerinin hepsini sahne be sahne benimle tartışmıştır. Oysa edebi planlar konusunda herhangi biriyle, Schiller'le bile konuşmak benim mizacıma hiç uymaz. Ben her şeyi sessizce içimde taşırdım ve genel olarak o şey tamamlanmadan hiç kimsenin haberi olmazdı. 'Hermann und Dorothea'mı bitmiş olarak Schiller'in önüne koyduğumda hayretler içinde kaldı çünkü böyle bir niyetim hakkında daha önce ona tek kelime söylememiştim!

Ama yarın sizin 'Wallenstein' üzerine ne söyleyeceğinizi merak ediyorum! Büyük kişiler göreceksiniz ve oyun, herhalde ummadığınız şekilde sizi etkileyecek."

27 Ocak 1824

“Goethe yazımıyla şu sıralar meşgul olduğu hayat hikâyesinin devamı konusunda benimle sohbet etti. Hayatının bu son döneminden söz açıldı, bunda Dichtung und Wahrheit’daki gençlik dönemi konusunda olduğu gibi ayrıntı bolluğu olamayacağına değinildi.

‘Bu son yıllarımı’ dedi Goethe ‘daha ziyade yıllıklar tarzında ele almalıyım; burada hayatımdan çok yaptıklarım ortaya çıkmalı. Genel olarak bir bireyin en önemli dönemi, gelişim dönemidir ki bu, bende Dichtung und Wahrheit’ın ayrıntılı ciltlerinde tamamlanmıştır. Sonra, dünyayla çatışma başlar ve bu da eğer ortaya birşeyler çıkmışsa ilgi görür.

Ve sonra, bir Alman bilgininin hayatı, nedir bu? Benim durumumda bunun iyi olabilecek yanı, anlatılacak türden değil ve aktarılabilecek olan da zahmete değmez. Sonra, insanın gönül rahatlığıyla anlatmak isteyeceği dinleyiciler nerde?

Geriye dönüp hayatımın ilk ve orta dönemlerine bakıp da şimdiki yaşımda onlardan yani benimle birlikte genç olanlardan ne kadar az kişinin hayatta kaldığını düşündüğümde aklıma hep bir kaplıcada geçirdiğim yaz günleri geliyor. Oraya gelir gelmez, bir süredir orada olan ve birkaç hafta sonra çekip gidecek olan kimselerle tanışılıp arkadaş olunur. Yoklukları acıdır. Şimdi, bir süre birlikte yaşayıp samimi olunan ikinci nesle dayanırsınız. Ama o da gider ve bizi, ayrılacağımız günden az önce oraya gelen ve kendileriyle hemen hemen hiç işimiz olmayacak üçüncü nesille yalnız başımıza bırakır.

Beni hep kaderin iltimas geçtiği biri olarak görmüşlerdir; benim de şikâyet edecek birşeyim yok ve hayatımın akışını suçlamak istemem. Ne var ki aslında çabadan ve işten başka bir şey değil ve rahatça söyleyebilirim ki şu yetmiş beş yaşıma kadar tam huzurlu dört haftam olmamıştır. Bu, hep yeniden yukarı çıkarılması gereken bir taşın ebediyen yuvarlanmasıdır. Yıllıklarım, bununla neyi kastettiğimi açıklayacaktır. Etkinliklerime itirazlar, hem dışardan hem içerden, haddinden fazlaydı.

Benim asıl mutluluğum, edebi algılama ve yaratma gücümdü. Ama bu da dış konumum yüzünden ne kadar çok zedelenmiş, sınırlanmış ve engellenmiştir! Kendimi kamu ve işlerle ilgili etkinlik ve uğraşlardan daha uzak tutsaydım, daha mutlu olurdum ve şair olarak çok daha fazla şeyler yapardım. Ama böylece benim Götz ve Werther’imden hemen sonra bir bilgenin “İnsan eğer dünyaya iyi bir şey yapmışsa, dünya da bunu ikinci kez yapmamasını sağlamayı bilir” şeklindeki o sözü bende doğrulandı.

Ünlü bir isim, hayatta yüksek bir mevki, iyi şeylerdir. Ne var ki bütün o adım ve mevkiimle başarabildiğim tek şey, başkalarını üzmemek için onların fikrine susmaktı. Bunda eğer başkalarının nasıl düşündüğünü bilmemin, ama onların benim nasıl düşündüğümü bilmemesi gibi bir avantajım olmasa bu gerçekten çok kötü bir şaka olurdu.”

25 Şubat 1824

“Goethe bugün bana çok ilginç iki şiir gösterdi; ikisi de yüksek derecede ahlaki eğilimde, ama bazı motiflerde dünyanın ahlaksız diye niteleyeceği türden dosdoğru doğal ve hakiki; bu yüzden de o, bunları gizli tutuyor ve kamuya iletmeyi düşünmüyor.

Eğer düşünce ve yüksek kültür’ dedi ‘bir ortak hazine olabilseydi, şairin işi kolay olurdu; o zaman hep dosdoğru hakiki olabilirdi ve en iyisini söylemekten çekinmesine gerek kalmazdı. Ama şimdi daima belli bir düzeyde kalmak zorunda; eserlerinin karışık bir dünyanın eline sunulduğunu düşünmek zorunda ve bu nedenle iyi insanların büyük bir kısmının fazla açıklıkla kızdırılmaması için dikkat etmeli. Sonra, zaman da tuhaf bir şeydir. O, günü gününe uymayan bir müstebittir ve üstelik birinin söylediği ve yaptığı şeye her asırda başka tavır takınır. Antik Yunanlılarca söylenmesine izin verilen şeyi bizim söylememiz yakışık almıyor ve Shakespeare’in o güçlü insanlarına iyiden iyiye hoş gelen şeyi, 1820’nin İngilizi artık kaldıramıyor, öyle ki yenilerde bir Family-Shakespeare hissedilen bir ihtiyaç oluyor.’

‘Formda da çok şey var’ diye ekledim. ‘Eskilerin tonunda ve vezninde yazılmış olan bir tanesinde pek daha az iticilik var. Gerçi tek tük motif aslında itici ama işleyiş, bütüne öyle bir büyüklük ve saygınlık veriyor ki adeta güçlü bir antik şairi dinliyoruz ve Grek kahramanlarının çağına götürülüyoruz. Buna karşılık öteki şiir, Ariost Usta’nın tonu ve vezninde olanı oldukça etkili. O, bugünkü bir macerayı, bugünün dilinde ele alıyor ve bu sayede hiç üstü örtülmeden karşımıza çıkan tek tük cesur yerler çok daha aykırı görünüyor.

‘Haklısınız’ dedi Goethe ‘farklı edebi formlar içinde esrarengiz büyük etkiler yatıyor. Benim Römische Elegien’imin içeriği Byron’un Don Juan’ının tonuna ve veznine taşınmış olsa, söylenmiş olanı tamamiyle uygunsuz diye çıkarmam gerekirdi.’

Fransız gazetelerini getirdiler. Fransızların İspanya seferinin Angoulême Dükü kumandasında sona ermesi Goethe’nin çok ilgisini çekti. ‘Bourbonları bu adımlarından dolayı iyice övmem gerekir’ dedi ‘çünkü

ancak bu sayede, orduyu kazanarak taçlarını kazanıyorlar. Asker, kralına sadakatle geri dönüyor, çünkü o çok sayıda yanılmış İspanyolun kendi zaferlerinden de yenilgilerinden de şu kanaate varmıştır ki bir tek kimseye itaat etmekle çok insana itaat etmek arasında fark vardır. Ordu eski ününü göstermiş ve devamlı olarak kendi içinde usludur ve Napolyonsuz da zafer kazanabilmekte olduğunu ortaya koymuştur!'

Goethe, bunun üzerine düşüncelerini tarihte gerilere çevirdi ve Yedi Sene Savaşları'ndaki Prusya ordusunun üzerine oldukça fazla konuştu; bunlar Büyük Frederik sayesinde sürekli zafere alıştırılmış ve böylece şımartılmıştı, öyle ki daha sonraları fazla özgüven yüzünden birçok savaşı kaybetmişlerdi. Bütün tek tek ayrıntılar gözünün önündeydi ve ben onun bu şanslı hafızasına hayrandım.

'Benim büyük avantajım' diye devam etti, 'en büyük dünya olaylarının gündeme gelmesi ve benim hayatım boyunca sürmesidir, öyle ki ben Yedi Sene Savaşlarının, ardından Amerika'nın İngiltere'den ayrılışının, keza Fransız Devrimi'nin ve nihayet bütün Napolyon döneminin, kahramanın çöküşünden ve bunu izleyen olaylara kadar canlı tanığıydım. Bu sayede şimdi doğan ve büyük olayları anlamadıkları kitaplardan öğrenenler için mümkün olamayacak çok farklı sonuçlara ve görüşlere ulaştım.

Gelecek yılın bize ne getireceği şimdiden söylenemez; ama korkarım hemen huzura kavuşamayacağız. Tevazulu olmak, dünyaya kısmet değil: Gücün kötüye kullanılmaması da büyüklere kısmet değil ve yavaş yavaş iyileşmelerin beklentisiyle orta halli bir durumla yetinmek de kitleye kısmet değil. İnsanlığı mükemmel hale getirmek mümkün olsa, mükemmel bir durum da düşünülebilir olurdu; ama şimdi ebediyen o yana bu yana sallanıp duracak; ötekinin hali iyiyken bir kısım acı çekecek, bencillik ve kıskançlık kötü daymonlar olarak daima oyunlarını sürdürecek ve tarafların mücadelesi son bulmayacak.

En akıllısı, her insanın doğuştan uygun olduğu ve öğrendiği mesleği yürütmesi, başkasının kendi mesleğini yapmasını engellememesidir. Ayakkabıcı kendi işinde kalsın, çiftçi sabanının peşinde olsun ve prens de yönetmeyi bilsin. Çünkü bu da öğrenilmesi gereken ve bu işten anlamayan hiç kimsenin haddini aşmaması gereken bir meslektir.'

Goethe bundan sonra yine Fransız gazetelerine geçti. 'Liberaller' dedi 'konuşmaktan hoşlanıyor, çünkü akıllı olduklarında insanlar onları seve seve dinliyor; ne var ki uygulanan gücü ellerinde tutan kralcılara konuşmak yakışmıyor, onların iş yapması gerekiyor. İsterlerse kıtaları yürütsünler,

kafaları uçurtsunlar ya da assınlar, tamam; ama kamusal gazetelerde fikir mücadelesi ve kendi tedbirlerini savunmak, onlara yakışmıyor. Bir krallar toplumu olsa, orada konuşsunlar.

Kendimin yapacağı ve yapmayacağı şeyde; ben kendimi hep kralcı saydım. Bıraktım, öbürleri istedikleri kadar gevezelik etsin, ben iyi bulduğum şeyi yaptım. Meseleme hâkimdim ve hedefimi biliyordum. Birey olarak bir yanlış yaptım mı bunu düzeltebiliyordum, ama o yanlışı üç kişiyle ya da daha fazlasıyla işlemiş olsaydım, düzeltmek imkânsız olurdu, çünkü çok kişi arasında çok çeşitli kanaat olur.'

Sonra, sofrada Goethe çok keyifliydi. Bana kendisinin çok güzel mısralar yazdığı Frau von Spiegel'in soy ağacını gösterdi. Onun için bir yeri iki yıl boyunca boş bırakmışlardı ve o, eski sözünü nihayet yerine getirmeyi başardığı için şimdi sevinçliydi. Ben Frau von Spiegel'e yazdığı şiiri okuduktan sonra kitabı karıştırdım, bu arada bazı önemli isimlere rastladım. Hemen bir sonraki sayfada Tiedge'den bir şiir vardı: Tam onun Urania'sının zihniyet ve havasında. 'Bir pervasızlık anında' dedi Goethe 'bunun altına birkaç mısra yazmak üzereydim ki yapmadığıma memnunum, çünkü düşüncesizce ifadelerle iyi insanları uzaklaştırışım ve en iyi şeylerimin etkisini mahvedişim ilk değil. Ayrıca' diye devam etti Goethe 'Tiedge'nin Urania'dan başka hiçbir şarkının söylenmediği ve hiçbir şeyin okunmadığı bir dönem vardı. Nereye gidilse bütün masaların üstünde bir Urania bulunuyordu ve ölümsüzlük, her sohbetin konusuydu. Gelecekte var olmaya inanmanın mutluluğundan asla yoksun olmak istemem, hatta Lorenzo von Medici gibi şöyle demek isterim: Başka bir [hayat] ümidi olmayan bütün insanlar bu hayat için bile ölüdür. Ne var ki böylesi akıl almaz şeyler, günlük görüşmelerin ve düşünceleri rahatsız edici spekülasyonların konusu olmaktan uzaktır. Ayrıca, devam etmeye inanan kimse, içinden mutlu olsun, ama bunun üzerine birşeyler hayal etmesi için bir neden yok. Tiedge'nin Urania'sı vesilesiyle ben de şuna işaret ettim ki soylular gibi dindarlar da belli bir aristokrasi oluşturmaktalar. Tiedge ile birlikte ölümsüzlüğe inandıkları için mutlu olan aptal kadınlar gördüm ve bazılarının beni bu noktada çok kibirli bir tarzda sınava çekmelerine üzüldüm. Ama şu sözlerim onları kızdırdı: Bu hayatın sona ermesinin ardından bizi yeni hayatların mutlu etmesi benim de işime gelir; ama buna inanmış kişilerle öbür tarafta karşılaşmamama müsaade edilsin. Çünkü aksi halde azabım asıl o zaman başlar! Dindarlar etrafıma toplanıp derler ki

haksız mıymışız? Bunu önceden söylemedik mi? Doğru çıkmadı mı? Ve böylece öbür tarafta da can sıkıntısının sonu gelmez.

Ölümsüzlük düşünceleriyle uğraşmak’ diye devam etti Goethe, ‘özellikle kibar sınıflar ve işsiz güçsüz kadınlar içindir. Ama burada doğru dürüst bir şey olduğunu düşünen ve bu nedenle hergün çabalaması, mücadele etmesi, iş görmesi gereken çalışkan bir insan, öbür dünyayla ilgilenmez, bu dünyada etkin ve yararlıdır. Ayrıca, ölümsüzlük düşünceleri, mutluluk bakımından bu dünyada pek şanslı olmamış kişiler içindir. Ve iddia ederdim ki eğer o saf Tiedge’nin daha iyi bir kaderi olsaydı onun da daha iyi fikirleri olurdu.”

14 Nisan 1824

“Saat birde Goethe ile yürüyüşe çıktık. Çeşitli yazarların üslubu üzerine konuştuk. ‘Almanlara’ dedi Goethe ‘genel olarak üsluplarına çoğu zaman duyusal olmayan, somut olmayan geniş ve çözücü bir nitelik katan felsefi spekülasyonlar engeldir. Onlar belli felsefi ekollere kendilerini kaptırdıkları ölçüde yazma tarzları kötüleşiyor. Buna karşılık iş ve hayat adamı olarak sırf uygulamaya yönelik olanlar en iyi yazıyorlar. Mesela Schiller’in üslubu, felsefe yapmadığı zaman, şu anda ilgilendiğim son derece önemli mektuplarında daha bugün gördüğümüz şekliyle en muhteşem ve en etkili.

Aynı şekilde Alman kadınları arasında da mükemmel bir üslupla dâhiyane kişiler var, öyle ki bizim bazı övülen yazarlarımızı da bunda aşıyorlar.

İngilizler genel olarak hepsi iyi yazıyor; doğuştan hatip, pratik, gerçek olana yönelmiş insanlar.

Fransızlar, genel karakterlerini üsluplarında da inkâr etmiyorlar. Onlar toplum insanı ve böyle olmakla hitap ettikleri toplumu asla unutmuyorlar; okurlarını inandırmak için net olmaya ve onların hoşuna gitmek için zarif olmaya gayret ediyorlar.

Bir yazarın üslubu, bütünüyle onun iç dünyasının sadık bir kopyasıdır; bir kimse net bir üslup peşindeyse, ruhu zaten aydınlıktır; ve bir kimse muazzam bir üslupla yazmak istiyorsa, muazzam bir karakteri vardır.’

Goethe daha sonra muhalifleri üzerine, bu soyun asla tükenmeyeceği üzerine konuştu.

‘Muhaliflerime öncelikle aptallıktandır diyorum; bunlar beni anlamamışlardır ve beni tanımadan eleştirmekteler. Bu büyükçe kitle hayatımda bana epey can sıkıntısı oldu; ama kusurlarına bakılmasın, çünkü ne yaptıklarını bilmiyorlar.

İkinci bir grup, beni kıskananlar. Bu insanlar benim kabiliyetimle kazandığım mutluluğumu ve şerefli makamımı bana çok görüyorlar. Ünümü yıpratıyorlar ve beni en iyisi yok etmek istiyorlar. Mutsuz ve zavallı olsam, bu tutumlarına son verirler.

Sonra kendi başarılarının eksikliğinden benim muhalifim olmuşlardan büyük bir sayı var. Aralarında yetenekli kabiliyetler de var, ama kendilerini gölgelememi affedemiyorlar.

Dördüncü olarak, sebebi olan muhaliflerimi sayıyorum. Çünkü ben bir insan olduğumdan ve böyle biri olarak insani hatalarım ve zaaflarım olduğu için yazılarım da bunlardan yoksun olamaz. Ama yetişmeme önem verdiğim için ve asilleşmem için durmadan çalıştığımdan hep sürekli ilerleme peşindeydim. Ve beni, uzun zamandır terk ettiğim bir yanlıştan dolayı kötüledikleri de çok olmuştur. Zaten tamamlamış olduğum bir esere artık pek önem vermediğimden, artık onunla uğraşmayı bırakır ve yeni birşey düşünürdüm.

Keza yine büyük bir grup, zihniyet farklılığından benim muhalifim olarak ortaya çıkıyor. Derler ki bir ağacın birbirinin tam aynı iki yaprağı bulunamaz, aynı şekilde bin insan arasında zihniyet ve düşünce tarzı bakımından tam uyumlu iki insan bulmak da neredeyse imkânsızdır. Bunu koşul olarak ileri sürdüğüm zaman, muhaliflerimin sayısının bu kadar büyük olmasından ziyade hâlâ pek çok dostum ve hayranım olduğuna şaşmam gerekir. Benim bütün dönemim benden uzaklaştı, çünkü o, öznel yöne kapılmıştı, oysa ben kendi nesnel çabamda yarar görüyor ve tek başıma duruyordum.

Bu bakımdan Schiller benden avantajlıydı. İyi niyetli bir general bana bu nedenle pek kapalı olmayan bir ifadeyle, Schiller gibi davransan iyi olur demeye getirdi. Bunun üzerine Schiller’in hizmetlerini iyice ortaya koydum, çünkü ben bu hizmetleri o generalden iyi biliyordum. Ben yoluma sessizce devam ettim, bu başarıyı artık dert etmeksizin ve bütün muhaliflerimi elden geldiğince az önemsedim.’

[...]”

2 Mayıs 1824

“Goethe, burada saygın bir aileyi ziyaret etmediğim için beni suçladı. ‘Orada’ dedi ‘kış boyunca keyifli akşamlar geçirebilir ve oradaki bazı önemli yabancılarla tanışabilirdiniz; bunu Allah bilir hangi takıntı yüzünden kaybettiniz.

‘Benim bu heyecanlı mizacımla’ diye cevap verdim, ‘ve benim çok yönlü ilgi toplayıp yabancı konumlara girme konusundaki çekingenliğimle, bir sürü yeni izlenimden daha sıkıcı ve mahvedici hiçbir şey olamaz. Ben topluluklar için yetiştirilmedim ve böyle yerden de gelmiyorum. Benim daha önceki hayat şartlarım öyleydi ki, ancak sizin yakınınızda olduğum şu kısa zamandan beri yaşamaya başladığımı düşünüyorum. [...]’

‘Sizin bu mizaç eğiliminiz’ diye cevap verdi Goethe ‘şüphesiz sosyal değil; ne var ki eğer doğal yönlerimizi aşmaya çalışmayacaksak bütün eğitim neye yarar? İnsanların bize uymaları gerektiğini istemek büyük bir çılgınlıktır. Ben bunu hiç yapmadım. Ben bir insanı hep kendisi için var olan ve araştırmaya ve tuhaflığı içindeki beni tanımaya ve öğrenmeye çalıştığım, ama bu işten başka bir sempati beklemediğim bir birey olarak gördüm. Bu sayede ulaştığım şey, her insanla ilişki kurabilmektir ve çeşitli karakterler hakkında bilgi ve hayatta gerekli beceri ancak böyle oluşur. Çünkü tam da o inatçı mizaçlarda, onlarla geçinebilmek için dikkatli olmak gerekir ve bu sayede içimizdeki farklı yanlar harekete geçer ve gelişmeye, eğitilmeye başlar, sonunda insan hemen hemen her kimse karşısında kendini yeterli hisseder. Siz de böyle yapmalısınız. Sandığınızdan daha yeteneklisiniz buna; ama bu hiç yetmez. Dünyaya açılmalısınız, nasıl olursanız olun.’

[...]

Akşama doğru Goethe beni bir geziye davet ettirdi. Yolumuz Oberweimar’dan geçip Batı’ya doğru park manzaralı tepelerin üzerinden devam etti. Ağaçlar çiçek açmıştı, huş ağaçları yeşermişti bile ve çayırlar, batmakta olan güneşin yaladığı baştan başa yeşil bir halıydı. Beyaz çiçekli ağaçların resmedilemeyeceği, keza yeşeren huş ağaçlarının bir resmin ön planına yerleştirilemeyeceği konuşuldu; zayıf yapraklı kısmın beyaz gövdeyle denge sağlayamayacağı da; bunlar güçlü ışık ve gölgelerle vurgulanacak büyük bölümler oluşturmazdı. ‘Ruysdael’ dedi Goethe, ‘bu nedenle asla yapraklı huş ağaçlarını ön plana koymamıştır, tersine yalnızca huş gövdelerini, yapraksız kesik gövdeleri. Böyle bir gövde ön plana iyi gider, çünkü açık renk endamı gayet ihtişamlı ortaya çıkar.’

Sonra başka şeylere şöyle bir değindikten sonra dini sanat yapmak isteyen sanatçıların bu yanlış eğilimi üzerine konuştuk, oysa sanat onlar için din olmalıydı. ‘Dinin’ dedi Goethe ‘sanatla ilişkisi başka yüksek hayat ilgilerininki gibidir. Onu, öteki bütün hayat konularıyla aynı haklara sahip salt konu olarak görmek gerekir. Ayrıca inanç ve inançsızlık, bir sanat

eserinin anlaşılmasına yarayacak organlar hiç de değildir; o iş için bambaşka insani güçler ve beceriler gerekir. Ama sanat, onu anlayacağımız organları eğitmeli; bunu yapmadı mı o zaman hedefini kaçırır ve asıl etkisini bırakmadan yanımızdan geçer gider. Dini bir konu da aynı şekilde sanat için iyi bir konu olabilir, ne var ki ancak genel insani olursa. Bu nedenle çocuklu bir bakire, yüz kere işlenmiş ve hep keyifle seyredilmiş düpedüz iyi bir konudur.'

Bu arada Webicht korusunu dolanmıştık ve Tiefurt yakınlarında Weimar dönüş yoluna saptık ki karşımıza batmakta olan güneş çıktı. Goethe bir süre dalıp gitmişti, sonra bana dönüp bir ihtiyarın şu sözlerini söyledi:

Batarken bile güneş aynı güneştir.

'Bir insan yetmiş beş yaşındaysa eğer' diye devam etti aynı canlılıkla 'ara sıra ölümü düşünmeden edemez. Bu düşünce beni huzursuz etmiyor, çünkü ben iyice eminim ki zekâmız (Geist) hiç bozulmaz tabiattadır; o, ebediyetten ebediyete etkisini sürdüren birşeydir. O, yalnızca bizim dünyevi gözümüzce batıyor görünen, ama aslında asla batmayan, sonsuz parıldayan güneşe benzer.'

Bu sırada güneş Ettersberge ardında batmıştı; bizler korulukta bir parça akşam serinliği hissediyorduk ve bu nedenle olacak daha hızlı Weimar'a girip onun evinin önünde durduk. Goethe kendisiyle birlikte biraz daha yukarı çıkmamı rica etti, ben de bunu yerine getirdim. Keyfi son derece iyi, kendisi son derece sevimliydi. Bunun üzerine en çok Renk Öğretisi üzerine, gizli muhalifleri üzerine konuştu ve bu bilim dalında birşeyler başardığının bilincinde olduğunu söyledi.

'Dünyada çığır açmak için' dedi bu vesileyle 'bilindiği gibi iki şey gerekir: Birincisi, kafası iyi biri olmak ve ikincisi büyük bir miras. Napolyon, Fransız Devrimi'ni yaşadı, Büyük Friedrich Şlezya Savaşı'nı, Luther, Papazların karanlığını. Benim payıma ise Newton öğretisinin yanılgısı düştü. Şimdiki nesil, burada benim tarafımdan neyin başarıldığından habersiz; ama gelecek devirler itiraf edecek ki bana da hiç öyle kötü bir miras düşmedi.'

[...]

Sonra onun tiyatro yönetmenliğinde geçirdiği bazı yıllardan söz ettik ve kendisinin yazarlık etkinliğinde bu yüzden ne kadar zaman kaybettiğinden. 'Şüphesiz' dedi Goethe, 'bunun yerine bazı iyi şeyler yazabilirdim, ama tam düşündüğüm zaman, pişman değilim. Ben bütün yapıp ettiklerime hep

sembol gözüyle bakmışımdır ve tencere mi tas mı yaptığım aslında benim için fark etmemiştir.’ [...]

16 Ağustos 1824

“Goethe’yle ilişki, bugünlerde çok verimliydi, ama ben başka şeylerle fazlasıyla meşguldüm. Öyle ki konuşmalarının bolluğundan ancak önemli birkaç şeyi kaydedebildim.

Yalnızca aşağıdaki ayrıntıları günceme not etmişim. Bunların ne vesileyle ve hangi bağlamda ortaya çıktıklarını ise unuttum:

‘İnsanlar, birbirine toslayan yüzen tencerelerdir.’

‘Sabahları en akıllıyızdır, ama aynı zamanda en endişeli, çünkü endişe de bir akıllılıktır, ne var ki yalnızca pasif. Aptallık, endişe nedir bilmez.’

‘Hiçbir gençlik hatasını ihtiyarlığa taşımamalı, çünkü ihtiyarlığın kendi noksanları zaten var.’

‘Saray hayatı, her bir kişinin kendi usûl ve aralarına uymak zorunda olduğu bir müziğe benzer.’

‘Eğer vakitlerini törenlerle doldurmayı bilmeselerdi, saray erkanı can sıkıntısından ölürdü.’

‘Bir prense, en ufak bir şey için bile teşekkür etmesini öğütlemek iyi değildir.’

‘Tiyatro oyuncusu yetiştirmek için sonsuz sabır gerekir.’ ”

12 Mayıs 1825

Goethe, büyük hayranlıkla Menander üzerine konuştu. ‘Sofokles’ten hemen sonra’ dedi ‘onun kadar çok sevdiğim bir başkası yoktur. O, son derece saf, asil, büyük, şendir ve zarafetine ulaşılmaz. Ondan çok az şeye sahip oluşumuz, üzücü bir durumdur, ama az şey de değerlidir ve kabiliyetli kişiler bundan öğrenebilirler.

‘Önemli olan’ diye devam etti Goethe ‘kendisinden öğreneceğimiz kişinin bizim mizacımıza uygun olmasıdır. Mesela Calderon, ne kadar büyük olsa da ve kendisine ne kadar hayran olsam da benim üzerimde etkisi yoktur, ne iyi şeyde ne kötü şeyde. Ama Schiller’e tehlikeli olabilirdi, Schiller ona hayran olurdu ve bu nedenle Calderon’un ancak onun ölümünden sonra Almanya’da yaygın olarak okunuyor olması bir şanstır. Calderon, teknik ve teatral konusunda son derece büyüktür; buna karşılık Schiller iradede çok daha çalışkan, ciddi ve büyüktür ve bu nedenle Calderon’un büyüklüğüne öbür yandan ulaşmaksızın bu erdemlerden biraz kaybetmesi herhalde yazık olurdu.’

[...]

‘Hep orjinallikten söz edip dururlar, ama nedir bu! Bizler doğduğumuz anda dünya bize etki etmeye başlar ve bu sonuna kadar sürer. O zaman, enerji, güç ve iradenin dışında neye kendimizin diyebiliriz ki! Büyük öncülere ve yaşıtlarıma neler borçlu olduğumu söyleyebilsem, geriye pek bir şey kalmaz.

Ama burada, yabancı önemli bir şahsiyetin, hayatımızın hangi çağında bize etki ettiği hafife alınacak bir husus değildir.

Lessing’in, Winckelmann’ın ve Kant’ın benden yaşlı olması ve o ilk ikisinin gençliğimde, sonuncusunun ise yaşlılığımda beni etkilemesi, benim için çok önemliydi.

Öte yandan, ben dünyadan yorulmaya başlarken Schiller’in çok daha genç olması ve taze bir çabayla dopdolu olması; keza Humboldt Kardeşlerin ve Schlegel Kardeşlerin gözümün önünde sahneye çıkmaya başlamaları son derece önemlidir. Bu sayede benim için sayısız yararlar doğmuştur.’

Önemli kişilerin ona olan etkileri üzerine bu açıklamalarından sonra, onun başkalarına yaptığı etkilerden söz açıldı ve ben Bürger’in adını andım: Onun gibi saf bir doğa yeteneğinde Goethe etkisinin hiç fark edilmeyişi bana tuhaf geliyordu.

‘Bürger’ dedi Goethe ‘yetenekçe bana yakındır, ama onun gelenek kültürü bambaşka zeminde kök salmıştı ve bambaşka yönde ilerledi.’

[...]

‘Zaten, insan ancak sevdiği insandan birşeyler öğrenir. Bu tür zihniyetler, şimdi yetişen genç kabiliyetlerde bana karşı mevcut, ne var ki bunları yaşıtlarım arasında pek nadir görüyorum. Hatta beni tam benimseyen bir tek önemli adam bile bilmiyorum. Benim Werther’imin hemen ardından öyle çok kusur buldular ki, eğer kusur denen yerleri yok etmeye kalksaydım, bütün kitaptan tek bir satır kalmazdı geriye, ama bu eleştiri bana zarar vermedi, çünkü önemli olsalar da tek tek kişilerin bu tür öznel yargıları kitle sayesinde dengelendi. Ama bir milyon okuyucu beklemeyen kimsenin tek satır yazmaması gerekir.

Şimdi okurlar yirmi yıldır hangimizin, Schiller’in mi benim mi daha büyük olduğunu tartışıyor. Aslında sevinmeleri gerekir, üzerinde tartışabilecekleri bir çift adam var diye.’ ”

18 Ocak 1825

“Bugün saat beşte Goethe’ye gittim. Onu birkaç gündür görmemiştim. Kendisiyle güzel bir akşam geçirdim. Çalışma odasında gurup vakti

oturmuş, oğlu ve saray danışmanı, ‘doktoru Rehbein’la sohbet ediyordu. Masaya yanlarına oturdum. Grupta bir süre daha konuştuk, sonra lamba getirdiler ve Goethe’yi karşımda tamamen zinde ve neşeli görmekle sevindim.

Her zaman olduğu gibi ilgiyle, bugünlerde yeni neler yaşadığımı sordu. Ben de ona bir kadın şairle tanıştığımı söyledim. Onun pek alışılmadık kabiliyetini övebilirdim ve onun birkaç ürününü aynı şekilde tanıyan Goethe bu övgüye katıldı. ‘Onun şiirlerinden biri’ dedi ‘hani memleketinin bir bölgesini tasvir ettiği, son derece orijinal özellikte. Dış konulara yönelik iyi bir tutumu var; üstelik iyi iç özellikleri de eksik değil. Şüphesiz bazı kusurlar bulunabilir, ama dokunmayalım da kabiliyetinin gösterdiği yolunda şaşırmasın.’

Söz şimdi genel olarak kadın şairlere geldi ve saray danışmanı Rehbein, kızların şairlik kabiliyetinin kendisine çoğu zaman bir çeşit düşünsel cinsel güdü gibi geldiğini belirtti. ‘Duydunuz mu’ dedi Goethe bana bakıp gülümseyerek ‘düşünsel cinsel güdü! Hekim nasıl da sınıflandırıyor!’ –‘Bilmem doğru ifade edebildim mi’ diye devam etti beriki, ama böyle bir şey işte. Genellikle bu insanlar aşk mutluluğunu tatmamıştır ve şimdi bunu düşünsel yönlerde gidermenin yollarını arıyorlar. Vaktinde evlenmiş olsalardı ve çocuk doğursalardı şairlik yaratılarını düşünmezlerdi.’

‘Sizin bu konuda ne kadar haklı olduğunuzu araştıracak değilim’ dedi Goethe, ‘ama kızların başka kabiliyetlerinde hep fark ettim ki evlilikte bitiyor. Mükemmel resim yapan kızlar tanıdım, ama evlenip çocuk sahibi olunca iş bitmişti; çocuklarla uğraşıyor ve artık ellerine kalem almıyorlardı.

Ama şair kadınlarımız’ diye hararetle devam etti ‘hep şiir yazmaya, edebiyata istedikleri kadar devam etsinler; yeter ki erkeklerimiz kadınlar gibi yazmasınlar! İşte benim hoşlanmadığım bu. Dergi ve cep kitaplarımıza bakın bir, her şey ne zayıf ve gittikçe nasıl daha zayıf oluyor! Morgenblatt’da Cellini’nin bir bölümü basılsa, nasıl farklı olur!’

‘Bu arada’ diye devam etti ‘kendileri bilir diyelim ve bizim şu Halle’deki kızımızla sevinelim; bizi erkekçe ruhla Sırp dünyasına sokuyor. Şiirler mükemmel! İçlerinde birkaçı var ki yüksek lied’le aynı yere konulabilir; bu da az şey değil.’ Bu sözlerin ardından bana Kunst und Altertum dergisinin yeni sayılarından bu yazının bulunduğu sayısını uzattı. ‘Tek tek şiirleri içeriklerine göre kısaca nitelendirdim, siz de bu leziz motiflere sevineceksiniz. Rehbein şiirden anlamayan biri değildir, en

azından içerik ve konu açısından ve belki o da dinler, siz şu bölümü okursanız.'

Tek tek şiirlerin içeriğini ağır ağır okudum. Anıştırılan durumlar öylesine çok şey söylüyor ve öylesine tasvir ediliyordu ki bana her kelime bütün bir şiiri gözlerimin önüne getirdi.

[...]

Her bir motifi, içimde sanki o şiirlerin kendisini okuyorum gibi çeşitli hayatlar canlandırdı; bu yüzden de sunulandan başka hiçbir beklentim olmadı. 'Çok haklısınız' dedi Goethe 'aynen böyle. Ama kimsenin anlamak istemediği motiflerin büyük önemini görüyorsunuz işte. Bizim kadınlarımızın bundan hiç mi hiç haberi yok. Bu şiir güzel, derler ve bunu söylerken sırf duygulara, kelimelere, mısralara bakarlar. Ama bu şiirin hakiki gücünün ve etkisinin durumdan, motiflerden oluştuğunu kimse düşünmez. Bu nedenle, motifçe sıfır olan ve sırf duygular ve tınlayan mısralarla bir çeşit varlığı yansıtan binlerce şiir yazılıyor. Zaten heveslilerin, özellikle de kadınların şiir hakkında çok zayıf kanaatleri var. Genellikle sanıyorlar ki teknik yönden bir kurtuldular mı meseleyi yakalıyorlar ve tamam oluyorlar; ama çok yanılıyorlar.'

[...]

'Dünya hep aynı dünya' dedi Goethe 'durumlar tekrarlanıyor, bir halk, öteki gibi yaşıyor, seviyor ve hissediyor: Öyleyse bir şair neden öteki gibi şiir yazmasın? Hayatın durumları birbirine benziyor: Öyleyse, şiirlerin durumları niye birbirine benzemesin?'

[...]

'Ben' dedi Goethe 'Lord Byron'un gösterdiği o güzelliklerin büyük kısmını okumadım bile; Faust'u yazarken bunları sadece düşündüm. Ama Lord Byron, yalnızca şiir yazarken büyüktür; düşünmeye başladığı anda bir çocuktur. Kendi milletinin onu ilgilendiren anlaşılmaz saldırıları karşısında kendini savunmayı bilir; aslında bunlara karşı kendini daha iyi ifade etmeliydi. Burada ne varsa benimdir! Demeliydi ve bunları hayattan mı yoksa kitaptan mı aldığım farketmez, önemli olan, onları doğru kullandığımdır! Walter Scott, benim Egmont'umun bir sahnesini kullandı ve buna hakkı da vardı ve bu akıllıca olduğu için Scott'u övmek gerek. Keza benim Mignon karakterimi romanlarından birinde tekrarlardı, ama aynı bilgelikle mi, bu başka mesele. Lord Byron'un değiştirilmiş şeytanı, Mefisto'nun devamıdır ve doğrudur! Eğer orijinallik saçmalığından kaçmak isteseydi, bu işi daha kötü yapardı. Mesela benim Mefistom Shakespeare'in

bir lied'ini okur, niye okumayacakmış ki? Shakespeare'ninki eğer uygunsa ve söylenmesi gerekeni söylüyorsa niye zahmet edip kendim bir şey bulayım ki? Bu nedenle Faust'umun serimi eğer Hiob'unkiyle bazı benzerlikler gösteriyorsa, bu da aynen doğrudur ve ben bu yüzden eleştirilmek yerine övülmeliyim.' [...]"

15 Ekim 1825

"Goethe'yi bu akşam özellikle keyifli buldum ve onun ağzından yine birçok önemli şeyler dinleme sevincini yaşadım. Onunla en yeni edebiyatımız konusunda sohbet ettik, Goethe şunları söyledi:

'Her bir araştırıcı ve yazar bireyin mizacındaki eksikliktir bizim en yeni edebiyatımızdaki sıkıntının kaynağı.

Özellikle eleştiride bu eksiklik, dünyanın zararına işliyor, çünkü ya yanlış olanı doğru diye yayıyor ya da zavallı bir doğru aracılığıyla bize, aslında ihtiyacımız olan büyük bir şeyi kaybettiriyor.'

[...]

Tarih eleştirmenleri üzerine açıklamalarından sonra başka tarzdaki araştırıcı ve edebiyatçılar üzerine konuştu.

'O insanların zavallılığını ve hakikaten büyük gayelerle ne kadar az işleri olduğunu asla fark etmezdim' dedi 'eğer doğa bilimleriyle ilgili çalışmalarım dolayısıyla onları denememiş olsaydım. Ama gördüm ki bunların ekserisi için bilim, geçimleri ancak bundansa o zaman bir şey ifade ediyor ve hatta yanılgıyı bile tanrılaştırıyorlar, eğer varlıkları buna bağlıysa.

Ve edebiyatta da durum daha parlak değil. Orada da büyük hedefler, hakikiye ve gayretliye özel bir duyarlılık! Bunun yaygınlaşması çok nadir. Biri ötekini yüceltip taşıyor ve hakikaten büyük olan, onlara ters. Bu yüzden, yalnızca kendileri biraz bir şey ifade etsin diye, ellerinden gelse onu dünyadan silecekler.

[...]

Lessing gibi biri bize gerekli. Çünkü karakteri; sağlamlığıyla değilse neyiyle o adam öyle büyük? Onun kadar akıllı, onun kadar bilgili insan çok, ama öyle bir karakter kimde var?

Birçokları yeterince kültürlü ve bilgili, ne var ki son derece kibirli ve kısa görüşlü yığın tarafından esprili insanlar diye övülmekten ne utanıyorlar ne de ürküyorlar ve kutsal saydıkları hiçbir şey yok. [...]

İnsan, dünyanın problemlerini çözmek için doğmamıştır, ama problemin ne olduğunu araştırmak ve sonra da kavranabilir olanın sınırında durmak için [doğmuştur].

Evrenin işlerini ölçmeye yetmez onun kabiliyetleri ve evrene akıl vermek istemekse onun o yetersiz seviyesi bakımından çok boşuna bir çabadır. İnsanın aklı ve Tanrının aklı çok farklı iki şeydir.

İnsana özgürlük verdiğimiz anda, bu Tanrının her şeyi bilirliği uğrunadır; çünkü Tanrı benim ne yapacağımı bildiği anda onun bildiği gibi davranmaya zorlanırım.

Şimdi bunu, bizim ne kadar az bildiğimizin ve ilâhi sırlara dokunmanın iyi olmadığının bir işareti olarak gösteriyorum.

Yüksek özdeyişleri, dünyaya yararlı olacaksa telaffuz etmeliyiz; öbürlerini kendimize saklamalıyız ama onlar bizim ve yaptıklarımızın üzerinde gizli bir güneşin hafif ışığı gibi yayılsınlar.' ”

11 Nisan 1827

“Bugün öğlen saat birde Goethe'ye gittim; beni yemek öncesi arabayla bir gezintiye çağırmıştı.

[...]

'Her zaman söylerim' diye başladı 'bu kadar basit olmasa dünya ayakta kalamazdı. Bu zavallı toprak bin yıldır ekilip biçiliyor ve gücü hep aynı. Biraz yağmur, biraz güneş, her bahar yeşeriyor ve bu böyle sürüyor.' Bu sözlere cevap bulamadım. Goethe bakışlarını yeşeren tarlalara yöneltti ve sonra bana dönüp başka şeyler üzerine konuştu.

[...]

'Benim Wieland'la kişisel ilişkim hep çok iyiydi, özellikle sırf bana ait olduğu ilk zamanlar. Küçük hikâyelerini benim teşvikimle yazdı. Ama Herder Weimar'a geldiğinde Wieland benden uzaklaştı; Herder onu elimden almıştı, çünkü bu adamın çekim gücü çok büyüktü.'

Araba, geri dönüş yoluna saptı. Doğuya doğru iç içe giren yağmur bulutları gördük.

[...]

'Oğlum, havada ayın etkisi olduğuna inanıyor. Belki siz de öyle; ve ben yanıldığınızı söylemiyorum, çünkü ay, dünyamıza önemli bir etkisi olmayacağını söyleyemeyeceğimiz kadar önemli bir yıldız olarak görünüyor. Ne var ki havanın değişimi, barometrenin aşağı ya da yukarı inip çıkışı ay değişiminden değil, tam olarak tellür'le ilgili.

Ben o buhar çevresiyle birlikte dünyayı, ebedi bir nefes alıp veriş içinde büyük canlı bir varlık olarak düşünüyorum. Dünya nefes alırken o buharı içine çekiyor, öyle ki bu çember dünyanın yüzeyine yaklaşıyor ve bulut ve yağmur oluncaya kadar yoğunlaşıyor. Bu duruma suyun benimsenmesi

diyorum; her tür düzeni aşarak devam ederse dünyayı sarhoş eder. Ama o buna izin vermez; nefesini yeniden dışa verir ve su buharını yukarıya, yüksek atmosferin bütün mekânına yayarak öylesine incelir ki yalnızca güneş parlayarak görünmez, o sonsuz uzayın ebedi karanlığı da taze mavilik olarak ortaya çıkar. Atmosferin bu haline suyun inkârı diyorum. Çünkü tersi durumda yalnızca yukardan çok suyun gelmemesi, dünyanın neminin de buharlaşıp kurumaması gibi bu durumda yukardan yalnızca nem gelmez, dünyanın ıslaklığı da uçup gider ve yukarı doğru çıkar, öyle ki devam ettiği durumda dünya, güneş ışığı olmadan da kuruma ve kuraklaşma tehlikesine girer.

[...]

Size, hayatta uyacağınız bir şey söyleyeceğim. Tabiatta yalnızca bir anlaşılır ve bir anlaşılmaz vardır. Bunu ayırt edip iyi düşünmek ve saygı duymak gerekir. Genel olarak bilmemiz gereken şey, hep güçlüğünü korusa da bunlardan birinin nerede bitip öbürünün başladığını görmektir; bunu bilmek çok işimize yarar. Bunu bilmeyen, belki de ömür boyu anlaşılmaz olanla kendini eziyete sokar, hakikate asla yaklaşmaksızın. Ama bunu bilen ve akıllı olan, bilinebilir olanda kalır ve bu alan içinde her yana giderek ve kendini sağlamlaştırarak bu yolda bile anlaşılmaz olandan bir parça kazanabilir, her ne kadar sonunda, bazı şeylere ancak belli bir dereceye kadar yaklaşılabildiğini ve tabiatın, ardında sebebine insan kabiliyetlerinin ulaşamayacağı problemli bir şeyleri hep sakladığını itiraf edecek olsa bile.'

[...]

'O kadar mükemmel bir resim asla doğada görülmemiştir, biz kompozisyonu ressamın şair ruhuna borçluyuz. Ama büyük Rubens'in öyle olağanüstü bir hafızası vardı ki bütün doğayı kafasında taşıyordu ve doğa bütün ayrıntılarıyla onun emrindeydi. Bütünün ve ayrıntıların bu hakikiliğinin sebebi bu; öyle ki biz her şeyin doğanın kopyası olduğunu sanıyoruz. Böyle bir manzara artık yapılmıyor, bu tarz hissetme ve doğayı böyle görme tamamiyle kayboldu; ressamlarımızda şiir eksik.

Üstelik genç kabiliyetlerimiz kendi haline terk edilmiş; onları sanatın sırlarına götürecek canlı ustalar eksik. Gerçi ölmüş olanlardan da öğrenilebilir ama bu, görüldüğü gibi, bir ustanın derin düşünme tarzına ve çalışmasına nüfuz etmekten çok, ayrıntıların kopyası oluyor.'

[...]

'Sizler, her şeyin nasıl birbirine bağlı olduğunu anlamak için, benim gibi elli yıldır kilise tarihini incelemek zorundasınız. Oysa müslümanların

eğitime hangi öğretilerle başladıkları çok ilginç: Dinde temel olarak gençlerini öncelikle şu kanaatte tutuyorlar: Her şeye kadir olan Tanrı tarafından çoktan beri belirlenmiş olmayan hiçbir şey gelmez insanın başına. Bununla onlar ömürleri boyunca zırhlanmış ve rahatlamış oluyorlar ve fazlasına pek ihtiyaçları kalmıyor.

Bu öğretide neyin doğru ya da yanlış, faydalı ya da zararlı olduğunu araştırmak istemiyorum, ama temelde hepimizin içinde bize öğretilmediği halde bu inançtan birşeyler var. Üzerinde adımın yazılı olmadığı kurşun, bana isabet etmeyecek der savaştaki asker; ve bu güven olmasa en acil tehlikede cesaret ve dengesini nasıl korur? Hıristiyan inanışının öğretisi; Babanızın isteği olmadan hiçbir güvercin damdan düşmez de aynı kaynaktan çıkar ve onun en küçük şeyi bile kaçırmayan ve isteği ve izni olmadan hiçbir şeyin olamayacağı kehanetine işaret eder.

Böylece müslümanlar felsefedeki derslerine şu öğretiyle başlarlar: Tersi iddia edilemeyecek hiçbir şey yoktur; ve gençliğin görevini, her iddiadan karşıt fikri bulup söylemekten ibaret görerek gençliğin kafasını işletirler ki bunda da düşünme ve hitabette büyük beceri ortaya çıkar.

Ama, ortaya konan her cümleden bunun karşıtı iddia edildikten sonra, bunlardan hangisinin aslında doğru olduğu, şüphesi ortaya çıkar. Ama şüphede ısrar yoktur, o, kafayı daha yakından incelemeye ve denemeye götürür ki buradan, tam yapılırsa, şüphesizlik doğar ve burada insan tam huzura kavuşur.

Bu öğretide hiçbir şeyin eksik olmadığını ve bizim bütün sistemlerimizle daha ileri gitmediğimizi ve zaten hiç kimsenin daha ileri gidemeyeceğini görüyorsunuz.'

[...]

“Müslümanların bu felsefi sistemleri aslında düşünsel erdemin hangi basamağında bulunduğunu anlamak için insanın kendisine ve başkalarına uygulayabileceği iyi bir ölçüt.

[...]

Lessing, polemikçi tabiatına uygun olarak, en çok çelişkiler ve şüphe alanında durdu; ayırt etmek onun işidir ve bunda güçlü aklı mükemmel bir şekilde işine yaradı. Oysa beni çok farklı bulacaksınız; ben asla çelişkilere kapılmadım, şüpheyi kendi içimde dengelemeyi denedim ve yalnızca bulduğum sonuçları dile getirdim.'

Goethe'ye yeni filozoflardan hangisini en mükemmel bulduğunu sordum.

‘Kant’ dedi ‘şüphesiz en mükemmeli. O aynı zamanda öğretisi sürekli olarak kendini yenileyen ve kültürümüze en derin nüfûz eden kimse. Onu okumadığınız halde sizi de etkilemiştir. Şimdi artık ona ihtiyacınız yok, çünkü size verebileceği şeye artık sahipsiniz. İlerde ondan birşeyler okumak isterseniz, onun Kritik der Urteilskraft’ını (Yargıgücünün Eleştirisi) tavsiye ederim, orada hitabeti mükemmel, şiiri biraz, güzel sanatları ise yetersiz ele almıştır.’

‘Ekselanslarının Kant’la kişisel bir ilişkisi hiç oldu mu?’

‘Hayır’ dedi Goethe. ‘Kant beni hiç fark etmedi; oysa ben tabiatım gereği onunki gibi bir yolda yürüyordum. Bitkilerin Değişimi’ni, Kant’dan hiç haberim yokken yazdım, ama bu tamamen onun öğretisine uygundur. Öznenin nesneden ayırt edilmesi, keza her varlığın kendi uğruna var olduğu düşüncesi, şişelerimize tıpa olsun diye mantar ağacının yetişmediği: Bunda Kant benimle aynı fikirdedir ve ben bu alanda ona rastladığıma seviniyordum. Sonra deneme öğretisini yazdım bu, özne ve nesnenin eleştirisi ve her ikisinin aracılığı olarak görülebilir.’ [...]”

13 Şubat 1829

“[...]

‘Bütünü görmek için yaşlanmak gerek ve deneylerini ödeyebilmek için yeterince parası olmak gerek. Söylediğim her özlü söz, bana bir kese altına mal olmuştur; özel servetimin yarım milyonluk bölümü elimden gitmiştir, şimdi bildiklerimi öğrenmek için. Yalnız babamın bütün serveti değil, kendi maaşım ve elli yıllık önemli edebiyat gelirim de. Ayrıca yakın olduğum ve attıkları adımda, başarı ve başarısızlıklarında payım olan prenslerin büyük hedeflerine de birbuçuk milyon harcadım.

İnsanın kabiliyetli olması yetmiyor, daha fazlası gerekli, akıllı olmak için iyi şartlarda yaşamak ve devrin oyun oynayan figürlerinin kartlarına bakmak fırsatına sahip olmak ve kârına zararına bizzat oyuna katılmak da gerekiyor.

Ama tabiat bilimlerindeki gayretim olmasa insanları tanıyamazdım. Öbür bütün işlerde salt gözleme ve düşünceye, duyuların ve anlayışın yanılgılarına, karakter zayıflıklarına ve kuvvetine yetişemezdim; bütün bunlar, az çok şekil verilebilir ve sallantıdadır ve her şey az çok pazarlığa gelir, ama doğa şaka tanımaz, o hep hakikidir ve ciddidir, hep serttir, hep haklıdır ve yanlışlar yanılgılar ise hep insana aittir. Doğa, anlaşılmaz olanı hor görür ve anlaşılır olana, hakikiye ve saf olana kendini verir ve sırlarını açar.

Anlama gücü ona kadar yükselmez, insan kendini en yüksek akla yükseltebilmelidir ki ana fenomende, fiziki ve ahlaki alanda kendini gösteren Tanrısala yaklaşabilsin; Tanrısallık, bu fenomenlerin arkasında durur ve bu şeyler ondan kaynaklanır.

Ama tanrısallık, ölüde değil, canlıda etkilidir; o, olmuş ve donmuşta değil oluşanda ve dönüşendedir. Bu nedenle de akıl da tanrısala olan eğilimiyle yalnızca oluşmakta olanda ve canlıda işler, anlayış gücü ise faydalanmak için olmuşla ve donmuşla çalışır.

Mineraloji bu nedenle anlayışa, pratik hayata hitabeden bir bilimdir, çünkü onun malzemeleri artık oluşmayan, ölü birşeydir ve burada bir sentez düşünülemez. Meteoroloji'nin malzemeleri gerçi her gün etki edişini ve faaliyetini gördüğümüz biraz canlı bir şeydir, bunlar bir sentezi şart koşarlar, ama etkileri öyle çeşitlidir ki insan bu senteze ulaşamaz ve bu nedenle gözlem ve araştırmalarında boş yere çabalar. Bu alanda hipotezlere yöneliriz, hayali adalara yöneliriz, ama asıl sentez herhalde keşfedilmemiş bir ülke olarak kalır, bitki ve renk gibi basit şeylerde bile bazı sentezlere ulaşmanın ne kadar güç sayıldığını düşününce buna şaşırmıyorum.' [...]"

23 Mart 1829

" 'Kâğıtlarımın arasında bir yaprak buldum' dedi bugün Goethe, 'burada mimariye donmuş bir müzik demişim. Gerçekten de onda bir şeyler var; mimariden yayılan ruh hali, müziğin etkisine yaklaşır.

Muhteşem binalar ve odalar, prensler ve zenginler içindir. Orada yaşarken insan kendini rahat, memnun hisseder ve daha fazlasını istemez.

Bu benim tabiatıma çok ters. Ben, Karlsbad'da oturduğum gibi muhteşem bir evde hemen tembelleşir ve işten soğurum. Oysa içinde bulunduğumuz bu kötü oda gibi küçük evler, bir parça düzensiz düzenli, bir parça çingenevari, tam benim için, benim iç tabiatımı çalışmak, ruhumdan yaratmak için olabildiğine özgür bırakıyor.'

[...]"

1 Eylül 1829

"Goethe'ye, Hegel'in Tanrının varlığının kanıtı konulu bir dersini dinleyen bir seyyahtan söz ettim. Goethe, bu tür derslerin artık zamanının geçtiğini söyledi. 'Şüphe çağı' dedi 'geçti, şimdi insanlar arasında Tanrı'dan da kendinden de şüphe edenler öyle az ki.' Oysa Tanrı'nın tabiatı, ölümsüzlük, bizim ruhumuzun varlığı ve onun bedenle ilişkisi, bunlar felsefenin bizi ilerletemediği ebedi problemler. Son günlerin bir Fransız filozofu, konusuna gönül rahatlığıyla şöyle başlıyor: 'Bilindiği gibi, insan

iki kısımdan, beden ve ruhtan ibarettir. Buna göre biz bedenden başlayalım, sonra da ruhtan söz ederiz.’ Fichte biraz daha ileri giderek meselenin içinden daha akıllıca çıkıp der ki ‘Beden olarak görülen insanı ve ruh olarak görülen insanı ele almak istiyoruz.’ O, gayet iyi hissediliyordu ki böylesine sıkı bağlanmış bir bütün kendini parçalatamaz. Kant, kesinlikle en çoğundan yararlanarak insan aklının nereye kadar nüfuz edebileceğinin sınırını çekti ve çözümsüz problemleri bir yana bıraktı. Ölümsüzlük üzerine ne felsefeler yapılmadı ki! Ve ne kadar ilerlendi! –Ben, devamımızdan şüphelenmiyorum, çünkü tabiat entelekya’dan vazgeçemez. Ama hepimiz aynı şekilde ölümsüz değiliz ve gelecekte kendini büyük entelekya olarak ortaya koymak için insanın öyle biri olması gerekir.’ [...]”

21 Mart 1830

“[...] Sonra hastalıklı bedensel durumlardan ve bedenle ruh (Geist) arasındaki etkileşimden söz ettik.

‘İnanılır gibi değil’ dedi Goethe ‘ruh, bedenin sağlıklı kalması için neler yapabiliyor! Benim sık sık karın şikâyetlerim olur, ama ruh iradesi ve üst kısmın güçleri beni ayakta tutar. Ruh bedeni affetmedi! Mesela ben yüksek basınçta alçak basınçtakinden daha rahat çalışırım; ve bunu bildiğim için de alçak basınçta daha büyük bir gayretle o zararlı etkiyi yok etmeyi denerim ve başarırım.

Ama edebiyatta bazı şeyler zorlamayla olmuyor ve insan, sırf kafa iradesiyle ulaşılamayacak şeyi iyi anlardan beklemek zorunda oluyor. [...]

Şimdilerde bütün dünyaya yayılan ve pek çok tartışma ve bölünmelere neden olan klasik ve romantik edebiyat kavramı’ diye devam etti Goethe ‘aslında benden ve Schiller’den çıkmıştır. Benim edebiyattaki ilkem, nesnel tutumlardır ve bunu geçerli kılmak istedim. Ama Schiller, ki tamamen öznel çalışır, kendi tarzını doğru sayıyordu ve kendini bana karşı savunmak için naif ve sentimental edebiyat konusundaki yazısını yazdı. O, bana benim irademe rağmen romantik olduğumu ve Iphigenie’min duygunun üstünlüğü nedeniyle asla antikite anlamında sanılacağı gibi klasik olmadığını kanıtladı. Schlegeller bu fikri yakalayıp ilettiler, öyle ki şimdi bütün dünyaya yayıldı ve herkes Klasisizm ve Romantizmden söz eder oldu; elli yıl önce kimse bunu düşünmezdi.’”

GENÇ WERTHER'İN ACILARI

"İnmiştim. Kapıya gelen bir hizmetçi kız, bizi birazcık bekleteceği için özür diledi: Matmazel Lotte hemen gelecekmiş. Ben, avludan güzel yapılı eve doğru yürüdüm. Ve önümdeki merdivenlerden yukarı çıkıp kapıdan içeri girdiğimde, şimdiye kadar gördüğüm en hoş sahneyle karşılaştım. Salonun ön kısmında iki ile onbir yaşları arasında altı çocuk, güzel endamlı orta boylu, üzerinde kol ve göğsü beyaz kurdeleli sade beyaz elbise, bir kızın etrafında kaynaşıyordu. Elinde bir kara ekmek, etrafındaki küçüklere, her birinin yaşına ve iştahına göre dilimler kesiyor, her birine öyle bir sevecenlikle veriyordu ki her biri içten gelen bir coşkuyla 'teşekkür ederim' diyordu. Ekmek daha kesilmeden küçücük elleri havada bekleyen her bir çocuk, şimdi akşam ekmeğiyle mutlu ya zıplayıp uzaklaşıyor ya da sakin yaratılışta ise rahatça oradan ayrılıp yabancı adamı ve Lotte'lerinin binip gideceği faytonu görmek için avlu kapısına doğru yürüyordu, -sizi içeriye kadar yorduğum ve hanımları beklettiğim için özür dilerim, dedi. Yokluğumda giyecekleri şeyler ve evin siparişleri yüzünden çocuklarıma kahvaltı ekmeği vermeyi unuttum, onlar da benden başkasının kestiği ekmeği istemezler.- Kıza önemsiz bir kompliman yaptım. Bütün ruhum onun endamına, ses tonunda, davranışına takılıp kalmıştı. O, eldivenlerini ve yelpazesini almak için odaya gittiğinde ben kendime gelmeye ancak zaman buldum."

WILHELM USTA'NIN ÇIRAKLIK YILLARI

3. Bölüm

"Eğer ilk aşk, duyduğum iddialara göre, bir kalbin er ya da geç hissettiği en güzel şeyse, kahramanımızı üç kez mutlu olduğu, bu eşsiz anları bütünüyle tatmak nasibine ulaştığı için övebiliriz. Yalnız pek az insan böylesine iltimas görür, ekseri kimse ise ilk duygularıyla ancak çetin bir okuldan geçirilir: Bu okulda az buçuk bir zevkten sonra en iyi arzularından vazgeçmeye ve en yüce mutluluk olarak hayal ettikleri şeyden ebediyen feragat etmeye zorlanırlar.

Wilhelm'in arzusu, hayal gücünün kanatlarında o hoş kıza yükselmiş; kısa bir bekleyişten sonra onun sevgisini kazanmıştı. Çok sevdiği, hatta saygı duyduğu bir insan onundu artık. Çünkü kız, ona önce tiyatro

gösterisinin elverişli ışığında görünmüş ve onun sahne tutkusunu bir dişiye ilk aşkla bağlamıştı. Wilhelm'in gençliği, hareketli bir edebiyatla yücelip ebedileşen zengin zevkler tattırmıştı. Sevgilisinin davranışları da davranışlarına, erkeğin duygularına yardımcı olacak bir ruh hali veriyordu: Sevgilisinin öteki ilişkilerini vaktinden önce öğreneceği korkusu, kızda sevimli bir keder ve utanma havası yaratıyordu; Wilhelm'e karşı tutkusu canlıydı, huzursuzluğu bile sevimliliğini artırıyordu; o, Wilhelm'in kollarındaki en sevgili yaratıktı.

Sevincin ilk sarhoşluğundan uyandığında ve hayatına, ilişkilerine dönüp baktığında erkeğe her şey yeni, görevleri daha kutsal, aşkları daha canlı, bilgileri daha net, kabiliyetleri daha güçlü, planları daha kesin göründü. Bu nedenle, babasının suçlamalarından kaçmak, annesini teskin etmek ve sakin kafayla Mariane'nin aşkını tatmak için bir plan yapmak ona kolay geldi. Gündüz işlerini vaktinde yapıyor, genellikle tiyatrodan feragat ediyor, akşamları sofrada sohbet ediyor ve herkes yattığında paltosuna sarınıp sessizce bahçeye sıvışıyor ve bütün Lindorları Leanderleri gönlünde taşıyarak durmaksızın aceleyle sevgilisine gidiyordu.

'Ne getiriyorsunuz?' diye sordu Mariane, bir akşam o, ihtiyarın hoş hediye ümidiyle çok dikkatle seyrettiği bir çıkını ortaya koyduğunda. 'Tahmin edemeyeceksiniz' cevabını verdi Wilhelm.

Düğümü çözülmüş peçeteden bir kukla yığını göründüğünde Mariane nasıl şaşırmış, Barbara nasıl kızmıştı! Wilhelm karışık telleri düzelterek birbirinden ayırıp her figürü tek tek göstermeye çalışırken Mariane yüksek sesle gülüyordu. İhtiyar kadın, öfkeyle bir kenara çekildi.

İki sevgiliyi eğlendirmek için çok ufak bir şey yeter; bizim dostlarımız da bu akşam en iyisinden neşelendiler. Küçük kukla incelendi, her figüre iyice bakılıp gülündü. Siyah kadife paltolu altın taçlı Kral Saul, bir türlü Mariane'nin hoşuna gitmiyordu. 'Bana' diyordu Mariane fazla katı ve titiz görünüyor.' Jonathan ise bir o kadar hoşuna gidiyordu, o sarı ve kırmızı elbisesi, türbanı! Onu telde oraya buraya döndürmeyi de biliyor, ona reveranslar yaptırıyor, ilanı aşk ettiriyordu. Buna karşılık Samuel peygambere hiç itibar etmiyordu; Wilhelm kıza kalkancığını övüp, elbisesinin parlak taftasının büyük annenin eski elbisesinden alınma olduğunu hemen anlattığında da öyle. David ona göre fazla küçük, Goliath fazla büyüktü: O, Jonathan'ı tutuyordu. Jonathan'a öyle uslu davranıyordu ki sonunda okşamalarını kukla üzerinden dostumuza gönderiyordu ve böylece yine küçük bir oyun, mutlu saatlere davetiye çıkarıyordu.

Sevimli rüyalarının tadından, caddedeki bir gürültüyle uyandılar. Mariane ihtiyar kadını çağırdı: Kadın eski alışkanlığıyla hâlâ gayretle tiyatro gardrobu malzemelerini bir sonraki oyun için uydurmayla meşguldü. Az önce İtalyan meyhanesinden çıkan bir grup neşeli çırakların geçtiğini, bu arada ise köylünün az önce gelen taze midyelerine zarar verdiklerini haber verdi. ‘Yazık’ dedi Mariane ‘daha önce aklımıza gelseydi, biz de kendimize birşeyler alırdık.’

‘Daha vakit var’ dedi Wilhelm ve ihtiyara bir Lua altını uzattı ‘istediklerimizi bul, sen de yersin.’

Yaşlı kadın becerikliydi ve kısa zaman içinde, sevgililerin becerisiyle doğru dürüst hazırlanmış bir masa hazırdı. İhtiyar da masaya oturmak zorundaydı, yenildi, içildi, keyiflenildi.

Bu durumlarda sohbet hiç eksik olmaz. Mariane Jonathan’ını yine ele aldı ve ihtiyar, sohbeti Wilhelm’in en sevdiği konuya yönlendirmeyi bildi. ‘Siz bizi bir keresinde’ dedi ‘Noel gecesi bir kukla galasında eğlendirmiştiniz, dinlemek hoştu. Balet başlayacağı zaman sohbet kesildi. Şimdi, o büyük etkiyi yapan mükemmel kadroyu tanıyoruz.’

‘Evet’ dedi Mariane ‘anlat, devam et, neler hissettin?’

‘Bu güzel bir his, sevgili Mariane’ dedi Wilhelm, ‘eski zamanları ve eski zararsız yanılgıları hatırlamak. Özellikle de dönüp arkada bıraktığımız yolu kuşbakışı göreceğimiz bir yüksekliğe mutluca ulaştığımız anda olursa. Tuhaf bir hisle aşılmaz saydığımız bazı engelleri kendimizden memnun olarak hatırlamak ve şimdiki gelişmişliğimizi o zamanki gelişmemişliğimizle karşılaştırmak çok hoş. Ama şu anda seninle geçmişi konuşurken aynı zamanda, birlikte elele dolaşacağımız o çekici ülkeye ileriye baktığım için anlatılmaz derecede mutluyum.’

‘Bale nasıldı?’ diyerek onun sözünü kesti ihtiyar. ‘Korkarım, her şey olması gerektiği gibi olmadı.’

‘Ah evet’ diye cevapladı Wilhelm, ‘çok iyi! Zenci erkek ve kadınların, çobanların, cücelerin o harika sıçramalarından karanlık bir hatıra, bütün hayatımda devam etti. Şimdi perde indi, kapılar kapandı ve bütün o küçük topluluk sarhoş gibi ve sendeleyerek kendini yatağa attı. Ama iyice biliyorum ki ben uykuya dalamayacaktım, biraz daha birşeyler anlatmış olmak istiyordum, birçok sorularım vardı ve bizi teskin eden bekçi kadını istemeye istemeye bıraktım.

Ertesi gün maalesef o büyülü mekân tekrar kaybolmuştu, mistik peçe kaldırılmıştı, o kapıdan çıkıp bir odadan ötekine geçildi ve bu kadar macera

hiçbir iz bırakmamıştı. Kardeşlerim oyuncaklarıyla aşağı yukarı koşuşturuyordu, ben yalnız başıma oraya buraya saklanıyordum ve dün bu kadar sihrin olduğu yerde sadece iki kapı direğinin olacağı bana imkânsız geliyordu. Ah, kaybolan bir aşkı arayan, benim o zaman sandığımdan daha mutsuz olamaz!'

Mariane'ye fırlattığı sevinç sarhoşu bir bakış, Mariane'yi bu duruma düşmekten hiç korkmadığına inandırıyordu.

11. Bölüm

"Dostlarımızın babalarını da yakından tanımanın zamanı geldi. Çok farklı düşünce yapısı olan, ama zihniyetleri birbirine uyan iki adam: İkisi de ticareti en asil uğraş olarak görüyorlardı ve ikisi de herhangi bir spekülasyonun kendilerine getireceği kâr konusunda son derece dikkatliydi. Yaşlı usta, babasının ölümünden hemen sonra resim, kara kalem, kakma bakır ve antikalardan oluşma kıymetli bir koleksiyonu paraya çevirmiş, evini yeni zevke göre temelden inşaa etmiş, döşemiş ve geri kalan servetini akla gelen her yolda değerlendirmişti. Bunun önemli bir kısmını, iş yapan bir tüccar olarak ün yapmış ve spekülasyonları genellikle kaderce desteklenen ihtiyar Werner'e vermişti. Ama yaşlı ustanın en büyük arzusu, oğluna kendinde eksik olan özellikleri vermek ve çocuklarına, sahip olmaya çok önem verdiği servetler bırakmaktı. Gerçi kendisi muhteşem olana, göze çarpan, ama iç değeri ve dayanıklılığı olan şeye özel bir eğilim hissediyordu. Evinde her şey sağlam ve hakiki olmalıydı, yedeği bol, gümüş takımları ağır, sofra takımları kıymetli olmalıydı; buna karşılık misafirleri nadirdi, çünkü her yemek, hem masrafı hem de rahatsızlığı dolayısiyle sık sık tekrarlanamayan bir tören oluyordu. Ev hayatı, rahat ve monoton ilerliyordu, burada hareket eden ve yenilenen her şey, kimseye hiç tat vermeyen şeydi.

Yaşlı Werner ise karanlık ve sıkıcı bir evde bunun tam tersi bir hayat sürüyordu. Küçük çalışma odasında o çok eski yazı masasında işlerini bitirdi mi iyi yemekler yemek ve mümkünse daha da iyisinden içmek isterdi: Ailesinin yanında dostlarını, eviyle herhangi bir şekilde ilişkisi olan bütün yabancıları hep sofrasında görmek isterdi; sandalyeleri çok çok eskiydi, ama hergün oralara oturacak bir kimseleri davet ederdi. İyi yemekler, misafirlerin dikkatini üzerlerine çeker, adi kaplarda servis edildiklerini kimse fark etmezdi. Mahzeninde fazla şarap bulunmazdı, ama içip tüketilenin yerine daha iyisi konurdu.

Sık sık bir araya gelip ortak işleri için birbirine danışan bu iki baba böyle yaşıyordu ve tam da bugün Wilhelm'in ticaret işlerine gönderilmesi kararlaştırıldı.

'Dünyayı bir görsün bakalım' dedi yaşlı usta, 'aynı zamanda da yabancı yerlerde işlerimizi yürütür, genç bir insana yapılacak en büyük iyilik, onu zamanında hayatının mesleğine yönlendirmektir. Sizin oğlunuz iş gezisinden öyle mutlu döndü, işlerini öyle iyi yürütmeyi bildi ki benimkinin nasıl davranacağını çok merak ediyorum; korkarım benimki sizinkinden daha çok öğrenim parası ödeyecek.'

Oğlunu ve becerilerini çok iyi bilen yaşlı usta, bu sözleri dostu buna itiraz eder ve genç adamın mükemmel kabiliyetlerini ortaya koyar ümidiyle söylemişti. Ne var ki bunda yanılıyordu; pratik şeylerde denediğinden başka kimseye güvenmeyen yaşlı Werner rahatça şöyle dedi: 'Herşeyi denemek gerek. Onu aynı yola gönderebiliriz, uygulayacağı bir plan verilir; alınacak çeşitli ödemeler var, yenilenecek eski dostluklar, yeniden kurulacak dostluklar var. Size geçenlerde verdiğim yatırımlarla da desteklenebilir; çünkü yerinde haberler toplamadan çok şey yapılmaz.'

'Hazırlansın' cevabını verdi yaşlı usta, 'mümkün olduğunca erken yola çıksın. Bu geziye uygun atı onun için nereden buluruz?'

'Uzaklarda aramayacağız. H.'da bir satıcı, bize biraz borcu olsa da iyi bir adamdır, bana bir şey rehin bırakmak istedi; oğlum bilir, tam işe yarar bir hayvan olmalı.'

'Kendi alsın, posta arabasıyla o tarafa gitsin, öbür gün vaktinde burada olur; bu arada onun torbası ve mektupları hazırlanır ve böylece gelecek haftanın başında yola çıkabilir.'

Wilhelm çağırıldı ve karar kendisine bildirildi. Amacına ulaştıracak şeyleri elinde gördüğü ve bu fırsat kendisi zahmet etmeden hazırlandığı için ondan sevinçlisi yoktu! Tutkusu öyle büyük, kendini şimdiye kadarki hayatının baskısından kurtarıp yeni, asil bir yolu izlediğine inancı öyle saftı ki vicdanı hiç mi hiç sızlamıyor, içinde bir sıkıntı oluşmuyordu, hatta bu ihaneti kutsal sayıyordu. Anne ve babasının, akrabalarının onu arkasından öveceğinden ve hayır duada bulunacaklarından emindi, bu üst üste gelen tesadüflerde yönlendirici bir kaderin işaretini fark ediyordu.

Sevgilisini tekrar göreceği geceye, saate kadar zaman ne kadar uzundu ona göre! Odasında oturmuş seyahat planını düşünüyordu, aynı rol yapan bir hırsız ya da sihirbazın hapiste, kurtuluşunun mümkün hatta kısa görüşlü

bekçilerin sandığından daha yakın olduğu inancını beslemek için ayaklarını kilitli zincirlerden dışarı çıkarması gibi.

Nihayet gece vakti geldi; o da evinden uzaklaştı, üstündeki bütün yükleri atmış, sessiz sokaklarda dolaşıyordu. Büyük meydanda ellerini havaya kaldırıp her şeyi geride bıraktığını, kurtulduğunu hissetti. Şimdi, kendini sevgilinin kollarında hayal ediyordu, sonra yine onunla göz kamaştıran tiyatro sahnesinde, ümit dolu hayaller içinde yüzüyordu ve yalnızca ara sıra, gece bekçisinin seslenişi ona henüz bu dünyada dolaştığını hatırlatıyordu.

Sevgilisiyle merdivende karşılaştılar; ne kadar güzeldi! Ne kadar sevimli! Yeni beyaz sabahlıkla onu karşıladı. Wilhelm onu hiç bu kadar çekici görmediğini düşündü. Kız, sevgilinin yokluğunun armağanını şu an karşısındakinin kollarında kutsadı ve hakiki bir tutkuyla, tabiatın ona verdiği, sanatın öğrettiği okşamaların bütün zenginliğini sevgilisine gösterdi; erkek acaba kendini mutlu mesut hissediyor muydu diye sorulsun bakalım!

Olup biteni ona açtı ve planını, isteklerini genel hatlarıyla ona bildirdi. Yerleşip onu sonra yanına aldırmaya çalışacaktı. Eveti kendisinden esirgemeyeceğini umuyordu. Ama zavallı kız susuyor, gözyaşlarını saklıyor, sevgilisini göğsüne bastırıyordu. O ise acaba kızın suskunluğunu iyiye mi yoruyor yoksa bir cevap mı bekliyordu, özellikle de ona son defa, en mütevazı en dostça kendini baba olarak sayabilir mi diye sorduğu için. Ama o zaman da yalnızca bir iç çekişle bir öpüşle cevap vermişti.”

15. Bölüm

“Mutlu gençlik! İlk aşk ihtiyacının o mutlu zamanları! O zamanlar insan, sesinin yankısından saatlerce zevk alan, konuşmanın bedelini yalnız başına yüklenen ve gözle görülmeyen arkadaş, telaffuz edilen kelimelerin yalnızca son hecelerini tekrarlayınca bu sohbetten memnun kalan çocuk gibidir.

Wilhelm, Mariane’ye tutkusunun ilk ve özellikle de son zamanlarında duygusunun bütün zenginliğini ona aktarırken, kendini onun sadakasıyla yaşayan bir dilenci gibi hissettiğinde işte böyleydi. Bir manzara bize, güneş ışığı altında nasıl daha cazip, hatta yalnız o zaman cazip geliyorsa, Wilhelm’in gözünde de Mariane’yi çevreleyen, onun dokunduğu her şey güzelleşiyor, mükemmelleşiyordu.

Tiyatroda duvarlar arkasında, müdüre bir ayrıcalık göstermesi ricasıyla, kaç kere durmuştu! Sonra tabii o seyir büyüsü kaybolmuştu, ama aşkın o

çok daha güçlü büyüsü asıl şimdi başlıyordu. Saatler boyu o kirli ışık arabasının yanında durabilir, donyağı lambalarının dumanını soluyabilir, sevgiliyi gözleyebilirdi ve o tekrar içeri girip sevinçle yüzüne baktığında zevke gark olur, direklerin dibinde kendini cennette hissederdi. İçi doldurulmuş kuzucuk, taftadan şelale, kartondan gül fideleri ve tek yanlı samanlıklar onda en eski çoban dünyasının sevimli şairane imgelerini çağrıştırıyordu. Yakında görünen çirkin dansözler bile, sevgilisiyle aynı tahtalar üzerinde durduklarından ona her zaman itici gelmiyordu. Böylece, ancak gül dallarıyla, perili ormanlarla ve ay ışığıyla canlanabilen aşk, aynı şekilde yongalar ve kâğıt parçalarıyla da canlandırılmış bir tabiat görüntüsü verebilir. Aşk öyle bir baharattır ki tatsız, iğrenç çorbalar bile onunla lezzetlenir.

Wilhelm'in, kızın odasına girdiği ve ara sıra ona rastladığı anki durumu sonunda hoş hale getirmek için işte o baharata ihtiyaç vardır.

Kibar bir burjuva evinde eğitilen bu erkek için düzen ve temizlik, nefes alıp verdiği ve içinde babasının gösteriş merakından birşeyler miras aldığı unsurdu; çocukluk yaşlarında o kendi küçük dünyası olarak gördüğü odasını görkemli bir şekilde donatmayı biliyordu. Yatak perdeleri büyük pililer halinde toplanmış ve kurdelelerle tespit edilmişti; aynı, tahtları nasıl tasavvur edersek öyle. Odanın ortasına bir halı ve daha ince bir halıyı da masanın üzerine yaymayı bilmişti; kitaplarını; gereçlerini adeta mekanik olarak masaya öyle yerleştirdi ki bir Hollandalı natürmort ressamı tablosu için buradan iyi gruplar çıkarabilirdi. Bir beyaz kasketi bir türban gibi sarıp gecelik entarisinin kollarını şark kostümleri tarzında sıvamıştı. Ama buradan çıkardığı sonuç, uzun, geniş kolların ona yazarken engel olduğuydu. Akşamları yapayalnız olduğunda ve artık rahatsız edilmekten korkmasına gerek olmadığında, genellikle vücuduna ipek bir eşarp sarardı. Bazen de bir eski kıyafet dükkânından aldığı bir kılıcı kemerine sokarak taşır ve böylece kendisine verilen trajik rollerini hatırlar; prova ederdi, hatta aynı manada ibadetini diz çökerek halının üzerinde yerine getirirdi.

Bu nedenle eskiden tiyatro oyuncusunun mutluluğunu gözünde nasıl büyütürdü! Onu böyle sultani kıyafetlere, donanımlara, silahlara sahip ve asil bir davranışı hep uygularken görür, bunun ruhunun ise dünyanın şartlar, zihniyetler ve tutkular bakımından ortaya çıkardığı en muazzam; en ihtişamlı şeylerin bir aynasını sunduğunu düşünürdü. Wilhelm aynı şekilde bir tiyatrocunun ev hayatını da bir dizi saygın iş ve uğraşlar olarak hayal ederdi. Bu uğraşlardan, tiyatrodaki temsil en uç noktaydı, mesela aynı

şöyle: Şamdanın ışığında epey yıpranmış, sonunda işçinin gözleri önünde renkli-güzel görünen bir gümüşün ona bu metalin artık her türlü yabancı katkıdan temizlenmiş görünmesi gibi.

Bu nedenle başlangıçta, sevgilisinin yanındayken ve etrafını saran mutlu sisin içinden masalar, sandalyeler ve zemin gördüğünde nasıl afallamıştı. Anlık, hızlı, hafif ve yanlış bir temizliğin döküntüleri, ayıklanmış bir balığın pulları gibi ortada darmadağın duruyordu. İnsanın taraklar, sabun, bezler gibi tuvalet malzemeleri kullanma izleri aynı şekilde gizlenmemişti. Müzik, tekerler ve ayakkabılar, çamaşırlar ve İtalyan çiçekleri, kutular, tokalar, makyaj kavanozları ve kurdeleler, kitaplar, hasır şapkalar, hiçbiri diğerinin yakınlığını hor görmeksizin hepsi ortak bir malzemeyle pudra ve tozla birleşmişti. Bununla birlikte Wilhelm, onun yanında diğer şeyleri fark etmediğinden, hatta ona ait, onun dokunduğu her şeyden hoşlandığından, bu karmakarışıklıkta, kendi ihtişamlı düzeninde asla hissetmediği bir çekicilik buluyordu. Burada piyanoya ulaşmak için onun korsesini kaldırdığında, orada oturabilmek için onun etekliklerini yatağın üzerine koyduğunda ve o, aslında başkalarından terbiye gereği sakladığı bazı tabii şeyleri pervasız bir cömertlikle ondan saklamaya çalışmadığında içini öyle bir his kaplıyordu ki sanki her an ona daha yaklaşıyor, aralarındaki birlik, görünmez bağlarla sağlamlaşıyordu.

Wilhelm ilk ziyaretlerinde bazen onun yanında rastladığı öteki oyuncuların temsillerini kendi kavramlarıyla aynı kolaylıkla birleştiremiyordu. Avarelikte oyalanırcasına mesleklerini ve hedeflerini çok az düşünüyor görünüyorlardı; bir parçanın edebi değeri üzerine konuşulduğunu, doğru ya da yanlış hüküm verildiğini hiç duymuyordu. Soru hep yalnızca ‘bu parça iş yapacak mı, bu rağbet görecek bir parça mı? Ne kadar oynanacak? Ne sıklıkta verilebilir’di ve bu tür soru ve açıklamalardı. Sonra genellikle müdüre saldırılırdı, ücretlerde çok katı olduğu, özellikle şuna ya da buna haksızlık ettiği konusunda. Sonra halka, alkışlarıyla nadiren doğru adamı ödüllendirdiği, Alman tiyatrosunun gün geçtikçe iyileştiği, oyuncuların başarılarına göre gittikçe daha çok saygı gördüğü ve ne kadar saygı görse az olduğu konusunda. Sonra bol bol kahvehanelerden, şarap bahçelerinden, oralarda olup bitenden, herhangi bir arkadaşın ne kadar borcu olduğundan ve haftalığından ne kadar kesinti yapıldığından, karşı tarafın hilelerinden söz edilir; en sonunda da seyircilerin o büyük ve hak edilmiş ilgisi yeniden ele alınır; tiyatronun bir milletin ve dünyanın eğitimi üzerine olan etkisinin unutulduğu konuşulurdu.

Wilhelm’e başka zaman birkaç huzursuz saat geçirten bütün bu şeyler, atı onu yavaş yavaş eve taşırken ve o karşılaştığı çeşitli şeyleri düşünürken şu anda aklına gelirdi. Bir kızın iyi bir burjuva ailesine kaçışıyla bütün bir kasabaya gelmiş olan hareketliliği gözleriyle görmüştü, ana caddedeki ve dairedeki sahneler, Melina’nın düşünceleri ve başka olup bitenler tekrar aklından geçiyordu. Canlı, hareketli ruhunu, uzun zaman kaldıramayıp atını dizginleyerek şehre koştuğu bir çeşit kederli huzursuzluğa sokmuştu.

Ne var ki bu yolda da yeni nahoşluklara doğru koşuyordu. Werner, dostu ve muhtemel kayınpederi beklenmedik bir konuşmaya başlamak üzere onu bekliyorlardı.

Werner, denenmiş, hayatlarında genellikle soğuk denen insanlardandı, çünkü bunlar gerektiğinde ne çabuk ne de gözle görünür bir coşkuya kapılırdı; Wilhelm’le münasebeti de sürekli bir çelişmeydi ki bununla sevgileri de daha bir sağlamlaşıyordu. Çünkü düşünce tarzlarının farklılığına rağmen her biri ötekinde hesabını biliyordu. Wilhelm’in zaman zaman uçuk olsa da mükemmel ruhunu frenler görünmekle Werner övünüyordu; Wilhelm ise bu düşünceli dostunu hararetli taşkınlıklara sürüklemeyi harika bir zafer olarak hissediyordu. Böylece birbirlerinin üzerinde kendilerini deniyorlardı, birbirlerini her gün görmeye alışkındılar, daha doğrusu, birbirlerini bulma isteği, sohbet etme isteği, birbirlerini anlamanın imkânsızlığı yüzünden artmıştı. Ama aslında iyi insan olduklarından bir hedefe doğru yanyana, birlikte ilerliyorlardı ve birinin ötekini kendi zihniyetine niçin indirgeyemediğini asla kavrayamıyorlardı.

Werner birkaç zamandır fark ediyordu ki Wilhelm’in ziyaretleri seyrekleşiyor, en sevdiği işleri kısa zamanda ve dalgınlaşarak yarıda bırakıyor, artık öyle tuhaf canlı hayaller kurup kendini kaybetmiyordu; oysa bunlarda özgür, dostun karşısında huzur ve memnuniyet bulan bir ruh, kendini kesinlikle fark ettirir. O dakik ve düşünceli Werner, başlangıçta suçu kendi davranışında aradı, ta ki birkaç şehir konuşması doğru ize ulaştırıncaya ve Wilhelm’in bazı dikkatsizlikleri onu şüphesiz hale getirene kadar. Bir araştırmaya girdi ve hemen keşfetti: Wilhelm birkaç zaman önce bir kadın oyuncuyu açıkça ziyaret etmiş, onunla tiyatroda konuşmuş, sonra da eve getirmiş; gece buluşmaları da bilinirse ne yapacağını bilmezmiş, çünkü Mariane’nin, arkadaşını herhalde parasından ederken bu arada değersiz bir sevgiliyle oynaştığını duymuş.

Şüphesini mümkün olduğu kadar kesinliğe ulaştırır ulaştırmaz Wilhelm’e bir baskın yapmaya karar verdi ve beriki sıkıntılı ve keyifsiz,

seyahatten döner dönmez o her tedbirle hazırdı.

Werner daha o akşam Wilhelm'e bildiği her şeyi önce rahat, sonra iyi niyetli bir dostluğun acil ciddiyetiyle aktardı, hiçbir hamleyi muğlâk bırakmadı ve dostuna bütün acıları tattırdı; bunları sakin insanlar erdemli bir hınzırlıkla öyle cömertçe saçmayı âdet edinmişlerdir. Ama tahmin edileceği gibi az şey söyledi. Wilhelm, içten bir davranışla, ama büyük bir kesinlikle cevap verdi: 'Sen o kızı tanımıyorsun! Görünenler belki ondan yana değil, ama ben onun sadakatından ve faziletinden kendi aşkımdan emin olduğum kadar eminim.'

Werner, davasında ısrar ediyordu ve kanıtlara, şahitlere başvurmayı teklif etti. Wilhelm bunları kabul etmedi, beceriksiz bir diş doktorunca sağlam dişine el atılıp boş yere canı acıtılmış biri gibi arkadaşının yanından sıkıntıyla ayrıldı.

Son derece rahatsız, Mariane'nin güzel resmini önce seyahat endişeleri, sonra da Werner'in kötülüğüyle ruhunda bulanmış, neredeyse sarsılmış buldu. Kendisine tam bir açıklık ve güzelliği yeniden kazandıracak en güvenilir çareye başvurarak kıza gece her zamanki yoldan aceleyle koştu. Hararetli bir sevinçle karşılandı, çünkü geldiğinde atla onun evinin önünden geçmişti, kız onu bu gece bekliyordu; Wilhelm'in bütün şüphelerinin kalbinden silindiği düşünülebilir. Hatta kızın okşamaları ona bütün güvenini yeniden kazandırmıştı ve o, halkın, dostunun onun nasıl günahını aldığını anlattı.

Bazı hararetli konuşmalar, hatırası bu iki sevgilinin en güzel sohbetlerinden olan tanışmalarının ilk zamanlarına götürdü onları. Bizi aşkın yanılgı bahçesine götüren ilk adımlar öyle hoştur, ilk manzaralar öyle çekicidir ki insan onları hatırlamaktan fazlasıyla tat alır. Tarafların her biri, ötekinden öncelik arar, mesela daha önceleri kendini daha az düşünürmüş. Her biri bu yarışta yenmektense yenilmeyi ister.

Wilhelm, Mariane'ye onun sık sık işittiği şeyleri tekrarlar: Dikkatini tiyatrodan koparmış ve sırf kendi üzerine çekmişti, sonra endamı, oyunu, sesi Wilhelm'i büyülemişti, öyle ki sonunda yalnızca onun oynadığı oyunlara gitmişti, o fark etmeden sık sık tiyatroya sızmış, o fark etmeden yanında durmuştu. Sonra, ona bir hoşluk edip bir sohbete girmek fırsatını bulduğu o mutlu akşamdan coşkuyla söz etti.

Mariane ise, onu uzun zaman fark etmediğini söylemek istemedi; hatta onu gezinti sırasında gördüğünü iddia etti ve kanıt olarak o gün giydiği

elbiseyi anlattı; iddia etti ki o zaman herkesten çok hoşuna gitmişti ve tanışmak istemişti.

Wilhelm bütün bunlara nasıl seve seve inandı! Nasıl seve seve ikna oldu ki kendisi ona yaklaştığında o, karşı konmaz bir hamleyle kendisine doğru çekilmiş ve kasıtlı olarak kulislerde yanına sokulmuş, onu yakından görmek, onunla tanışmak istemişti. Ve sonunda, çekingenliği ve aptallığı aşılacak gibi olmadığından Mariane kendisi ona fırsat verip adeta zorlayarak bir bardak limonata aldırmıştı.

Kısa romanlarının bütün küçük kötü günlerinde izledikleri bu sevimli yarış içinde saatler çok çabuk geçti ve Wilhelm iyice rahatlamış olarak, planını gecikmeden gerçekleştirmeye sıkıca niyetlenerek sevgilisinden ayrıldı."

RUH AKRABALIKLARI

9. Bölüm

"Yaşgünü gelmişti ve her şey hazırdı: Köy yolunu suya karşı koruyan ve yükselten bütün set, keza kilisenin önünden geçip giden, hani Charlotte'nin açtığı patikada uzanan ve sonra kayalara doğru yokuş yukarı tırmanan yol, yosun kulübeyi solda yukarda bırakıp yavaş yavaş zirveye ulaşıyordu.

O gün büyük bir kalabalık toplanmıştı. Kiliseye gidildi, orada bayramlıklarını giymiş süslenmiş toplu haldeki cemaatla karşılaşıldı. İbadetten sonra çocuklar, gençler ve adamlar sırayla önden gittiler, sonra saygın kişiler, misafirleri ve hizmetlileriyle geldi; arkadan genç kızlar ve kadınlar.

Yolun dönemecinde yüksekçe bir kayalık meydan oluşturulmuştu; Yüzbaşı, Charlotte'ye ve misafirlere nefes aldırdı. Buradan bütün yolu, yukarı tırmanan erkekler topluluğunu, arkadan gelen, şimdi önlerinden geçip giden kadınları tepeden seyrettiler. Bu, şahane havada fevkalade bir manzaraydı. Charlotte kendini şaşkın, duygulanmış hissederek Yüzbaşının elini içtenlikle sıktı.

Şimdi, müstakbel evlerinin çevresinde bir halka oluşturmuş, ilerleyen kalabalığı yavaşça takip ediyorlardı. İnşaat sahibi, ailesi ve soylu misafirler aşağıya temel taşının bir kenara yaslanmış, yuvarlanmaya hazır olduğu yere inmeye çağırıldı. Temiz giyimli bir duvarcı ustası, bir elinde mala öbür elinde çekiç, manzum bir konuşma yaptı, bizse ancak nesir halinde yarım yamalak cevap verebildik.

Bir binada üç şey, diye başladı, önemsenmeli: Yeri iyi olacak, temeli sağlam olacak, yapı iyi sürdürülmüş olacak. İlki aslında inşaat sahibinin meselesidir: Çünkü şehirde nereye inşaat yapılacağını yalnızca prens ve meclis belirler; köyde ise arsa sahibinin hakkıdır: Evim başka yerde değil burada olacak demek.

Eduard ile Ottilie bu sözler söylenirken, birbirlerinin yüzüne bakmaya cesaret edemediler, her ne kadar birbirlerinin hemen karşısında duruyorlardıysa da.

Üçüncüsü, yani tamamlama, birçok ustanın meselesidir; hatta bu işte çalışmayacak pek azı vardır. Ama ikincisi, binayı kurma, duvarcının işidir, hatta yüzsüzce ifade ettikleri gibi, bütün inşaatın baş meselesidir bu. Ciddi bir iştir ve davetimiz de ciddidir: Çünkü bu tören derinde yapılır. Bu dar hafriyatlı alan içinde sizler bize bu gizemli işimizin tanıkları olarak şeref veriyorsunuz. Az sonra bu iyi yontulmuş taşı temele yerleştireceğiz ve az sonra bu güzel ve saygıdeğer kişilerle süslü toprak temellere artık basılamayacak, bunlar doldurulmuş olacak.

Köşesiyle, binanın sağ köşesini, dik açılı biçimiyle onun kurallara uygunluğunu, yatay ve dikey çekül ve terazi konumuyla bütün duvar ve surların düzgünlüğünü simgeleyen bu temel taşını artık koyabiliriz: Çünkü kendi ağırlığı üzerinde öylece duruyordu, ama burada da kireçten, harçtan yana eksiği olmayacak: Çünkü birbirine mizaçlarıyla eğilimli insanlar, yasa kendilerini birleştirdiğinde nasıl birbirine daha çok bağlanırsa, biçimleri birbirine uygun taşlar da bu bağlayıcı güçlerle daha iyi birleşirler: Ve çalışanlar arasında avarelik nasıl uygun olmazsa, siz de aynı zamanda buranın emekçisi olmayı reddetmeyeceksiniz.

Bunun üzerine malasını, taşın altına kireç atan Charlotte’ye uzattı. Birçok kişiden daha aynı şeyi yapması istendi, taş temele kondu; ardından Charlotte’ye ve diğerlerine, üç çekiç darbesiyle taşın temelle birleşmesini sağlamak ve hayırlı olmasını dilemek üzere çekiç uzatıldı.

Duvarcının işi, diye devam etti konuşmacı, gerçi şimdi açık havada, ama hep değilse de genellikle kapalı yerde ve kapamakla ilerler. Düzenli olarak karılmış harç, dökülür, hem de gündüz ördüğümüz duvarların dibine ve sonunda bizi kimse hatırlamaz bile. Taş ustasının ve heykeltıraşın çalışmaları daha çok göze çarpar, hatta, badanacı ellerimizin izlerini iyice silip üstünden geçerek, düzeltip boyayarak bizim eserimizi kendine mal ettiğinde memnun olmamız gerekir.

Yani işini hakkıyla yapmaya önem vermede duvarcıdan ilerde olan kimdir? Özgüvenini beslemeye ondan çok gerek duyan kim? İnşaat tamamlanıp yerler düzeltilip döşendikten sonra, dış cephe süslerle örtüldüğünde o, bütün örtülerin arkasını hâlâ görür ve binanın varlığını ve ayakta duruşunu borçlu olduğu o düzenli özenli iskeleti fark eder.

Bir suç işlemiş her insanın, bütün savunmalarına rağmen bu suçun gün ışığına çıkacağından korkması gibi, gizlice iyilik etmiş kişinin de istemediği halde bunun ortaya konmasını beklemesi gerekir. Bu nedenle, bu temel taşını aynı zamanda bir anıt sayıyoruz. Bu farklı derinlikte kazılmış çukurlara, uzak, bir sonraki dünyaya tanık olacak çeşitli şeyler atılacak. Ağzı metalle kapanmış bu okluklarda yazılı haberler bulunur; bu metal levhaların üzerine her çeşit tuhaf şeyler gömülmüştür; bu güzel cam şişelerin içinde, doğum tarihi belirtilmiş en iyi eski şarabı indiriyoruz; çeşitli ve bu yıl basılmış madeni paralar da eksik değil: Bütün bu şeyleri, inşaat sahibimizin cömertliğine borçluyuz.

Konuklardan ve seyircilerden herhangi biri gelecekteki dünyaya bir şey bırakmak arzusundaysa, burada biraz boş yer var.

Ufak bir aradan sonra, çırak etrafına bakındı; ama bu durumlarda hep olduğu gibi, hazırlıklı kimse yoktu, herkes şaşırmıştı, ta ki genç, neşeli bir subay söze başlayana kadar: Bu hazineye henüz atılmamış birşeyle katkıda bulunmam gerekiyorsa, üniformamdan, gelecek dünyaya ulaşmayı herhalde hak eden birkaç düğme koparmalıyım. Yapar mı yapar! Şimdi de bazıları benzer birşeyler akıl etti. Kızlar, küçük saç tokalarını aşağıya atmakta gecikmedi; parfüm şişecikleri ve başka süsler de bu fikirden nasibini aldı. Yalnızca Ottilie, Eduard kendisini hoş bir sözle temele atılan bütün bu şeyleri seyretmekten kurtarıncaya kadar tereddüt etti. Bunun üzerine, babasının resmini taşıyan altın zinciri boynundan çözdü ve öbür mücevherlerin üzerine usulca koydu da arkasından Eduard aceleyle hemen davranıp iyi ayarlanmış kapağın lehimlenmesini sağladı.

Bu işte en çok emeği geçen genç çırak, hatip çehresini yeniden takınarak devam etti: Bu temeli, ebediyen, bu evin şimdiki ve gelecekteki sahiplerinin en uzun süre tat almasını garanti etmek üzere atıyoruz. Yalnız şu var: Bizler aynı zamanda buraya bir hazine gömmekle bütün işlerin bu en esaslısında insan eşyalarının ölümlüğünü de düşüyoruz; Bu sıkıca kapatılmış kapağın kaldırabileceği bir imkân düşünelim; henüz gerçekleşmemiş bile olan her şeyin yeniden tahrip olmasından başka türlü olamayacak bir durum.

Ama bunun gerçekleşmesi için düşüncelerimizle gelecekten çıkıp şimdiye dönelim! Bugün kutlanan törenden sonra, bırakın işimize hemen başlayalım ki arsamızda çalışmayı sürdüren inşaatlardan hiçbiri inşaatın yükselip tamamlandığını bir an önce kutlamasın ve inşaat sahibi henüz var olmayan pencerelerden ailesi ve konuklarıyla birlikte neşeyle etrafına bakınmasın; onların hepsinin, keza burada bulunan bütün insanların şerefine içilsin!

Ve böylece güzel perdahlanmış bir kadehi bir defada içip bitirerek havaya fırlattı: Çünkü bu törende kullanılan kabı yok etmek, sevincin coşkusunu gösterir. Ama bu kez başka türlü oldu: Kadeh yere düşmedi, hem de bu, mucize eseri olmadı.

Çünkü, inşaatın ilerlemesi için karşı köşede temel çukuru iyice açılıp toprak yığılmıştı, hatta duvarları yükseltmeye başlamışlardı ve iskeleyi gereği kadar yükseğe taşımışlardı.

Özellikle bu tören için iskelenin tahtalarla örtülüp bir sürü seyircinin yukarı çıkmasına izin verilmesi, işçilerin yararına olmuştu. İşte yukarı, ta oraya uçtu kadeh ve bu tesadüfü kendisi için mutlu bir işaret sayan bir kişi tarafından yakalandı. Bunu sonunda evirip çevirdi, elinden bırakmaksızın ve üstündeki E ve O harflerinin birbirine geçtiği, zarif bir şekilde işlendiği görüldü. Bu, Eduard için gençliğinde üretilmiş bardaklardan biriydi.

İskeleler yine boştu ve konuklardan en inceleri etrafına bakmak için yukarı çıktılar ve her taraftaki güzel manzarayı nasıl öveceklerini bilemediler: Çünkü isterse bir kat yüksekte olsun, yüksek bir noktada duran kişi neler keşfetmez ki! Ülkenin içlerine doğru pek çok yeni köy görülür olmuştu; nehrin gümüş çizgisi açıkça fark ediliyordu; hatta başkentin kulelerini bile fark etmişti birisi. Ormanlı tepelerin arka yüzünde, uzak bir dağ kümesinin mavi zirveleri yükseliyordu ve komşu bölge kuşbakışı olarak bütünüyle görülüyordu. Bir adam, şimdi bir de şu üç gölet bir gölde birleştirilmeli diye haykırdı; o zaman işte manzara, büyük ve arzulanmaya değer her şeyi kapsar.

Bu yapılabilir tabii, dedi Yüzbaşı: Çünkü çok eskilerde bunlar bir dağ gölü oluşturuyordu.

Yalnız ricam, çınarlarımın ve kavaklarımın korunması, dedi Eduard, en ortadaki havuzun kıyısında ne güzeller! Bakın bir, deyip birkaç adım ileriye götürdüğü Ottilie'ye aşağıyı işaret ederek: Bu ağaçları kendim diktim.

Ne zamandır buradalar? diye sordu Ottilie. Neredeyse siz dünyaya geldiğinizden beri, cevabını verdi Eduard. Evet, sevgili yavrum daha siz

beşikteyken ben ağaç dikiyordum.

Topluluk tekrar şatoya döndü. Sofra toplandıktan sonra, köyde bir gezintiye davet edildiler, burada da yeni işleri görsünler diye. Orada, Yüzbaşı’nın çağrısıyla insanlar, evlerinin önünde toplanmışlardı; sıralar halinde değil, tabii aileler halinde gruplaşarak, bir kısmı akşamın gereği meşgul, bir kısmı banklarda dinlenerek. Hiç olmazsa her pazar ve tatil günleri bu titizliği, bu düzeni yenilemek, onlar için hoş bir görev haline getirildi.

Dostlarımız arasında ortaya çıkan, sevgi dolu bir samimi toplantı, daha büyük bir toplulukla her zaman nahoş bir şekilde kesilir. Dördünün hepsi, büyük salonda bir arada yalnız kalmaktan memnundu; ama bu aile duygusu, Eduard’a ulaşan ve yarınki yeni misafirleri haber veren o mektupla bir dereceye kadar bozuldu.

Tahminimize göre, diye seslendi Eduard, Charlotte’ye, prens, kusur kalmayacak, yarın geliyor.

Öyleyse barones de uzakta değil, cevabını verdi Charlotte.

Şüphesiz öyle! O da kendi tarafından ulaşacak. Kalacak yer rica ediyorlar ve öbür gün birlikte yine yola koyulacaklar.

O zaman, hazırlıklarımızı hemen yapalım Ottilie, dedi Charlotte.

Düzenleme konusunda ne emredersiniz, diye sordu Ottilie.

Charlotte, belli başlı şeyleri söyledi ve Ottilie uzaklaştı.

Yüzbaşı, ancak şöyle böyle tanıdığı bu iki insanın ilişkisini sordu. Bunların ikisi de daha önce başka evlilikler yapmış, birbirlerinden hoşlanmışlar. Çifte evlilik boş yere bozulmamış; boşanmayı düşünmüşler. Barones için bu mümkün olmuş, kont içinse olmamış. Güya ayrılmışlar, ama ilişkileri sürmüş; ve kışları konakta olamadıkları zaman yazları bunun acısını çıkarıp eğlence gezilerinde ve içmelerde bir araya geliyorlarmış. Her ikisi de Eduard ve Charlotte’den biraz yaşlıydı ve daha önceki saray döneminde iyi dosttular. Arkadaşlarının her şeyini onaylamasalar da iyi bir ilişkileri hep vardı. Yalnız bu kez, ziyaretleri Charlotte’ye bir dereceye kadar pek uygun düşmüyordu. Ve bunun sebebini tam araştırmasa da aslında Ottilie içindi. Bu iyi saf çocuk, böyle bir örneği bu kadar erken görmemeliydi.

Birkaç gün daha gelmeyebilirlerdi, dedi Eduard, Ottilie tekrar odaya girdiğinde, biz şu inşaat öncesi satışı düzene koyuncaya kadar. Yazı tamam, bir kopyası burada; ama ikincisi eksik ve eski memurumuz iyice hasta.

Yüzbaşı işe talip oldu, ardından da Charlotte. Buna bazı itirazlar oldu. Ottilie aceleyle, bana verin yeter, dedi.

Ama öbür gün erkenden hazır isterim ve bu da az değil, dedi Eduard. Hazır olacaktır, diye haykırdı Ottilie ve kâğıdı eline almıştı bile.

Ertesi sabah karşılamamak hatasına düşmek istemedikleri misafirleri kaçırmamak için üst kattan etrafa bakınırlarken Eduard şöyle dedi: Yolda bu tarafa doğru at üstünde ağır ağır gelen kim? Yüzbaşı, atlının görünüşünü daha yakından tasvir etti. Öyleyse, bu o! dedi Eduard: Çünkü senin benden daha iyi gördüğün ayrıntı, benim gayet iyi gördüğüm bütüne çok uyuyor. Bu Mittler’dir. Ama atla bu kadar yavaş ilerlemesi neden ki?

Resim yaklaştı ve bu gerçekten Mittler’di. Yavaş yavaş merdivenlerden çıkarken onu dostça karşıladılar. Niye dün gelmediniz? diye haykırdı Eduard ona doğru.

Gürültülü törenlerden hoşlanmam, cevabını verdi beriki. Ama bugün bayan arkadaşımın yaşgününü sonradan sakince kutlamak için geliyorum.

Bu kadar zamanı nasıl bulabiliyorsunuz? diye sordu Eduard şakayla.

Ziyaretimi, eğer sizin için bir anlamı varsa, dün yaptığım bir gözleme borçlusunuz. Günün yarısını, huzur sağladığım bir evde sevinç içinde geçirdim ve sonra duydum ki burada yaşgünü kutlanıyormuş. Kendi kendime düşündüm; Yalnızca barışmalarını sağladığın kişilerle sevinmek çok bencil. Ne diye bir kez olsun, zaten barış içinde yaşayan dostlarının da sevincine katılmıyorsun? Der demez harekete geçtim. Niyet ettiğim gibi buradayım işte.

Dün olsa, büyük bir topluluk bulacaktınız, bugün ise çok küçük, dedi Charlotte. Sizi daha önce uğraştırmış olan prensle baronesi bulacaksınız.

Hoşça karşılanan bu tuhaf adamın etrafını saran bu dört ev sakininin ortasından o, şapkasını ve kırbacını arayarak sıkıcı bir coşkuyla dışarı çıktı. Biraz dinlenmek ve kendime iyilik etmek istedim mi hemen bir uğursuzluk bulutu üstümde dolaşır! Ama neden karakterimin dışına çıkıyorum? Gelmemeliydim, şimdi ise zorlanıyorum. Çünkü ben onlarla aynı çatı altında olmak istemem; ve siz de kendinizi koruyun: Onlar uğursuzluktan başka şey getirmezler! Varlıkları, dokunanları etkileyen bir maya gibidir.

Onu yatıştırmaya çalıştılar; ama boşuna. Evliğe kim saldırırsa, diye haykırdı, karşımda kim sözle, hatta tavırla, ahlaki toplumun bu temelini kazarsa, benden çekeceği var. Ya da kendisiyle başa çıkamazsam, onunla ilişkiyi keserim. Evlilik, bütün kültürün başı ve zirvesidir. Ham insanı yumuşatır ve en aydın kişi de yumuşaklığını kanıtlamak için daha iyi bir

fırsat bulamaz. Evlilik, bozulamaz olmak zorundadır: Çünkü öyle çok mutluluk getirir ki bütün o tek tek mutsuzluklar onun karşısında hesaba bile katılamaz. Mutsuzluk da neymiş? İnsanı zaman zaman saran sabırsızlıktır o, işte o zaman da insan kendini mutsuz etmekten hoşlanır. Bırakalım o an geçsin, insan bu kadar uzun zaman dayanan birşeyin hâlâ var olduğuna şükran duyacaktır. Ayrılmak için yeterli sebep hiç yoktur. İnsanlık durumu öyle acılar ve sevinçlerle karşı karşıya getirilmiştir ki karı kocanın birbirine neler borçlu olduğu hesap edilemez bile. Bu, ancak ebediyen ödenebilecek sonsuz bir borçtur. Zaman zaman tatsız olabilir, buna inanırım ve böylesi de doğrudur. Bizler kendimizde çoğu zaman bizce bir kocanın ya da karının olacağından daha rahatsız edici olan vicdanlarımızla evli değil miyizdir?

Heyecanlı heyecanlı böyle konuştu ve daha uzun süre konuşmaya devam ederdi, eğer borazanlı posta arabası, majestelerin geldiğini haber vermeseydi. Kendileri tam iki yandan, aynı zamanda malikâne kapısından içeri girdiler. Ev sahipleri onları karşılamaya koşarken Mittler, saklandı, atını avluya getirtti ve keyifsizce çekip gitti.

10. Bölüm

Misafirlere hoş geldiniz denip içeri alındılar; eskiden bazı iyi günler yaşadıkları ve çoktandır görmedikleri eve, odalara girmekle sevindiler. Onları görmek, ev sahipleri için de hoştu. Kont ve Barones, gençliklerinden ziyade orta yaşlarda görmekten hoşlanılan o uzun boylu güzel endamlı insanlardandı. Çünkü bu insanlar ilkbaharlarını kaybetmiş de olsalar şimdi sempatiyle kararlı bir güven uyandırırlar. Bu çift de şimdi çok hoş görünüyordu. Hayatın meselelerini kabul edip ele alışlarındaki o özgür tarz, neşeleri ve görünürdeki rahatlıkları hemen kendini belli ediyordu ve yüksek bir nezaket, hiçbir zorlama hissi vermeksizin o bütünü sınırlıyordu.

Bu etki bir an topluluk içinde kendini hissettirdi. Kıyafetlerinden, eşyalarından ve çevrelerinden görüldüğü gibi doğrudan doğruya dış dünyadan gelen bu yeni katılanlar, bizim dostlarımızla ve onların taşralı ve gizli tutkulu halleriyle bir çeşit tezat oluşturuyordu ki bu tezat yine de eski hatıralar ve şu anki dostluk birbirine karışınca çok çabuk kayboldu ve çabuk canlı bir sohbet herkesi hızla birleştirdi.

Bu arada çok geçmeden bir ayrılma gerçekleşti. Kadınlar kendi taraflarına çekilerek yeterince sohbet konusu buldular: Çeşitli bildik ve aynı zamanda en yeni elbise, şapka vb. modası. Öbür tarafta erkekler, yeni seyahat arabalarının etrafında sergilenen atlarla uğraşıyor ve hemen pazarlığa, değiş tokuşa başlıyorlardı.

Ancak sofrada bir araya gelindi. Kıyafetler değiştirilmişti ve burada da bu yeni gelen çift kârlıydı. Üstlerindeki her şey yeniydi ve görülmemişti, ama yine de kullanışıyla alışkanlık ve rahatlık kazanmıştı.

Sohbet, hareketliydi ve çeşitliydi; bu tür insanların yanında zaten her şey ilginç olduğu gibi hiçbir şey de ilgi çekmeyebilir. Hizmet edenlerin anlamalarını önlemek için Fransızca konuşuluyordu; cesur bir rahatlıkla yüksek ve orta dereceli dünya politikasına geçiliyordu. Bir tek noktada sohbet, alışılmıştan daha uzun süre takılıp kaldı: Charlotte bir gençlik arkadaşını sormuş ve bir an önce boşanması gerektiğini yadırgayarak öğrenmişti.

İnsanın uzaktaki dostlarını bir zaman huzurlu, sevdiği bir arkadaşını emin ellerde zannederken ansızın kaderinin sallantıda olduğunu işitiyor olması hiç hoş değil; yeni baştan hayatın yeni ve belki de yine güvensiz yollarına dalacak.

Aslında, aziz dostum, dedi kont, bu türlü hayal kırıklığına uğramak bizim kendi suçumuz. Bizler bu dünyevi şeyleri, özellikle de evlilik bağlarını uzun ömürlü tasavvur temek istiyoruz; ve sonuncu noktaya gelince, hep tekrarlandığını gördüğümüz komediler bizi dünyanın gidişatına uymayan bu tür hayallere sürüklüyor. Komedide evliliği birkaç perdede engellerle tehir edilmiş bir arzunun son hedefi olarak görürüz ve hedefe ulaşınca da perde kapanır ve o anlık doyum bizde yankısını sürdürür. Oysa dünyada, durum farklıdır; orada oyun devam eder ve perde yeniden açıldığında neler olduğunu ne görmek ne de duymak isteriz.

O kadar da kötü olmamalı, dedi Charlotte gülümseyerek, çünkü, bu tiyatrodan ayrılan kişilerin orada yeniden rol olmak istediğini görüyoruz.

Bunda itiraz edilecek bir şey yok, dedi Kont. Yeni bir rol üstlenmek hoşa gidebilir ve insan dünyayı tanıyorsa görür ki evlilik durumunda da aksayan şey dünyadaki bunca hareketlilik arasında yalnızca bu ebedi süreklilik kararıdır. Keyfi yerinde olduğunda ekseriya yeni yasa teklifleriyle kendini gösteren bir arkadaşımın iddiası şuydu: Her bir evlilik yalnızca beş yıllığına yapılmalı. Bu, diyordu, güzel kutsal bir tek sayıdır ve böyle bir zaman süresi, birbirini tanımak, birkaç çocuk dünyaya getirmek, ayrılmak ve en güzeli de yeniden barışmak için yeterlidir. Genellikle, diye haykırmıştı, ilk süre ne kadar mutlu geçerdi! İki üç yıl en azından neşe içinde akıp giderdi. Sonra ilişkiyi uzatmak, taraflardan birinin keyfine kalırdı, sürenin bitmesi yaklaştıkça birbirini hoş tutma arzusu artardı. Duyarsız, hatta memnuniyetsiz taraf bile böyle bir davranışla yumuşar ve

kazanılırdı. İyi bir arkadaşlıkta saatlerin, zamanın geçişi unutulurdu ve sessizce uzatılmış olduğu ancak süre geçtikten sonra fark edildiğinde bu hoş bir sürpriz olurdu.

Kulağa istediği kadar neşeli ve terbiyeli gelsin ve Charlotte'nin hissettiği gibi bu şakaya ahlaki bir yorum getirilebilsin, bu tür ifadeler ona göre özellikle Ottilie için hoş değildi. Charlotte iyice bilirdi ki cezalandırılacak ya da yarı yarıya cezalandırılacak bir durumdan olağan, genel, hatta övülecek bir şey gibi söz eden pek açık saçık bir konuşmadan daha tehlikeli bir şey olamaz. Ve buna şüphesiz, evlilik birliğine dokunan her şey dahildir. Bu nedenle o becerikli tarzıyla sohbeti başka yana yönlendirmeye çalıştı. Bunu başaramayacağına üzüldü, çünkü Ottilie, sofrayı hemen kalkılamayacak kadar güzel hazırlamıştı. Sakin ve dikkatli çocuk, üniformalı birkaç yeni beceriksiz uşak sallansa da her şeyin mükemmel olduğu konusunda göz işaretleriyle kalfayla anlaşıyordu.

Böylece kont, Charlotte'nin konuyu değiştirme niyetini fark etmeden anlatmaya devam etti. Sohbette sıkıcı olmaya aslında hiç alışkın olmayan bu adama bu şey çok ağır geliyordu ve kendini eşinden ayrılmış görmekteki güçlükler, onu, baronesle bile öylesine şiddetle arzuladığı evlilik bağına ilişkin her şeye karşı buruk yapıyordu.

O arkadaş, diye devam etti, bir yasa teklifi daha yaptı. Bir evlilik, ancak iki taraf da ya da en azından bir taraf üçüncü kez evlenmişse, bozulamaz olmalıydı. Çünkü böyle bir kimse, evliliği elzem bir şey olarak gördüğünü itirazsız itiraf etmekteymiş. Daha önceki beraberliklerde nasıl davrandıkları, kötü özelliklerden çok daha fazla boşanmaya sebep olacak huyları olup olmadığı şimdi ilan edilmiş olacakmış. Yani, karşılıklı olarak birbirini soruşturmaları gerekirmiş. Keza evlilere olduğu kadar bekârlara da dikkat edilmeliymiş, çünkü nelerin olabileceği bilinmezmiş.

Bu iş şüphesiz toplumun ilgisini artırırdı, dedi Eduard: Çünkü gerçekten şimdi, eğer evliysek artık hiç kimse ne erdemlerimizi ne de eksiklerimizi soruyor.

Böyle bir düzenlemede, diye gülümseyerek söze karıştı barones, bizim sevgili ev sahiplerimiz iki basamağı sağ sâlim geride bırakmışlar ve üçüncüye hazırlanabilirler.

Sizin işiniz yaver gitmiş, dedi kont: İdari makamların aksi halde pek hoşlanmadan yaptıkları şeyi ölüm, gönüllü olarak yaptı.

Ölüleri rahat bırakalım, cevabını verdi Charlotte, yarı ciddi bir bakışla.

Nedenmiş? Karşılığını verdi kont, onları rahmetle andığımıza göre. Onlar, arkalarında bıraktıkları bir sürü iyi şey için birkaç yılla yetinecek kadar alçakgönüllüydüler.

Keşke, dedi barones iç geçirmesini tutarak, bu tür durumlarda, en iyi yıllar kurban edilmiş olmasaydı.

Çok doğru, cevabını verdi dük: Dünyada en azından böyle ümit edilen bir sonuç ortaya çıkmasa insan çaresiz kalır. Çocuklar sözlerini tutmuyorlar; gençlerse çok ender ve onlar sözünü tutuyorsa, dünya onlara sözünü tutmuyor.

Sohbetin yön değiştirdiğine sevinen Charlotte şevkle devam etti: Şimdi! İyiyi parça parça, bölüm bölüm tatmaya kendimizi zaten yeterince erken hazırlamamız gerekiyor.

Şüphesiz, dedi dük, sizler ikiniz de çok güzel dönemler yaşadınız. Sizin ve Eduard'ın sarayda en güzel çift olduğunuz yılları hatırlıyorum da... Artık ne o parlak devirlerden ne de o ışıldayan tiplerden söz edebiliyoruz. İkiniz birlikte dans ederken, bütün gözler üstünüzde olurdu ve siz birbirinizin gözünde yansırken nasıl pervane olurlardı!

Bazı şeyler değiştiğine göre, dedi Charlotte, tevazuyla pek çok güzel şey dinleyebiliriz.

Eduard'ı çok kereler gizlice azarlamışımdır, dedi dük, öyle ısrarlı olmadığı için. Çünkü sonunda o tuhaf anne babası herhalde izin verecekti; ve gençlikte on sene kazanmak hiç de az şey değildir.

Ona da ben arka çıkmak zorundayım, diye atıldı barones. Charlotte tamamen suçsuz değildi, pek etrafına bakınmamazlık etmedi, Eduard'ı gönülden sevse ve onu gizliden gizliye kocalığa seçse de. Onun zaman zaman nasıl kıvrandırdığına ben şahit oldum; öyle ki uzaklaşıp onu unutmak için Eduard'ı seyahate çıkmak gibi şanssız bir karara kolayca itebildiler.

Eduard başıyla baronesi onayladı ve savunmasına müteşekkir göründü.

Sonra da Charlotte'nin affı için bir şey eklemem gerek, diye devam etti barones: O sıralar kendisine talip olan adam uzun zamandır ona meyliyle ortaya çıkıyordu ve yakından tanındığında sizlerin itiraf etmek istemeyeceği kadar sevimliydi.

Sevgili arkadaş, diye cevap verdi Eduard biraz heyecanla: O kişinin size karşı ilgisiz olmadığını ve Charlotte'nin sizden başkasından çekinmediği kadar çok çekindiğini de itiraf edelim. Kadınların herhangi bir erkeğe

bağımlılıklarını daha uzun zaman sürdürmelerini, hatta hiçbir ayrılıkla bunu bozup yok etmemelerini onların çok hoş bir özelliği sayarım.

Bu iyi özellik erkeklerde belki daha çok mevcut, dedi barones. En azından sizde, sevgili kont, fark ettim ki üzerinizde, daha önceleri meyilli olduğunuz bir kadından daha çok etkili olan hiç kimse yok. Ve gördüm ki böyle birinin savunmasına harcadığınız çaba, belki de şu anki bayan arkadaşınıza gösterebileceğinizden daha çok.

Böyle bir serzenişe katlanılabilir, dedi kont; ama Charlotte'nin ilk eşine gelince, bence o güzel çifti ayırdığı için onu sevemedim, onlar, hakikaten birbiri için yaratılmış bir çift, biraraya geldiklerinde ne beş yıldan ürkerler, ne de üstüne ikinci ya da üçüncü evliliği beklerlerdi.

Kaçırdığımızı tekrar kazanmak için gayret ediyoruz, dedi Charlotte.

Bu işte acele etmelisiniz, dedi kont. İlk evlilikleriniz, diye devam etti, tam nefretlik evliliklerdi ve maalesef bütün evliliklerde –bu sert tabirimi hoş görün– biraz yontulmamışlık vardır; en ince ilişkileri mahvederler ve aslında hiç olmazsa taraflardan birinin işine yarayan dangalakça bir güvendir bunun sebebi. Her şey kendiliğinden anlaşılır ve adeta herkes artık kendi yoluna gitsin diye bir araya gelinmiştir.

Sohbeti kesin olarak bitirmek isteyen Charlotte, cesur bir dönüş yaptı; ve başardı. Konuşma, havadan sudan oldu, o iki eş ve Yüzbaşı da katılabildi. Ottilie bile fikrini söyleme fırsatı buldu ve tatlılar keyifle yendi; zarif meyve sepetlerine konmuş meyve bolluğunun, çok renkli muhteşem kaplara yerleştirilmiş çiçek bolluğunun bunda payı mükemmeldi.

Sofradan hemen sonra ziyaret edecekleri bahçe düzenlemeleri de söz konusu edildi. Ottilie, ev işleri bahanesiyle çekildi; ama aslında yine yazıya oturdu. Kontu Yüzbaşı oyaladı; daha sonra Charlotte ona katıldı. Yukarda zirveye ulaştıklarında ve Yüzbaşı planı getirmek için aşağı koştuğunda Kont Charlotte'ye şöyle dedi: Bu adam çok hoşuma gidiyor. Çok bilgili ve programlı. Keza faaliyeti de ciddi ve tutarlı. Burada yaptığı iş, daha yüksek bir çevrede olsa çok anlamlı olurdu.

Charlotte, Yüzbaşıya bu övgüyü içten bir hoşlanmayla dinledi. Ama yine de kendini tutup söylenenleri sükûnetle ve açıkça destekledi. Ama kontun şöyle devam etmesine çok şaşırdı: Bu tanışma benim için tam zamanında oldu. Bu adama tam uyacak bir iş biliyorum ve onu mutlu edeceğim böyle bir tavsiyeyle yüce bir dostu kendime çok iyi bağlayabilirim.

Bu, Charlotte’yi bir yıldırım gibi sarstı. Kont, bir şey fark etmedi: Çünkü, kendilerini her zaman frenlemeyi bilen kadınlar, olağanüstü durumlarda hâlâ bir çeşit görünürde itidali korurlar. Ama kont sözlerine şöyle devam ederken o artık duymuyordu bile: Ben birşeyden emin oldum mu çok çabuk harekete geçerim. O mektubu kafamda oluşturdum bile, şimdi yazmak için acele ediyorum. Daha bu akşam gönderebileceğim bir atlı postacı sağlayın bana.

Charlotte’nin içi parçalandı. Bu tekliflere ve kendine şaşarak tek kelime söyleyemedi. Kont iyi ki Yüzbaşı için, elverişliliği Charlotte’ye fazlasıyla belli olan planlarından söz etmeyi sürdürdü. Yüzbaşının ortaya çıkıp kontun karşısında rolünü açıklamasının zamanı gelmişti artık. Ama Charlotte, kaybedeceği dosta nasıl başka gözlerle bakıyordu! Zorlama bir reveransla başını çevirip aşağıya yosun kulübesine doğru koştu. Daha yarı yolda göz yaşlarını tutamadı ve küçük münzevi evinin dar mekânına kendini attı ve az öncesine kadar olabildiğinden hiç haberdar olmadığı bir tutkunun, bir çaresizliğin acısına gömüldü.

Öte yanda Eduard, baronesle havuzlar boyunca yürüyordu. Her şey hakkında bilgi edinmekten hoşlanan bu akıllı kadın, test edici bir konuşma sırasında Eduard’ın Ottilie’yi överken çok ileri gittiğini hemen anladı ve onu çok tabii bir şekilde yavaş yavaş o yola soktu ki sonunda şüpheye yer kalmadı: Burada bir tutku oluşmak üzere değildi, gerçekten oluşmuştu.

Evli kadınlar, birbirlerinden hoşlanmasalar bile, sessizce birbirlerini sıkıca desteklerler, özellikle de genç kızlara karşı. Böyle bir eğilimin sonuçları, baronesin dünyaya dönük ruhunda çabucak canlandı. Üstüne üstlük bu sabah Charlotte ile Ottilie hakkında konuşmuşlar ve bu çocuğun, özellikle o sakin tabiatıyla köyde oluşunu uygun bulmamış ve Ottilie’yi şehre, biricik kızının eğitimine çok düşkün ve tek isteği ona arkadaşlık edip her şeyden yararlanacak bir kız bulmak olan bir arkadaşının yanına götürmeyi teklif etmişti.

Şimdi ise Eduard’ın ruhuna bir göz atmak, baronesi bu teklifi ilkeli bir ısrara götürdü ve içinden bunlar geçerken, görünürde Eduard’ın arzularını okşuyordu. Çünkü bir kadından daha çok kendine hakim olan kimse yoktur ve olağan üstü hallerdeki bu kendine hâkimiyet bizi hatta sıradan bir durumu rol yaparak ele almaya alıştırır, bizi kendi üzerimize bu kadar güç kullanarak hâkimiyetimizi başkaları üzerine de genişletmeye meyyal hale getirir, amacımız, sözde kazandığımız şeyle içten yokluğunu hissettiğimiz şey için kendimizi bir dereceye kadar yara almadan tutmaktır.

Bu zihniyete çoğu durumlarda başkalarının kapalılığına karşı, tuzağa düştükleri bilinçsizliğe karşı bir çeşit gizli oh olsun duygusu eklenir. Bizler yalnızca şu anki başarıya sevinmeyiz, aynı zamanda da gelecekteki şaşırtıcı mahcubiyeti de sevinçle bekleriz. İşte barones de, Eduard'ı Charlotte ile birlikte kendi çiftliklerine bağ bozumuna davet edecek kadar ve Eduard'ın Ottilie'yi de yanlarına alıp alamayacakları sorusunu kendi yararına yorumlayabileceği şekilde cevaplayacak kadar hınzırdı.

Eduard daha şimdiden o muhteşem bölgeden, büyük nehirden, tepelerden, kayalardan ve üzüm bağlarından, eski şatolardan, nehir gezintilerinden, bağ bozumu şıra şenliğinden coşkuyla söz etti ve bu arada saf yüreklilikle bu tür manzaraların Ottilie'nin genç gönlünde bırakacağı izlenime sevindiğini peşinen yüksek sesle söyledi. İşte o anda Ottilie'nin yaklaştığı göründü ve barones, Eduard'a çabucak, bu güz gezisi niyetinden hiç söz etmemesini söyledi. Çünkü insanın çok önceden sevinçle beklediği şey, genellikle gerçekleşmezmiş. Eduard söz verdi, ama onu Ottilie'ye doğru daha hızlı yürümeye zorladı ve sonunda bu sevgili çocuğa doğru birkaç adım önden koştu. İçten gelen bir sevinç, bütün varlığında dile geliyordu. Onun elini öperken yolda topladığı bir demet kır çiçeğini eline sıkıştırdı. Barones bu manzara karşısında içinin sızladığını hissetti. Çünkü bu sevgide cezayı gerektirecek şeyi onaylayamasa da, bunun sevimli ve hoş yanını şu yeni gelme önemsiz kıza asla layık bulamıyordu.

Akşam yemeğinde toplandıkları zaman aralarında tamamen farklı bir hava esiyordu. Sofradan önce yazıp postayla gönderen kont, bu akşam yanına oturttuğu Yüzbaşıyla sohbet ediyor, onu anlayışla ve tevazuyla tekrar tekrar sorguluyordu. Kontun sağında oturan baronesle bu yüzden az sohbet edildi; aynı şekilde Eduard'la da. O ise önce susayarak sonra heyecanlanarak şarabı esirgemedi ve yanına çektiği Ottilie ile çok hararetli sohbet etti; öbür tarafta ise Yüzbaşının yanında ruhunun çalkantısını saklamakta güçlük çeken Charlotte oturuyordu

Barones'in gözlem yapmak için yeteri kadar zamanı vardı. Charlotte'nin hoşnutsuzluğunu fark etti ve aklında Eduard'ın Ottilie'ye ilgisi olduğu için Charlotte'nin de kocasının davranışına üzgün ve kırgın olduğundan çabucak emin oldu ve bu andan itibaren de hedeflerine nasıl en iyi ulaşabileceğini düşündü.

Sofradan sonra da grupta bir bölünme oldu. Yüzbaşıyı iyice tanımak isteyen kont, bu çok sakin, hiç de kibirli olmayan, suskun adamın ne arzuladığını anlamak için çeşit çeşit taktiklere ihtiyaç duydu. Salonun bir

kenarı boyunca bir aşağı bir yukarı gidip geldiler; bu arada Eduard şarap ve umutla heyecanlanıp Ottilie ile bir pencere önünde şakalaşıyordu, Charlotte ile barones ise yan yana dolaşıyorlardı. Susmaları ve amaçsızca dolaşmaları, sonunda grubun tümünde bir tıkanıklık yarattı. Kadınlar, kendi taraflarına çekildiler, erkekler öbür tarafa ve gün böylece tamamlanmış göründü."

FAUST

I. Bölüm

Gökyüzünde Ön Konuşma

Tanrı. Göksel Gruplar. Sonra Mefisto. Üç Başmelek Öne Çıkar.

Rafael : Güneş vınlıyor, eski tarzında
Kardeş alanlarda yarış türküsü,
Ve onların kader yolculuğunu
Tamamlıyor yıldırım hızıyla.
Manzarası güç veriyor yıldızlara,
Onu bir şeye dayandıramıyor kişi
O akıl almaz yüce işleri
Harika, ilk günkü gibi.

Cebrail : Ve çabuk ve akıl almazcasına çabuk
Dönüyor çevresinde dünyanın bu ihtişam;
Yer değiştiriyor cennet aydınlığı
Derin, ürkütücü geceyle:
Köpürtüyor denizi geniş nehirlerde
Derin zemindeki kayaların kıyısında.
Ve kaya ve deniz sürükleniyor
Ebedi hızlı göksel koşusunda.

Michael : Ve köpürüyor fırtınalar yarışırcasına,
Denizden karaya, karadan denize,
Ve oluşturuyorlar bir zincirini
En derin etkinin, çepeçevre.
Şurada alevleniyor şimşeksi bir yok ediş
Gök gürültüsünden önceki yolda.
Ama senin elçilerin, ey Tanrı, kutsuyor
Yumuşak dönüşünü senin gününün.

Üçü birden : Bu manzara güç veriyor meleklere,
Hiçbiri senin sebebini bilmediğinden,
Ve bütün yüce eserlerin
Harika ilk günkü gibi.

Mefisto : Ey Tanrı, sen yine yaklaşıp
Sorduğundan, halimiz nicedir diye,
Ve beni başka zaman görmekten hoşlandığın gibi,
Şimdi de beni bu hizmetkârlar arasında görüyorsun.
Bağışla, ağzım pek bilmez laf yapmayı,
Bütün bu çevre hor görse de beni,
Coşkum güldürürdü, kuşku yok seni,
Eğer unutmadıysan gülmeyi.
Bilmem ben güneşi ve dünyaları anlatmayı.
Görüyorum yalnızca insanların nasıl didiştiğini.
Dünyanın bu küçük Tanrısı kalıyor hep aynı türde,
Ve aynı şekilde harika, ilk günkü gibi.
Birazcık daha iyi yaşayacaktı,
Eğer sen ona vermeseydin gök ışığını:
O buna akıl diyor ve kullanıyor onu
Yalnızca daha hayvanca olmakta her hayvandan.
Bence o, lütfunuzun izniyle,
Uzun bacaklı ağustos böceklerinden biri gibi,
Hep uçuyor ve uçarak sıçrıyor
Ve hemen otlar arasında eski şarkısını söylüyor;
Keşke kalsa hep çimenler arasında!
Herşeye burnunu sokmasa.
Tanrı : Söyleyecek başka sözün yok mu bana?
Hep şikâyete mi gelirsin sen?
Dünyada doğru giden hiç mi yok sence?

Mefisto : Yok efendim! Orayı her zamanki gibi pek kötü buluyorum.

Kötü günlerinde acıtıyor içimi
Ben kendim bile ezemiyorum o zavallıları.

Tanrı: Tanır mısın Faust'u?
Mefisto: O doktoru mu?
Tanrı: Benim hizmetkârımı!
Mefisto: Doğru! Hizmet ediyor o size özel bir tarzda.
Dünyevi değil o çılgının içkisi, besini.
Uzaklara itiyor hırs onu.
Yarıbilincinde çılgınlığının:
Gökten istediği en güzel yıldızlar,
Yerdense her bir yüce tat.
Ve bütün yakınlık ve bütün uzaklar
Doyurmuyor o derin coşkulu kalbi.

Tanrı: Karmaşık hizmet etse de şimdi bana
Az sonra ulaştıracağım onu aydınlığa.
Bahçıvan bilir daha filiz yeşerirken,
Çiçeklerin ve meyvenin süsleyeceğini gelecek yılları.

Mefisto: Var mısınız iddiaya? Hatta onu kaybedersiniz,
İzin verirseniz bana,
Onu kendi yoluma yavaşça sokmaya.

Tanrı: Yeryüzünde yaşadığı sürece
Sana bunu yasaklamam.
Yanılır insan, çabaladığı sürece.

Mefisto: İşte buna teşekkür; çünkü ölülerle
Asla uğraşmaktan tat almadım.
En sevdiğim, dolgun, taze yanaklardır.
Bir ceset için evde yokumdur;
Benim işim kediyle fareninki gibidir.

Tanrı: İyi işte, sen bilirsin!
Çek al bu ruhu o asıl kaynağından,
Ve çek onu, eğer yakalayabilirsen,
Kendi yoluna aşağılara;
Ve utan, eğer itiraf etmen gerekirse:
Karanlık hırsıyla, iyi bir insanın
Doğru yolu pek iyi bilindiğini.

Mefisto: Tamam öyleyse! Uzun sürmez zaten.
İddiamdan hiç korkmam.
Eğer hedefime ulaşırsam,
Tam zafer benimdir, izninle.
Toz toprak yiyecek o, hem de hevesle,
Benim ninem o ünlü yılan misali.

Tanrı: O zaman da açıkça ortaya çıkabilirsin,
Hiç nefret etmedim senin gibilerden.
Olumsuz ruhlar içinde
Soytarıdır bana en az yük olan
Pek çabuk gevşeyebilir insanın işi,
Hemen sever mutlak sükûnu;
O yüzden veririm ona o arkadaşı,
Çeken, çalışan ve şeytanca iş göreni.
Ama sizler, hakiki Tanrı oğulları,
Sevinin canlı zengin güzelle!

Oluşan, sonsuza kadar çalışan ve yaşayan,
Sarsın bizi sevginin tatlı duvarlarıyla,
Ve sallanan görüntüde yüzen şeyi
Sabitleyin süren düşüncelerle!
(Gökyüzü kapanır, başmelekler dağılır.)

Mefisto (Yalnız) : Zaman zaman hoşlanırım bu ihtiyarı görmekten
Ve sakınırım onunla bozuşmaktan.
Aslında çok hoş, bir büyük efendinin
Böyle insanca konuşması şeytanla.

Trajedinin I. Bölümü

G e c e

Yüksek tavanlı, dar, gotik tarzı bir odada Faust, kürsü kıyısındaki koltuğunda,
huzursuz.
Faust: Of, of! Felsefe okudum,
Hukuk ve tıp da,
Ne yazık ki bir de ilahiyat
Hem de esaslı, hararetli bir gayretle.
İşte buradayım, ben zavallı çılgın!
Ve akıllı değilim eskisinden çok;
Mastırım, doktoram var üstelik,
Ve yıllardır bir aşağı bir yukarı
Oraya buraya sürüklüyorum öğrencilerimi–
Ve görüyorum, hiçbir şey bilemediğimizi!
Bu hal yakacak düpedüz kalbimi.
Gerçi ben daha bilgiliyim bütün o heveslilerden,

Doktorlardan, mastırlılardan, kâtiplerden, rahiplerden;
Ne hileyle ne şüpheyle başım dertte,
Ne cehennemden korkum var ne şeytandan–
Ama buna karşılık zevklerden de yoksunum,
Doğru birşeyler bildiğim kuruntusunda da değilim,
Birşeyler öğretebilirim, insanları düzeltir
Adam ederim de demiyorum.
Üstelik ne malım ne mülküm var,
Ne de dünyanın şerefine, şaşaasına sahibim.
Dilerim köpekler böyle uzun yaşamasın!
İşte bu yüzden büyücülüğe verdim kendimi,
Belki cinlerin gücü ve diliyle
Bazı sırra ererim:
Artık ezile büzüle zorunda kalmayayım
Söylemeye bilmediğimi.
Ve öğreneyim, nedir dünyayı
Özünde birleştiren.
Bakayım bütün etki güçlerine ve tohumlara
Ve eşelenmeyeyim kelimeler yığınında.
Ah, ışıyorsun dolunay,
Son olarak sıkıntıma,
Bu ışığı bazı gece yarıları
Bu masa başında selamlardım:
Sonra kitaplar, kâğıtlar üzerinde
Sen görünürdün dertli dost!
Ah! Ne olurdu zirvelerde
Yürüseydim senin ışığın altında,
Zirvelerde ruhlarla birlikte dolaşsam.
Çayırlarda senin alaca karanlığında gezsem,
Her bir bilme azabından kurtulup
Şebneminde yıkansam paklansam!

Tüh! Hâlâ bu zindanda mıyım?
Lanet olası boğucu duvar deliği,
Sevgili ay ışığının bile
Boyalı camlarda kırıldığı!
Kurtların kemirdiği, tozların örttüğü
Şu kitap yığınıyla sınırlı,
Tavana kadar ta,
İslenmiş kâğıt kaplı;
Etrafta bardaklar, kutular,
Aletler tıkış tıkış,-
Ataların ev eşyası dolmuş-
Bu mu senin dünyan, buna dünya mı denir?
Bir de soruyorsun, niçin kalbin
Daralıyor göğsünde!
Niçin anlaşılmaz bir sancı
Engelliyor bütün hayat kıpırtılarını?
Tanrının insanları saldığı
Canlı doğa yerine
Senin çevrende yalnız hayvan iskeleti, ölü kemiği
İs ve küf var!
Kaç! Haydi! Dışarı, uzaklara!
Ve bu sır dolu kitabı
Nostradamus'un kendi elinden,
Yetmez mi sana arkadaşlığa?
Sonra öğrenirsin yıldızların yolunu.
Ve doğa kılavuz olunca sana,
Açılır ruh gücün,
Bir cin öbürüyle nasıl konuşur.
Boşuna, kuru kuru düşünmek burada
Kutsal işaretleri sana açıklıyor:
Siz cinler, dolaşıyorsunuz yanımda;

Cevap verin bana, eğer duyuyorsanız!
(Kitabı açar ve büyük evren işaretine bakar.)
Hey, şu bakışla ne sevinçler
Doluyor birden bütün duyularıma!
Taze, kutsal hayat mutluluğu hissediyorum.
Kıvılcımlanarak akıyor damarlarımdan sinirlerimden.
Bir Tanrı mıymış bu işaretleri yazan.
Bunlar rahatlatıyor içimdeki hırgürü,
Sevinçle dolduruyor şu zavallı kalbimi,
Ve sır dolu bir güdüyle
Açılıyor çevremdeki doğanın güçleri.
Ben bir Tanrı mıyım? Işıl ışıl etrafım!
Bu saf çizgilerde, görüyorum
Canlı doğayı ruhumun önünde sere serpe.
Ancak şimdi anlıyorum o bilgenin dediğini
‘Cinler dünyası kapalı değildir;
Senin anlayışın kapalı, kalbin ölü!
Haydi, yıka, ey öğrenci, sıkılmadan
Dünyevi gönlünü şu şafak kızılında!’
(işareti seyreder.)
Herşey nasıl da bütün bir doku oluyor,
Birbiri içinde işleyip yaşıyor!
Gök güçleri nasıl bir aşağı bir yukarı inip çıkıyor.
Ve birbirine altın kovalar sunuyor!
Lütuf rayihalarıyla sıçrayıp
Gökyüzünden, yerden geçerek
Ahenkle her şey evreni seslendiriyor!
Ne tiyatro! Ama ah! Yalnız bir tiyatro!
Nereden tutayım seni, ey sonsuz doğa?
Neredesiniz siz memeler? Kaynakları bütün hayatın,
Göğün ve yerin asıldığı,

Şu solgun gönlün ulaşmak istediği–
Sizler çağlıyorsunuz, içiyorsunuz da
Ben boşuna mı susamaktayım?
(Kitabı isteksizce çevirir ve yer cininin işaretine bakar)
Nasıl başka işliyor bu işaret içime!
Hey, yer cini daha yakınımdasın;
Şimdiden hissediyorum, güçlerim artıyor,
Şimdiden yanıyorum taze şaraptan gibi.
Dünyaya açılma cesareti duyuyorum,
Yeryüzünün derdini, mutluluğunu taşımak,
Fırtınalarla savrulmak
Ve gemi batışındaki gıcırtıyı duymamak için.
Tepemde bulutlar toplanıyor–
Ay, ışığını gizliyor–
Lamba yok oluyor!
Buhar çıkıyor! Kızıl ışıklar yanıp sönüyor.
Başımın çevresinde – iniyor
Bir sağanak bulutlardan aşağı
Ve yakalıyor beni!
Hissediyorum etrafımdasın, ey yakardığım cin.
Çık ortaya!
Ah, kalbim nasıl hasret
Yeni duygulara
Bütün duyularım sabırsız!
Bütünüyle duyuyorum kalbimin sana aktığını!
Mecbursun! Mecbursun! İsterse hayatıma mal olsun!

(Kitabı tutuyor ve cinin işaretini sır gibi telaffuz ediyor. Kızıl bir alev yanıp sönüyor; alevlerin arasından cin çıkıyor.)

Ç a l ı ş m a O d a s ı

Faust, Mefisto.

Faust: Kapı mı çalınıyor? Gir! Yine kim beni hırpalamak istiyor?
Mefisto: Benim.
Faust: Gir!
Mefisto: Üç kere söylemelisin.
Faust: Gir işte!
Mefisto: Şimdi hoşuma gidiyorsun.
Umarım anlaşacağız biz;
Çünkü senin kuşkularını kovmak için
Ben asil bir savaşçı olarak buradayım.
Kızıl, yaldızlı kıyafetle,
Tok ipekten pelerinle,
Şapkamda horoz tüyü,
Uzun sivri kılıcımla.
Ve şimdi sana az ve öz öğüdüm,
Benzer şeyleri aynıyla giymen;
Kurtularak serbestçe
Anla diye hayatın ne olduğunu.

Faust: Her giyside pekâlâ hissedeceğim
O dar dünya hayatının eziyetini,
Sırf oyun için fazla yaşlıyım,
Arzu duymamak içinse fazla genç.
Ne verebilir ki bana dünya?
Feragat! Feragat etmen gerek!
Ebedi türkü bu işte;
Herkesin kulağında çınlayan,
Ömrümüz boyunca bize
Her saatin söylediği.
Sadece dehşet içinde uyanıyorum sabahları,
Acı yaşlar dökmek istiyorum,
Gün boyu bana bir arzumu, tek birini bile gerçekleştirmeyen

Her hevesin sezgisini bile keyfi titizliğiyle engelleyen
O günü görmek için.
Akşam olunca da korkarak
Yatağa uzanmak zorundayım,
O zaman bile durmak yok.
Kâbuslar ürkütecek beni.
Bütün güçlerime hâkim
İçimdeki o Tanrı
Uyandırabilir ruhumu.
O, dıştan hiçbir şeyi harekete geçiremiyor;
Böylece de hayat bana bir yük,
Ölümü istiyor, hayattan nefret ediyorum.

Mefisto: Ama yine de ölüme pek hoş geldin denemez.

Faust: Ah, ölümün, zafer coşkusu içinde,
Başına kanlı defne dalını geçirdiği kişiye ne mutlu!
Onu hızlı bir danstan sonra
Bir kızın kucağında bulana ne mutlu!
Ah, keşke yüce düşünce gücünden önce
Âşık olup ruhsuzca düşüp gitsem!

Mefisto: Ama birisi kahve renkli içkiyi
O gece içip bitirmedi.
Faust: Casusluk, galiba senin zevkin.

Mefisto: Herşeyi bilen biri değilimdir; ama çok şeyin farkındayım.

Faust: O korkunç karmaşadan eğer
Bildik hoş bir ses beni çekerse,

Şen zamanın anısıyla
Çocuksu duyguların sonunu aldatırsa
O zaman ruhu kandırmacalarla saran
Ve onu bu yas mağarasına
Göz kamaştırıcı yaltaklanan güçlerle kovan
Ne varsa her şeye lanet okurum.
Ruhun kendini hapsettiği
O yüksek fikre de şimdiden lanet olsun!
Lanet olsun, ruhumuza giren
Görüntünün göz kamaştırışı!
Lanet olsun, bize rüyada yaltaklanan,
Şöhretin, uzun ömürlü adın aldatması!
Lanet olsun, bize yaltaklanan, mal mülk
Karı ve çocuk, uşak ve saban.
Lanet olsun paraya, eğer bizi
Hazinelerle cesur işlere heveslendiriyorsa,
Avare zevkler için
Altımıza döşekler seriyorsa!
Lanet olsun, üzümlerin o şifalı suyuna!
Lanet olsun o en yüksek aşk lezzetine!
Lanet olsun ümide! Lanet olsun inanca,
Ve lanet olsun her şeyden önce sabra!
Cinler Korosu (görünmeden) Yazık! Yazık!
O güzel dünyayı mahvettin
Güçlü yumruğunla,
Düşüyor, parçalanıyor!
Bir yarıtanrı ezdi dünyayı!
Taşıyalım
Yıkıntıyı hiçliğe,
Ve acınalım
Kaybolan güzele.

Daha güçlüsü
Adem oğullarının
Kursun onu
Yeniden daha muhteşem,
Senin gönlünde kursun onu!
Yeni bir hayat koşusu
Başlasın
Uyanık duyularla
Ve yeni türküler
Şakısın üstünde!

Mefisto: Bunlar küçükleri
Benimkilerin.
Dinle, nasıl bilgece çağırıyorlar
Zevke ve başarıya!
Duyuların ve kanın tıkandığı
Yalnızlıktan
Dünyaya, uzaklara
Çekmek istiyorlar seni.
Bırak artık şu dertlerinle oyalanmayı,
Onlar bir akbaba gibi yiyorlar bedenini:
En kötü topluluk bile sana hatırlatır
İnsanlarla insan olduğunu.
Ama bu demek değil ki
Seni serserilere itecekler.
Ben o büyüklerden biri değilim;
Ama benimle bir olur da
Dünyaya adım atarsan
O zaman içim rahat olur
Senin olmaktan hemen.
Senin arkadaşınım,

Ve istersen eğer
Hizmetçinim, uşağınım!

Faust: Karşılığında ben ne yapacağım?

Mefisto: Önünde bunun için uzun bir zaman var.
Faust: Hayır, hayır! Şeytan bencildir
Ve Tanrı hayrına yapmaz,
Birine faydalı bir şey.
Şartını açıkça söyle:
Böyle bir hizmetçi eve tehlike getirir.

Mefisto: Şuracıkta senin hizmetine girmek isterim,
İşaretin yeter, durmak dinlenmek istemem;
Öbür tarafta buluştuğumuzda
Sen bana aynını yapacaksın.
Faust: Öbür taraf beni pek ilgilendirmez;
Önce bu dünyayı yık yeter,
Öbürü sonra gelsin.
Bu dünyadan kaynaklanır benim sevinçlerim,
Ve bu güneş ışır dertlerimin üzerine;
Ancak onlardan ayrılırsam,
O zaman ne isterse, ne olabilirse olsun.
Bu konuda başka şey duymak istemiyorum,
İlerde de kin mi duyulur nefret mi,
O tarafta
Bir üst bir alt var mıdır, önemli değil!

Mefisto: Bu manada cesaret edebilirsin.
Bağlan bana; bugünlerde
Zevkle göreceksin becerilerimi,

Sana vereceğim, henüz kimsenin görmediğini.
Faust: Ne vereceksin ki, sen zavallı şeytan?
Yüce çabası içinde bir insan ruhu
Senin gibisine yem olur mu?
Doyurmayan yiyeceğin,
Durmadan civa gibi avucundan akıp giden
Sarı altınların
İnsanın hiç kazanmadığı bir oyunun,
Göğsüme yaslanmışken
Komşuya göz eden bir kızın,
Şerefin, bir meteor gibi kaybolan
Tanrısal zevkin var mı senin?
Göster bana, koparılmadan çürüyen meyveyi,
Ve hergün yeniden yeşeren ağaçları!

Mefisto: Böyle bir iş korkutmaz beni.
Böylesi hazinelerle hizmet edebilirim.
Ama, dostum, vakit de yaklaşıyor,
Şöyle iyi şeyleri afiyetle yemek için.

Faust: Bir zaman rahatlayıp bir miskinler döşeğine yatarsam,
Sonum olsun bu!
Dalkavuklukluğunla beni kandırabilir de
Kendimden hoşlanacak olursam,
Beni zevkle kandırabilirsen,
Bu benim son günüm olsun!
İddiaya varım ben!

Mefisto: Tamam!

Faust: Ver elini öyleyse!

Bir an’a dersem:
Geçme dur! Öyle güzelsin ki!
Beni zincire vurabilirsin,
O zaman seve seve yok olabilirim!
O zaman çalabilir cenaze çanları,
O zaman senin hizmetin biter
Saat durabilir, yelkovan düşebilir,
Zaman benim için geçmiş olur!

Mefisto: İyi düşün, unutmak yok!

Faust: Bu işte yetkin tamdır;
Hiç suç işlemedim.
Ahte vefada uşağımdır.
Senin mi ya da başkasının mı, ne önemi var!

Mefisto: Bugün hemen Dr. Ziyafet’te
Uşak olarak görevimi yerine getireceğim.
Yalnız bir şey var – Hayat ya da ölüm hakkına
Senden birkaç satır rica edeceğim.

Faust: Yazılı bir şey de istiyorsun, öyle mi titiz kişi?
Erkek sözü tutmayan bir erkek tanıdın mı hiç?
Ağzımdan çıkan sözün,
Ebediyen hayatımı bağlaması yetmez mi?
Dünya bütün nehirlerle akıp gitmiyor da,
Beni bir söz mü durduracak?
Ama bu evham kalbimize girmiş bir kere,
Kim kurtarabilir kendini ondan kendiliğinden?
Gönlünde temiz sadakat besleyene ne mutlu,
Hiçbir kurban onu pişman edemez!

Ne var ki yazılı mühürlü bir kâğıt,
Herkesin ürktüğü bir şeydir.
Söz, daha kalemde ölür,
Hâkimiyeti mum ve deri sürdürür.
Benden istediğin nedir, ey kötü cin?
Maden, mermer, parşömen, kâğıt mı?
Hangi tür kalemle yazayım?
Seçimi sana bırakıyorum.
Mefisto: Hatipliğini nasıl da böyle
Hararetle abartıyorsun!
Her kâğıtçık iyidir.
Bir damlacık kanla imzalarsın.

Faust: Bu sana yeterliyse,
Bu tatsız şaka bitsin.

Mefisto: Kan, çok özel bir sıvıdır.

Faust: Sakın korkma, bu antlaşmayı bozarım diye!
Çabası bütün gücümün
Verdiğim sözün ta kendisi.
Kendimi fazla şişirdim,
Senin rütbene aidim yalnız,
Büyük ruh beni hor gördü,
Doğa, benim önümde kendini kapıyor.
Düşüncenin ipi koptu.
Çoktandır nefret ediyorum bilgiden.
Bırak şehvetin derinliklerinde
Doyuralım ateşli tutkularımızı!
Akıl almaz sihir örtülerinde
Her mucize hemen hazır olsun!

Atılalım zamanın dalgalarına
Olayların akışına
İstediği kadar yer değiştirsin
Acıyla zevk
Zaferle yenilgi;
Yeter ki insan durmadan çalışsın.”

TORQUATO TASSO

Kişiler:
Alphons II, Ferrara Dükü
Leonere von Este, Dükün kızkardeşi
Leonore Sanvitale, Scandiano kontesi

Torquato Tasso
Antonio Montecatino, devlet sekreteri
Yer: Belriguardo’da bir tatil şatosu

1. Perde, 1. Sahne

Destan şairlerinin büstleriyle süslü avlu
Sahnenin önünde sağda Vergilius, solda Ariost, Prenses Leonore.

Prenses:
Bana bakıp gülümsüyorsun, Leonore,
Sonra kendine bakıp yine gülümsüyorsun.
Neyin var? Anlat arkadaşına, bilsin!
Düşünceli görünüyorsun, ama neşelisin.

Leonore:
Evet prensesim, neşeyle görüyorum

İkimizi burada öyle kır süsleriyle.
Tam mutlu çoban kızlar gibiyiz
Ve o mutlu kızlar gibi çalışıyoruz
Taçlar örüyoruz. Şu, rengârenk çiçeklisi
Gittikçe daha çok coşuyor elimde,
Sense daha yüce zevkin ve engin gönlünle
Seçtin kendine zarif ince defneyi.

Prenses:
Düşünerek ördüğüm o dallar,
Kendilerine hemen saygın bir baş buldular.
Onları Vergilius'un başına şükranla koyuyorum.
Vergilius'un büstüne koyar çelengi.

Leonore:
Ben de şu tam çelengi
Ludwig Usta'nın açık alnına bastırıyorum.

Ariost'un büstünü çelenklendirir.
Şakaları hiç solmayan o,
Hemen alsın payını ilkbahardan.

Prenses:
Ağabeyim hoşluk edip bizi
Bugünlerde kırlara getirdi,
Keyfimize bakıp saatlerce
Hayal edelim kendimizi şairlerin altın çağında.
Ben Belriguardo'yu severim, çünkü
Burada gençliğin bazı taze günlerini neşeyle yaşadım,
Ve bu taze yeşillik ve bu güneş
Getiriyor bana o zamanın mutluluğunu.

Leonore:
Evet, çevremizi sarıyor yeni bir dünya!
Şu hep yeşil ağaçların gölgesi
Hoşa gidiyor artık. Bizi yine canlandırıyor
Şu pınarların hışırtısı, sallanıyor
Sabah rüzgârında şu taze dallar.
Tarhlardaki çiçekler bakıyor bize
Çocuksu gözleriyle dostça.
Bahçıvan kaldırıyor örtüsünü
Limon ve portakal serasının,
Mavi gök dinleniyor üstümüzde
Ve ufukta eriyor karı
Uzak dağların bu hafif havada.

Prenses:
İlkbaharın gelişine sevinirdim ben,
Eğer arkadaşımı benden kaçırmasa.

Leonere:
Hatırlatma bana şu güzel saatlerde
Ey prenses, çabucak ayrılacağımı.

Prenses:
Bırakacağın şeyi, bulursun
O büyük şehirde, yeniden, kat kat.

Leonere:
Beni çağırıyor görev, çağırıyor aşk,
Eşime, beni çoktan özleyene.
Oğlunu götürüyorum ona, bu yıl

Çabucak büyüyor yetişen,
Ve paylaşacağım onun babalık sevincini.
Büyüktür Floransa ve muhteşem, ama
Kıymeti bütün yığılmış hazinelerin
Yetmez Ferrara'nın mücevherlerine.
Halk o şehri şehir yaptı,
Ferrara, prensleriyle büyük oldu.

Prenses:
Daha çok, burada tesadüfen
Buluşan ve iyi ki birleşen iyi insanlarla.

Leonere:
Çok çabuk dağıtır tesadüf, topladıklarını.
Soylu biri çeker kendine soylu insanları
Ve bilir onları kendine bağlamayı, sizin gibi.
Kardeşinin ve senin çevrende birleşiyor
Ruhlar, size layık olanlar,
Ve sizler o büyük atalara layıksınız.
Burada yandı bilmin, hür düşüncenin
Güzel ışığı, henüz barbarlık yoğun sisiyle
Saklarken dünyayı. Çocukken doluydu
Kulaklarım adlarıyla Esteli Hercules'in,
Esteli Hippolit'in.
Ferrara'yı Roma'yla, Floransa'yla,
Birlikte överdi babam çokça!
Gitmeyi çok istedim, şimdi buradayım işte.
Burada konuk oldu Petrarca, burada bakıldı,
Ve Ariost burada buldu örneklerini.
İtalya'da bilinmez hiçbir büyük ad,
Bu evin konuğu olmayan.

Ve kârlıdır bir dehayı
Konuk etmek; verirsen ona ev armağanı
O da sana daha güzelini bırakır.
İyi insanın ayak bastığı yerler
Kutsanmıştır, yüzyıl sonra da çınlar
Sözü, eseri torunların kulağında.

Prenses:
Torunun, eğer hissediyorsa senin gibi
Çok sık özenirim sana bu mutluluktan dolayı.

Leonere:
Başkalarından çok, sessiz ve saf
Tat akıyorsun sen. Kalbim dolu, zorluyor beni
Sana açmaya, hararetle hissettiklerimi,
Sen daha çok, daha derin hissediyor, susuyorsun.
Seni kör etmiyor şu anın ışığı,
Şaka kırmıyor seni, boş yere
Sunice eğiliyor dalkavukluk kulağında:
Sarsılmıyor aklın ve de zevkin,
Yargın dürüst, her zaman büyüktür
Payın büyükte, senin kendin gibi bildiğin şeyde.

Prenses:
Bu en yüksek teveccühü
Sokmamalısın kılığına içten dostluğun.

Leonere:
Dostluk hak severdir; yalnızca o
Bilir bütün gücünü senin kıymetinin.
Bırak, fırsata, şansa da

Senin kültüründeki yerini vereyim,
Kültürlüsün sen, sonuna kadar,
Sana kardeşinle saygı duyuyor dünya,
Devrinizin bütün büyük kadınları önünde.

Prenses:
Bu çok duygulandırmaz beni, sevgili Leonore,
Düşününce insanın nasıl az şey olduğunu
Ve olduğunu da başkalarına borçlu bulunduğunu.
Eski dilleri bilmek ve en iyiyi,
Eskilerin bize bıraktıklarını, anneye borçluyum
Ama bilimde, tam anlayışta
Onunla boy ölçüşemezdi iki kız,
Bir kadın onunla karşılaştırılacaksa
Kuşkusuz Lucretia'nın hakkı bu.
Ben de seni temin ederim ki asla
Rütbem ya da malım saymadım
Tabiatın, talihin bana verdiklerini.
Akıllı erkekler konuşurken
Anlıyorsam onları seviniyorum.
Eski zamanların bir erkeği üzerine
Verilen hüküm onun eserlerine layık olsun;
İster tecrübeyle yayılan bir bilim
Olsun söz konusu, insanı yücelterek yararlı olsun,
Soyluların sohbeti nereye sürüklerse
İzlerim seve seve, çünkü kolay gelir bu bana.
Seve seve dinlerim akıllıların tartışmasını,
İnsan gönlünü böyle hoş böyle korkunç
Sarsan güçler çevresinde oyalanıyorsa
Eğer hatip dudaklar zarafetle;
Seve seve, eğer prensin ün tutkusu

Mülk tutkusu oluyorsa
Düşünürün konusu ve eğer akıllı bir adamın
İncelikle geliştirdiği zarif akıl
Dolandırmak yerine bilgilendiriyorsa bizi.

Leonere:
Ve bu ciddi sohbetten sonra
Dinlenir kulağımız ve duygumuz
Pek sevinçli kafiyelerinde şairin
O, üfler ruhumuza en son en sevimli
Duyguları tatlı namelerle.
Senin yüksek ruhun kapsıyor geniş bir ülkeyi,
Ben ise en çok bağlanırım adasına
Şiirin defne ormanlarında.

Prenses:
Bu güzel ülkede inandırdılar beni
Başka ağaçların önünde
Büyür mersin severek ve eğer bir de çoksa ilham perileri
Aralarında çok ender aranır sevgili, oynaş,
Şaire rastlanır daha çok,
Bizden uzaklaşmak, kaçmak ister gibidir,
Bizim bilmediğimiz bir şey arıyor gibidir,
Belki de sonunda o da bilmez neyi.
İşte ne hoş olur, eğer rastlasa bize
Tam zamanında, çabucak hayran olup
Boş yere uzaklarda aradığı
O sevgili olarak bulsa bizi.

Leonere:
Şakana bir şey demem,

Dokunuyor gerçi bana, derinden olmasa da
Her adamı ve hizmetini sayarım
Ama Tasso'ya karşı yalnızca dürüstüm.
Bu dünyayı görmüyor sanki gözü;
Kulağı duyuyor doğanın ahengini;
Tarihin sunduklarını, hayatın verdiğini
Aynı şekilde ve istekle alıyor
Uzaklara dağılanı topluyor gönlü,
Ve duygusu can veriyor cansıza.
Çoğu zaman asilleştiriyor bize adi görüneni,
Kıymetli sayılansa onun önde bir hiç.
Bu kendi büyülü çemberinde dolaşıyor
O harika adam ve çağırıyor bizleri
Birlikte dolaşmaya, ona katılmaya;
Yaklaşır gibi görünse de uzak kalıyor bize;
Sanki bize bakıyor ve periler görünüyor
Bizim yerimize gözüne.

Prenses:
Nazik ve duygulu anlattın o şairi,
Tatlı rüyaların hazinelerinde yüzeni.
Ama bana kalırsa onu da çekiyor
Gerçekler kuvvetle kendine ve tutuyor sıkıca.
Ağaçlarımıza zaman zaman iliştirilen
O güzel şiirler, altın elmalar gibi rayihalı.
Bize yeni bir akşam yıldızı oluyorlar.
Anlamıyor musun bütün bunların
Hakiki bir aşkın tatlı meyveleri olduğunu?

Leonere:
Ben de seviniyorum o güzel yapraklara.

Çok katlı bir ruhla övüyor o,
Bir tek manzarayı çeşitli kafiyeleriyle.
Kâh yükseltiyor onu parlak zaferde
Yıldızlı göğe doğru eğiliyor saygıyla
Melekler misali bulutlar üstünden manzara önünde;
Sonra sızıyor ona sessiz koridorlardan
Ve örüyor her çiçeği taç yaparak.
Uzaklaştı mı o saygı gören kadın, kutsuyor o,
Yolu, yavaşça güzel ayağının değdiği.
Çalılıkta saklanıp bülbül misali,
Dolduruyor ormanı ve havayı
Hicranlı bir kalpten gelen
İnlemelerinin namesiyle:
O dokunaklı ıstırabı, o mutlu karasevdası
Sürüklüyor her kulağı her kalbi peşinden.

Prenses:
Ve sevdiğine ad verirse
Leonore diyecektir ona.

Leonere:
Bu, benim olduğu kadar senin de adın.
Başka bir ad olsa, kırılırdım.
Sana olan duygusunu bu çifte adla
Saklayışı sevindiriyor beni.
Bu adın tatlı tınlayışında benimkini de
Düşünmesine memnunum ben.
Burada önemli olan, sevdiğine hakim olmak isteyen
Ona sırf sahip olmak için, yüzünü herkesten kıskanan
Bir aşk değil.
Mutlu bir bakışta senin kıymetinle uğraşıyorsa,

Benim şu hafif varlığımdan da zevk alabilir.
Bizi sevmiyor o, -affet sözlerimi!-
Her alandan taşıyor sevdiği şeyi
Bizim dediğimiz bir isme,
Ve aktarıyor duygusunu bizlere, biz sanki
O adamı seviyoruz, ama sevdiğimiz yalnızca,
Sevebileceğimiz en yüce şeyi onunla sevmektir.

Prenses:
Sen fazla daldın bu bilime
Elonore, bana söylediklerin
Nerdeyse sırf kulağıma dokunuyor,
Ruhuma işlemiyor.

Leonere:
Sen? Platon'un öğrencisi! Anlamıyorsun?
Acemi birinin gevezeliklerini?
Belki fazla yanılıyorum,
Ama tamamen de yanılmam, biliyorum bunu.
Aşk göstermez kendini bu sevimli okulda
Şımarık bir çocuk gibi, eskisinden farklı:
O, Psyche'yle evlenen gençtir,
Tanrıların meclisinde yeri ve
Oyu vardır. Hoppaca şımarmaz
Bir kucaktan öbürüne koşarak;
Güzele, endama hemen sarılmaz
Tatlı bir yanılgıyla ve pişman olmaz
Ani sarhoşluktan iğrenme ve bıkkınlıkla.

Prenses:
İşte, kardeşim geliyor, eleverme bizi

Söz nereye götürse de,
Şakasına katlanalım
Kıyafetimizle alayına katlandığımız gibi

İkinci Sahne

Önceliler. Alphons

Alphons:
Tasso'yu arıyorum, hiçbir yerde yok,
Hatta burada sizin yanınızda da rastlamıyorum ona.
Bana ondan bir haber verebilecek misiniz?

Prenses:
Dün onu pek az gördüm, bugünse hiç.

Alphons :
Topluluktansa yalnızlığı arar,
Eski bir kusurdur bu.
İnsanların renkli cıvıltısından kaçıp
Sessizlikte kendi kendine sohbetini affediyorsam da,
Dostların oluşturduğu halkadan kaçmasını
Övemem ama.

Leonere:
Yanılmıyorsam, ey prens, az sonra
Çevireceksin bu azarı sevinçli bir övgüye.
Bugün onu uzaktan gördüm, elinde bir kitap
Ve bir de levha, yazarak yürüyor ve yazıyordu.
Dün bana söylediği öylesine bir söz, sanki
Eserinin tamamlandığını haber veriyordu.

Yalnız küçük bazı şeyleri düzeltme derdinde,
Ona öyle eli açık inayetine
Yakışan bir kurban vermek üzere.

Alphons :
Hoş gelir, onu getiriyorsa
Ve azad olur uzun bir süre.
Çalışmasına ne çok katılsam da
Bu büyük eser bazı manada beni ne çok sevindirse de
İçimdeki sabırsızlık öylesine çok artıyor.
Bir türlü bitmiyor, tamamlanamıyor,
Durmadan değiştiriyor, pek yavaş ilerliyor,
Sonra yine duruyor, ümidi aldatıyor;
İsteksizce görülüyor, çok yakın sanılan
Tadın uzaklaşması ileri bir zamana.

Prenses:
Adım adım hedefe yürüdüğü
O tevazuu, o özeni övüyorum.
Yalnız ilham perilerinin inayetiyle
Birleşir o bir sürü kafiye;
Ve onun ruhu sırf bu güdüyü taşıyor
Şiiri bir bütün olmalı;
Sırf eğlendiren ve sonunda
Boş sözler gibi silinip aldatan
Masal üstüne masal yığmak istemiyor,
Bırak onu, kardeşim! Çünkü zaman
Ölçüsü değildir iyi bir eserin
Ve eğer gelecek nesiller de tadına varacaksa,
Sanatkârın çevresi kendini unutmalı.

Alphons :
Gel kardeşim, birlikte çalışalım,
İkimizin yararına sık sık yaptığımız gibi!
Ben çok gayretliysem, sen yavaşlat:
Sen çok yavaşsan, ben hız vereyim!
Belki böylece onu birden görürüz
Görmek istediğimiz hedefte.
O zaman vatan, dünya şaşırsın,
Nasıl bir eserin tamamlandığına.
Ben de ünden payımı alır,
Hayata katarım.
Yetişemez soylu bir insan
Dar bir çevrede, vatan
Ve dünya etki etmeli ona. Ün ve eleştiriye
Katlanmayı öğrenmeli. Kendini ve başkalarını
Tanımaya zorlanacaktır. Onu artık yalnızlık avutamaz
Düşman ister bunu –dost ise esirgememeli:
Çünkü genç mücadelede geliştirir güçlerini,
Hisseder ne olduğunu, az sonra anlar adamlığını.

Leonere:
Öyleyse efendim, onun için daha çok şey yapacaksın
Bugüne kadar onun için çok şey yaptığın gibi.
Bir kabiliyet, huzur içinde gelişir,
Bir karakterse hayatın akışında.
Ah, sanatı gibi ruhunu da
Senin öğütlerinle geliştirse! Artık
Kaçmasa insanlardan, dönüşmese kibri
Korkuya ve nefrete sonunda!

Alphons :

İnsanlardan, yalnız onları tanımayan korkar,
Ve onlardan kaçan kimse yanlış bilir onları.
Onun durumu budur ve yavaş yavaş
Mahvolur bir özgür ruh ve kilitlenir.
Bu yüzden benim himmetimden endişeleniyor
Kendine yakışmayacak kadar; birçoklarına
Güven duymuyor, oysa eminim
Düşmanları değil onlar. Olur ya,
Bir mektup yanlış yere gider, bir uşak
Onun hizmetinden çekilip bir başkasına kapılanır,
Bir kâğıt ellerinden kaybolur,
O hemen bir kasıt arıyor, ihanet görüyor.
Ve hile, kaderini batıran.

Prenses:
Gel sevgili kardeşim, unutmayalım ki
İnsan kendinden uzaklaşamaz.
Ve eğer bizimle gezmek isteyen bir dost
Ayağını yaralayacak olursa, biz
Daha yavaş yürür elimizi ona uzatmaz mıyız?

Alphons :
Daha iyisi,
Ona şifa vermemiz olurdu, hatta hemen hekimin
Sonra da şifa bulan hastayla
Sevinçle taze hayatın yeni yolunda yürüsek.
Ama umarım, sevdiklerim, asla
Üstlenmem sert hekimin suçunu
Elimden geleni yaparım, gönlüne
Güven ve inancı yerleştirmek için.
Ona çoğu zaman kalabalığın önünde

Veriyorum himmetimin kararlı işaretlerini

Yanımda şikâyet ederse, sorduruyorum;

Aynı, geçenlerde odasına girildiğini sandığında yaptığım gibi.

Bir şey anlaşılmadı mı, gösteriyorum ona rahatça benim nasıl göründüğümü.

Herşeyi denemek gerektiğinden, deniyorum ben de

Tasso'da sabrımı, çünkü hak ediyor bunu:

Ve siz, biliyorum, bana yardım ediyorsunuz seve seve.

Sizi köye getirdim şimdi ve dönüyorum

Bu akşam şehre geri.

Bir anlığına göreceksiniz Antonio'yu,

Roma'dan gelip beni alıyor. Çok şeyimiz var

Konuşulacak, yapılacak. Kararlar

Verilecek, mektuplar yazılacak.

Bütün bunlar gerektiriyor şehre dönmemi.

Prenses:

Seni geçirmemize izin var mı?

Alphons :

Belriguardo'da kalın, birlikte gidin

Consandoli'ye! Keyfini sürün

Güzel günlerin, gönlünüzce.

Prenses:

Bizimle kalamaz mısın? İşleri

Buradan da şehirdeki gibi yürütemez misin?

Leonere:

Bize Roma'dan çok şey anlatacakken

Hemen kaçırıyor musun Antonio'yu bizden?

Alphons :
Olmaz, çocuklar; ama geri geleceğim
Onunla elden geldiğince çabuk:
O zaman anlatsın size ve siz
Yardım edin bana, hizmetimle böylesine
Durmadan çabalayan onu ödüllendirmemde
Ve işte yine içimizi döktük,
Artık gelebilir kalabalık, neşelensin
Bahçemiz ve bana da
Âdet olduğu gibi, serinlikte bir güzel,
Aradığım gibi rastlasın.

Leonere:
Memnuniyetle göz yumarız.

Alphons :
Buna karşı, bilirsiniz, kendimi koruyabilirim.

Prenses: Sahneye dönerek
Ne zamandır görüyorum Tasso'nun gelişini.
Yavaş atıyor adımlarını, duruyor ara sıra
Birden, kararsız gibi, sonra yürüyor
Bize doğru ve işte yine
Duraklıyor.

Alphons :
Düşünürken ve yazarken, rahatsız etmeyin
Onu hayallerinde, bırakın dolaşsın.

Leonere:

Hayır, gördü bizi, buraya geliyor.

Üçüncü Sahne

Öncekiler, Tasso:

Tasso :
Parşömene tutturulmuş bir kitapla
Yavaş yavaş geliyorum, sana bir eser getirmeye,
Ve henüz çekiniyorum onu sana sunmaya.
Gayet iyi biliyoruz, henüz tamamlanmamış,
Her ne kadar az sonra bitmiş görünecekse de.
Ne var ki, onu tamamlanmadan sana
Vermek istemediysem de, şimdi yeni bir dert
Zorluyor beni: Fazla ürkek, fazla nankör
Görünmeyi istemiyorum.
İnsan nasıl derse; işte burdayım!

Dostları sevinsin diye:
Ben de sadece şöyle diyorum: Kabul et bunu!

Alphons :
Şaşırtıyorsun beni bu armağanınla.
Ve bu güzel günü bana bayram ediyorsun.
Böylece nihayet ellerimde tutuyorum.
Ve bir anlamda bu benim diyorum!
Çoktandır istiyordum, karar veresin,
Ve nihayet: İşte! Yeter diyesin.

Tasso :
Eğer siz memnunsanız, tamamdır;

Çünkü bu sizindir her manada.
Verdiğim emeğe bakınca
Kalemimin kıpırdayışını seyredince,
Diyordum ki: Bu eser benim.
Ama, bu şiire iç kıymetini ve şanını verenin
Ne olduğuna daha yakından baktığımda,
Fark ediyorum, bunu yalnızca sizden aldığımı.
Eğer edebiyatın tatlı armağanını tabiat
Gönül zenginliğiyle dostça vermişse bana,
Dik başlı felek itmişti beni
Kızgın öfkeyle kendinden:
Ve güzel dünya çekiyordu çocuğun bakışını
Bütün bolluğuyla, hemen kararttı genç ruhunu
Sadık ana babanın hak edilmemiş derdi.
Dudaklar açılınca şarkı söylemeye,
Döküldü hüzünlü bir şarkı orda,
Ve ben işlek ettim alçak sesle
Babanın dertlerine, annenin ıstırabına.
Yalnız sendin beni o dar hayattan alıp
Yüce özgürlüğe yükselten;
Üstümden her derdi alan,
Bana özgürlüğü veren, ruhumun
Cesur şiire ulaşması için;
Ve şimdi ne ödül alırsa eserim,
Size borçluyum onu, çünkü size aittir o.

Alphons :
İkinci kez hak ediyorsun her övgüyü
Ve saygı gösteriyorsun bize ve kendine.

Tasso :

Ah, bir anlatabilsem nasıl hararetle hissettiğimi,
Ne veriyorsam yalnız sizden aldığımı!
Avare genç –kendinden çıkarmaz ya
Şiiri? Hızlı savaşın akılla idaresini
O düşünmüş müdür bunu?
Herbir kahramanın sıradan günde kuvvetle gösterdiği
o silahların sanatını,
Komutanın aklını, şövalyenin cesaretini
Ve hileyle uyanıklığın nasıl savaştığını,
Bütün bunları ey akıllı cesur prens
Sen fısıldamadan mı bana, sanki benim
Yüksek, ulaşılmaz yüksek varlığını
Bir ölümlüyle ortaya koymaktan zevk alan
Deham gibi?

Prenses:
Şimdi keyfini sür bizi sevindiren eserin!

Alphons :
Her iyi kişinin alkışıyla sevin.

Leonere:
Genel üne sevin.

Tasso :
Şu an yetiyor bana.
Yalnız sizdiniz aklımda, düşünürken yazarken,
Sizce beğenilmekti en yüce arzum,
Sizi eğlendirmekse en son hedefim.
Dünyayı, dostlarında bulmayan
Hak etmez dünyanın ondan öğrenmesini.

İşte benim vatanım, işte içinde
Ruhumun severek kaldığı çevre.
Burada kulak kesiliyorum, burada önemsiyorum her işareti.
Burada konuşuyor tecrübe, bilim, zevk;
Hatta, dünyayı ve gelecek kuşakları görüyorum önümde.
Kitle yanıltır ve ürkek yapar sanatçıyı.
Yalnız size benzeyenler anlar ve hisseder,
Yalnız onlar yargılayıp mükâfatlandırmalı!

Alphons:
Dünyanın bugününü ve yarınını temsil ediyorsak
Yalnızca tembel tembel almak, yakışmaz.
Şairi onurlandıran, kahramanın bile hep muhtaç olduğu
Güzel işareti kıskanmadan başına konmuş görmek,
Bunu burada atalarının alnında seçiyorum.

Vergilius'un Büstünü Göstererek

Bunu kader mi, bir melek mi
Örüp getirdi? Bunu bize göstermiyor boş yere.
Vergilius'u duyuyorum. Diyor ki:
Ölüleri neden onurlandırıyorsunuz? Onlar
Yaşarken mükâfatlarını ve sevinçlerini buldular;
Ve eğer bizi onurlandırır, bize hayran olursanız
O zaman yaşayanlara da payını verin.
Benim mermer büstüm yeterince taçlandı,
Yeşil dal, yaşayanın hakkıdır.

Alphons kız kardeşine işaret eder; o, tacı Vergilius'un büstünden alarak Tasso'ya yaklaşır. Tasso geri çekilir.

Leonere:
Çekiniyorsun? Bak, tacı, o güzel solmayanı
Hangi el sana sunuyor!

Tasso :
Bırak çekineyim. Anlamıyorum bile
Nasıl yaşayacağım bu saatten sonra.

Alphons :
Seni ilk anda ürküten
Bu harika servetin keyfiyle.

Prenses: Defne tacını yukarı kaldırarak
Bu nadir zevki bana layık gördün, Tasso,
Sana ne düşündüğümü sözsüz bildireyim.

Tasso :
Bu güzel yükü senin sadık ellerinden
Alıyorum diz çökerek şu zayıf başıma.
Diz çöker, prenses tacı başına koyar.

Leonere: Alkışlayarak.
Yaşasın ilk taçlandırılan,
Nasıl süslüyor bu taç bu alçakgönüllü adamı!

Tasso : Ayağa kalkar

Alphons :
Bu yalnızca bir öncüsü
Seni başkentte süsleyecek olanın.

Prenses:
Orada daha yüksek sesler selamlayacak seni
Hafif dudaklarla ödüllendiriyor dostluk burada seni.

Tasso :
Ah, alın bunu başımdan,
Çıkarın! Lülelerimi indiriyor!
Başıma fazla sıcak ışıyan güneş gibi
Yakıyor düşünme gücümü alnımda. Hararet
Dalgalandırıyor kanımı. Affedin! Bu kadarı fazla!

Leonere:
Bu dal daha çok korur başını
Sıcak bölgelerinde şöhretin
Dolaşan adamın ve serinletir alnını.

Tasso :
Ben o serinliği hissedecek değerde değilim,
O, yalnızca kahraman alınlarına esmeli.
Ah, çekin onu, siz tanrılar ve sarın
Bulutlara hep daha yükselip
Ulaşılmak olarak sallansın! Ve benim hayatım
Bu hedefe ebedi bir yolculuk olsun!

Alphons :
Erken yaşta ulaşan, erken öğrenir değerini
Bu hayatın tatlı servetlerinin.
Erken yaşta keyif süren ise hayatta
Vazgeçmek istemez, bir zamanlar sahip olduğundan;
Ve sahip olan, donanımlı olmak zorunda.

Tasso :
Ve donanımlı olmak isteyen, mecburdur
Gönlünde duymaya ona asla yasaklanmayanı.
Ah, o bana işte şimdi yasaklıyor! Mutlulukla
Terk ediyor beni o doğuştan gelen kuvvet,
Beni mutsuzluğa karşı dirençle, haksızlığa gururla
Davranmayı öğreten. Bu sevinç
Bu anın tadı
Çözdü mü uzuvlarımın bağını?
Dizlerim çöküyor! Bir kez daha
Görüyorsun, ey düşes, önünde eğildiğimi!
Işıt şu yalvarışımı; çıkar al onu!
Güzel bir rüyadan uyanmış gibi
Ferah yeni bir hayat hissedeyim diye.

Prenses:
Eğer tanrıların bağışladığı o kabiliyeti
Tevazuyla taşıyabiliyorsan,
Sana verebileceğimiz en güzel şeyi,
Bu defne dallarını da taşımayı öğren.
Değdi mi bir kez başına bunlar
Alnında ebediyen kıpırdarlar.

Tasso :
Öyleyse bırakın buradan mahcup gideyim!
Bırakın mutluluğumu ormanın derinlerinde gizleyeyim,
Başka zaman oralarda dertlerimi gözlediğim gibi.
Orada yalnız dolaşmak istiyorum, orada
Hatırlatmaz hiçbir göz bana bu hak edilmemiş mutluluğu
Ve gösterirse berrak bir pınar
O saf suyunda bir adamı

Harika tacıyla yansımış göğün
Ağaçlar arasında, kayar arasında
Düşünceli dururken: O zaman sanırım,
Gördüğüm bir cennettir bu büyülü zeminde.
Sessizce düşünür, sorarım kendime,
Kim ki bu giden? Geçmiş zamanların
Bir genci mi? Böyle güzel taçlanmış?
Kim söyler bana adını onun? Başarısı?
Uzun uzun bekler ve düşünürüm;
Keşke bir başkası gelse de ona
Hoş bir sohbetle arkadaşlık etse!
Ah, görsem eski zamanların
Kahramanlarını, şairlerini bu pınar başında toplanmış!
Ah görsem onları burada hiç ayrılmamacasına bir arada
Hayattayken birbirine nasıl sıkı sıkı bağlıysalar öyle!
Mıknatıs, kendi kuvvetiyle
Demiri demire nasıl sımsıkı bağlarsa,
Öyle bağlar aynı çaba kahramanla şairi.
Homeros kendini unuturdu, bütün hayatı
İki adamın gözünde kutsaldı,
Ve cennetteki İskender
Koşardı Aşil'i ve Homeros'u aramaya.
Ah ben de orada olsam, onları
O büyük ruhları şimdi birleşmiş görmek için!

Leonere:
Uyan! Uyan! Sanmayalım ki
Sen şimdiyi tamamen fark etmiyorsun.

Tasso :
Beni yücelten bu 'şimdi'dir,

Yalnızca yokum gibi görünüyorum, hepsi bu, ben kendimde değilim.

Prenses:
Seviniyorum ruhlarla konuşmana,
İnsanca konuşman da sevindiriyor beni.
Bir iç oğlanı düşese yaklaşır ve ona alçak sesle bir haber verir.

Alphons :
Geldi! Tam saatinde
Antonio! Getir onu buraya –İşte geliyor bile!

Dördüncü Sahne

Öncekiler. Antonio.

Alphons :
Hoş geldin! Bizlere hem kendini
Hem de bir müjdeyi getiriyorsun!

Prenses:
Selam sana!

Antonio :
Yanınızdayken beni nasıl bir sevinç
Canlandırıyor, dile getirmem zor.
Çoktandır yokluğunu duyduğum her şeye
Önünüzde tekrar kavuşuyorum;
İşte her sıkıntının mükâfatını buluyorum
O bazı kâh sabırsızlıkla beklenen
Kâh amaç dolu kaybolan günlerin.

Ve istediğimiz her şeyimiz var artık. Artık kavga yok.

Leonere:
Benden de selam sana, gerçi kızıyorum
Tam da ben giderken geldiğine.

Antonio :
Mutluluğum tam olmasın diye
Hemen çekip alıyorsun benden o güzel kısmını.

Tasso :
Benden de selam! Umarım bana da
Bu çok tecrübeli adamın yanında sevinme izni var.

Antonio :
Sen de beni hakikaten bulursun, eğer
Bir zaman kendi dünyandan benimkine bakmak istersen.

Alphons :
Mektupla hemen bildirmiş olsan da
Ne yaptığını, nasıl olduğunu;
Yine de soracak bazı şeylerim var,
İşler neyle başarıldı?
O harika zeminde adımlar
Ölçülü atılmak ister, eğer sonunda
Kendi hedefine götürecekse.
Efendisinin çıkarını iyi düşünenin
Roma'da durumu güçtür;
Çünkü Roma her şeyi alır, hiçbir şey vermez.
Ve bir şey almaya gelinmişse
Bir şey elde edilmez, ama bir şey getirilse bile

Bir şey elde edilirse ne mutlu!

Antonio :
Senin isteğini beyim, yerine getirmeme yarayan,
Benim davranışım, benim sanatım değil.
Çünkü hangi akıllı adam bulmaz Vatikan’da
Kendi ustasını? Birçok şey bir aradaydı
Yararımıza kullanabileceğim.
Gregor’un sana saygısı, selamı var, kutsuyor seni.
Bir tacın başına yüklendiği en saygın ihtiyar,
Seni kucakladığı zamanı sevinçle düşünüyor.
Adamları seçmeyi bilen adam seni
Tanıyor, övüyor! Senin hatırına çok şey yaptı.

Alphons :
İyi kanaatine sevinirim
Samimi olduğu sürece. Ama iyi bilirsin ki
Vatikan tepesinden aşağıya bakınca
Bırak prensleri, insanları,
Devletler ayaklarının dibinde küçük görünür;
İtiraf et, sana en çok ne yaradı!

Antonio :
İyi, istiyorsan tamam: Papa’nın yüce aklı,
Küçüğü küçük görür, büyüğü büyük.
Bir dünyaya hükmetmek için, komşularına
Seve seve veriyor ve bağışlıyor onları.
Sana bıraktığı küçücük toprak parçasının
Dostların gibi kıymetini biliyor.
İtalya rahat olsun, yakınında
Dostlarını görmek istiyor, barışı

Sınırlarında korumaktır dileği,
Kuvvetle yönettiği Hıristiyanlık
Orada Türkleri, şurada dinsizleri sustursun diye.

Prenses:
Başkalarından çok iltimas ettiği
Ona samimiyetle yaklaşan adamlar kim?

Antonio :
Yalnızca tecrübeli adam onun kulağı,
Çalışan adam güveni, inayeti.
Gençliğinden beri devlete hizmet eden,
Şimdi ona sahip ve o saraylarda iş görüyor,
Kendisinin yıllar önce elçi olarak
Görüp tanıdığı ve çoğu zaman yönettiği yerlerde.
Dünya gözlerinin önünde serili
Aynı, kendi devletinin çıkarı gibi.
Onu iş yaparken görünce, översiniz
Ve sevinirsiniz, onun sessizce uzun uzun
Neler hazırlayıp başardığı keşfedilince.
Bir akıllı prensin yönettiğini görmekten
Herkesin gururla itaat ettiği,
Yalnız doğru emir verildiği için
Herkesin yalnızca kendine hizmet ettiğine inandığı
Bir devleti görmekten
Daha güzel bir şey yoktur dünyada.

Leonere:
Nasıl özlemle beklerim o dünyayı bir kez
Çok yakından görmeyi!

Alphons :
Tabii yalnızca birlikte çalışmak için
Çünkü asla sırf seyretmek istemez Leonore.
O büyük oyuna ara sıra biz de
Nazik ellerimizle karışsak
Çok iyi olmaz mı dostum?
Leonore, Alphons'a
Beni kızdırmak istiyorsun, başaramıyorsun.

Alphons :
Sana başka günlerden borcum çok.

Leonere:
İyi işte, bugün ben sana borçluyum!
Affet ve sorumu bozma.
Antonio'ya
Ni-pot'lar için çok şey yaptı mı?

Antonio :
Az değil, gereğinden fazla hatta.
Kendininkiler için çalışmayan bir güçlü,
Halkın kendisi tarafından eleştirilir.
Sessizce ve ölçülü yardım etmeyi biliyor
Gregor, devlete uyanık kişiler olarak hizmet eden adamlarına ve
Tek gaileyle tamamlıyor iki yakın görevi.

Tasso :
Bilim de, sanat da memnun mu
Onun himayesinden? Ve örnek alıyor mu
Eskinin büyük prenslerini?

Antonio :
Bilime saygı gösteriyor, yararı olduğu sürece,
Devleti yönetmeyi, halkları tanımayı öğrettiği sürece;
Sana saygısı var, süslediği, Roma'sını
Mükemmelleştirdiği, sarayı ve tapınakları
Bu dünyanın harika eserleri yaptığı sürece.
Onun yanında hiçbir şey avare olamaz!
Değerli olacaksa çalışmalı, hizmet etmeli.

Alphons :
Ve inanıyor musun işleri hemen
Bitirebileceğimize? Sonunda bize
Orada burada engeller çıkartmayacağına?

Antonio :
Yanılmıyorsam eğer,
Bu çekişme senin adınla senin mektuplarınla
Ebediyen silinecek.

Alphons :
Bu yüzden övüyorum hayatımın bu günlerini
Mutluluk ve kazanç zamanı diye.
Ufuklarımı genişlemiş görüyor, gelecek
İçin emin buluyorum. Kılıç darbesi
Almadan başardın bunu, bir vatandaş tacını
Hak ettin. Kadınlarımız en son sabah
İlk çınar yapraklarından örülmüş bu tacı alnına geçirsinler,
Bu arada Tasso da beni zenginleştirdi;
Kudüs'ü bizim için fethetti.
Böylece de utandırdı yeni Hıristiyanlığı;
Çok çok uzak, yüksek bir hedefe

Neşeyle ve ciddi emekle ulaştı.
Emeğinin karşılığı, onu da taçlanmış görüyorsun.

Antonio :
Bir bilmeceyi çözüyorsun bana. Taç giymiş ikisini
Görüp şaşmıştım, geldiğimde.

Tasso :
Mutluluğumu gözlerinle görürken
İsterdim ki mahcup ruhuma da
Aynı gözlerle bakabilesin.

Antonio :
Çoktandır biliyordum, Alphons'un
Ödüllendirmede ölçüsüz olduğunu,
İşte, sen yaşıyorsun, herkesin adamlarından duyduğunu.

Prenses:
Bir görsen onun neler başardığını,
Ancak o zaman bizi haklı, bizi ölçülü bulursun.
Biz burada ilk sessiz tanıklarıyız,
Dünyanın ona çok görmediği alkışın
Bunun on katını verecek ona istikbal.

Antonio :
Sizin sayenizde ününden emin o.
Kim kuşkulanır ki sizin ödüllendirebildiğinizden?
Ama söyle bana, bu tacı kim oturttu
Ariosto'nun alnına?

Leonere:

Bu el.

Antonio :

Ve iyi iş yapmış! Ona yakışıyor,

Defnenin kendisi olsa ona yakışmazdı.

Tabiat, zengin bir göğsü

Renkli yeşil bir elbiseyle nasıl örterse,

İnsanı saygın ve sevimli yapabilen

Herşeyi aynı şekilde örtüyor,

Masalın çiçekli giysisiyle.

Hakiki iyi olana karşı,

Memnuniyet, tecrübe ve anlayış

Ve düşünce gücü, zevk ve saf mana,

Onun şiirlerinde hem düşünsel hem öznel duruyor,

Aynı, bahar açmış ağaçlar altında

Karla hafifçe taşınmış çiçeklerle örtülü

Güllerle çevrili, şaşılası bir hayalde

Aşk Tanrıçalarının dağınık oyununda gibi.

Bolluk pınarı çağlar yanı sıra,

Ve gösterir bize rengârenk mucize balıkları.

Nadir kuşlarla, yabancı diyarların çayır ve çalılarıyla doludur hava,

Maskaralık kulak kabartır yeşillikte yarı saklanmış,

Bilgelik, altın bir buluttan şakır

Yüce özdeyişleri,

Bu sırda hoş ahenkli lirde azgınca

Görünür çılgınlık etrafta tepinir gibi,

Oysa en güzel ritmde ölçülü davranır.

Bu adamın yanında cesareti olan,

Cesareti için bile tacı hak eder.

Affedin eğer kendimden geçmiş hissediyorsam kendimi,

Bir çılgın gibi ne zamanı ne yeri
Ne de ne söylediğimi düşünemiyorsam;
Çünkü bütün bu şairler, bu taçlar,
Nadide bayramlık kıyafeti güzellerin
Beni benden alıp yabancı ülkeye götürdü.

Prenses:
Bir başarıyı böyle değerlendirmeyi bilen kişi,
Ötekini bilmemezlik edemez. Sen göstermelisin
Bize, Tasso'nun şiirlerinde
Biz ne hissettik ve yalnızca sen neler fark ettin.

Alphons :
Gel benimle, Antonio! Soracak,
Bilmek istediğim birşeyler daha var
Sonra güneş batana değin.
Kadınlara ait olabilirsin. Gel! Hoşça kalın.

Kontu Antonio, bayanları Tasso takip eder.

BİTKİLERİN DEĞİŞİMİ

Bin bir çeşit karışımı bu çiçek kümesinin
Şaşırtıyor seni ey sevgili,
Birçok isim duyuyorsun ve hep zorluyor
Yabancı tınısıyla birbirini kulağında.
Bütün biçimler birbirine benziyor, ama hiçbiri aynısı değil ötekinin;
Böylece fısıldıyor bu koro belli bir yasayı,
Kutsal bir bilmeceyi. Ah güzel sevgili, aktarabilsem sana
Hemen o anahtar kelimeyi!
Oluşurken izle bak, nasıl yavaş yavaş bitki

Basamaklar aşarak ilerliyor, çiçeğe ve meyveye doğru.
Tohumdan hemen gelişiyor, itince toprağın dölleyen kucağı
Sessizce onu hayata
Ve cazibesine, o kutsal, o ezeli hareketli ışığın,
Hemen oluşan yaprakların en nazik yapısını.
Düpedüz uyuyordu tohumdaki o güç, başlayan bir örnek
Yatıyordu, içine kapanmış, kabuğun altına eğilmiş,
Yaprak ve kök ve tohum, yalnızca yarı biçimli ve renksiz;
Kuruyken korur böylece çekirdek sakin hayatı,
Uzanarak yukarı kaynar, hafif neme güvenip,
Ve hemen uzatır başını etraftaki karanlıktan.
Ama basittir hâlâ o ilk görünüm;
Ve çocuk da böyledir bitkiler arasında.
Hemen ardından gelen bir tepi, yükselerek yenilenir,
Tomurcuk üstüne tomurcuk yığar, hâlâ o ilk biçim.
Gerçi hep aynı değil; çünkü çeşit çeşit doğuyor
Tamamlanıp, görüyorsun, hep bir sonraki yaprak,
Daha uzun, daha çentikli, daha ayrık uçları ve bölümleri,
Önce iç organda bekleyenler şimdi büyüyor.
Ve böylece ulaşıyor önce o en yüce belirli mükemmellik
Bazı cinste seni şaşkınlığa sürükleyen.
Çok damarlı, çok bölmeli, kuvvetle fışkıran yüzeyde,
Gösteriyor güç, özgür ve sonsuz olduğunu.
Ama burada durduruyor tabiat, güçlü ellerle oluşumu
Ve yönlendiriyor onu daha mükemmele doğru.
Ölçüyle veriyor şimdi özsuyunu, daraltıyor damarları,
Ve hemen gösteriyor biçim daha narin etkileri.
Çabalayan kenarların gücü sessize geriliyor,
Ve ince sap damarı daha tam oluşuyor.
Yapraksız ama çabuk yükseliyor daha ince sap,
Ve harika bir oluşum çekiyor seyredeni.

Çepeçevre konuyor şimdi sıralanmış sayısız
Daha küçük yaprak benzerinin yanına.
Eksenin çevresine sıkışmış saklı çanak ayrılıyor
O en yüce biçime renkli taçlar bırakan.
Yani yaratıyor tabiat yüksek, tam şekillerde,
Ve gösteriyor, sıralıyor, uzuv üstüne uzuv ekleyerek.
Hep yeniden şaşırıyorsun sen, sapta çiçek,
Narin yapının üstünde çeşitli yapraklar kıpırdanınca
Ama bu mükemmellik ilanıdır yeni yaratışın.
Evet renkli yaprak duyuyor o ilâhi eli.
Ve çabucak toparlanıyor; en narin biçimler,
İki kat çabalıyorlar, birleşmek kaderiyle.
İnançla duruyorlar bu sevimli çiftler yan yana,
Diziliyorlar çok sayıda o kutsal mimberin çevresinde.
Övgüler süzülüyor, muhteşem rayihalar,
Saçılıyor tatlı kokular etrafa can katarak.
Şimdi tek tek kabarıyor hemen sayısız filiz,
Ana karnını şişirten meyveler saklı
Ama yeni biri hemen yakalıyor bir öncekini,
Zincir bütün zamanlar boyunca uzasın diye,
Ve bütünü sonlandırıp tek gibi olsun diye.
Çevir gözlerini ey sevgili şu renkli kargaşaya
Artık kafayı şaşırtmadan kıpırtıya!
Her bitki ilan ediyor sana şimdi ebedi yasayı,
Her çiçek, konuşuyor gittikçe bağırarak seninle.
Ama sökersen burada Tanrıçanın kutsal yazısını,
Görürsün onu her yerde, değişik gidişle de
Sürünerek tereddüt edişini tırtılın, kelebeğin hızla uğraşını,
İnsanın da kendini değiştirişini, o belirli biçimini.
Ah, düşün bir de tanışmanın o filizinden
Nasıl gelişir içimizde zamanla tatlı dostluk.

Ve aşk sonunda nasıl çiçekler ve meyveler veriyor.
Düşün, nasıl çok kez kâh o kâh bu biçimleri
Sessizce geliştirerek duygularımıza veriyor tabiat!
Bugüne de sevin! O kutsal aşk o eşit kafaların
En yüce meyvesine ulaşmaya çalışıyor,
Şeylerin eşit görünüşüne, ahenkli seyirde
Birleşsin çift, daha yüce bir dünyayı bulsun diye.

BATI DOĞU DİVANI

H i c r e t

Kuzey ve Batı ve Güney dağılıyor,
Taçlar çatırdıyor, devletler titriyor,
Kaç sen tertemiz Doğu'ya
Ata havası solumaya.
Aşk, içki, şarkıyla
Gençleştirsin seni Kevser kaynağı.

Orada saf ve doğru olanda
İnsan oğullarının, kızlarının
En derin geçmişine inmek isterim,
Hani o, Tanrı buyruğunu
Dünya dilinde algıladıkları
Ve kafa patlatmadıkları yere.

Yabancı her hizmeti reddettikleri,
Ataları henüz saydıkları yere,
Sevinmek istiyorum gençlik duvarıyla
İnanç engin, fikir dar,
Sözün kıymetli olduğu yer,

Çünkü o söz, ağızdan çıkma.

Çobanlar arasına karışmak istiyorum,
Vahalarda serinlemek,
Kervanlarla dolaşmak
Sürü, kahve ve misk satmak
Her yola sapmak istiyorum
Çölden şehirlere.

(Muganîname: s. 5-6)

Hain kaya yollarından inip çıkarken
Teselli eder Hafız senin şarkıların,
Kılavuz kendinden geçerken, yüksek
Katır sırtında
Şarkı söyler, yıldızları uyandırmak,
Haydutları korkutmak dileğiyle.

Hamamlarda, meyhanelerde
Anacağım seni ey aziz Hafız;
Sevgilinin peçesi sallandığında,
Amberli lüleleri rayiha saçarken.
Şairin aşk fısıltıları
Hurileri bile heveslendirir

Ondan bunu kıskanırsanız
Ya da mesela zehrederseniz;
Bilin ki şairin sözleri
Cennet kapısını
Hafifçe çalarak kanatlanır
Ebedi hayat dilenerek.

O k u m a K i t a b ı

Kitapların harika kitabı
Aşkın kitabıdır;
Dikkatle okudum ben onu:
Birkaç sayfa sevinç,
Fasiküller boyu acı;
Bir bölümü eder ayrılık.
Buluşma! Küçük bir paragraf,
Yarım kalmış. Ciltlerce dert
Açıklamalarla uzatılmış,
Sonsuz, ölçüsüz.
Ah Nizami! Yine de sonunda
Buldun doğru yolu;
Çözülmezi kim çözer?
Sevenler tekrar buluşunca.

(Buch der Liebe, s. 51)

Ö b ü r B e ş

Zamanımı ne geçirtir?
İş!
Onu çekilmez yapan nedir?
Avarelik!
Günaha sokan nedir?
Durmak ve sabretmek!
Kazandıran nedir?
Uzun düşünmemek!
Şerefe götüren nedir?

Direnmek!

Pend-Nâme’de ne varsa
Gönlünden gelmedir:
Kendin kime verirsen
Kendin gibi seveceksin onu.
Gönül hoşluğuyla uzat parayı,
Yığma altını mirası,
Koş tercihe
Şimdiyi geçmişe.

(Buch der Betrachtungen, s. 71)

S a d ı k

Ne çok ricayı yerine getirdin sen,
Sana zararı olsa da;
Şu iyi adam az şey istedi,
Bu arada tehlikesi yok onun.

V e z i r

İyi adam az şey istedi,
Hemen verseydim istediğini,
Anında kaybolmuştu.

(Buch der Sprüche, s.133)

S ü l e y h a K i t a b ı

Gece düşündüm,

Uykuda ay gördüğümü;
Ama uyandığımda
Beklemeden doğdu güneş.

(Suleika Nameh s. 142)

Süleyha'nın Yusuf'a tutkun oluşu
Maharet değildir,
Yusuf gençti, gençlik çekicidir,
O güzeldi, hayran edici, derler.
Süleyha güzeldir, birbirlerini mutlu edebiliyorlardı.
Ama sen, nice zamandır beni gözleyen,
Yakıcı gözlerle bakan bana
Şimdi beni sevip beni sonra mutlandıran,
Bunu benim şarkılarım övecek
Benim için adın, hep Süleyha olacak.
(Buch Suleika, s.154)
Ş a i r

Gel saki! Bir kadeh daha!

S a k i

Bey, yeter içtin;
Sana vahşi ayyaş diyorlar!

Ş a i r

Kendimden geçtiğimi hiç gördün mü sen?

S a k i

Muhammed yasaklıyor bunu.

Ş a i r

Ey sevgili!
Kimse duymazsa, sana söyleyeyim.

S a k i

Madem konuşmak istiyorsun,
Gerek yok, çok şey sormama

Ş a i r

Dinle! Biz öbür müslümanlar
Ayıkken eğilmiş olmalıyız.
O, kutsal gayretiyle
Yalnızken çılgın olmak ister.

(Das Schenkenbach, s. 217)

Küçük büyük bütün insanlar
Örer kendine ince bir örümcek ağı.
Makaslarıyla inceltikleri yerde
Pek nazikçe otururlar orta yerde
İçeri bir süpürge daldı mı
Derler, duyulmamış bir şey bu,
En büyük sarayı harap ettiler.

(Buch der Parabeln, s. 234)

Kendini ve başkalarını bilen
Bilecektir. Şunu da:
Doğu ile Batı
Artık ayrılamaz birbirinden
Akıllıca iki dünya arasında
Sallanmayı makbul sayarım;
Yani Doğuyla Batı arasında
Gidip gelmek, en iyi olsa gerek.

Kış ve Timur

Sardı onları şimdi kış
Korkunç bir öfkeyle. Üfürerek
Buzlu nefesini herkesin arasına.
Her çeşit rüzgârını kışkırttı
Düşmanca üstlerine.
Üstüne de kaba kuvvet
O buz saçan fırtınalarını,
Ve Timur'un meclisine indi,
Tehditkâr haykırdı ona:
Yavaş, sessiz, ey bedbaht adam!
Dön, ey haksızlıklar kralı!
Daha uzun zaman mı kalpler
Yakacak senin ateşlerini?
Sen biri misin lanetli ruhların?
Birisin, şüphe yok! Ben de öbürüyüm.
Sen ihtiyarsın, ben de öyle, donduruyoruz
Ülkeleri, insanları.
Mars! Sen osun! Ben Satürn'üm,
Kötülük yıldızları yani.
Birlikte en korkunçlar.

Öldürürsün sen ruhu, dondurursun
Sen hava çemberini; benim havalarım ama
Soğuktur senin olabildiğinden.
Eziyor mu senin vahşi orduların
İnançlı insanları binlerce işkenceciyle;
Olsun, benim günlerimde ise
Tanrı'nın izniyle, olacak daha beteri
Ve Tanrı bilir ya, sana yoktur armağanım.
Duysun Tanrı sana ne verdiğimi!
Evet, Tanrı şahidim, öldürücü soğuktan
Ey ihtiyar, korumasın seni hiç
Kocaman kömür koru ocakta,
Aralık ayının alevleri hiç.
(Buch des Timur, s.137-138)

ŞİİRLER

P r o m e t e

Ey Zeus, ört gökyüzünü
Bulut buğusuyla!
Ve kengel koparan oğlan misali
Çalış meşelere, tepelere tırmanmaya!
Ama bırakmalısın bana dünyamı,
Olduğu gibi,
Ve kulübemi
Senin yapmadığın,
Ve hararetinden dolayı
Beni kıskandığın ocağımı.

Güneş altında daha zavallısını

Bilmiyorum siz tanrılardan.
İhtişamınızı acınacak kerte
Besliyorsunuz
Kurban sunumlarıyla
Dua nefesiyle
Ve aç kalırdınız
Eğer olmasa çocuklar ve dilenciler
Umut dolu deliler.
Ben çocukken,
Ve bilmezken niçin, niye
Dönüyordu şaşkın bakışlarım
Güneşe sanki orada vardı
Şikâyetimi işitecek bir kulak,
Benimki gibi bir kalp,
Sıkıntıda olana acıyacak.

Kim çare oldu bana
Titanların kibrine karşı?
Kim kurtardı beni ölümden,
Kölelikten?
Her şeyi sen kendin başarmadın mı
Hararetli kutsal yürek?
Ve yanıyordum genç ve saf,
Aldatılmış, kurtulma duasıyla
O yukarda uyuyana.

Sana saygı duymak mı? Ne için?
Acılarını dindirdin mi
Hiç dertli birinin?
Yaşlarını dindirdin mi
Hiç korkuya kapılanın?

Beni adam eden değil midir
Her şeye kadir zaman
Ve ebedi kader,
Benim efendilerim ve seninkiler?

Yoksa sanıyor musun
Nefret etmeliyim hayattan,
Çöllere kaçayım,
Çocukluğumun her sabahı
Gerçekleşmediğinden çiçekli rüyalar?

İşte buradayım, biçimliyorum insanları
Kendim gibi,
Öyle bir soy ki,
Bana eş
Acı çekmede, ağlamada,
Keyif almada ve sevinmede,
Ve seni saymamada
Benim gibi.

B i r B e n z e t m e

Geçenlerde bir demet yaptım kır çiçeklerinden
Düşünceli düşünceli getirdim eve;
Baktım ki avucumun sıcağında
Hepsinin eğilmiş başları yere.
Onları serin bir bardağa koydum,
Ve bir de ne göreyim!
Küçük başcağızları kalkmış yukarı,
Saplar yemyeşil,
Ve tümden öyle sağlıklı,

Sanki hâlâ kendi toprağında.

Aynı böyle şaşırıyordum,
Okuyunca kendi şiirimi yabancı dilde.

Göz Eğer Güneşimsi Olmasaydı

Göz eğer güneşimsi olmasaydı,
Asla göremezdi güneşi;
İçimizde bulunmasaydı eğer Tanrının kendi gücü
Nasıl hayran edebilirdi Tanrısallık bizleri?

Hevesli ile Sanatkâr

Doğaya uygun yazılmış yapraklar,
Sonunda onlar da toplanmıştır,
Sanata ve hayata da işaret ederler;
Ama siz, sanatkâr çelengindekiler,
Her yaprağınız size bir bütün olsun,
O zaman ödüllenir gayretiniz.

Şiir

Tanrı gönderdi cahil evlâtlarına
Yasa ve düzen, bilim ve sanat
Verdi onlara her türlü nimeti;
Azaltsınlar diye dünyanın kötü kaderini,
Çıplak geldiler bu dünyaya
Ve bilmiyorlardı iyi davranmayı;
Şiir giydirdi onları ve kalmadı
Hiç birinin utanacağı bir şeyi.

S a n a t k â r Ş a r k ı s ı

Buluşlar, kararlar için
Yalnız kal sen sanatkâr, çoğu zaman;
Etkinin tadına varmak içinse
Koş sevinçle derneğe!
Orada bütünüyle bak, anla
Kendi hayat hikâyeni,
Bazı yılların başarıları çünkü
Komşunda ortaya çıkar.

Fikirler, planlamalar,
Kişiler, ilişkileri onların
Belirleyecektir biri ötekini
Ve sonunda yeter artık!
İyi bulunmuş, akıllıca düşünülmüş,
Güzel oluşmuş, ince dokunmuş,
Ezelden beri böyle kazanmıştır
Sanatkâr hünerle kuvvetini.

Nasıl gösterirse doğa
Tek Tanrı'yı çeşitlilik içinde
Dokunur öyle, geniş sanat alanlarında
Tek manası ebedi tarzın;
Bu, manasıdır hakikatin,
Yalnız güzelle süslenir o,
Ve teselliyle bakar
En parlak günün en yüce aydınlığına.

Nazımda, nesirde nasıl çoşarsa

Hatipler, şairler
Öyle taptaze açmalı
Hayatın şen gülü ressamın tuvalinde,
Kız kardeşlerle sarılmış çevresi
Sonbahar meyvesıyla çevrili, coşturur
Gizemli hayatın açık manasını.

B u l u n m u ş

Ormanda yürüyordum
Öylesine
Ve bir şey aramamaktı
Niyetim.
Gölgede gördüm,
Bir çiçekçik duruyordu,
Yıldızlar gibi parlak
Sevimli bir göz gibi güzel.

Koparmak isterken onu
Kibarca dedi ki:
Solayım diye mi
Koparacaksın beni?

Bütün kökleriyle
Kazıyıp aldım toprağını,
Taşıdım bahçeye
Zarif evimin önüne.
Ve diktim yeniden
Sakin bir yere;
Dal verip duruyor
Şimdi çiçeklenerek.

Dünya Edebiyatı

Davut'un harple şahane şarkı söylemesi,
Bağcı kızın şarkısının tahtta hoş tınlaması,
Acem bülbülünün gül dalını dolanması,
Ve yılan derisinin güderi kemer olarak parlaması,
Kutuptan kutba şarkıların adlandırılması gibi-
Kargaşada ahenkli bir küresel dans-
Bırakın bütün halklar aynı sema altında
Gönül hoşluğuyla sevinsin aynı servete!

Eleştirmen

Bir herif misafirim olmuştu,
Pek yük sayılmazdı bana;
Her zamanki yemeğim hazırdı,
Herif tıka basa doyurdu karnını,
Tatlı olarak ayırdığımı da.
Ve doyar doymaz,
Götürdü onu şeytan, komşuya,
Yemeğimi çekiştirmeye.
"Çorbanın baharatı azmış,
Kızartma daha iyi, şarap daha soğuk olabilirmiş"
Belasını versin!
Vurun onu, o köpeği! Eleştirmendir kendisi.

Bir ve Hepsi

Sınırsız olanda bulmak için kendini,
Seve seve yok olacaktır tek insan,

O zaman erir her fazlalık;
Hararetli arzulama, vahşice isteme
Bıktırıcı talep, sert terbiye yerine
Keyiftir salıvermek kendini.

Dünya ruhu, gel de doldur içimizi
O zaman yüce görevi olur güçlerimizin
Dünya ciniyle teke tek savaşmak.
Eşlik ederek götürür iyi ruhlar,
Beceriyle yöneterek büyük ustalar
O her şeyi yaratmış ve yaratmakta olana.

Ve değiştirmek için etrafında yaratılmış olanı
Hiçbir şey donup kalmasın diye,
İşlemekte ebedi, canlı eylem.
Ve eskiden olmayan şey, şimdi olmak ister
Saf güneşler, renkli dünyalar;
Ve izin yoktur asla durmaya.

Kıpırdamalı, yaratarak çalışmalı,
Önce biçimlenmeli sonra değişmeli
Yalnızca görünürde durur saniyelerce sessiz.
Ebedi olan, her şeyde devinir durmadan
Çünkü mecburen düşecektir her şey hiçliğe
Eğer şimdiki halinde ederse ısrar.

D e ğ i ş i m d e k i S ü r e k l i l i k

Ah, bir saat olsun kalsa
Bu ilkbahar ihsanı!
Ama indiriyor ılık Günbatısı,

Dolu dolu çiçek yağmuru şimdiden.
Az önce gölgesine şükran duyduğum
Yeşile sevinmeli miyim?
Birazdan dağıtacak bunu da fırtına,
Sonbaharda solup sallanırken.

Meyvelere mi el atmak istiyorsun,
Çabucak al payını!
Bunlar olgunlaşıyor,
Ötekiler filizleniyor artık;
Hemen her yağmur yağışıyla
Değişiyor sevgili vadin,
Ah yüzemezsin aynı nehirde
İkinci kere.

Ve şimdi kendin! Önünde
Kaya misali ortaya çıkmış olanı,
Örüleni görüyorsun, saraylar görüyorsun
Hep farklı gözlerle.
Eskiden öperken şifa bulan dudaklar
Şimdi yok olup gitmiş, keza
Kayayla bir zamanlar keçi inadıyla
Boy ölçüşen o ayak.

İyilik etmek için severek
Ve özenle kıpırdayan el,
Uzuvları olan beden,
Herşey şimdi başka bir şey.
Ve o yerde şimdi
Senin adını alan şey,
Bir dalga gibi yaklaştı

Ve şimdi koşuyor ana öze.

SONELER

Sone

Yenileştirilmiş sanat tarzını denemek
Sana yüklediğimiz kutsal bir görev.
Sen de bizim gibi, davranabilirsin şüphesiz
Adım adım, nasıl belirlenmişse öyle.

İşte sevilebilir bu sınırlama
Ruhlar pek güçlü harekete geçerse;
Ve onlar istediği gibi coşsun,
Eser sonunda yine de mükemmel olsun.

Ben de kendim suni sonelerde
Dil becerisiyle dolu emek, cesur gururla
Kafiyeleyeceğim, duygunun bana verdiğinin en iyisini;

Ne var ki beceremiyorum burada rahat etmeyi.
Yoksa odunun bütününü işlemeyi öyle severim ki
Ara sıra isterse uyumlu olsun.

Tabiat ve sanat, birbirinden kaçarlar sanki,
Ama öyle sanılır sanılmaz buluşuverirler;
O isteksizlik bende de silindi,
Ve ikisi de sanki birden çekiyor beni.
Önemlisi, yalnızca içten bir çaba!
Yeter ki uygun saatlerde
Canla başla bağlanalım sanata

Alevlensin özgürce kalpte tabiat.

Bütün kültürün de böyledir yapısı:
Boş yere çabalarlar dizginlenmemiş ruhlar
Doruklarına doğru olgunluğun.
Büyük isteyen, toparlamalıdır kendini;
Ancak sınırlamada gösterir usta ustalığını,
Ve bize özgürlük verebilir yalnızca yasa.

M u a z z a m Ş a ş k ı n l ı k

Bir nehir çağıldıyor bulutlu kayalar arasında
Okyanusa çabucak bağlanmak isteğiyle;
Ne yansırsa yansısın zeminden zeminlere,
Koşar o durmamacasına vadiye.

Ama bir daymon gibi düşer birdenbire
Onu izler dağ ve orman hortumla
Oreas, rahata ersin diye orada.
Ve engeller koşuyu, sınırlar geniş kabuğu.

Dalga köpürür, geri yığılır ve çekilir,
Ve coşar yukarı, kanmak için;
Ama engellenmiştir Tanrıya doğru giden o çaba.

Sallanır ve sakinleşir, göle geri dönmüştür,
Yıldızlar onda yansıyarak seyrederler parlayışını
Dalga darbesinin kayalarda, yeni bir hayatı.

H o ş K a r ş ı l a ş m a

Geniş paltom boğazıma kadar kapalı,
Yürüyordum kayalı, o eğri, gri yolda
Yokuş aşağı, sonra kış havası vadide,
İçim huzursuz, yaklaşan kaçışa istekli.
Birden açıldı sanki yeni gün.
Bir kız geldi, seyre doyulmaz,
O sevgili kadınları gibi
Şair dünyasının. Ve dindi özlemim.
Ama çevirdim başımı, bıraktım gitsin
Ve sarındım daha sıkı paltoma,
Sanki istiyordum kendi içimde coşarak ısınmak

Yine de izledim onu. Durdu. İşte olan oldu
Üstümdekiyle duramazdım,
Attım onları. –Kız kollarımdaydı.

A z v e Ö z

O kıza böylesine çok mu alışmalıydım?
Bu bana sonunda tam bir eza olurdu.
Onun içindir ki daha bugünden artık
Yanaşmıyorum o çok alışılan güzele.

Ama nasıl affettirebilirim sana kalbim,
Önemli durumda sana danışmamamı?
Haydi! Gel buraya! Açıklayalım şikâyetimizi
Sevimli, hazin neşeli namelerde.

Gördün mü oluyor işte! Şairin işareti tamam,
Ahenkle tınlıyor çalınan lir,
Bir aşk kurbanını, sessizce sunmaya.

Sen düşünmezsin bile, ama bak, şarkı tamam!
Peki ya şimdi? – Derim ki: İlk ateşte
Koştuk oraya, bunu onun önünde okumaya.

Kız Konuşuyor

Çok ciddisin, sevgili! Şu mermerden
Heykelinle kıyaslayayım seni:
Onun gibi vermiyorsun hayat işareti bana.
Seninle kıyasta taş yumuşak kalıyor.
Kalkanı arkasında saklar kendini düşman,
Dost ise yüzünü açmalı bize.
Seni arıyorum, sense kaçmak peşindesin;
Ama sıkı dur, aynı bu sanat eseri gibi.

İkisinden hangisine yaklaşayım?
İkisinden de soğukluk mu kaderim,
Buna ölü sana canlı diyorlarken?

Kısacası, fazla söz harcamadan
Bu taşı öpüp durayım
Ta ki sen kıskanıp beni çekene kadar.

Büyümek

Küçük uslu bir çocukken çayır çimen demeden
Zıplardın benimle, birçok bahar sabahı.
“Böyle bir kızım için, tatlı heveslerle
Evler kurmak isterdim baba olarak duayla!”

Ve sen başlayınca dünyaya bakınmaya,
Bütün zevkin ev gailesiydi.
“Böyle bir kızkardeş! Mutlu olurdum:
Ah nasıl güvenebilirdim ona! O nasıl güvenirdi bana.”

Ama bu güzel büyümeyi sınırlayamaz hiçbir şey;
Kalbimde hararetli aşk çarpıntısı.
Acıları artırmak için sarsam mı onu?

Ama ah! Şimdi bir prenses gibisin düşümde
Önümde öyle yükselmişsin ki;
Eğiliyorum o göz ucuyla bakışlarının önünde

Seyahat Arınması

Uzaklaşmalıyım o bakışların parıltısından
Artık güzelleştirmesinler hayatımı.
Kaderim neyse, düzelmez.
Bunu gayet iyi bildiğimden, geri döndüm aniden.

Bu yüzden de bilmiyordum daha büyük bir mutluluk;
Hemen başladım şu ya da bu
Gerekli şeylerden kendimi kurtarmaya;
Bana gerekli görünen oysa yalnızca onun bakışları.

Şarabın hararetini, yemeklerin bolluğunu,
Rahatı ve uykuyu ve başka lütufları,
Toplumu uzaklaştırdım, az bir şey kaldı geriye.

Öyleyse artık rahatça dolaşabilirim dünyayı;
İhtiyaç duyduklarım, her yerde bulunur türden,

Elzem olanı ise yanıma aldım: Aşktı o.

V e d a

Binlerce öpüşmeden sonra doyumsuz-
Bir tek öpücükle ayrılmak zorundaydım.
Derin acılarla buruk ayrılıştan sonra
Koptuğum sahildi bana,

Evleri, dağları, tepeleri, nehirleriyle
Açıkça gördüğüm sürece bir sevinç hazinesi;
Sonunda maviliklerde kaldı bir göz ziyafeti
Uzaklaşmış parlak karanlıklarda.

Ve nihayet, deniz ufku çevrelediğinde
Geri döndü kalbime o hararetli arzum;
Tam bir pişmanlıkla aradım kaybettiğim şeyi,
O zaman birden sanki parladı gökyüzü
Öyle oldu ki, hiç hiçbir şey uzaklaşmamış gibi;
Tadına vardığım ne varsa yanımdaydı sanki.

S e v e n K a d ı n Y a z ı y o r

Gözlerinden gözlerime bir bakış,
Dudaklarından dudaklarıma bir öpücük
Bunu benim gibi bilen kişi,
Hiç hoşlanır mı başka bir şeyden?

Senden uzak, benimkilerine yabancılaşmış
Dolaştırıp duruyorum düşüncelerimi,
Ve her seferinde buluşuyorlar,

Benim ağlamaya başladığım o tek saatte.

Yaşlar anında yine kuruyor:
Seviyor ya, diyorum, gel sessizliğe
Uzaklara erişmemişsen de,

Duy fısıltısını bu aşk acısının;
Dünyada tek mutluluğum senin arzundur,
Senin bana karşı duyduğun – bir işaret yeter bana!

Seven Kadın Yine

Neden mi yine kâğıda dönüyorum?
Bunu, sevgilim, böyle sormamalısın;
Çünkü aslında yok sana söyleyeceğim bir şey;
Ama sonunda sevgili ellerine ulaşacak ya!

Kendim gelemediğim için, gönderdiğim şey
Şu bölünmez kalbimi taşımalı o yana,
Sevinçlerle, umutlarla, hayranlıklarla, acılarla:
Bütün bunların ne başı var ne sonu.

Bugüne dair sana söyleyeceklerim
Yalnızca sana yöneldiğidir kalbimin
Düşünürken, arzularken, dalarken, isterken.

Bir zamanlar seni seyretmek için önünde dururdum
Ve hiçbir şey söylemezdim. Ne söylemeliydim ki?
Bütün varlığım, içimde mükemmeldi.

Kadın Bitiremiyor

Bu boş kâğıdı sana hemen yollasam,
Onu yazıyla doldurmadan,
Sen de onu belki zaman öldürmek için doldurup
Gönderirsin bu mutluluktan uçan kadına.
Ben de o mavi zarfı görünce sonra,
Merakla çabucak, bir kadına yakıştığı gibi
Açınca, gizli bir şey kalmayacasına,
Okurum, başka zaman söylenince beni hayran eden şeyleri.

Sevgili çocuk! Uslu kalbim! Biricik varlığım!
Özlemimi nasıl dostça gideriyorsun
Tatlı sözle beni nasıl şımartıyorsun!

Hatta fısıltını bile okur gibiyim,
Ruhumu hep sevgiyle doldurduğunu
Ve beni ebediyen kendimden esirgediğini.

İntikam Perisi

Eğer halk arasında patlarsa korkunç salgın,
Usulca terk etmeli toplumu.
Ben de korumuşumdur kendimi
Çoğu zaman tereddütle ve geçiştirmeyle.

Aşk tanrısı beni çoğu zaman korusa da
Sonunda onunla uğraşmak istemedim.
Aynı şeyi o kandırmacalarla yaşadım,
Dörtlü üçlü kafiyelerle onları çoğaltırken.
Ama şimdi ceza geliyor hor gören erkeğe,
İntikam perilerinin yılan meşaleleri gibi sanki

Dağdan vadiye, karadan denize kovuyorlar onu.

Dahilerin kahkahalarını duyuyorum;
Ama sone öfkesi ve aşk çılgınlığı
Ayırıyor beni her tür düşünceden.

N o e l H e d i y e s i

Tatlı küçük sevgilim! İşte kutuda
Çeşit çeşit tatlılar.
Kutsal noel zamanlarının meyveleri,
Çocuklara dağıtılacak kurabiyeler bunlar.
Sana ise tatlı sözlerle
Şairce bayram tatlısı hazırlayacağım.
Ama bu tür kibirlere ne gerek?
Bırakalım iltifatlarla göz kamaştırmayı!

Ama bir de tatlı bir şey var
İçten gelip içe hitap eden ve gurbette tadılan:
İşte ancak bu, ulaşabilir sana uçarak.

Ve o zaman dostça bir hatırlama hissedersen
Sanki bildik yıldızlar neşeyle göz kırpar gibi,
Hor görmezsin, en küçük armağanı.

U y a r ı

Kıyamet günü, borazanlar öterken
Ve dünya hayatı biterken,
Mecburuz hesabını vermeye
Boşa söylediğimiz her sözün.

O zaman ne olacak bütün o sözler,
Senin lütfuna ermek için harcadığım o sevgi dolu emeğim,
Eğer bunlar yalnızca senin kulağında tınlarsa?

Bu nedenle, düşün, ey sevgili, vicdanını!
Düşün ciddiyetle, ne çok tereddüt ettiğini
Dünyanın bu tür acıları tekrar görmemesi için.

Hesaplayıp özür dileyeceksem
Sana boşuna neler söylediğimi,
Kıyamet yılı olur o kıyamet günü.

Ş ü p h e l e n e n l e r

Soneyi seviyor ve yazıyorsunuz! Yazık şüpheye!
Kalbin iç dökme gücü,
Kafiye arayacak –onu çiftleştirmek için-
Siz çocuklar, sanırsınız irade güçsüz kalır.
Tamamen bağımsızca konuşamaz kalbin özü
Kendini korumaktır onun isteği;
Sonra fırtınalar benzeri akar bütün tellerden
Sonra yine gece ve sessizlik.

Ne diye bu eziyet kendinize ve bize
O ağır taşı adım adım yuvarlamak için yokuştan,
Kendisi geri gitmek, durmadan yeniden yormak isterken?

S e v e n l e r
Tam tersine doğru yoldayız bizler!
En sert olanı eritmek için

Çok güçlü yanmalıdır aşk ateşi.

G e n ç K ı z

Karmaşık satırların ciddiyetinden şüpheliyim ben!
Gerçi hoşlanıyorum senin şu hece oyunlarından,
Ama bence, tatlı sevgilim, cilalamamalı
Kalplerin içten duygularını.
Şairin hep yaptığı, sıkmamak için
Temelden altüst etmektir duygularını;
Ama bilir soğutmayı yaralarını
En derin olanlara büyülü sözle şifa vermeyi.

Ş a i r

Bak bir, küçük sevgili, nasıldır işi fişekçinin?
Öğrenmiştir, ölçülü gürlemeyi,
Yanıltıcı kurnazlıkla açar gizli yollarını;

Ne var ki ana unsurun daha güçlüdür kuvveti
Ve o daha anlamadan, paramparça
Boylar bütün sanatıyla havaları.

D ö n e m

Ateşli harflerle derinden yazılmıştı
Petrarca’nın gönlüne her günden çok
Çarmıha gerilme günü. Aynı şekilde benim için,
Bin sekiz yüz yedinin Noel öncesi Advent.

Yaşamaya başlamadım, sevmeye devam ettim

Kalbimde çoktandır taşıdığım kadını,
Sonra tekrar bilgece sildim aklımdan,
Yine şimdi kalbine sürüldüğüm kadını.
Petrarca'nın o sonsuz yüce aşkı,
Ne yazık mükâfatsız ve fazla hüzünlüydü,
Bir kalp acısı, ebedi bir çarmıha gerilme,

Ama hep görünsün, durmadan, o sevinçli
Tatlı şenlik coşkusuyla, hazla ürpertici
Gelişi efendimin, ebedi bir Mayıs günü.

Hece Bilmecesi

İki kelimedir bunlar, kısa ve söylemesi rahat,
Ekseri içten sevinçle andığımız,
Ama asla bilmeyiz o şeyleri açıkça,
Neyin mührünü taşıdıklarını aslında.

Hoş olur yeni ve eski günlerde,
Birini ötekinde şuhça yakıp kül etmek;
Ve bunları birlikte adlandırabilirsek
Dile getiririz mutlu bir rahatlığı.

Oysa ben onların hoşuna gitmeye çalışıp rica ediyorum
Beni de kendileriyle birlikte mutlandırmalarını.
Sessizce umuyorum, ama umuyorum ulaşacağımı buna:

Sevgililerin adları olarak bunları söylemeye
Tek resimde ikisini görmeye,
Tek bir varlıkta ikisini kucaklamaya.

GOETHE ÜZERİNE

YAZILANLARDAN SEÇMELER

Ölümünden sonra Goethe'nin Alman yazarları üzerindeki etkisi, ilginç bir konudur. Çağdaşlarının ve daha sonraki kuşakların Goethe imajı, söz konusu yazarların zihniyetlerine ve sanat anlayışlarına bağlı olarak değişiklik gösterir. Goethe'nin Fransız Devrimi karşısında takındığı olumsuz tavır, onun Weimar'da saray çevresinde gördüğü saygınlık, kültür ve zevk düzeyi düşük olan halka karşı duyduğu antipati, seçkin kişilere ve özellikle bireye verdiği önem, dar anlamda milliyetçi olmayışı, Fransız işgali sırasında ortaya koyduğu pasifist zihniyet, özel hayatında Christiane Vulpius'la uzun yıllar nikâhsız yaşaması ve nihayet büyüklüğünün, çapının bilincinde bir deha olarak çevresindekilere tepeden bakması daha sonraları Goethe'ye karşı tavır takınacak olan yazar ve düşünürlere bu tavırlarını destekleyecek materyal veriyordu. Goethe'nin ölümünden sonra Almanya'da ortaya çıkan ve edebiyat tarihçileri tarafından 1850 yılına kadar etkin görülen iki edebiyat akımı vardır: Das Junge Deutschland ve Biedermeier. Birbirinin çağdaşı ama zıt kutbu diyebileceğimiz bu akımların Goethe imajı da birbirinin zıddıdır. Das Junge Deutschland, en genel çizgileriyle devrimci olduğu için Goethe'nin edebiyattaki egemenliğine karşı savaş açar. Bu ekolün şairlerinden, Heinrich Heine, zıt zihniyetlerinden dolayı kendi adının ilerde Goethe'ninkiyle bir arada anılacağını, bunu Goethe'nin engelleyemeyeceğini söylemiştir (1827).

Bu iddianın kendini ne dereceye kadar doğruladığı üzerinde tartışılabilir, ama ilginç bir tepki, Heine'nin çağdaşı ve hayranı filozof Fechner'den gelir. Heine'nin şiirini över ama onu Goethe'yle karşılaştırdığında aralarındaki farkı yapıcılık ve yıkıcılık şeklinde tespit eder.

Biedermeier, Goethe hayranlığını koruyan bir edebiyat akımı olmuştur. Mesela Adalbert Stifter (1805-1868), kendisinin Goethe'yle boy ölçüşemeyeceğini, ama onunla ruh akrabalığı duymakla övündüğünü söyler.

Alman Realizmi de (Bürgerlicher Realismus) aşırılıklardan kaçınan, tutkular ve coşkulara itibar etmeyen dengeli, ölçülü tutumuyla kendini Goethe çizgisinde görüyordu. Bu ekolün büyük ustası Gottfried Keller (1819-1890), Der grüne Heinrich başlıklı eğitim romanına Goethe'nin Wilhelm Meister'ini (1795/6) örnek almakla kalmaz, roman kahramanı

Heinrich'in kişiliğinde Goethe'nin Dichtung und Wahrheit'ından da çok şeyler işler. Heinrich 30 gün boyunca Goethe okurken Dichtung und Wahrheit'ı "yepyeni parlak bir yıldız" olarak keşfeder. Materyalist dünya görüşü ve proletaryanın bilinçlendirilmesi gibi konularda "Das junge Deutschand"ın devrimciliğini bir üst basamakta uygulayan Natüralizm, Goethe'ye karşı soğuk bir mesafeden bakarsa da en büyük temsilcisi Gerhard Hauptmann, Goethe'nin kişiliğinden ve sanatından az etkilenmemiştir. "Natüralizme zıt akımlar" adı altında edebiyat tarihlerine geçen Empresyonizm, Sembolizm ve Yeni Romantizmde Goethe'yi yeniden benimseme söz konusudur. Onun evrensel boyutlarını yeniden vurgulama eğilimi mesela Richard Dehmel'in şu değerlendirmesinde çok belirgindir:

> *"Goethe! Çağının söz sahibi kişilerinde, diyelim Humboldt'larda, Schlegel'de, Schleiermacher'de, Schelling'de, Lamarch'da, Spinoza'da bulamadığımız hiçbir düşünceyi Goethe'de de bulamayız ve onda birbiriyle çelişen birçok düşünceye rastlarız. Yalnızca bu düşünceleri kendine mal ederken daha güçlü bir tutku, kelime yaratırken daha derin bir sevgi ve daha yüksek bir iman gösterdiği içindir ki çağdaşlarının tipik temsilcisi o sayılır. Ve öteki adamların ömürleri boyunca ayrı ayrı ve tek başına peşinden koştukları çeşitli düşüncelerin bu tek kişide bir araya getirildiğini gördüğümüz içindir ki bunlardan ortak bir düşünce kuşağı, o pek çeşitli düşünceler çağının derli toplu dünya görüşünü algılarız."*

Goethe'yle haşır neşir olmuş bir Alman büyüğü de Thomas Mann'dır (1875 - 1955). Onun hem eserlerini ve sanatını hem de hayatını ve kişiliğini incelemiş, kendi yaratıcılığını Goethe bilgisiyle beslemiştir. Goethe'nin nesir sanatındaki objektiflik esasına dayalı ironik üslubunu benimseyen Thomas Mann, onun kutupluluk ve ahenk konularındaki sezgisine hayran olmuştur. Goethe'yi bir eser konusu olarak canlandırmayı da planlayan yazar Der Tod in Venedig'le işe başlamış ve büyük Goethe konulu romanı Lotte in Weimar'la bunu başarmıştır. 1949 yılında da Goethe'nin 200. doğum yıldönümünde yaptığı konuşmada şairin hayatında ve eserindeki büyüklüğü şöyle dile getirir:

> *"Uyum, mutlu bir denge ve klas tasarımlarını Goethe'nin adıyla bir arada düşünüşümüzü sağlayan şey, öyle zahmetsizce elde edilmiş bir Tanrı vergisi değildir, muazzam bir başarıdır, daymonik-tehlikeli belki de yıkıcı yetenekleri aşmada, arındırıp ahlaksallaştırmada,*

> *iyiye ve hayat için yararlıya yöneltilip boyunduruk altına almada yararlanılmış karakter güçlerinin eseridir.”*

Önemli olan, Goethe karşısında takınılan tavrın, olumlu ya da olumsuz olması değil, Goethe’nin çağdaşları için olduğu gibi kendinden sonrakiler için de hep yankı uyandıran bir sanatçı ve düşünür hüviyetini korumasıdır. Modern Alman edebiyatının kendinden çok söz ettiren yazarı Günter Grass’ın ilginç romanı Die Blechtrommel (1959)’in eleştiricilerce bir Anti-Wilhelm Meister olarak nitelendirilmesi, eserin Goethe’ye karşı da olsa yine Goethe’yle bir hesaplaşma ürünü olduğunu gösterir. Goethe’nin çeşitli algılamalara çeşitli yorumlara elverişli olan çok boyutluluğu, evrenselliğidir. Gottfried Benn, 1950 yılında onu doğrudan doğruya sanatla özdeşleştirerek şöyle diyor:

> *“Şimdi sık sık, ortaya koyamadığımız ‘gerçek’ Goethe imajının ne olduğu sorusu işitiliyor. Yetinilmesi gereken şey şudur: Yıkıcı bir sel onda yolunu bulmuş çağlamaktadır, anlaşılması imkânsız. Çölleşmiş bir kıyıya tohumlar saçmaktadır. İşte bu, sanattır.”*

Yazar biyografyalarıyla ünlü Stefan Zweig (1881-1942), hayatını anlattığı yazarları yorumlayarak, hatta onun üslubuna yakın bir tarzda anlatırken, Goethe’yi, onun hayat hikâyesini doğrudan konu edinmez, ama hayat hikâyesini anlattığı yazarın birçok özelliğini Goethe ile karşılaştırarak ortaya çıkarmayı adeta kendine yöntem edinir. “Baumesister der Welt”in (Dünya Fikir Mimarları) “Kendileriyle Savaşanlar” başlığı altında işlediği Kleist, Höldeling ve Nietzsche’yi sık sık Goethe ile karşılaştırır. Mesela Nietzsche örneğinde altıncı bölümde “Kendini Bulma Değişimleri” başlığıyla ele aldığı konu bağlamında şu satırları okuruz:

> “Goethe hayatını sabit bir merkez etrafında geliştirir, tıpkı, bir ağacın gizli bir iç gövde çevresinde her yıl bir halka eklediği ve dış kabuğu yardığında hep daha sağlam, daha güçlü, daha yüksek ve daha geniş ufuklu olması gibi. Onun gelişimi, sabırla, sürekli dayanıklı, artan bir kuvvetle ve her büyümede aynı zamanda kendini savunmanın direnciyle olur –oysa Nietzscheninki hep zorla, iradenin itici bir sertliğiyle. Goethe, varlığının bir bölümünü feda etmeksizin kendini genişletir, yükselmek için asla kendini feda etmesi gerekmez, oysa Nietzsche, o değişken adam, kendini yeniden kurmak için hep tamamiyle yıkmak zorundadır kendini.” (a.g.e. Çev. Gürsel Aytaç, İstanbul 1989, s. 109)

Bu kitaba aldığım çeşitli Goethe yorumlamaları, Goethe kadar belki de ondan çok yorumlayan yazarın dünya ve sanat görüşünü yansıtır niteliktedir ve kanımca alımlama estetiği doğrultusunda çalışan edebiyat bilimcilerine tipik malzeme sunabilir. Bu örneklere Germanistik alanında iki araştırmacıdan, Prof. Dr. Fritz Martini ile Prof. Dr. Katharina Mommsen'dan yazılarla başlamak istiyorum.

Fritz Martini'den

"Johann Wolfgang von Goethe (28.8.1749-23.3.1832) imgesi çok değişimlerden geçmiştir. Artık onu ne olimpik yüce Jüpiter, ne ahenkli mutlu Helen, ne neşeli hayat ustası, ne tutucu ne de estetik-ahlaki bencil ya da burjuva pozitivist anlamda 'yeri geldiğinde şair' olarak görüyoruz. Daha çok; zaman mesafesi büyüdüğü oranda artıyor Goethe'nin evrenselliği, her şeyi kapsayan ve yalnız tanrıların armağan ettiği değil, çabayla kazanılmış dünya bütünlüğü hakkındaki bilgimiz. Goethe yalnızca büyük bir şair değil, aynı zamanda Avrupa'nın tanıdığı en büyük dünyevi hayat öğretmenidir. O, düpedüz edebiyat ve eylem adamı oldu, bizim için bugün bile hâlâ geçerli olan ve çoktandır tam olgunlukla karşılamadığımız yeni bir dünya imajının kurucusudur. Onun düşünsel ve uygulamalı evrenselliğinde bütün karşıtlıklar birlik olmuş görünmektedir. O, en büyük saygın ve barıştırıcıdır: Doğa ile düşünce, şiir yazmak ile düşünmek, fikir ile gerçeklik, dünya tarihi ile insanlık tarihi, birey ile toplum, şahsiyet ile kamuyu barıştırandır. Bütün varlık, onun düşüncesinde dinamik ve organik canlılık bulur; ne ondan önce ne de ondan sonra hiç kimse ruhun ve edebiyatın sırlarına bu kadar derin ve net bakmadı. Edebiyatı hayatla içten bağlayarak ona yalnızca yeni bir mana vermedi ('Edebi öz, kendi hayatının özüdür'), hayat da Goethe sayesinde kendiliğinden yeni bir kutsama kazandı. Onun varlığı başlı başına kültür bilincinin tam bir değişimidir. Deha, artık hayatın mana ve yasasını açıklıyordu. Bunda ateşleyen bir 'kurtarıcı' olarak hissetti kendini.

Goethe, antikitenin ve Şark'ın varlığını yeni bir bilgiye ulaştıran ve Güneyle Kuzey arasında olduğu gibi Batıyla Doğu arasında da aracı olan büyük Avrupalıydı. O, Alman varlığının aydınlık görüşlü tanıyanı ve onun en büyük eğiticisiydi –halkını yüz yıldan fazla bir zamandır ondan uzaklaştıran o trajik başarısızlığa rağmen. Her zaman uçlar arasındaki ortayı buldu; evrensel düşünsel bir dünya onun şahsında ve eserinde birleşti. İnsanı sıkan ve şimdiye kadar sıkmış olan ne varsa onun başından geçti ve

bilindi; işte yalnızca dehaya bahşolunmuş o üstün net doğrulukla. Hep somutta kaldı, uygulamaya çalıştı, çünkü tam, özgürce aktif hayat onca bütün düşüncelerden üstündü. İtidalli işin olgunlaştırıcı manasına inanıyordu. Bu iş, aynı zamanda, en karanlık derinlere kadar inen, var olmakla görevin yanında, mümkünün yanında sonsuzu da yakalayan gözlemleyici bilgelikten de geliyordu. Bu daymonik ve trajik olana kadar derinleşmiş; yanı sıra en yüksek düşünsel bilince kadar aydınlanmış var oluşun tükenmezliğini hiçbir formül ortaya koyamaz; o varlık, bütün sınavları, yanılgıları ve tehlikeleri tanımış ve zorlamıştı. Uzun iç mücadelelerle yine de birliğe ulaşan hayatı boyunca sert karşıtlıklar oldu. Klasik Goethe, yalnızca gençliğini zorlamakla kalmayıp onu hep biçimsiz (karanlık olana yakın kılan bir kaosu içinde ezmek zorunda kaldı. Onun zenginliği aynı zamanda) ruhsal tehlikesiydi– “Faust” bu tehlikenin simgesi oldu. Hayatın trajik-kadersi derinliklerini bildiği için, kendini yakıcı gerilimlerin tehdidinde gördüğü içindir ki bunun karşıt güçlerini Güney’in neşesinde, klasik formun disiplininde, antikitenin güzelliğinde, yakın gerçekliğin pratik gereklerinde aradı. Onun “fedakârlığı”, duygu ve bilginin zenginliğine dayanmış tehlikelerin aşırı boşluğunun üstesinden gelmekten hep yeniden vazgeçişti. Zekâsı, yüksek bir bilinçle hayatın daymonik karanlık tehlikelerinin üstüne çıkıyordu, ama ruhu bu tehlikelerin fırtınasında sarsılıyor, savaşıyordu.

O, tabii dünyevi varoluşun son birliği içinde yaşadı; edebiyat ve tabiat bilimleri, sanat ve bilgelik, aynı hayat temelinde kök salmıştı ki bu temel, kendisinin evrene ait olduğunu, onun yasalarına uyduğunu biliyordu. Onun klasik formunun özü buydu: “Yüksek sanat eserleri aynı zamanda, insanlar tarafından hakiki ve doğal yasalara uyarak ortaya konmuş en yüksek tabiat eserleridir”. Bu ifadede düşünce ve tabiat arasında bir ayrım yoktur, sanat eseri de insan ve evren gibi organik yapı olmuştur. O, aynı zamanda, son “doğru”yu içeren gereklilik yasasına kulak kabartıyordu; işte doğal olanla bu bağ, Goethe’ye gençliğini, olgunluk çağını ve yaşlılığını insani hayat basamaklarının birer örnek modeli haline getiren o “içsel biçim” mükemmelliğini kazandırdı. Titanik-lirik gençliğinin, klasik kültürlü aktif olgunluğunun ardından öyle bir yaşlılık geldi ki bu da yine yaratıcı olarak on dokuzuncu yüzyılın yaşantı dünyasını kat kat aşan yeni sezgiler, bilgiler (özellikle de dini ve kültür bilimsel alanlarda) getirdi. Wahlverwandtschaften’ı, Westöstlicher Divan’ı, Faust’un ikinci bölümünü

anlama olgunluğuna ancak 1900 yılında ve sonrasında ulaşıldı. (Deutsche Literaturgeschichte, Stuttgart, 1960, s. 219-221)

Katharina Mommsen'dan

İslamiyete Kişisel Yakınlık

Goethe'ye gelince, onun İslamiyet konusundaki tutumunu (ki önemli olan budur) başından beri yalnızca ve sırf hoşgörü temelli ve geçmişteki yanlış adımları silmeye çalışan ilerici bir aydınlanma belirlemiyordu. Goethe, Muhammed'e onun dinine çok daha kişisel bir ilişkiyle yaklaşıyordu. Bu nedenle İslamiyet üzerine ifadeleri o zamana kadar Almanya'da mevcut her şeyi kışkırtıcı cesaretiyle fersah fersah aşıyordu. İslamiyet'e karşı gerçek olumlu bir tutuma Goethe, bazı ana ilkelerin kendi inanç ve düşüncesiyle uyum göstermesiyle ulaştı. Bu, onun içinde temelleri çok derin bir sempati yarattı ve bu sempatinin sonucunda, burada birkaç örnekte duyulan böylesine özgür itiraflar tınladı.

Herder sayesinde Goethe çok erkenden, belki de 1770-71 kışında Strassburg'ta Kuran'ı okuma fırsatı buldu. Hemen ardından, İslamiyet 'e ve Muhammed Peygamber'e şaşırtıcı ruhsal bir katılımın belgelerine rastlıyoruz. Goethe'nin yaşlılık yıllarındaki Batı Doğu Divanı'ndaki o Kuran hayranlığının temeli o zaman atılmıştı. Bu eserde, İslamiyet ve Kuran, eşsiz biçimde övülmüştür.

Goethe daha gençken, Müslümanların Kutsal Kitabına büyük ilgi gösteriyordu. İslamiyet'le uğraşmak, önceleri çok genel olarak entelektüel gençlerin o sınırsız açıklığına ve "dini hoşgörü" hevesine dayanıyordu. Edebiyat ve Hakikat'te (12. Kitap) belirttiği gibi hoşgörü, "o devrin parolası"ydı. Bu aydınlanmacı hoşgörü bağlamında Goethe de Kuran'ı ve manasını, İncil'in yanı sıra, insanlığın büyük kısmınca kutsal olan başka kitapların da var olduğunun somut bir örneği olarak görüyordu. Hinduizm, Budizm ve başka dinlerin henüz incelenmediği sürede Kuran, İncil'e en önemli paralel olarak görünüyordu. Hoşgörülü tutumunu genç Goethe daha dindar gençlik arkadaşlarıyla tartışmalarında ortaya koymuştu. Bu bağlamda Frankfurter Gelehrten Anzeigen'ın bir yazarı olarak, geleneksel bir dini geçerli kılmak isteyen koyu Hıristiyan bakış açısına karşı çıkıyordu. Kırk sene sonra, Batı Doğu Divanı döneminde ise, Romantizmin içindeki o tek yanlı "Hristiyancılık"a muhalefetti bu ve Goethe'nin Kuran'ı yeniden göz önüne almasına vesile olmuştu.

Ama Goethe'nin Kuran'la ilk ilgilenişi; asla sırf dini hoşgörü gösterisi değildi, ki zaten o hoşgörünün arkasında çoğu zaman kayıtsızlıktan başka bir şey gözlenmiyordu. Goethe'nin Kuran'ı incelemesi, daha ziyade, ulaşabildiği bütün dini görüşleri tanımak konusundaki bireysel merakıyla ilgiliydi. Edebiyat ve Hakikat, Goethe'nin çocukluğundan beri kendine uygun bir din arayışı içinde olduğundan söz eder. Onun hayat hikâyesi de bu din tutumunun 1755 yılındaki din sarsıntısına bağlı olduğunu gösterir. O yıl Lizbon'da olan korkunç depremde "Göklerin ve yerin yaratıcısı ve sahibi" hiç de "baba"lığını göstermemiştir (1. Bölüm, 1. Kitap; WA I 26, 41-43; 49). Altı yaşında çocukken Lizbon depreminden sonra artık insan biçimi Tanrı tasavvuruna sahip değildir: "Çocuk, varlığa bir biçim veremiyordu, öyleyse onu eserlerinde arayacaktı." (a.y. s. 64). Kendi Tanrı ibadeti için özel bir yol buldu: Doğa Tanrısına, farklı basamaklarda doğa ürünlerinin yerleştirildiği piramit biçiminde bir minber kurdu. "Burada herkes sadece iyi düzenlenmiş bir doğal ürünler koleksiyonu görüyordu, oysa çocuk, sussa da daha iyisini biliyordu." (a.y. s. 65). Otobiyografinin anlattığı, bu "genç rahip", güneş, çatıların üstüne yükseldiğinde, bir mercekle hafif hafif yanıp tüterken en hoş kokuları salan o mumları yakıyordu. "Herşeyi, istediği gibi başarıyordu ve ibadet kusursuzdu." (a. y. s. 65). "Her insan sonunda kendi dinine sahiptir" özdeyişine, Goethe'nin eserlerinde sık sık rastlanır. Keza otobiyografisi, bu dâhiyane bireye uygun inancın tutarlı bir gelişim çizgisini ortaya çıkarır. Bu gelişimin en önemli kilometre taşları, Edebiyat ve Hakikat'e göre; çocuğun Klopstock'un Messias'ına hayranlığı, İncil ve Tevrat'ı orijinal dilde inceleyip tam bir "İncil inancı", aktarılanın gerçekle ve muhtemel olanla çelişkilerini fark etme, teolojik tefsirlerle hesaplaşma, patrik dünyasına ayrıntısıyla anlatılan düşüş, ki otobiyografinin yazarı sonunda şöyle der: "Böylece Şark taraflarına severek kaçtım, Musa'nın ilk kitaplarına daldım ve orada yaygın çoban kabilelerinin arasında kendimi aynı zamanda en büyük yalnızlık içinde ve en büyük toplum içinde buldum." (I. Bölüm, 4. Kitap WA I. 26.5.205). Hayat hikâyesinin ikinci bölümünde Protestanlığa girenin Protestan din işlerinin eksiklerine karşı iç isyanı anlatılır ve kalbin içsel dini ile dış kilisenin uyuşmasından kendisinin vazgeçişi anlatılır. (II. Bölüm 7. Kitap WA I 27, s. 118-127) Kiliseden ve minberden kesin ayrılma ise dini gelişimin Leipzig Üniversitesi'ndeki öğrenimle örtüşen bir sonraki basamağıdır. (II. Bölüm, 8. Kitap, WA, 27 s. 190) Ağır bir hastalıktan sonra, din bilgini Ernst Theodor Langer'le İncil üzerine yoğun sohbetlere bir

dönüş görülür. Langer, İncil'e sadık Goethe'nin şahsında "sadık ve iyi hazırlanmış bir yeni dönme" kazanır. (II. Bölüm, 8. Kitap, s. 190)

Bedence ve ruhça acı çekenin Frankfurt'a dönüşünde dahi dindar Susanne von Klettenberg'le dostane bir ilişki başlar; o da Goethe'de "meçhul bir şifa arayan varlık" görür. (a.y.) Yeni Platoncu Okulun kimya-alşimist kitapları okunmaktadır; amaç, "tabiatın sırlarını bağlam içinde" tanımaktır. Sonra Arnoldt'un Kilise ve Zındık Tarihi'nin etkisi büyük olur. (II. Bölüm, 8. Kitap, s. 217) Goethe şimdi bilinçli olarak "kendi dini"ni oluşturmaktadır: "Yeni Platonculuk vardı temelde; hermetiklik, mistisizm, Hurufilik de katkıda bulundu." Edebiyat ve Hakikat'in sekizinci kitabı, o zamanki Tanrı düşüncelerinin tasviriyle son bulur. Bu Tanrı, "ezelden beri kendiliğinden üretmektedir" ve tüm yaratılmış olan her şey de "şimdi ve geçmişteki hiçe düşme ve geri dönüş"tür. (II. Bölüm, 8. Kitap, s. 221) Goethe'nin Strassburg'ta 1770-71 yılındaki hukuk öğrenimi sonundaki bir sonraki hayat bölümü ona Herder'le tanışmayı kısmet etmiştir ve Herder onun Kuran'la uğraşmasına vesile olur. Hayatının bir sonraki bölümünde, ki Kuran özetleri bu zamana rastlar, onu Frankfurt ve Wetzlar'da buluruz.

Goethe'nin Kuran'a hayranlığının esas nedenlerinden biri, şüphesiz onun özel dilsel değerini hissetmesiydi. Herder'in Kuran'a saygı duyması da bu bağlamda genç arkadaşta tam bir yankı uyandırmıştı. Goethe'nin Kuran'ı bir dil anıtı olarak değerli buluşu, tekrar tekrar ifadesini bulur: Batı Doğu Divanı'nın kullanılmamış bir teşekkür sayfasında şair hayrete değer Kuran'ı Arap edebiyatının öbür eserlerinin yanında anar. Notlar ve Yazılar'da da Goethe'nin Kuran'daki üslup güzelliğinden duyduğu haz şu sözlerde dile gelir: "Kuran'ın üslubu [...] disiplinli, büyük, müthiş, yer yer hakikaten yüce." (WA 1, 7, 35) Goethe'nin kelime hazinesini bilen, anlar ki "hakikaten yüce" sözleri, onun bir dil sanat eserine ödül olarak vereceği en yüksek notlardandır.

Ama Goethe'yi Kuran'a özellikle çeken şey, dini yakınlıklardı. İslam öğretisinin bu odak noktaları, şunlardı: Tanrı'nın doğada tecelli ettiğinden, çeşitli elçilerde insanlığa hitap ettiğinden, "mucize"nin reddinden ve dindarlığın hayırsever işlerde kendini kanıtlaması gerektiğinden emin olmak. Goethe'nin İslam diniyle bütün bu içten uyumları, özel bir akrabalık duygusu yaratmıştır; hatta bu yakınlık olmasa Batı Doğu Divanı'nın ortaya çıkması zordu denecek kadar yoğun." (Mommsen, Katharina, Goethe und die arabische Welt, Frankfurt/M. 1988 s. 166-171)

Friedrich Nietzsche'den

Goethe'nin Yanılgıları

"Goethe, büyük sanatkârlar arasındaki büyük istisnadır: O, gerçek kabiliyeti sanki bütün dünya için önemli ve belirleyici, mutlak ve en gerekli olmak zorundaymış gibi bir ahmaklık içinde yaşamamıştır. Gerçekten sahip olduğundan fazlasına sahip olduğunu iki kez düşünmüş ve yanılmıştır; hayatının i k i n c i yarısında, en büyük b i l i m s e l kâşiflerin ve aydınlatıcıların biri olmak kanaatine iyiden iyiye kapıldığı sıralarda. Keza, hayatının b i r i n c i yarısında da öyle: Edebiyattan kendince daha yüksek bir şey istedi kendinden. Tabiat, ondan güya bir güzel sanatlar adamı olmasını istemişti. Bu, onu İtalya'ya bu çılgınlığı tam olarak yaşayıp uğrunda her türlü özveride bulunsun diye gönderen, için için yanan ve yakan sırrıydı. Bu aklı başında, aslında dürüst, bütün çılgınlığa iyi gözle bakmayan adam, nasıl aldatıcı bir ihtiras cininin onu bu mesleğe inanması için tahrik ettiğini, isteğinin en büyük ihtirasından nasıl kurtulmak ve elveda demek zorunda olduğunu sonunda keşfetti. V e d a l a ş- m a k gereği hakkındaki o sancılı, yakıcı, kabaran kanaat, Tasso'nun ruh halinde tam olarak dile gelmiştir: "Abartılmış Werther" olan bu kişinin üstünde, ölümden daha kötü bir şeyin sezgisi vardır: "Şimdi tamam –bu vedadan sonra; delirmeden yaşamaya nasıl devam etsin insan!"–Hayatının bu iki esas yanılgısı Goethe'ye, salt edebiyata karşı, dünyanın o zamanlar bildiği haliyle, öylesine özgür ve neredeyse keyfi görünen tutumu sağladı. Schiller'in (zavallı Schiller, ne zamanı vardı ne de kaldı) onu şiire karşı çekingenliğinden, her türlü edebi varlık ve bunun emeği korkusundan kurtardığı zamanı saymazsak, Goethe orada burada tam ne ad vereceğini bilmediği bir Tanrıça olup olmadığı şüphesiyle bir sevgiliyi ziyaret eden bir Yunanlı gibi görünür: Hayalindeki bu görüntülerin çizgileri (belki de hep bir tek Tanrıçanın değişimlerinin izinde olduğunu düşünür) istemeden ve bilmeden onun sanatının bütün çocuklarının çizgileri oldu. B u y a n ı l g ı d o l a ş m a l a r ı olmasa, Goethe Goethe olmazdı: Yani yazının henüz eskimemiş biricik Alman sanatkârı, –çünkü o ne kadar az Almansa o kadar meslekten yazardı." (Nietzsche, Friedrich: Menschliches, Allzumenschliches; München, 2002, s. 482-483)

"Goethe'ye göre 'Alman' olan şeyler, bunlar, içinden iyi olanın bile kabul edilemeyeceği, zihniyet özgürlüğüne sahip, ama zevk ve zekâ özgürlüğünün kendilerinde eksik olduğunu fark etmeyenlerdir. Ama işte asıl

bu, Goethe’nin yerinde yargısına göre A l m a ndır. Onun oyu ve örneği şuna işaret ediyor ki bir Alman, eğer başka milletlere yararlı olmak, hatta katlanılır olmak istiyorsa Almandan daha fazlasını olmak zorundadır ve h a n g i y ö n d e ç a b a l ı y o r s a, kendini aşmak zorundadır.”

(Nietzsche, Friedrich: Menschliches, Allzumenschliches, München 2002, s. 502)

Schiller’den

“Sık sık Goethe’nin çevresinde olsaydım bu beni mutsuz ederdi: En yakın dostlarına karşı bile açıldığı bir an yoktur, anlaşılır gibi değildir; gerçekten, sanıyorum ki o, i n a n ı l m a z d e r e c e d e b i r b e n c i l. İnsanları kendine bağlama, küçük ya da büyük inceliklerle onları kendine bağımlı kılma konusunda kabiliyeti var. Ama kendini her zaman özgür tutmayı biliyor. Varlığını hayırseverce ilan ediyor, ama bunu kendini vermeden, bir Tanrı gibi yapıyor. Bence bu, kendini sevmenin en yüksek zevkine dayalı tutarlı ve planlı bir davranış tarzı. İnsanların, aslında b ö y l e b i r k i ş i y i e t r a f l a r ı n d a k a b u l et m e m e l e r i gerek. Bu yönüyle ondan nefret ediyorum. Zekâsını bütün kalbimle sevsem de ve onun büyüklüğüne inansam da. Benim gözümde o, dünyaya rezil etmek için gebe bırakılması gereken gururlu bir iffet delisi dişi. Ve eğer ona en ölümcül sandığım yerinde bir oyun oynamaya kalkmıyorsam, bu, iyi niyetimden değil, gücümün yetersizliğindendir.”

(Christian Gottfried Körner’e, 2 Şubat 1789 tarihli mektup)

Eckermann’dan

“Aşağı bahçeye indik. Goethe, her çeşit nadir ve ilginç şeylerle doldurulmuş küçük yan binanın alt kattaki odasını açtı. “İşte burada!” dedi, tuhaf çeşit çeşit alet edevat yığınından bir yay çıkararak. Görüyorum, 1814 yılında bir Başkır reisinin bana saygıyla sunduğu zamanki halinde. –Bu aziz silahı ellerime almak beni çok sevindirmişti. Hiçbir yanı zedelenmemişti ve kiriş de tamamiyle kullanılabilir haldeydi. Ellerimle denedim, hâlâ hızı iyiydi. Bu iyi bir yay, dedim. Bir deneseniz nasıl olur? dedi Goethe. İşte burada da size bir ok. Ama sivri demir ucundan koruyun kendinizi. Zehirli olabilir.

Tekrar bahçeye çıktık ve ben yayı gerdim. ‘Şimdi nereye?’ diye sordu Goethe. Önce havaya, diyorum. ‘Haydi öyleyse!’ dedi Goethe. Ben masmavi gökyüzünde güneşli bulutlara doğru fırlattım. ‘Bırakın şimdi de ben deneyeyim’ dedi. Onun da vurmak isteyişinden mutlu oldum. Yayı ona verdim. Goethe, okun kertiğini kirişe itti, yayı da doğru tuttu, ama düzeltmesi biraz sürdü. Şimdi yukarıya nişan aldı ve kirişi çekti. Canıpek gençliğiyle Apollon gibi duruyordu, ama bedence yaşlıydı. Ok, yalnızca belli bir yüksekliğe ulaştı ve tekrar yere düştü. Koşup oku aldım. ‘Bir kere daha’ dedi Goethe. Şimdi yatay yönde aşağıya bahçenin kumlu yoluna nişan almıştı. Ok, otuz adım kadar nispeten iyi dayandı, sonra eğildi ve yerde vız diye durdu. Oku ona geri getirdim. Benim de yatay yönde nişan almamı rica etti ve hedef olarak, çalışma odasının penceresinde bir işareti gösterdi. Ben vurdum. Ok, hedeften uzak değildi ama yumuşak tahtaya öyle derinlemesine girmişti ki çekip çıkarmayı başaramadım. ‘Bırakın öyle kalsın’ dedi Goethe ‘birkaç gün bana bu eğlencemizi hatırlatsın.’ O güzel havada bahçede dolaştık; sonra bir banka oturup sırtımızı, sık bir sarmaşığın taze yapraklarına döndük. Odysseus’un yayı ve Homeros’un kahramanları üzerine konuştuk.” (Eckermann, 1 Mayıs 1825)

Tolstoy’dan

“Goethe okuyorum ve bu sığ, burjuva-bencil ve kabiliyetli insanın benden önceki kuşağa özellikle Faust hayranı Turgenyev’e nasıl zararlı etkide bulunduğunu anlıyorum (ayrıca bu Faust çok kötü bir kitap). [...]

Turgenyev’le dost olduğum ve onun için çok önemli olan şeyi sevmek istediğim günlerde ne çok çekmiştim! Bütün gücümle gayret ettim ve bütün iyi niyetime rağmen bunu başaramadım. Büyük adam sayılan ve hiç de öyle olmayan otoriteler ne korkunç zararlar veriyorlar!” (s. 730) (Günce, 30 Eylül 1906)

“Goethe’nin Faust’unda ve başka yerlerde olduğu gibi dini, felsefi ve ahlaki sorunların bir tiyatro eserinde edebi olarak ele alınışından hoşlanmıyorum, hatta bunu bir edebiyat hatası olarak görüyorum. Bu tür sorunlar üzerinde ya hiç konuşulmamalı ya da son derece dikkatli ve itinalı, yani asla hatipçe ve Allah saklasın kafiyeyle değil. [...]” (Günce, 3 Aralık 1906)

(Leo N. Tolstoi, Tagebücher, 1847-1910, München, Ohne Jahresangabe s. 863)

Walter Benjamin'den

Goethe'nin Çalışma Odası

"Goethe'nin çalışma odasının ne kadar basit olduğunu herkes bilir. Tavanı alçaktır, halısı yoktur, çift kanatlı penceresi de yoktur. Mobilyalar yüzüne bakılır gibi değildir. Goethe başka türlüsüne sahip olabilirdi. Deri koltuklar, yastıklar o zaman da vardı. Bu oda hiçbir şeyde zamanının önünde değil. Bir irade, eşya ve biçimi sınırlı tutmuştur; kimselerin mum ışığından utanacak hali yoktu: Yaşlı adam akşamları bu ışığın altında, sırtında gecelik entarisi orta masada oturur ve çalışırdı. Besbelli böyle saatlerin sessizliğiyle o gün yalnızca geceleri buluşmakta. Ama bu sessizliğe kulak verilebilseydi onun hayat tarzı öğrenilirdi. Yani: Asla geri gelmeyecek olan, bu son yılların en olgun meyvesini toplamakla görevli, bu iş için yaratılmış bir hayat tarzı, ki o yıllarda bu zengin adam, hayatın sertliğini henüz kendi bedeninde hissetmemişti. İhtiyar burada, o muazzam geceleri endişeyle, suçlulukla, sıkıntıyla kutluyordu, burjuva konforunun o cehennemi şafak kızıllığı pencereden içeri henüz girmeden. Bu geceleri en çok belirleyen çevreyi (şairin hakiki antikitesini) gözlerimizin önüne serecek bir edebiyat bilimini hâlâ bekliyoruz. Bu çalışma odası, Goethe'nin iki şey için, uyku ve çalışma için kesinlikle kendisinin belirlediği küçük binanın esas mekânıydı. Yandaki bu minicik yatak bölmesinin ve yatak odasının mahremiyetine eşit bu çalışma odasının ne kadar önemli olduğu tahmin bile edilemez. Yalnızca basamak gibi bir eşik ayırıyordu, onu çalışırken o tahtvari yataktan. Ve o uyurken, yanı başında eseri onu her gece ölülerden korumak için nöbet tutuyordu. Mutlu bir rastlantıyla bu mekâna dikkatini yönlendiren biri, eğer en içten duyguları önemsiyorsa Goethe'nin uyuduğu, okuduğu, dikte ettiği ve yazdığı bu dört odanın düzeninde, bir dünyanın ona cevabı anlamına gelen güçleri fark eder. Ama bizler bir iç dünyanın o cılız üst sesini çıkartabilmek için bir dünyayı seslendirmek zorundayız."

(Benjamin, Walter: Weimar (1928),: W. Benjamin Lesezeichen. Schriften zur deutschen Literatur. Hrsg. Von Gerhard Seidel-Leipzig 1970, s. 40-42)

Kafka'dan

29 Eylül, 1911

"[...]

Goethe'nin gezi gözlemleri, bugünkülerden farklıdır. Çünkü onlar, bir posta arabasından yapılmıştır ve manzaranın yavaş yavaş değişimiyle daha basit gelişmiştir ve o bölgeleri bilmeyen kimse tarafından bile çok daha kolay izlenebilir. Sakin, biçimce manzaraya uygun bir düşünce girer araya. Bölge, arabada yolculuk yapan adama o ilk karakteriyle kendini gösterdiğinden ve kara yolları ülkeyi demir yollarından daha doğal böldüğünden (kara yolları nehirler gibiyse demir yolları su kanalları gibidir) seyreden kişide öyle zorlu çabalar gerektirmez ve o kişi zahmetsizce sistematik olabilir. Anlık gözlemler bu nedenle azdır, çoğu yalnızca, belli insanların insanın gözünün önünde aynı şekilde sınırsızca, coştuğu (mesela Heidelberg'de Avusturya subayları) iç mekânlardaki gözlemler. Buna karşılık Wiesenheim'da adamların konumu manzaraya daha yakındır: Sırtlarında mavi elbiseleri ve yapma çiçeklerle süslü beyaz gömlekleri vardı (hatırda kaldığı şekliyle alıntılıyorum). Schaffhausen yakınlarındaki şelaleden ise çok söz ediliyor, içinde de büyük harflerle 'heyecanlı fikirler'.]"

25 Aralık 1911

"[...]

Goethe, eserlerinin gücüyle Alman dilinin gelişimini belki de engellemiştir. Nesir bu arada sık sık ondan uzaklaşırsa da nihayetinde şu anda olduğu gibi, artmış bir özlemle ona geri dönmüş ve Goethe'de önceleri rastlanan, ama aslında onunla ilişkisi olmayan eski kalıpları bile benimsemiştir, onlara sınırsız bağımlılığın tam görüntüsünden keyif almak amacıyla."

(Zum Thema: Goethe, S. Freud, H.v. Hoffmannsthal, T. Mann, S. Zweig, F. Kafka, Frankfurt/M. 1982, s. 107-109)

Thomas Mann'dan

Burjuva Çağının Temsilcisi Goethe

"[...] Frankfurt'da Goethe'nin anne ve babasının Hirschgraben'daki evini ilk defa dolaşırken içimi dolduran duyguları hatırlıyorum.

Bu merdiven ve odaların üslûbu, havası bence meçhuldü. Kitapta, benim kitabımda yazıldığı gibi bu, köklerdi, aynı zamanda da müthiş olanın başlangıcı. Ben ‘evde’ydim, ama yine de, bu dâhinin temel alanında ürkek ve gecikmiş bir misafirdim. Vatan ve büyüklük birbiriyle temas halindeydi. Büyük burjuva olgusu, müzelik olmuş ve yavaşça ortaya çıkan saygının objesi; kahramanın beşiği. Saygın (iyi terbiye görmüşlük, arkasında bırakan hem de nasıl arkasında bırakan oğulun hatırına korunmuş ve kutsal sayılmış) ve dünya disiplinine doğru büyümüş: Onu seyrettim, nefesimle içime aldım ve göğsümde alışkın oluşla saygının çelişkisi bir duyguda çözüldü: Tevazu ve kendini onaylamanın birleştiği, gülümseyen sevgide.

Goethe’den ancak sevgiyle söz edebilirim, yani iticiliği, karşılaştırılması imkânsızlık konusunda en canlı anlayışla hafifletilmiş bir samimiyetle, onun doruklarını tanıtmayı, tarihçi, açıklayıcı kafalara ve eğitimci mizaçlara tevazuyla bırakıyorum, onlar kendilerini tam bilgi açısından en yüksek şeye ulaşma yetisinde hissederler ki bu aslında bir öze katılmaktan ve yalnızca burada, yani düşüncede değil, insani olanla doğal olanda bir çeşit konuşmaya katılma hakkını bulmaktan başka bir şeydir. Yalnızca kendi özünden ve kendi varlığından yana belli bir aile deneyiminden, ‘Anch’ i o sono pittore’nin çocukça gururlu bir bağlılığından bilir benim gibiler Goethe’den söz etmeyi. Öyleyse ne diye kişisel üstüne, ulusala kadar uzanan bir yeniden tanımayı, bir yakınlık hissini inkâr etmeli? Dünya bu yıl, bugünlerde o büyük şehirliyi anıyor; ama sözünü ettiğim o samimiyetle, onun ve bizim özümüzden kutlama, yalnız biz Almanların yapabileceği bir şeydir. Genel insani olanın vatanı olarak saygın-şehirlilik, şehirliliğin çocuğu olarak dünya çapındalık! İşte bu köken ve en cesur ilerleme kaderi, hiçbir yerde bizde olduğu kadar alışılmış değildir. Ve şehirlilikten düşünsele doğru ilerleyen bütün Alman varlığı, bu Frankfurt baba ocağında güler yüzle yaşıyor.

Bu büyük insanın ve şairin ya da daha doğrusu, şair kılığında bu büyük insanın görünüşünü çeşitli ölçülerde, hangi tarihi görüş açısından bakılıyorsa ona göre görmek mümkün. Mesela o (ve bu en mütevazı bakış açısıdır) bir Alman kültür çağının, klasik çağın, Almanlara şairler ve düşünürler milleti şeref unvanını kazandıran çağın, Alman kültür kavramını aslında tam olarak yerleştiren ve insancıl büyüsü Goethe’de otobiyografik kendini yetiştirmenin ve kendini gerçekleştirmenin eğitim düşüncesiyle özel bir psikolojik bileşiminde olan idealist bireyciliğinin efendisi ve ustasıdır. O bileşimde eğitim fikri, kişisel içsel insani dünyadan toplumsal dünyaya bir

köprü ve geçiş oluşturur. Goethe'yi bu klasik insancıl kültür çağının temsilcisi olarak görmek, onun portresini algılayabileceğimiz en dar görüş açısı demektir. Bir başka, çok daha büyüğü de mümkündür ve akla yakındır. Bu, onun ilk yabancı hayranlarından birinin, Thomas Carlyle'nin büyük şairin ölümünden hemen sonra ona uyguladığı bakış açısıdır. Carlyle şuna işaret etmişti ki bu dünyada etkinlikleri on beş asır geçmeden tam gelişimine ulaşamayacak, daha ziyade bin yıl sonra tam bireyselliğiyle yaşamaya devam edecek insanlar vardır. Bu bakış açısından Goethe çağı hakkında konuşulacak olursa, ölçüt yüzyıllar değil, bin yıllardır ve gerçekten, Goethe adındaki ve çağdaşlarının rahatça 'Tanrısal bir insan' sıfatını uygun gördüğü bu şahsiyet harikasında efsane yaratıcı güçler vardır, yeryüzünde dolaşmış en yüce insanlarda olduğu gibi ve zamanla hangi kalıba gireceğini kimsenin söyleyemeyeceği güçler.

Ona bu iki bakış imkânının nisbeten daha samimi ve en muazzam olanların arasında ise bir üçüncü ve orta halli olanı var ki, burjuva çağı denen bir çağın bitmekte olduğunu gören ve kaderi geçiş döneminin sıkıntıları ve krizleri arasında yeni bir dünya, iç ve dış düzenlerinin yolunu bulmak olan bizler için bu üçüncü görüş imkânı en yakını ve en doğalıdır: Yani onu burjuva devri dediğimiz ve 15. yüzyıldan 19. yüzyılın sonuna kadar uzanan beş asrın temsilcisi olarak görmek. 17. yüzyıl ortasının hemen yakınında doğan o adamı hareketli iç güdüsü bir insan ömrü kadar 19. yüzyılın içine taşıdı ve kültürünün kökleri 18. yüzyılda olsa da o düşünce ve ruhça 19. yüzyılın çok şeyini içine aldı, epik yaşlılık eseri, sosyal roman Wilhelm Meisters Wanderjahre'deki gibi yalnızca kâhince önceden haber vererek değil, doğrudan şairce, o romanda yeni asrın bütün ekonomik toplumsal gelişimini kaygılı eğitici olarak karşılamıştı. Rokoko manzarası ve Rokoko kostümü taşıyan, ama iç insanlığı artık 18. yüzyıla ve onun kuru akılcılığına ait olmayan ve yeni ruh durumları ve daha derin duygu ve düşünce dünyasına kayan Wahlverwandtschaften'da da.

18. ve 19. yüzyılın bir oğlu ama aynı şekilde 16. yüzyılın, Reformasyon Çağı'nın oğlu, Luther'in olduğu kadar Erasmus'un da kardeşi! Her iki insanı onunla bizzat vurguladığı akrabalık ve sempati bağlar; denebilir ki o, her ikisinin karakterini içinde birleştirmiştir: Büyük Almanlığın patlaması, halk güçlerinden beslenmiş bir kabiliyet olarak Luther'e kardeşi gibi yakındır ve o kendisi de kendini onun yanına koymadan, kendini onunla karşılaştırmadan edememiştir. Kendini bazen İncil tercümanı olarak hayal ettiğini ve bunun içinden yalnızca duygu yüklü olanı daha iyi başarma

cesareti gösterdiğini açıklaması tipiktir. O bir Protestandır, der Riemer ve ‘Papalığı ve papazlığı protesto ettiğini söyler ve bunu hep yapacakmış, bu onun açıklamasına göre ilerlemektir.

[...]

İhtiyar Goethe’nin yeni, burjuva ötesi dünyaya bu cesur bakışı, ilginç olduğu kadar muazzamdı, aynı bu yaşlı adamın ütopik dünya teknik sorunlarına katılışı gibi, Panama kanalının açılış projesine hayranlığı gibi ki bundan sanki kendisi için bütün şiirlerden daha önemliymişçesine (ve gerçekten de böyleydi) önemle ve ayrıntılı olarak söz etmiştir. Teknik ve uygarlıkla ilgili olandan ve ulaşımı hızlandırıcı olandan o ümit dolu tat alışı, son Faust’un şairi söz konusu olduğunda şaşılacak bir şey değildir. Faust en yüce anını, faydacı bir rüyanın, bir bataklığı kurutmanın gerçekleştirmesinde yaşar ki bu, devrin tek yanlı estetikçi felsefeci yönüne karşı ilginç bir cephedir. Aynı şekilde yaşlı Goethe şaşılacak bir yorulmazlıkla, Meksika Körfezi’nin Pasifik Okyanusu’yla bağlanma imkânlarının izahıyla, böyle bir eserin bütün uygar ve uygar olmayan insanlık için sunacağı akıl almaz sonuçlar konusuyla ilgilenmiştir. Amerika Birleşik Devletleri’ne meseleyi ele almalarını tavsiye eder ve Pasifik’in bu kıyısında, tabiatın büyük limanlarla zaten böylesine güzel hazırladığı yerde yeşerecek ticaret şehirlerini hayal eder. Bütün bunları sabırsızlıkla bekliyordu, bunu ve Tuna ile Ren nehirlerinin, bütün ümitleri aşacak dev bir teşebbüs olarak birleştirilmelerini ve üçüncü ve çok büyük bir şey olarak, İngilizler için Süveyş Kanalı’nı: ‘Bütün bunları görmek için’ diye haykırır ‘dünyada birkaç elli yıl daha dayanmaya değer!’ Goethe’nin gözü böyle bütün dünya üzerindeydi, yalnızca kendi ülkesine takılıp kalmamıştı. Onun gelecek ümidi, kapsamlıydı, bütün dünya mekânına ve hayat standardının yükselmesine ihtiyacı vardı; yabancı halkın mutluluğunu ya da acısını kendi halkınınki gibi kalbinde hissediyordu. Bu, özgürlüğü büyüklük olarak bilen ve ‘dünya edebiyatı’nı ilan edişi işte bu anlayıştan kaynaklanan çok çok yükselmiş bir dehanın sevgi emperyalizmiydi.

Teknik ve akılcı ütopizmde vatandaşlık, dünya ortaklığına doğru gider ve bu kelimeyi yeterince genel ve dogmatik olmadan anlamak istersek, komünizm konusuna geçelim. Kurudur bu hayranlık. Ama bugün gerekli olan, hissizleşmiş ve hayatı engelleyen ‘Seelentum’lar yüzünden batmakta olan bir dünyanın iyice ayılmasıdır. Almanlara elli yıl ‘Gemüt’ sözünü söylemeyi yasaklamak gerekir diyen kimdi?

[...]

Burjuvanın burjuvalıktan çıkıp düşünsele ve burjuvaüstülüğe yükselen büyük evlâtları, burjuvalıkta sınırsız imkânların sınırsız özerkleşme ve kendini aşma imkânlarının var olduğunun tanıklarıdır.

[...]

Onların en büyüğü Goethe şöyle haykırır:

"Çekin kendinizi o ölmüş şeyden.

Bırakın canlı olanı sevelim"

(Mann, Thomas: Essays, Frankfurt/M.1977, s. 216-244)

Hermann Hesse'den

Goethe'ye Şükran

"Bütün Alman şair ve yazarları arasında Goethe, benim en çok şükran duyduğum, beni en çok uğraştıran, sıkan, cesaretlendiren, ardıl ya da düşman olmaya zorlayan kimsedir. O, belki en çok sevip en çok tadına vardığım, en az direndiğim yazar değildir, hayır, ondan önde gelenler var: Eichendorf, Jean Paul, Hölderlin, Novalis, Mörike ve daha birkaçı. Ama bu sevdiğim şair ve yazarların hiçbiri benim için çetin bir problem ve önemli ahlaki ilham olmadı, içlerinden hiçbirine karşı savaşma ve tartışma gereği duymadım, oysa Goethe'yle sık sık içimden konuşmak ve düşünce düelloları yapmak zorunda kaldım (bunlardan biri yüzlercesinden biri Bozkır Kurdu romanımdadır). Bu nedenle Goethe'nin benim için ne ifade ettiğini ve bana en çok hangi bakış açılarıyla göründüğünü göstermeye çalışmak istiyorum.

Onu neredeyse çocuk yaşta tanıdım ve gençlik şiirleriyle, Werther romanıyla beni tamamen sardı. Kendimi şair Goethe'ye vermem kolayıma gitti, çünkü gençliğin rayihasını, orman, çayır ve ekin tarlası rayihasıyla birlikte getiriyordu ve annesi hanımefendiden gelme dilinde halk bilgeliğinin bütün derinliği ve oyunculuğu, tabiatın ve zanaatın tınısı, üstelik de yüksek derecede müzik vardı. Bu Goethe, salt şair, ozan, hep genç ve saf insan, benim için hiçbir zaman problem olmadı ve çehresi asla bulanmadı.

Buna karşılık, daha yeni yetmelik yaşlarımda başka bir Goethe'ye saplandım. Büyük yazar, hümanist, ideolog; eğitici, eleştirmen ve programcı, Weimar edebiyatçılarının Goethe'sine, Schiller'in dostu olan, sanat koleksiyoncusu, dergi kurucusu, sayısız yazı ve mektup sahibi,

Eckermann'a dikte ettiren Goethe'ye. Ve bu çehresiyle de benim için muazzam bir önemi vardı. Başlangıçta kayıtsız şartsız hayran ve saygılıydım ve onu arkadaşlarıma karşı savunuyordum, hatta resmi havalı yazılarını bile. Görünüşü zaman zaman biraz burjuvaca, biraz babayani, biraz memur gibi ve Werther'in yabaniliğinden çok uzaklaşmış olsa da boyutlar hep büyüktü ve niyeti yine de hep yüksek bir hedef, hedeflerin en soylusuydu: Yani akıl ve düşünceyle yönlendirilen bir hayatı mümkün kılmak ve kurmak, yalnızca kendisi için değil, milleti ve çağı için de. Raydan çıktığı anlarda bile denediği şey, çağının bilgi ve her çeşit hayat tecrübesine her bakımdan hâkim olmak ve bunu yüksek kişisel bir düşüncenin hizmetine, dahası kişisel usta bir düşünselliğin ve ahlakın hizmetine sunmaktı. Yazar olarak Goethe, çağının en iyileri için bir insan imajı, bir insan örneği vermişti ki buna benzemek, kendini ona daha yakından yetiştirmek, iyi niyetli kişilerin idealiydi.

Şair Goethe'de öğrenilecek değil, ama zevk alınacak şey çoktu: Onun yapabildiği şey öğrenilemezdi ve eşsizdi. Bu nedenle benim için örnek ya da problem olmadı. Buna karşılık edebiyatçı, hümanist ve ideolog Goethe, benim için hemen büyük bir problem oldu; Nietzsche'nin dışında hiç kimse beni bu kadar uğraştırmadı, bu kadar çekmedi ve utandırmadı, böylesine kavgaya zorlamadı. Bu edebiyatçı Goethe ile şair Goethe bir süre paralel ilerler gibi görünüyordu, neredeyse ikisi örtüşüyordu, ama ansızın ikisi birbirinden uzaklaştı, birbiriyle çelişti ve birbiriyle bozuştu. Şair olan daha sempatikleşmiş, daha zevk verir olmuşken edebiyatçı Goethe çok önemsenmek durumundaydı ve hesaba katılmak zorundaydı; bunu daha yirmi yaşındayken hissediyordum, çünkü o bir Alman hayatını düşünce temeline dayandırmak konusunda en muazzam ve besbelli en başarılı denemeydi: O, ayrıca Alman dâhiliğini akılla, devlet adamını idealistle (Antonio'yu Tasso ile) sorumsuz, müzikal-diyonistik hayalciliği sorumluluk ve ahlaki görev inancıyla birleştirmede de eşsiz bir denemeydi.

Bu deneme besbelli tam başarıya ulaşmadı. Zaten hiç de ulaşamazdı! Ama buna rağmen sık sık tekrarlanmak zorundaydı, çünkü en yüksek ve en imkânsız olana tekrar tekrar ulaşma çabası gerekir. Saf şairi akıllı devlet adamıyla, ruhu akılla, doğaya tapanı ruh vaiziyle birleştirmeyi Goethe kendi hayatında ve eserlerinde tam olarak başarmış değildir; orada burada geniş bir çatlak açılıyor; orada burada berbat, hatta dayanılmaz problemler oluşuyordu. Zaman zaman akıl ve erdem, fazla büyük bir peruk gibi şairin

kafasını sarıyordu ve o saf dâhiliğini, bilinçli olmak ve dizginlenmek çabasıyla oluşmuş bir katılık içinde sık sık boğuyordu.

Bunun da ötesinde, örneğini oturtmayı ve arkasında tam bir ekol ya da öğreti bırakmayı da başarmış görünmüyordu Goethe. Onun örneğine doğru çabalamada büyük emek harcayan şair ve yazarlara da nasip olmamıştır o aranan birliği sağlamak; hatta onlar seleflerinin çok arkasında kalmışlardır. Bunların birçoklarından birisi, birinci sınıf sevilen bir şair olan Stifter'di ve o, fevkalâde eseri Nachsommer'de ara sıra küçük bir Goethe gibi sanat ve hayat üzerine, bir kitap Almancasıyla o büyülü güzelliklerin yanı başında insanı şaşırtan, halka açık alanlar yaratmıştı. Örnek açıkça belliydi ve insan hatırlıyordu: Wilhelm Meister'de de böyle ümitsiz kuraklığın yanında harika şairane sayfalar vardı.

Hayır, Goethe pek öyle başaramamıştı ve zaman zaman bana bu nedenle düpedüz üzücü ve can sıkıcı geldi. Sonunda gerçekten, onu okumamış olan saf Marksistlerin düşündüğü gibi burjuvazinin bir kahramanı, bugün artık sönmüş, silik, kısa ömürlü bir ideolojinin yaratıcılarından biri miydi?

Onu bir yana bırakıp hayal kırıklığıyla yetinebilirdim, ama işte bunu yapamadım! Ve şaşılacak, güzel ve aynı zamanda eziyet verici olan da buydu: Ondan kopmak mümkün olmuyordu; onun koşusuna katılmak, onun başarısızlığının acısını duymak, onun çelişkilerini içimizde yeniden bulmak gerekiyordu!

Bu bile bir kazançtı ve büyüktü: Küçük hedeflerle yetinmiyordu, büyük olanı arıyordu, yerine getirilemeyecek idealleri vardı. Ama bende yıllar içinde artan şey, Goethe'nin probleminin yalnız kendisinin değil, yalnız burjuvazinin değil, düşünceyi ve sözü ciddiye alan her Almanın problemi olduğu konusunu fark edişimdi. Bir Alman yazarı olup da Goethe örneğine ve çabalarına, bunlar başarılı olsun ya da olmasın, ilgisiz kalmak elden gelmiyordu. Başka edebiyatçılar, çağlarının ruhunu temsil etmeyi belki daha iyi başarabilmişlerdir, mesela Voltaire kendi asrını ve kendi sınıfını daha net ve daha mükemmel dile getirmiş olabilir –ama Voltaire işte tam da bu yüzden ömrünü tamamlamış, bizim için bir hatıradan daha fazlası olmayan, büyük bir ustanın adı değil midir?

Onun güdülerine ve düşüncelerine yürekten ve sorumluluk duyarak katılıyor muyduk? Hayır. Ama Goethe, çağıyla birlikte silinmedi; bizi ilgilendirmeye devam etti, inanılmaz derecede güncelliğini korudu.

[...]

Savaş çıktı ve o an için sanki artık Goethe yoktu, oysa onun büyük problemi, yani insan hayatının düşünceyle yönetimi, dünyanın tek acil problemiydi. Biz edebiyatçılar, satılık olmadığımız ve savaş sarhoşu olmadığımız kadarıyla, kendi gerekçelerimizi adım adım yoklamak ve adım adım kendi sorumluluğumuzu anlamak zorunda olduğumuzu hissettik. Benim düşünce kaygılarım ateşli bir devreye girmişti. Ama savaş sırasında da zaman zaman Goethe'yle tartışmalar vardı ve bir ara güncel bir mesele onu karşıma getiriverdi ve o, yeniden benim için bir sembol oldu. Savaşın ilk etabında bana hayatı mücadeleye ve eziyete çeviren o düşünsel ve ahlaki problem, düşünceyle vatan sevgisi arasındaki çözümsüz görünen uyuşmazlıktı. O zamanlar büyük bilginlerden geveze gazetecilere kadar kamusal seslere inanabilseydik, o zaman düşünce (yani hakikat ve ona hizmet) vatanseverliğin doğrudan doğruya baş düşmanı olurdu. Bir kimse eğer vatanseverse, o zaman kamuoyunda onun hakikatle ilgisi yok demekti, ona karşı sorumluluğu yoktu, hakikat oyundu, aldatmacaydı. Düşüncenin vatanseverlikteki yeri, ancak tüfekleri desteklemek için kötüye kullanıldığı sürece vardı. Hakikat, bir lükstü ve vatan adına, vatana hizmet için yalan mübahtı, hatta övgüye değerdi. [...] O zaman milleti savaş aracı olarak sömürmeye çalışan vatanseverler, çabucak fark ettiler ki Goethe bu amaçla kullanılamaz; o, milliyetçi değildi ve hatta milletine karşı birkaç kez çok tatsız hakikatleri söyleme cesareti göstermişti. 1914 yazından itibaren Goethe ve onunla birlikte bazı iyi düşünce itibardan iyice düştü ve açığı kapamak için (Çünkü o iğrenç 'kültür politikası' için büyük düşünürler gerekliydi) milliyetçiliğin ve savaşın savunulması için kendilerini daha iyi kullandıran yeni isimler keşfedildi ve ilan edildi. Bu kazıların en başarılısının adı Hegel'di.

O zaman Romain Rolland savaş yazılarının birinde beni kendi zihniyetinin yanında keşfedip görüş açımı 'goethevari' diye adlandırınca bu kelime benim için derinden uyarıcı oldu. Bana Goethe'yi, gençliğimin o yıldızını hatırlatıyordu ve kutsal bildiğim her şeyde beni destekliyordu; aynı zamanda gözümden kaçmıyordu, resmi Alman görüş açısından "goethevari"nin düpedüz bir küfür olduğu.

O devir de geçti işte. Ve hayatımızdaki o şiddetli darbe, demek ki beni Goethe'den uzaklaştıramamış, ona karşı duyarsızlaştıramamıştı.

Bunun sebebi ne olabilirdi? Goethe eninde sonunda kısmen başarısızlığa uğramış bir yazar ve ideologdan daha fazlası mıydı? O, yalnızca dâhi, dilbaz şairden biraz fazlası mıydı? Neden tekrar ona dönüldü,

kendisiyle bu kadar hesaplaşılmış, önemli konuda ondan böylesine uzaklaşılmışken?

Bunun sebebini aradığımda, gözümün önünde başka bir Goethe canlanıyor, biraz daha muğlak çizilmiş, yarı görülebilen, daha kapalı: Bilge Goethe. Büyüleyici şair Goethe resmi bana ne kadar berrak ve sevecen görünüyorsa, edebiyatçı ve öğretmen Goethe'yi de ne kadar net gördüğümü sanıyorsam, bu görüntülerin arkasında, onların içinden fark edilircesine bir başka resim var. Bunda, benim için en yüce Goethe resminde, çelişkiler birleşir, tek yanlı ne apollon tarzı klasiklikle ne de anneleri arayan karanlık Faust ruhu örtüşür, tersine işte o çift kutuplulukta, bu hem her yerde hem hiçbir yerde rahat olmamada mevcuttur. Bu sır küpü bilgenin tek tek özdeyişlerini ve yaratılarını onun özellikle yaşlılık ürünlerinde, şiirlerinde Faust'un geç bölümlerinde, mektuplarında ve Novelle'sinde buluruz. Ama aynı olgun ve artık kişiselliğin üstüne çıkmış Goethe de ancak onu bazı eserlerinden ve olgunluk ve gençlik zamanının belgelerinden bir kere tanımışsak, bize yüzünü döner. O, hep mevcuttu, ama sık sık da kendini gizledi. O, hep vardır, çünkü bütün bilgelik de hep vardır. O, kişisel üstüdür, çünkü bütün bilgelik kişiyi aşar.

Goethe'nin bu bilgeliği, çoğu zaman bizzat gizlediği, kendisinin de çoğu zaman kaybettiğini sandığı bu bilgelik, artık ne burjuvadır ne Sturm und Drang, ne Klasik ne de Biedermeier; artık neredeyse açımı Goethevari de değildir, bu bilgelik, Hindistan, Çin, Yunanistan bilgeliğiyle aynı havayı solur, artık ne iradedir ne de zekâ, bu, dindarlıktır, saygıdır, hizmet etmek isteğidir: Tao'dur. Her hakiki şairde bunun ışıltısı bulunur, bunsuz ne sanat mümkündür ne de din; ve şüphesiz bu, Eichendorf'un en küçük şiirinde nefes alır, ama Goethe'de birkaç kez büyülü sözlerde her millette ve her asırda olmadığı kadar yoğunlaşmıştır. Bu bilgelik her edebiyatın üstündedir. Hayat karşısında duadan, saygıdan başka bir şey değildir; tek isteği hizmet etmektir, iddia nedir, teşvik nedir, haklar nelerdir bilmez. Bu, bütün asil halkların bütün efsanelerinin bir zamanlar var olduğunu ulu hakanlar zamanında bildiği şeydir, yine bilinir ki hakanlar ve uşakları ona sadık kalmamışlardır ve ona geri dönüş, yerle göğü birbiriyle barıştırmanın tek yoludur.

Çinliler'in klasik yazarlarına özel bir sevgi besleyen ben Hesse'ye bu, Goethe'de de yüzünü gösteriyor. O nedenle; Goethe'nin çok kereler Çin'le ilgilendiğini bilmek benim için küçük bir sevinç. Yaşlı Goethe'nin (1827 yılından) küçük, harika bir şiir devriyesinin mesela başlığı şudur: Çin-

Alman Mevsim ve Günbölümleri yeni edebiyatlarda bu temel bilgeliğin ifadelerine pek rastlamıyoruz. Almanya'da nadiren kelimelere dökülmüştür; Almanya, müziğinde kelimede olduğundan daha dindar, daha olgun, daha bilgedir.

Goethe'nin şairliği ve edebiyatçılığıyla bu en yüce şeye, dönemeçlerin üzerindeki huzura gittikçe yükselmesi, işte budur beni hep ona çeken, beni onun çaresiz, başarısız yazılarının bazılarını zaman zaman incelemeye götüren. Çünkü, bilgeleşmiş ve zamana kişiselli esaretten sıyrılmış insandan daha yüksek bir eser yoktur. Ve eğer biz, buna ulaştığına inandığımız bir insanı tanımışsak, o, bizde hiçbir şeyle karşılaştırılamayacak bir ilgi uyandırır. Biz her türlü inançtan, her bilgelikten şüphelenmeye başladığımızda, o zaman bir bilgenin yollarını izlemek ve onun da zaman zaman ne kadar zayıf, ne kadar yetersiz olabildiğini görmek aslında bir teselli olabilir.

Bazı işaretlerden şu sonuca varıyorum: Alman gençliği, Goethe'yi pek tanımıyor. Belki de öğretmenleri onu onlara sevdirmemeyi başardı. Eğer bir okulu, bir yüksek okulu yönetmekle görevli olsaydım, onu okumayı yasaklar ve en iyiler, en olgunlar, en değerliler için ödül diye saklardım. Onlar şaşırarak keşfederlerdi, Goethe'nin bugünkü okuru bugünün büyük sorunu olan Avrupa sorunu karşısına nasıl doğrudan doğruya çıkardığını. Ve onlar, bizi kurtarabilecek dehada ve bu dehaya özverilerle hizmet etmeye hazır olmada Goethe'den daha iyi bir önder ve arkadaş bulamazlardı. (1932)"

(Hesse, Hermann: Gesammelte Werke 12, Schriften zur Literatur II. Frankfurt/M.1970 s.145-154)

Bettina von Arnim'den

Goethe ve Beethoven

"Muhteşem eserlerinize beslediğim ifadesi imkânsız derin duyguyla! Beethoven, her şeyden çok sevip saydığı şair Goethe'ye bu sözlerle yaklaşır. Onu Goethe'nin yoluna çeken neydi? Şiirler, Egmont, Wilhelm Meister. Goethe'nin şiirleri, tiyatro eserleri, büyüleyici, esrarengiz Mignon figürüyle o büyük romanı. Goethe'nin eserleriyle temasta bu şiire duyarlı bestecinin ruhunda gerçekleşen şey, şairane yaşantının müzikte yeniden doğuşuydu. Burada söz konusu, kuşkusuz şairane tabloların ve ruh

hallerinin sessel bir işlenişi anlamında ‘program müziği’ değildir, tersine, Schering’in uyguladığı gibi, en yüksek şiirsel öz ve formların kendi müziğinin cümle yapısı ve gramerine hakiki bir transfigürasyonudur. Edebi eserlerin büyülü sözünü bilirsek, Beethoven’in müziğinde bazı bilmeceler çözülür; ama bu müzik o büyülü söz olmasa da ne ise öyle kalır. Çünkü müzikal olanın özerkliğine dokunulmamıştır ve Goethe mısralarını ve satırlarını yaşamak ve onun müzikal transfigürasyonu, salt müzikal yasaların evrenini yıkmaz. Ama onun “mutlak” kalıcı müziğini şiirden türeme ses şiiri olarak algılayan kimsenin (bizim, dilde edebiyat ve müziğin üstünde olan şey için henüz bir sembolümüz yok) alacağı tat ikiye katlanır.

Goethe ile yüzyüze görüşmek arzusu, gerçekleşti. Bu nasıl oldu, karşılaşma nasıl biçimlendi ve nasıl bitti? Bettina Brentano, o iki büyük insanı, Goethe’yi ve Beethoven’i aynı yüceltmeyle seven bu huzursuz kız, 28 Mayıs 1810’da Goethe’ye Viyana’dan bir mektup yazar ve ona hemen itiraf eder: “Sana şimdi sözünü edeceğim ve yanında dünyayı ve seni unuttuğum kişi, Beethoven’dir.” Bu kız Beethoven’in zekâsına ve kişiliğine böylesine hayran olmuştur. Kendisine inanacak olursak o, Bettina’ya kendisi, müziği, Tanrı, dünya ve insanlar üzerine harika şeyler söylemiştir. Burada üç örnek verelim:

‘... gördüğüm şey, benim inancımın tersine müziğin bütün bilgelik ve felsefeden daha yüksek bir vahiy olduğunu sezmeyen bir dünyayı hor görmek zorundayım.’

‘Müzik ... yeni yaratışlara ilham veren şaraptır ve ben, insanlar için bu harika şarabı hazırlayan ve onları ruhen sarhoş eden Baküs’üm’.

‘Tanrıyla korkusuzca dostluk kurdum; onu her seferinde tanıyıp anladım; kendi müziğim için de dert etmiyorum, onun kötü bir kaderi olamaz: Kendini anlattığı kimse, başkalarının peşinden sürüdüğü bütün felâketlerden azade olur!’

Bütün bunları Bettina’ya Beethoven söylemiş. Bunların hangi bağlam içinde söylenmiş olduğunu bilmiyoruz ve bu hayran olmaya kabiliyetli kızın kendi hayal gücünün bu ifadelerde ne kadar payı olduğunu da bilmiyoruz. Ama kuşkusuz, Bettina, Beethoven müziğinin yapısının üç temel özelliğine dikkat çekmiştir ki bunlar gerçi Goethe gibi birini duygulandırır, ama mesafeli hale sokardı. Daha büyük vahiy olarak müzik? Bettina, devamla Beethoven’in kendisine seslendirdiği Goethe şiirlerini nasıl okuduğunu anlatır. ‘Güzel, değil mi?’ demiş hayranlıkla ‘harika güzel...’ Sonra da şöyle konuşmuş:

‘Goethe’nin şiirleri yalnız içerikleriyle değil, ritmleriyle de beni çok etkiliyor. Ben bu sesle besteleme havasına giriyor ve heyecanlanıyorum. Bu ses sanki ruhlarca yüksek bir düzene doğru yükseliyor ve ahenklerin sırrını içimde taşıyor.’

Goethe bu mektubu aldı ve 6 Haziran’da cevapladı. Mektubun içeriği kesin değildir. Hakikaten dâhiyane bir kafanın resmini içine almak ona büyük zevk vermiş. Ne var ki bu arada aralarında derin bir anlayış birliğinin mümkün olduğundan kuşkuludur. ‘Onu sınıflandırmadan, tam bir uyum sonucu çıkarmak, psikolojik bir hesaplama sanatı gerektirir’ Ama Bettina’yı kırmak istemez ve şöyle devam eder: ‘... Bu çeşitli ifadelerden anlaşılan şeyle benim tabiatımın ruhsal ilişkisi konusunda sana bir ara bazı itiraflarda bulunacağım’ Goethe bilmektedir: Böyle ilişkileri ‘normal insan aklı’ öyle kolayca araştıramaz; o, çelişkiler bulabilir, –ama Goethe o büyük sözlerinden birini söyler:

‘Ama bir daymonla dolu birinin ağzından çıkan şeye karşı hevesli biri saygı duymak zorundadır. İster duygudan ister bilgiden kaynaklansın, değeri çoktur; çünkü burada tanrılar hüküm sürmektedir ve ileriki bir fikrin tohumlarını serpmektedirler.’

Bu bilgi etrafında asırlar geçmiştir ve aynı zamanda edebiyatla müziğin ilişkisi demek olan bu büyük ve gizemli Goethe –Beethoven ilişkisi birkaç noktada aydınlanmıştır. Goethe mektubunu geleneksel dostça dileklerle bitirir. Bettina, Beethoven’a onun selamını iletsindi; onunla bizzat tanışmak için fedakârlık yapabilirdi; acaba Beethoven bir Karlsbad gezisine razı olur muydu? Goethe orada ‘onu dinlemek ve ondan öğrenmek için en iyi ilhamı bulacaktı.’ Çünkü:

‘Ona ders vermek istemek, anlayışı benden daha iyiler için bile bir suçtur, çünkü bir daha onun önünü aydınlatmaktadır ve bir şimşek gibi onu karanlıktan kurtarmaktadır, oysa biz karanlıktayızdır ve günün hangi taraftan ışıyacağını sezemeyiz bile.’

Bettina, ‘onu ilgilendirdiği kadarıyla’ mektubu Beethoven’a iletti. Beethoven sevinç içindeydi ve haykırdı ‘ona müzik anlayışını öğretecek biri varsa o da benim.’

Bütün bunlar, 1810’daydı. Bir yıl sonra Beethoven, Breitkopf ve Härtel aracılığıyla Goethe’ye ‘Egmont’ müziğini yolladı. Bu an, Beethoven’in Goethe tarihinde çok önemliydi; çünkü Beethoven, Schelling’in analizine göre dört bölümü ‘Wilhelm Meister’den tüm sahneleri sürükleyici bir devriyeye dönüştüren 7. senfonisini yeni tamamlamıştı. Beethoven’in kendi

belgelerinden biliyoruz ki 1806 yılında, yani Rasemowski kuarteti zamanında Lehrjahre ile uğraşmıştı. Bu sıralarda Therese von Malfatti'ye şunları yazar:

'Goethe'nin Wilhelm Meister'ini okudunuz mu?' Beethoven kitabın bir nüshasını ona gönderip fırsatını bulduğunda okumasını tavsiye eder. Goethe'nin edebiyat dünyasında Beethoven'i erkek Egmont dışında hiçbir karakter o esrarengiz Mignon kadar kendine çekmemiştir. [...]

Goethe güncesine şunları kaydeder: '20 Temmuz. Akşam Beethoven'la Bilin'e gidildi' 21 Temmuz: 'Akşam Beethoven ile. Harika çalıyor.' Ne çalmış olabilir? Hangi konuda sohbet etmiş olabilirler? Bunu bilmiyoruz. Bettina'nın Hermann von Pückler –Muskau'a yazdıklarından yalnız Beethoven'ın ne söylemiş olduğunu okuyoruz: Yani; 'Sizin eserleriniz aklımdan geçtiğinde, müziğe dönüşüyor, sizinle aynı zirveye sıçramak isteyecek kadar gururluydum.'

Ama devlet adamı, bakan Goethe'nin orada bulunan İmparatoriçe'ye nasıl saygılar sunduğunu, geleneksel saray adabına nasıl uyduğunu görmek Beethoven'a besbelli hoş görünmemişti. Beethoven kendi Goethe'sini başka türlü isterdi. [...]

O karşılaşmanın yankısı olmadı. Zelter, Goethe'nin müzik danışmanı olmaya devam etti. Goethe ona 2 Eylül 1812'de şunları yazar: 'Beethoven'i Teplitz'de tanıdım. Kabiliyeti beni şaşırttı, ne var ki o, haklı olarak dünyayı iğrenç bulsa da onu bu nedenle ne bana ne de başkalarına keyifli hale getirmeyen çok bağımsız bir şahsiyet.'

Beethoven'in, Goethe'nin büyük eserlerine hayranlığı bitmedi ve Goethe de Beethoven'in büyüklüğünün nefesini hissetti. Goethe'nin uzun zamandır şüphelendiği şeyi, onunla böylesine başka tarzda birinin "çok bağımsız bir şahsiyetin bütünleşmesinin sonucunu buradan çıkarmayı şimdi anlamıştı. Ama şimdiye kadar daha iradelisini, daha canlısını, daha içtenliklisini görmediği (karısına böyle yazmıştı) o 'sanatkâr' karşısında saygısı devam etti." (Mönch, Walter: Deutsche Kultur, München 1962, s.181-186)

Elias Canetti'den

Elias Canetti için Goethe'nin Anlamı

"Eğer ben her şeye rağmen hayatta kaldıysam, bunu Goethe'ye borçluyum, insanın bir Tanrıya borçlu olması gibi. Beni birdenbire saran,

başarılı bir varlığın bir eseri değildir, onun o ruh hali ve özenidir. Onun hangi eserinin neresini açarsam açayım, ister şu şiirleri isterse bu mektupları ya da birkaç sayfa yazısını okuyayım, birkaç cümle sonra beni çeker ve içim öylesine umutla dolar ki bunu bana hiçbir din veremezdi. Beni en çok neyin etkilediğini gayet iyi biliyorum. Şu yıllar boyu engin ve zengin bir kafanın gerilimi, her anında dile gelmek zorundaymış gibi boş bir inancım oldu. Hiçbir şey bıkkın ve adamsendeci hatta teskin edici bile olamazdı. Azad edilmeyi ve sevinci hor görüyordum. İhtilâl, benim için bir çeşit örnekti ve ani ve öngörülmeyen anların aydınlattığı ihtilâl, beni birşeylere sahip olmaktan utandırıyordu; hatta kitaplara sahip olduğum için bile türlü özür dilemeler ve kaçışlar icat ediyordum [...]

İnanıyorum ki beni bu despotluktan kurtarma Goethe'nin başarısıdır. Bir tek örnek göstermek gerekirse: Onu yeniden okumadan önce ben, hayvanlara karşı ilgimden ve yavaş yavaş onlar hakkında topladığım bilgiden hep biraz utanmışımdır. Şimdi, bu savaşın orta yerinde tomurcukların beni bir insan gibi esir edip heyecanlandırabildiğini hiç kimseye itiraf etme cesaretim yoktu. Modernlerin o karmaşık psikolojik yapıtlarındansa efsaneleri okumaktan hoşlanıyordum; ve mitlere karşı bu açlığımı kendi kendime haklı göstermek için, bunu bilimsel bir mesele haline getirdim ve bu halkların hayatlarıyla ilişkilendirdim. Ama aslında beni ilgilendiren, mitlerin kendilerinden başka bir şey değildi. Goethe'yi okuduğumdan bu yana, giriştiğim her şey bana yasal ve doğal görünüyor; bunlar onunkiler olduğundan değil, başka şeyler ve herhangi bir sonuca götürüp götüremeyecekleri de şüpheli. Ama o (Goethe) bana hakkımı verdi: Neyi yapmadan duramıyorsan onu yap der o, isterse hiç önemi olmasın, nefes al, seyret, düşün! [...]"

(Elias Canetti, Über die Dichter, 2004 München, Wien, s. 68-69)

TÜRKİYE'DE

GOETHE ALIMLANMASI

Türkiye’de “Goethe” olgusu, edebiyat, kültür ve bilim dünyamızın Batı’ya açılmasını gerektirmiş ve bu da öncelikle Fransa kanalıyla olduğundan Schiller’e Goethe’den önce sahiplenmek, Goethe’ye “ikinci” büyük Alman yazarı olarak bakmayı beraberinde getirmiştir.

Bir yabancı yazarın etkisinden, alımlanmasından söz etmek için her şeyden önce çeviriler yoluyla tanıtılması gerekir.

Nedret Pınar, 1984 yılında hazırladığı “1900-1983 yılları Arasında Türkçede Goethe ve Faust Tercümeleri Üzerine Bir İnceleme” başlıklı doktora tezinde, Goethe adıyla ilk karşılaşmanın Namık Kemal (1840-1888)’in “Tiyatrodan Bahseden Arkadaşlara” başlıklı bir gazete (Hadika 33) yazısıyla olduğundan söz ediyor. Bu yazıda Goethe ve Schiller’in oyunları yoluyla Alman ahlakına katkılarının çok olduğu belirtilmekte. Faust eserinin adını ilk anan da yine Namık Kemal. 1886 yılında Ebuzziya Tevfik’e yazdığı bir mektupta, Vatan Yahut Silistre’nin Almancaya çevrilmesinden duyduğu gururu şöyle ifade etmektedir:

“Demek ki Goethe ve Schiller gibi, biri, bir eserinde hilaf-ı tabiat iade-i şebab eden [tabiatın tersine gençliğini geri getiren] bir ihtiyar tasavvur eden ve diğeri tarihinin en ciddi bir vak’asını bütün tağyir [değiştirme] ile ‘Jan Darc’ın” ateş’i zulme bedel meydan-ı harp içinde feda-i can ettiğini göstermiş iki büyük şaire malik Almanlar [...]” (alıntı, Nedret Kuran Burçoğlu’nun Cumhuriyet gazetesinde; doğumunun 250. yılı dolayısıyla yayınlanan yazısından)

Yine Namık Kemal, Goethe’nin Fransız edebiyatından Almanca’ya çevirdiği oyunları anarak ulusal edebiyatların çeviri yoluyla zenginleştiğini vurgular.

Tanzimat Dönemi gibi Fransa’yı Batı’nın temsilcisi olarak alan bir akımda Goethe adının bu kadarcık da olsa anılması, onunla Fransa üzerinden tanıştığımızı göstermesi açısından önemli.

Türkçede 1914-2000 yıllara arasında Goethe konulu makaleler bibliyografyasını incelediğimizde karşımıza aşağıdaki gibi bir grafik çıkmaktadır.

Goethe üzerine Türkiyede ilk kapsamlı yayın, Goethe’nin ölümünün 100. yılı olan 1932’de Hasan Âli Yücel’e ait: Goethe. Bir Dehanın Romanı

başlığını taşıyan 399 sayfalık bu eser, başlığındaki “Roman” sözünü “Goethe’nin Hayatı Bir Romandır” deyişini haklı çıkarmanın ötesinde bir kurmaca tür roman değil. Bu çok yönlü, renkli hayatı akıcı bir üslupla ve 1932 yılı Türkçesiyle anlatan Yücel, anlatı dokusuna mektuplardan, nesir ve manzum eserlerden alıntılar katmış, ama 399 sayfalık bu kitabında bir tek dipnot ya da kaynakçaya yer vermemiş. Bu haliyle eseri bir bilimsel yayın sayamıyoruz, ama Goethe’yi o günün Türk toplumuna tanıtması, kapsamı ve ilk oluşu nedeniyle anılmaya değer buluyoruz. Eser ayrıca Hasan Âli Yücel’e Goethe madalyası kazandırmış oluşuyla da önemli.

100. yıl anma etkinlikleri arasında üzerinde duracağım yayın, Cevat Memduh Altar’ın kitabı: Goethe. Musikî Hayatı (İstanbul 1932) 87 sayfalık, bilgilendirici incelemesinde yazar, Goethe’nin hayat hikâyesinde müziğin yerinden söz ettikten sonra onun Weimar yıllarında Viyana klasikleri, Beethoven, ilk romantikler ve müzik hakkındaki yargılarını, ardından “Programlı Müzik”le ilişkisini ele almaktadır. “Programlı Müzik” terimiyle kastedilen ise “Bir program tahtında, muayyen vakaları tasvir eden müzik”tir. Bu bölümde Richard Wagner, modern müzik ve müzikte son romantikler konu edilmektedir. Hasan Âli Yücel’in kitabından farklı olarak kısa ve öz halinde olsa da Cevat Memduh’un incelemesinde dipnot, kaynakça ve ad dizinine yer verildiğini belirtmek isterim.

Goethe üzerine bilimsel çalışmalara gelince; Goethe konulu akademik araştırmalarda Alman dili ve edebiyatı bölümlerinde hazırlanan filoloji tezlerinin yanı sıra kongre, sempozyum gibi bilimsel toplantılarda yalnız Alman dili ve edebiyatı bölümlerinden değil, felsefe, ilahiyat, tarih gibi başka bölümlerden akademisyenlerin sundukları bildiriler veya dergilerde yayınladıkları makaleler anılmaya değer. Goethe üzerine yapılan yayınların istatiksel dökümüne bakacak olursak bunların özellikle 100., 200., 250. doğum veya ölüm yıldönümleri vesilesiyle hazırlandığı ya da yayınlanma şansı bulduğu söylenebilir. Söz konusu araştırmalar, Goethe’yi çevirilerinden değil orijinalinden izleyebilecek kadar Almanca’ya vakıf kişilerce kotarılmıştır.

Bu anlamda ele almak istediğim ilk kitap, Tercüme Dergisinin özel sayısı.

1949 yılı, Goethe’nin 200. doğum yılıdır ve 2. Dünya Savaşı sonrası Federal Almanya’da siyasetin ve kültürün yeniden ve başka gözle değerlendirmeye başladığı zamana rastlar. Nazi dönemi ve 2. Dünya Savaşı Almanyasının ulusalcı ve ırkçı zihniyetine ters düştüğü için gözde olmayan

hatta Almanya'yı terk eden yazarlarının, Thomas Mann, Hermann Hesse gibilerin, Almanya içi ve Almanya dışından pek çok değerli bilim adamının katıldığı büyük bir kutlama, anma toplantısı düzenlenir Goethe için, onun doğum yeri Frankfurt/Main'da. Türkiye'den katılanlar arasında D.T.C. Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı profesörü Dr. Melahat Özgü de vardır. 1949 yılı bu vesileyle büyük yazarların, bilim adamlarının Goethe hakkında görüşlerini ortaya koydukları yıl olur. Bizde de Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Kurulu, Tercüme Dergisinin 49/51. sayılarını Goethe'ye ayırır; hem de 1949 yılından, yani Almanya'daki etkinliklerden çok sonra değil. Derginin arka kapağında Goethe'nin Tercüme Kurulunun faaliyetine de çok uygun düşen dünya edebiyatı bağlamındaki önemli bir özdeyişi vardır: "Allah her millete kendi diliyle konuşan bir peygamber vermiş; her mütercim de kendi milletinin peygamberidir."

215 sayfalık bu özel sayıda Goethe şiirlerinden, tiyatro eserlerinden, destan, masal ve romanlarından, hatıra, seyahatname ve denemelerinden, mektuplarından, konuşma ve özdeyişlerinden Türkçe'ye çeviri örnekleri niteliğinde parçalardan sonra 55 sayfalık "Goethe hakkında yazılar" bölümünde Byron, Turgenyev, Thomas Mann'ın yanı sıra benim için, daha doğrusu Goethe'nin o günler Türkiyesi'nde algılanışı açısından önemli kişilere yer veriliyor. Bunlar, Hasan Âli Yücel, Adnan Adıvar, Cemal Köprülü, Adile Ayda, Selâhattin Batu, Lütfi Ay ve Melahat Özgü. Yazılarına gelince: Bunlar, genellikle Almanya'daki Goethe'yi anma etkinliklerinin özetlenerek Türk okuyucusunun bunlardan haberdar edilmesi ve Goethe'nin çeşitli yönleriyle tanıtılması amacını taşıyor. Hasan Âli Yücel, "Goethe'nin 200. Doğum Yıldönümü" başlıklı yazısında bütün dünyanın ona olan bu hararetli ilgisini, onun "Birleşmiş Milletler idealini hazırlayan müjdecilerden biri" olmasına bağlıyor. Unesco'nun Türkiye Milli Komisyonu'nun kararıyla bütün bir yıl Goethe'nin anılıp anlatılmasının sağlanacağını bildiriyor. Goethe'nin büyüklüğünü, onun amatör ruhla çok çeşitli alanlarda etkinliğini sürdürmesinde buluyor. Yazının sonuç bölümü sayılabilen son paragrafı şöyle:

> "İşte bu büyük insan, sanatla duygusunu, bilimle zekâsını, işle iradesini işletti ve hepsinin üstünde, her üç melekesini beraber çalıştırarak toplayıcı bir ruhla insan olmanın ahengini ve bütünlüğünü yaratabildi. Goethe, ne bir ferdin, ne bir sınıfın, hatta ne de belli bir zamanın adamı değildir. O, bütün insanlığın insanı oldu. İnsanı insan olarak sevdi, aradı ve buldu. Bu itibarla

> Hümanizma’nın, hiçbir siyasi bulaştırmaya müsait olmayan en büyük ve en tarafsız mürebbilerinden biridir.” (a. g. d. s. 188)

Adnan Adıvar, “Goethe (Hayatına Dair)” başlıklı üç sayfalık yazısında Goethe’nin kişiliğini, hayatını ve hayata bakışını, Türk edebiyatına da zaman zaman göndermeler yaparak orijinal bir biçimde değerlendiriyor. Eckermann’ın Goethe’yi şiir okurken tasvir edişi Adıvar’da Tevfik Fikret ve Yahya Kemal’in şiir okuyuşlarını çağrıştırır. Goethe’nin ruhunda gençlikle yaşlılığı bir arada taşıdığını belirtirken şöyle der: “Goethe, Abdülhak Hamid’den çok evvel ‘Karlar altında nevbaharım ben’ mısrasını aynen söylemiş olmasa bile tamamiyle yaşamıştır.” (s. 190)

Goethe’nin hayatındaki bazı çelişkilerin de altını çizen Adıvar, onun sadelik, yalnızlık arayan tabiatının yanı sıra rahatına düşkün, hoş sohbet, lüksten vazgeçmeyen kişiliğini, onun burjuva yanını anarak yazısını şöyle bitiriyor:

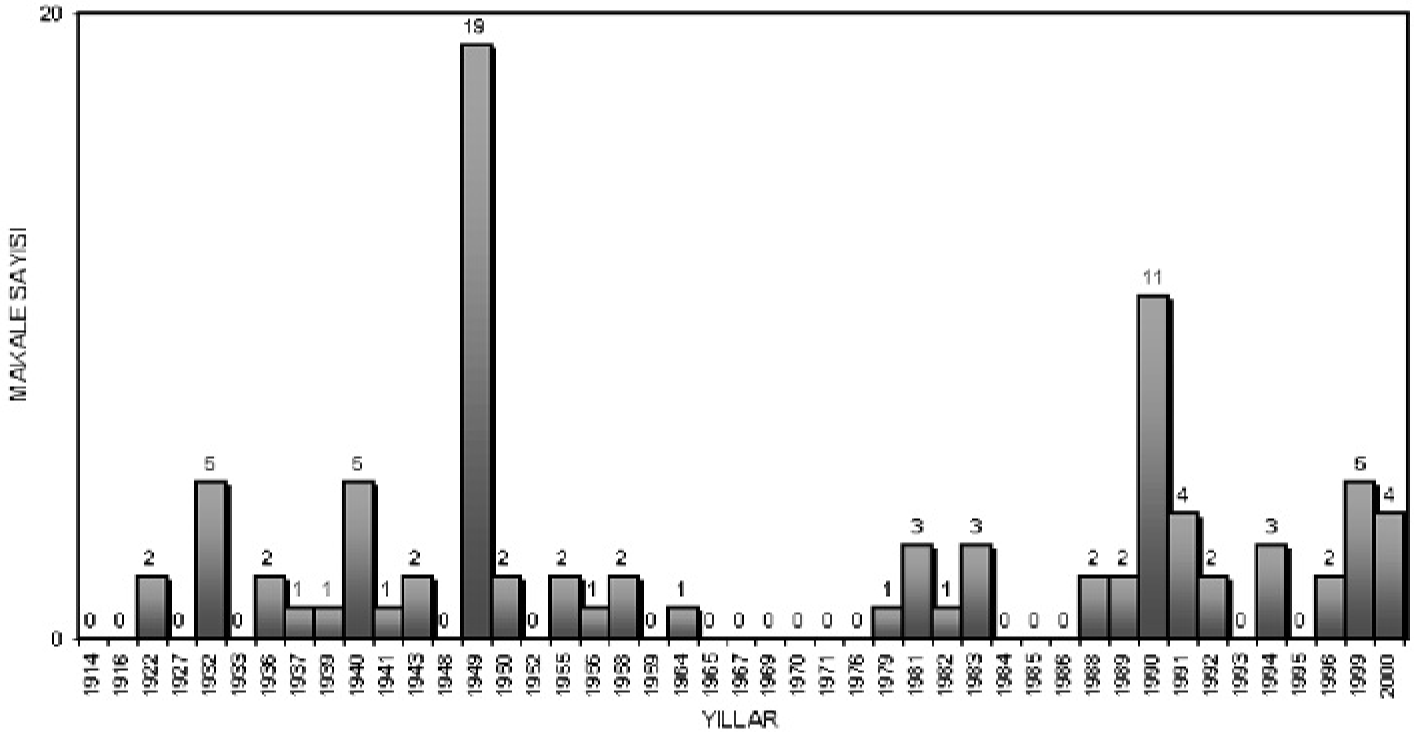
> “Goethe’nin bir Bohem veyahut her işinde bir idealist olduğunu da iddia etmek mümkün değildir. Onun tabileriyle olan münakaşa ve pazarlıklarında tam manasıyla pekâlâ bir burjuva olduğu görülüyor. Rahat koltuk, büyük bir ev, mükemmel döşemeler istemediğini söyleyen Goethe, Weimar Dükalığı’nın nazırı olarak yerleştikten sonra biraz daha burjuva olmuş, dört hizmetçi tutmuş ve kendi tabiriyle biraz ferah hayata kavuşmuştur. Bu hayatı, Weimar Dükalığı’ndan aldığı aylık ona temin edemezdi. Bir taraftan eserlerini mümkün mertebe pahalı satarken diğer taraftan da hayattaki büyük şansına güvenerek piyango bileti satın alırdı.” (s. 191)

Cemal Köprülü, “İnsanlık Mürebbisi Goethe” başlıklı yazısında Goethe’nin hümanist eğitimci özelliğini, onun Werther ve Faust figürlerinin sembolik anlamlarında billurlaşmış buluyor. Werther’de idealist, Faust’ta ise realist tipin temsilcisini görerek Goethe’nin kendi hayatında tecrübelerini kendi düşünceleri doğrultusunda geliştirdiğini, mutluluğu ise gelişmiş şahsiyette gördüğünü belirtiyor. Yaşamayı bir sanat, çalışmayı mutluluk sayan Goethe’nin geleceğe yönelik, uzak görüşlü eğiticiliğine değinerek yazısını şöyle sonuçlandırıyor:

> “Goethe bu dünya görüşünün pratik hedefi olarak insanların topunu tek bir dünya teşkilâtına bağlamak idealini güder. Fertlere cemiyet bakımından kıymet vermek ne kadar lazımsa milletlere de

milletler topluluğu bakımından aynı kıymeti vermek o kadar lazımdır. Goethe'nin hümanizm terbiyesi fertten millete, milletten de milletlerüstü bir milliyete yükselmek, müşterek insanlığa doğru kademe kademe yol almak hedefini takip eder. Kendinden büyüklere, kendisiyle müsavi olanlara ve kendinden aşağı seviyede bulunanlara saygı beslemesini bilen ve bütün bu saygıların üstünde olarak kendi nefsine saygısı olan hakiki hümanist insan, Goethe'nin yazılarında aksettirdiği gibi, güneşin şarka doğup garpta battığını, din neşreden peygamberlerin şarkta yetişip garpta dinlerini tamim ettiklerini ve binaenaleyh dünyanın bölünmez bir bütün olduğunu düşünen ve o yolda hareket eden insandır; böyle bir insanın vatanı da ferdin öz menfaati olduğu yerde değil, topyekun insanlığa faydası dokunduğu her yerdedir." (s. 194)

YILLARA GÖRE MAKALELER

Selâhattin Batu, “Goethe’yi Goethe Yapan Nedir?” ve “Âlim Olarak Goethe” başlıklı iki yazısıyla katıldığı bu Goethe özel sayısında Goethe’nin düşünce ve yaratıcılığıyla “coğrafi kıtaları şahsında birleştirmek, beşeriyeti mekân bakımından varlığında hülasa etmekle kalmadığı”nı, onun zaman bakımından da insanlığı kendinde birleştirdiğini ve onun, hayatının mimarı olduğunu vurguluyor. Ruhundaki zıt unsurları dengelemenin ancak çetin mücadeleler sonucunda mümkün olduğunu, bunun bir başarı sayılması gerektiğini, Goethe’nin hayatının “ahenk için mücadele” sözleriyle özetlenebileceğini belirtiyor. Onun bilme ve öğrenme merakını çocukluk ve öğrencilik hayatında nasıl doyurduğuna değinirken “Âlim Olarak Goethe” başlıklı yazısını onun araştırıcılığının özel niteliğine ayırıyor:

> *[...] Koca bir kültürü sembolleştiren bu büyük şair, yalnız bir sanatkâr, bir alim , hatta bir müteferrik değil, bütün bunların yanında bir insanlığın mümessili, başlı başına bir kozmos sayılmaya değer. Onun bir düşünce ve tefekkür tarafı, tabiat hadiselerini araştırmaktan yorulmayan bir bilgin tarafı, sıcak ve coşkun kalbiyle kainatı kavramaya çalışan engin ve şair tarafı, uslübu, duygusu ve dünya görüşü ile de gerçek bir insan tarafı, insanlığı vardı.” (s. 200)*

Onun tabiat tarihi, anatomi, osteoloji ve tıpla uğraşmanın ve çalışmalarında sezgiyle gözlemi birleştirmenin yanı sıra şüpheyi de elden bırakmadığını, diyalektik düşünce tekniğini renkler teorisinde ortaya koyduğunu belirtiyor. Onun “plastik düşünmüş, irrationel’i rationalize etmiş, gerçeği daima bütün olarak kavramaya çalışmış ve bize her eserini tek mısraına kadar bir bütün halinde sunmuş”, “ilmin ve sanatın birlikte ve elele yücelttikleri haklı ve büyük bir şöhret” olduğu yargısına varıyor.

Lütfi Ay, “Goethe ve Tiyatro” başlıklı yazısında onun Weimar tiyatrosunun müdürlüğünü yapmakla yaratıcılık ve uygulama gibi iki alanı birleştirdiğini belirtiyor:

“Yazımızı büyük şairin ‘iptidada fiil vardı’ düsturuna dönerek bitirmek için diyebiliriz ki Goethe, Alman tiyatrosuna tiyatro eseri olarak yazdığı eserlerden, tiyatro sanatı hakkında söylediği sözlerden çok tiyatro için yaptığı işlerle büyük hizmetler etmiştir.” (s. 205)

Doğumunun 200. yılında Goethe, Türk medyasında da anılır. Yeni Adam Dergisi’nin 615. sayısında (15 Eylül 1949) Cumhuriyet gazetesinde konuyla ilgili yazılardan yapılan alıntılar, yukarıda sözünü ettiğim Tercüme Dergisi’nde yer alanlardan. Bunların dışında Ulus gazetesinden Peyami

Safa’nın yazısı anılmaya değer. “Goethe’nin Türkçe’leri” başlıklı bu yazı, iyi bir Goethe değerlendirmesi:

> “Goethe’nin Türkçeleri
>
> Dehasına inandığımız şairlerin ve romancıların hepsi, münasebetlerin idrakinden mahiyetlerin sezilişine yükselen metafizik bir anlayışın edebiyattaki temsilcileridirler. Hiçbiri yoktur ki, felsefeye, mahrum olduğu konkre muhtevalarını doldurarak onu canlandırmasın ve onu günlük hayat olgularına bağlıyarak yaşanmış bir tefekkür nizamı halinde yaratmasın. Hayatın ve düşüncenin vahdeti ne sadece varlığın ve eşyanın vasıfları önünde hayran vecid hallerini ifadelendiren şairlerin ve romancıların, ne de sadece tabiata ve insana ait problemleri külli mefhumlar halinde düşünen filozofların eserlerinde görünüyor. Varlığın künhüne varabilmek şansı, ancak onu canlı oluş vetiresi içinde yaşayarak arayan filozof bir şair veya romancının sahip olduğu imkânıdır. Çünkü ne hayat, ne de düşünce, tek başına, varlığın bütününü ihtiva etmez. Goethe’nin birçokları tarafından ikinci derecede bir şair telakki edildiği halde, yeryüzünün kültür tarihinde bizi hâlâ içine alan bir devrin yaratıcısı olması, hayatla düşünce arasındaki ikiliği aşan ve ikisini tek cevherin vahdetine kavuşturan sayılı edebiyatçı mütefekkirlerden biri olmasındandır.”

200. Doğum yıldönümünün Türk yayın hayatındaki izleri, özellikle akademik çevrelerde kendini göstermiştir. Tercüme Dergisi’nden başka mesela Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi (cilt 7, sayı 3) öğretim üyelerinin Goethe araştırmalarına yer vermiştir. Alman dili ve edebiyatı alanından Prof. Dr. Melahat Özgü’nün, Prof. Yaşar Önen’in yanı sıra aynı fakültede İlim Tarihi Kürsüsünden Doç. Dr. Aydın Sayılı’nın araştırması özellikle anılmaya değer. Çünkü o, “Goethe’nin İlim Cephesi” başlıklı bu yazısında Goethe’nin bilim alanındaki etkinliklerini nesnel bir bakış acısıyla değerlendirir. Onun Weimar yayın külliyatında on üç büyük cilt tutan bilimsel yazılarının tarihçesinden başlar ve üniversite öğrenciliği sırasında ilişkisi olan uzaktan akrabası Frau von Kettenberg’in özel laboratuarında amatörce uğraştığını, bu uğraşların ona laboratuar tekniğini öğretmenin yanında “ilmi uzmanlık yoluna götürecek mahiyette olmadığını” belirtir. Goethe, çağdaşı Fransız entelektüel hayatının, Fransız materyalizminin etkisini hissetmişse de bu görüşü yetersiz bulmuş,

Paracelsus, von Helmont ve Swedenborg'un mistisizme kayan düşüncelerine yakınlık duymuştur. Aydın Sayılı, Goethe'nin Alman tabiat felsefecileri arasında önemli bir yeri olduğunu kabul eder.

Kant ve Herder'in, Jena Üniversitesi profesörlerinin onun bu yanını geliştirmesinde katkıları vardır. Goethe'nin bilim alanında etkinliğinin sürekli olduğunu belirten Sayılı, onun bitkiler, hayvanlar, mineraller, kayalar, ışık ve renkler gibi çeşitli konularda gözlem ve deneyler yaptığına değindikten sonra şöyle der:

> "Işık ve renkler üzerindeki çalışmalarına bir dereceye kadar resim için yardımcı bilgi toplamak üzere başladığı görülüyor. Bu alandaki başarıları da, ilmi değer ve önem bakımından nispeten geri planda kalır. Hayvanlar ve bitkiler üzerindeki çalışmaları ise, doğrudan doğruya onun tabiata karşı duyduğu derin ilginin bir tezahürüdür. Bu sahada orijinal ve değerli buluşları daha çoktur" (a.g. d. s. 57)

Goethe'nin genel olarak optik ve özel olarak renkler konusundaki çalışmaları kendisinin sonuçsuz tartışmalara girmesine neden olmuştur. Renkler konusunda, optikteki yanlış sonuçlardan farklı olarak değerli gözlemler yaptığını, bu gözlemleri aynı zamanda psikolojik bilgilerle beslediğini öğreniyoruz.

Ressamların bu yazılardan yararlandığını belirten Aydın Sayılı, "Goethe'nin tabii ilimlerdeki başarısı optikteki başarısından daha önemli olmuştur" der. Goethe'nin bilim alanındaki büyüklüğü, olguları gözlemlemede ve kaydetmede, bilimsel materyal toplamada, ama en önemlisi "bunları birbirleriyle kıyaslamaya ve aralarında münasebetler kurmaya da bu sayede muvaffak olmuştur." (a.g. dergi, s. 62)

Karşılaştırmalı anatominin Goethe çağında henüz çok yeni olduğu bu alanın, önemli temsilcileri olan Buffon, Daubenton ve Camper'den farklı olarak Goethe, Herder ve Kant'ın çizgisinde; bu nedenle de biyologdan daha çok "romantik bir tabiat felsefecisidir."

> "Tabii ilimlerdeki çalışmalarında hüküm süren zihniyet ve temayülün de, çağındaki tabiat felsefesi gibi, tabiatı bir bütün olarak görmek, felsefi görüşle ilmi görüşü telif edip birleştirmek olduğunu görüyoruz. İlmi ilerlemenin hızlandırılması bakımından bu gibi görüşlere saplanmanın bazı bakımlardan mahzurları görülebileceği gibi, muayyen şartlar içinde bunlar ilmi bir ihtiyaca cevap teşkil

> ederler ve ilmi ilerlemede büyük hamleler yapılmasını sağlayabilirler.” (a.g.d., s. 62)

Goethe, tabiat bilimleri alanındaki araştırmalarını tabiat sevgisi ve hayranlığıyla birleştirerek kendini özel metodlarla sınırlandırmaktan kurtarmıştır. Aydın Sayılı, onun terminolojiye kazandırdığı “morfoloji”den söz eder ve bu terim “ilmi vokabülerde şair ve ilim adamı Goethe’nin hatırasını taşımaktadır.” der. Osteoloji alanındaki keşfi ara çene kemiği konusunda Aydın Sayılı önemli bir tespitte bulunarak şöyle diyor:

> “İntermaksilla kemiğinin insanda aslında mevcut bulunduğu ve embriyon safhasında bariz olarak müşahede edilebildiği, Vesalius (1514-1564) zamanından beri bilinmekteydi. İtalyan biyoloğu Fallopio bu keşfi 1561’de yapmış, 1780’de de Vica d’Azyr yeni araştırmaları ile bu müşahedeyi teyit etmişti. Yalnız bazı diğer çağdaşları gibi, Goethe’nin de bundan haberi yoktu. Yani bu keşfi geç kalmış fakat müstakil olarak yapılmış bir keşifti.” (a.g.d. s. 64)

Öte yandan Goethe’nin osteoloji alanındaki bu ilk çalışmalarında metodolojiyi ilgilendiren önemli bir nokta, Aydın Sayılı’ya göre, onun biyolojik problemlerin aydınlatılmasında gelişim olgusunda geriye gitmenin, yeni yetişkin bünyesinin anlaşılması için embriyolojik gözlemlere baş vurmanın örneğini vermesidir. “Bu çalışmalarıyla embriyolojik araştırma metodunun güzel bir örneğini vermiştir.” (a.g.y.)

Goethe, daha sonraları beliren “tabiat bilimleri” akımına karşı “tabiat felsefesi”nin savunucusudur, ama tabiat felsefesinin küçümsendiği dönemde de Goethe’nin saygınlığı sürmüş, Haekel (1834-1919) gibi bazı bilginler Goethe’yi evrim teorisinin hazırlayıcıları arasında görmüştür. Ayrıca matematikteki istatistik metodunun sosyal bilimlere uygulanmasının ilk denemelerini gerçekleştiren Quetelet’nin ortalama insan” kavramını ortaya koyduğunu, sosyolojinin matematikleşmesinde ilk örnekleri verdiğini belirten Aydın Sayılı, onun “ortalama insan”ının Goethe’nin “ideal tip” ya da “prototip” fikrinden kaynaklandığını savunanların da bulunduğunu söyler:

> “Demek ki bu suretle, uzak ve vasıtalı bir şekilde olmuş olsa bile, Goethe’nin sosyoloji üzerindeki önemli bir tesiri bahis mevzuu olmuş oluyor.” (a.g.y.)

Türkiye’de Goethe alımlanışının akademik çevrelerdeki görünümü, son yıllarda daha çok onun edebiyat sanatındaki özelliklere eğilmek şeklindedir.

250. yılında Goethe başlığıyla Kültür Bakanlığı için hazırladığım bir ortak kitapta yer alan ve Goethe’nin yazar-düşünür-araştırmacı cephelerine ışık tutacak çevirilerinin yanı sıra mesela Yıldız Ecevit’in yazısı, onun bir dünya görüşü, hayat karşısında bir tavır anlamındaki ironi anlayışına odaklanmıştır.

İroninin bir edebiyat bilimi terimi olmasının ötesinde bir kavram niteliği kazandığını Goethe’nin Faust, Wahlverwandschaften ve Wilhelm Meisters Lehrjahre eserlerinin kurgu özelliklerinde göstermeye geçmeden önce şöyle diyor Ecevit:

> “Büyük ustanın ironi anlayışında, bir söz sanatı olan ve söylenenin tersini demek isteyen somut ironi ile paylaştığı tek ortak nokta, ‘karşıtlık’ ögesidir. Goethe’nin ironisi ‘yaşama bir üst boyuttan bakıştır; insanın yaşamı (içerdiği tüm karşıtlıklarla) tepeden izlemesidir’” (Doğumun 250. Yılında Goethe, hazırlayan Gürsel Aytaç, Ankara 1990, s. 52)
>
> “[...] İroni, böylesine yansız, böylesine nesnel bir bakışın, edebiyat düzlemindeki yansısıdır; yaşam gerçeklerini oluşturan karşıtlıkların, motif ve biçim alanlarında dengeli olarak dağılımını sağlayan bir anlatım tutumudur. [Goethe’nin saptamasıyla] ‘her görüntü bir bakış sonucu oluşur, her bakış bir anlam içerir, her anlamın bir bağlamı vardır ve denebilir ki dünyaya her dikkatli bakışımızda kavramlar üretmekteyiz. Ama bunu, bilinçle, kendimizle örtüşerek, özgürce ve iddialı bir sözcüğü kullanacak olursak ironi ile yapmamız gerekir’ [...]” (a. g.e. s. 55-56)

Edebiyat biliminin kazandırdıklarıyla Goethe’ye eğilen araştırmacılarımızdan bir başkası, Onur Bilge Kula. Tarih ve Toplum dergisinde 2000 yılında (33-198) yayınlanan incelemesi “Johann-Wolfgang Goethe’nin Bazı Yapıtlarında Tarihsellik ve Yazınsallık Açısından Türk Öğeler”, imge bilim alanında uzman Kula’nın bu alandan getirdiklerini Goethe’ye uygulaması niteliğini taşıyor ve ilginç sonuçlar sergiliyor. 1770 tarihinde kaleme alınmış, 16. yüzyıla ait bir tarih konusunu işleyen tiyatro eseri Götz von Berlichingen’i ve Goethe’nin 60 yılda kotardığı, hayatının eseri Faust’u genel olarak Avrupa’nın ve özel olarak da Goethe’nin Osmanlı-Türk imgesine göndermeler taşıyan edebi eserler olarak mercek altına alıyor. Şövalye Götz von Berlichingen ve Faust figürlerinin yaşadıkları dönemde Hıristiyan Avrupa’nın Müslüman Osmanlı-Türk’e

karşı hissettikleriyle perçinlenmiş Türk imajının ip uçlarını bu eserlerde de fark eden Onur Bilge Kula, Goethe'nin edebi yaratıcılığının gizemiyle bunları nasıl bir örgü içinde kurmaca katına yükselttiğini araştırmaya koyuluyor. Götz von Berlichingen, Haçlı Seferleri ruhunu, Faust, Osmanlıdan bağımsızlaşmak isteyen Yunan ruhunu barındırdığı ölçüde Türk imgesini gizliden gizliye de olsa içinde taşımaktadır. Kula, edebi metinlerin ancak kültür bilimsel, tarihsel bilgiler bağlamında tam anlaşılabileceğini bu iki örnekte göstermek istiyor. İncelemesinin alıntılayacağım şu sonuç cümleleri, Goethe'yi edebiyat biliminin en yeni yöntemiyle ele alma aşamasına ulaşan araştırmacılarımızın da bulunduğunu göstermesi açısından vurgulanacak değerde:

> "Yazınsal metinler, Roland Barthes'ın deyimiyle 'kapalı göstergeler bütünü' olmaktan çok imgesel ve anlamsal bakımdan tarihsel sürekliliği olan, çok katmanlı ve devingen somutluklardır. Yazınsal yapıtlar, tarihsellik, toplumsallık ve dinsellik gibi yönlerin izlerini taşırlar ve ancak bu izler doğru sürülebildiği ve açığa çıkarılabildiği ölçüde yazın bilimsel bakımdan doğru çözümlenebilirler.

Yukarıda saydığım imgeler, dolaylı dolaysız alıntılamalar, yeniden işlevselleştirmeler, karşılaştırmalı edebiyat biliminin, üç temel kavramını; metinlerarasılığı, yazınlararasılığı ve kültürlerarasılığı gösterdiği ölçüde, bilimsellik ölçütüne yaklaşabilirler ve söz konusu yazınsal yapıtların doğru alımlanmasına katkı yapabilirler." (a.g.d., s. 408)

1959'da yayınlanmış "Goethe Birader" başlıklı makalesinde J. Habib Gerez (Türk Mason Dergisi Cilt 19, Sayı 33, İstanbul, s. 1815-1828), Goethe'nin Masonlukla ilişkisini irdeler. Yazısının alt başlığında belirttiği gibi amacı, Goethe'nin hayatını ve masonik yönlerini ortaya koymaktır. Wieland'ın onu "en büyük insan", Napolyon'un "işte bir insan!" sözleriyle nitelemesinden yola çıkar Gerez. Hayatını anlatırken çok yönlü oluşuna değinir. 1780 yılında "Amalia" mahfeline alındığını, daha sonra "Üstat mertebe"sine yükseldiğini belirtir. Goethe'nin önemli eserlerinden Wilhelm Meisters Wanderjahre ve Wilhelm Meisters Lehrjahre romanlarında masonik dünya görüşünün izlerini şöyle özetler:

> "[...] esas hedef sosyal fikirleridir. Bunların hakikatleşmesi üzerinde durulur. Hareket noktası, yakınlarını sevmekle başlar. Bunun izahı, eserde sembollerle yapılmaktadır. Dereceler, masonik

> istilahlar, burada tam manasıyla yer alır. Telkin edilmek istenen, müsamahakârlık, başkalarına ve nefse karşı hürmettir.” (a.g.y. s. 1824)

Gerez, yazısının son satırlarında bu yorumu yumuşatan bir ifadeye yer vererek şöyle der:

> “Eserlerinde insani düşüncelerle hoşgörürlük mühim bir yer işgal eder. Fakat bütün bu fikirlerin Loca’da öğrenildiğine dair verilecek hüküm, belki de hakikatle telif edilemez. Muhakkak olan bir husus varsa, o da, Goethe’nin insani fikir ve düşüncelere sahip oluşudur. Goethe, belki de ruhunda mevcut olan bu fikirleri, Loca’da öğrendikleriyle sağlamlaştırıp kuvvetlendirmiştir.” (a.g.y. s. 1827)

Goethe’nin, kamusal görevleriyle ilgili notlarında Masonluk konusundaki şu eleştirel yargısını da eklemek bence gerekli:

> “Masonluk iyiden iyiye ‘statum in statu’ya neden oluyor. Bir kez bir yere sokuldu mu yönetim ona egemen olmaya ve onu etkisiz hale getirmeye çalışacaktır. Masonluğu yeni bir yere sokmak ise asla tavsiye edilmez.” (Freimaurerér in Jena betreffend)

Türkiye’de Goethe alımlanması konusunda anacağımız bir başka etkinlik, onun 150. ölüm yıldönümünde hayatını işleyen bir tiyatro oyunu yazılıp sahnelenmesidir. Önder Paker’in yazdığı “Daha Çok Işık”, Goethe’nin Eckermann’la konuşmaları, mektupları ve eserlerindeki biyografik bilgilere bağlı kalmış, Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Tiyatro Bölümü’nde Prof. Dr. Özdemir Nutku tarafından sahneye konmuştur.

Goethe’nin, Türkiye’de genellikle akademik çevrenin dışında bir alımlanma konusu olduğunu pek söyleyemeyiz. Onun hayatını bir roman konusu olacak biçimde işleyen Thomas Mann’ın romanı Lotte in Weimar tarafımdan çevrildiğinde farklı yayınevlerince birkaç kez basılıp ilgiyle karşılanmıştı. Öte yandan kutupluluk ilkesini bir Goethe temel konusu sayarsak bunun 20. yüzyıldaki temsilcisi Hermann Hesse, belki de Amerika’daki 1970’ler Hesse fırtınası aracılığıyla Türkiye’ye ulaşmış ve mesela Buket Uzuner (d. 1955) gibi bir Hesse hayranının roman sanatını etkilemiştir.

Çağdaş romancılarımızdan Adalet Ağaoğlu (d. 1929) Goethe’yi çeviriler aracılığıyla tanıyan bir yazar. Goethe’nin insancıl tutumunu dile getiren şu dizelerine “Üç Beş Kişi” (1984) başlıklı romanında yer verir:

“İnsan soyunun Tanrı belasını versin!
Deli olmak işten değil!
Kaç kez niyet ettim,
Topunu kendilerine, Tanrıya
Ve şeytana bırakayım diye,
Ne halleri varsa görsünler!
Yine de rastlar rastlamaz bir insan yüzüne
Sevmeden edemiyorum.”

(Üç Beş Kişi, İstanbul , 1984, s. 36-37)

GOETHE’Yİ ANMA HAFTASININ ARDINDAN

1832 yılının mart ayında 83 yaşında ölen Goethe’nin ölümünün 150. yıldönümü, onun geçtiğimiz yıl ve 1983 martına kadar bütün dünyada yeniden anılmasına vesile oldu. Uzun ömrü, elverişli gelişim ve etkinlik imkânları, Goethe’ye Tanrı vergisi olan dehasını biçimlemesi ve ortaya koyması için özenilecek fırsatlar veriyordu; ama onun, benliğindeki ve hayatındaki bütün olumlulukları en iyi biçimde değerlendirmeyi bilmiş olması, yani bir “hayat ustası” kimliği övülmeye değer özelliklerinin başında gelir. Edebiyatın her alanında eser vermiş, Alman edebiyat tarihinin Rokoko, Sturm und Drang, Klasisizm ve hatta Romantizm ekollerine katkıda bulunmuş ya da baş temsilcisi olmuş olan bu şair ve yazarın araştırıcı, düşünür, devlet adamı nitelikleri de vardır. Ölümünün üstünden 150 yıl geçmişken, bütün dünyada anılması, onun kişiliğinin ve eserlerinin boyutları gereğidir, ama üzerinde durulması gereken bir şey daha var: Goethe, değer bilir bir milletin evlâdıdır. Goethe’yi anma, onu yurt içinde olduğu gibi yurtdışında da yaşatma azmi, Alman toplumunun kültür politikasından ne anladığını kanıtlamıştır. Konuyu dışardan izleyen kimseler olarak bize en ilginç gelen nokta, Goethe’nin Federal Almanya gibi Demokratik Alman Cumhuriyeti’nce de aynı önem ve yoğunlukta tanıtma, anma, değerlendirme girişimlerine konu olmasıydı. Farklı rejimlerle yönetilen iki Alman toplumu, bir milli yazarlarını farklı bakış açılarından ele almış, ama sonuçta onu anıp değerlendirmeyi en tabii görevleri saymışlardır.

Ankara’daki Alman Kültür Merkezi, Goethe’yi Anma Haftasının Türkçede Goethe başlıklı bir Goethe bibliyografyasının hazırlanmasına önayak olmak, Goethe’yi akademik açıdan ele alan bir konferans dizisiyle yeniden değerlendirmek, Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın işbirliğiyle Türkçede yayınlanmış Goethe kitaplarının sergilenmesini gerçekleştirmek ve Goethe’den çeviriler dizisine Goethe Der ki başlıklı bir kitapla bir yenisini eklemek gibi etkinliklerle biçimlendirdi.

28 Ocak günü Milli Kütüphane’de düzenlenen açılış töreninde sayın Dr. Müjgan Cumbur, Türkçede Goethe başlıklı Goethe bibliyografyasını Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültürel Yayımlar Dairesinin Tercüme Eserler Dizisi’nde yayınladığı Goethe Der ki başlıklı Goethe’den alıntılar çevirisini tanıttı. Sayın müsteşar Kemal Gökçe, Goethe’nin çok yönlü dehasından onun Şark kültüründen de esinlenmiş bir büyük şair ve düşünür kimliğinden söz etti. Ben de aynı gün yaptığım konuşmamda Goethe’yi tanıtıcı birkaç sözden sonra Türk kültür tarihinin dışa açık olma özelliğini vurgulayarak Tanzimattan bu yana çeşitli yoğunlukta yürütülen çeviri etkinliklerini hatırlatmak istedim ve artık bu türlü kültür alış verişlerinde yeni bir aşamaya varmak durumunda olduğumuzu belirttim. Edebiyatta Türkçeden yabancı dillere çeviriler dönemin başlatılması, çok değerli çağdaş yazarlarımızın kaliteli çevirilerle dış dünyaya tanıtılma işinin önemsenmesi gereğine değindim.

31 Ocak Pazartesi akşamından başlayarak anma akşamına kadarki beş günlük akademik konferans dizisinde sırasıyla şu program gerçekleştirildi: “Alman Şairi Goethe’nin Evrenselliği” (benim konferansımın konusuydu), “Goethe’ye Doğabilimsel Çalışmaları Aracılığıyla Bir Yaklaşım” (İstanbul Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Şara Sayın), “Bir Oluşum Romanı Olarak Wilhelm Meister” (İstanbul’dan Doç. Dr. Nilüfer Kuruyazıcı), “Goethe’nin Soneler”i (Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi yabancı profesörlerinden Dr. Wilfried Buch), “Yeni Bir Işık Altında Goethe’nin Faust’undaki Bahis (İstanbul Edebiyat Fakültesinden Prof. Dr. Safinaz Duruman). Ortalama birer saat süren bu konferansların üçü Türkçe, ikisi Almanca olarak verildi.

Goethe’ye 1983 Türkiye’sinden Alman edebiyatı uzmanlarının yaklaşım denemeleri diyebileceğimiz bu konuşmaların değindiği, vurguladığı noktaları ana çizgileriyle şöyle özetleyebilirim: Kendi konferansımda ben Goethe’nin evrenselliğini belirtmek istedim. Goethe’nin hayat hikâyesini, gördüğü eğitimi anlatırken özellikle güzel bir rastlantılar dizisinin onun

dengeli gelişimini desteklediğini vurguladım. Babasının sert, disiplinli mizacıyla annesinin yumuşak, duygulu, hayal gücü zengin yaratılışının belirlediği dengeli eğitim ortamı, onunla özel olarak ilgilenen bir ana babanın varlığı, bu rastlantıların temelidir. Hukuk öğrenimi sırasında Leipzig'de ve sonra Strassburg'da edebiyat dersleri ve resim sanatıyla ilgilenen Goethe, ilk gençlik aşklarından başlayarak yaşadığı, etkilendiği önemli olayları şiire dönüştürme, edebiyata aktarma yoluna girer. Yaşantı edebiyatı olarak nitelendirilen bu tarz Goethe'yi Schiller'dan ayıran en belirgin özelliktir. Sturm und Drang akımının önemli temsilcisi Herder'le dostluk kuran Goethe, onun aracılığıyla Shakespeare ile ilgilenir. Halk şarkılarına merak sarar. İlk dramları ve ünlü aşk ve sanatçı romanı Werther'in Acıları (Die Leiden des jungen Werther) bu dönemin verileridir. Goethe'nin hayatında bundan sonraki önemli evreler Weimar yılları ve İtalya gezisidir. Weimar'da saray çevresine girip devlet işleri, maden ocaklarının denetimi, mineraloji çalışmaları, fizik araştırmaları gibi çok yönlü bir etkinlik dönemini gerçekleştirir. Frau von Stein adında saraylı bir kadının etkisiyle ilk gençlik yıllarının coşkulu havasından sıyrılıp dengeli bir olgunluğa ulaşır. İtalya gezisi ise onu antik sanatın gizlerini çözme merakıyla giriştiği tabiat araştırmalarına götürür. Bu araştırmalarda Goethe, daha sonra edebi yaratıcılığında sembolleştireceği önemli bir keşifte bulunur: Kalbin çalışma ilkesi olan açılıp kapanma (Diastole-Systole) bütün canlılığın temel ilkesidir ve kutupluluğun ta kendisidir. Buradan yola çıkarak hayatın özünü karşıtlıklarda görmeğe başlar. Kadın-erkek, etken-edilgen, sevinç-üzüntü, gece-gündüz, siyah-beyaz ... gibi sayısı sonsuz karşıtlıklar birbirinin varlık nedenidir. İtalya dönüşü hayat anlayışı ile birlikte üslûbunu da değiştiren Goethe Alman Klasisizmini başlatır ve en güzel eserlerini verir. Fransız Klasisizminden ayrı bir özellik gösteren Alman Klasisizmi duygu-akıl dengesine verdiği önemle ilginçtir. Antik edebiyat ürünlerine yeniden yöneliş, onlara yeni bir yorum getirme, büyük konulara eğilme (tutku, erdem, insanlık, tolerans gibi) söz konusudur. Iphigenie Tauris'de (Iphigenie auf Tauris) trajedisi ile Faust'un ikinci bölümü klasik Goethe'nin şaheserleridir. Yazarın bütün hayatı boyunca yazımını sürdürdüğü, bu nedenle de onun her dönemindenden izler taşıyan Faust trajedisi, çabalayan, araştıran aktif insanı, tipik geleneksel Alman insanını dile getirmesi bakımından da ilginçtir. Goethe, hayatındaki bütüncü tutumu gereği olarak Şark dünyasıyla da uğramış, Şark şiiri ve felsefesiyle

ilişkisinin ürünü olan Batı Doğu Divanı'nı (West Östlicher Divan) kaleme almıştır.

Goethe'nin evrenselliği, onun ölümünden sonra kendi ülkesi ve dış ülkelerde süren etkisiyle de kanıtlanmıştır. Onu örnek almak, büyüklüğünü kabullenmek, hayran olmak tarzındaki olumlu bir Goethe ilişkisini yaşatan yazarlar, şairler ve ekoller olduğu gibi, Goethe'ye karşı eleştirici tavır alan yazarlar, şairler ve ekoller de olmuştur. İlginç olan şudur ki onu kabullenmek tarzında da olsa, onu inkâr etmek tarzında da olsa Goethe, Alman edebiyatı tarihi içinde bugüne kadar hep varlığını sürdüren bir yazar, şair ve düşünürdür. Almanların her incelemeyi, her kitabı, her konferansı Goethe'den alıntılarla süsleme eğilimi son zamanlarda karikatürize edilen geleneksel bir tutumlarıdır. Onun evrenselliğinin bir nedeni de çeşitli yorumlara imkân veren düşünce zenginliğidir. Farklı görüşte kimseler Goethe'de kendilerine hitab eden bir şeyler keşfetmede güçlük çekmezler.

"Goethe'ye Doğabilimsel Araştırmaları Aracılığıyla Bir Yaklaşım" konulu konferansında Profesör Dr. Şara Sayın, edebiyat tarihçilerinin Goethe'nin yaratıcılığında İtalya seyahati olayına verdikleri önemi eleştirdi. Konuşmacıya göre Goethe, genellikle iddia edildiği gibi İtalya'da görmeyi öğrenmiş ve yeni bir yol bulmuş değildir; Goethe, aramayı bildiği, görmeyi bildiği için İtalya'da aramaya görmeye devam etmiş ve buluşlarına ulaşmıştır. Goethe daha ilk Weimar yıllarında da tabiat bilimleriyle ilgileniyordu ve yaratıcılığında tabiat bilimlerindeki yöntemi geçerli kılıyordu. Sayın, Goethe'nin dualizme karşı tabiatta bütüncülük ilkesini savunduğunu, onun yorumbilimsel yöntemini, sembol anlayışında ortaya koyduğunu açıkladı. Goethe'nin sembol tanımı, genelle özelin, somutla soyutun birleştirilmesidir: "Semboller görüntüyü düşünceye, düşünceyi bir imaja dönüştürür; öyle ki düşünce imaj içinde hep son derece etkin ve ulaşılmaz olarak kalır ve bütün dillerde söylense bile dile getirilmezliğini korur." Faust'ta makrokosmostan mikrokosmosa geçiş biçiminde izlediğimiz yöneliş, Goethe'nin tabiatı gözlemlemeden, evrene ilgi duymadan sonra insana eğildiğinin kanıtı olarak açıklandı. Prof. Şara Sayın, Goethe'nin tabiata karşı ilgisinde de belli bir gelişime değindikten sonra ilkinin bir tabiat algılaması olduğunu, ikinci basamakta ise tabiat bilimleri yöntemiyle bir yaklaşımdan söz edilebileceğini vurguladı. Anatomi çalışmalarında çağının ortak görüşlerine karşı çıkarak, yalnız hayvanlarda bulunup insanda ortadan kaybolduğu savunulan araçene kemiğinin (Zwischenkieferknochen) insan evriminde yeri olduğunu kanıtlamış olması,

Goethe’nin anatomi bilimine somut katkısıdır ki Almanya’da anatomiye bu kemik, “Goethe kemiği” adıyla geçmiştir.

Doç. Dr. Nilüfer Kuruyazıcı, Goethe’nin “oluşum romanı” (Bildungsroman) Wilhelm Usta’yı (Wilhelm Meister) ele alarak Alman edebiyatının bu özel roman çeşidi üzerinde durdu. Alman Edebiyat bilminde “gelişim romanı” (Entwicklungsroman) ve “oluşum romanı” (Bildungsroman) ayrımının varlığından yola çıkarak her bir roman çeşidinin tanımını ve örneklerini andı. Goethe kendi hayatındaki sürekli değişim ve gelişime, hayat anlayışının temelinde yer alan gelişim ilkesine dayanarak “oluşum” romanlarının klasik örneğini vermiştir. Bu romanlarda bireyin toplumla bütünleşmesi, toplumla iletişim kurup onunla uyum içine girmesi sürecinin işlendiğini belirten konuşmacı, Wilhelm Meister’de roman kahramanının gelişimi sırasında geçirdiği yanılmaların toplum açısından olumlu değerlendirilişine dikkati çekti. Wilhelm, sonunda eğiticilik görevini üstlenerek topluma yararlı olmak, çevreyle bütünleşmek evresine ulaştığını kanıtlar. Bireyin topluma yararlı hale gelebileceğine, toplumun onu geliştirip kendi bünyesine alabileceğine inancın egemen olduğu dönemlerde oluşum romanlarının yazıldığını, 20. yüzyılda bu roman çeşidinin yerine yalnızlaşma romanlarının geçtiğini savunan Kuruyazıcı’yı bu tezinde destekleyemeyeceğim. Çünkü bir ütopya romanı tarzında da olsa Hermann Hesse’nin dev eseri Das Glasperlenspiel (Boncuk Oyunu), “oluşum romanları” geleneğinin 20. yüzyıldaki çok önemli örneğidir.

Konferans dizisinin Almanca konuşmalarının ilki Prof. Wilfried Buch tarafından “Goethe’nin Soneleri” üzerine yapıldı. Buch, Goethe’yi değişik bir açıdan ele almayı denedi. Kendisinin birçok Alman gibi Goethe’nin Faust’unu daha küçük denecek yaşlarda okuduğunu ve hiçbir şey anlamadığı için de esere hayran olduğunu, ilk gençlik aşkını yaşarken ise sevdiği kıza “Faust”taki Gretchen gözüyle baktığını esprili bir üslupla anlattıktan sonra, Goethe’nin kendi zamanında halk tarafından çok okunan bir yazar olmadığını, Alman halkının ona, büyüklüğü karşısında putlaştırmakla yazdıklarından haberdar olmamak arasında gidip gelen iki tavır takındığını belirtti. Ona karşı kin ve hayranlık karışımı tuhaf bir duygunun yaygın olduğunun, bu durumu Thomas Mann’ın da Lotte in Weimar romanında işlediğini hatırlattı. Goethe, kendisinin uyandırdığı bu duygudan haberdardı. “Büyük adam bir milli felâkettir” sözünü Thomas Mann, o romanında çok yönlü değerlendirmeyi bilmiştir. Prof. Buch, Goethe’nin hayatında yaratıcılığının bir kriz dönemi olarak nitelendirilen

yıllarından söz etti. Schiller'in ölümünü izleyen bu yıllar, Alman-Fransız savaşına, Napoleon'un işgaline rastlar. Birlikte yaşadığı Vulpius'la nikâhlanmasını "burjuva" düzenine girmesini, yüzünün balmumu maskesini çıkartmasını, onun bir bakıma ölüm düşüncesiyle haşır-neşir olduğunun belirtileri olarak yorumladı. Goethe'nin yeni aşk maceralarıyla kısa süre sonra bu krizi aştığını belirtti. 1800-1807 yılları arasında yazdığı beş soneyi ele alarak Goethe'nin genç romantik şairlere cevabını, kendisinin sone biçimine, o biçimin gerekleri olan kafiye disiplinine heveslenemeyeceğini, "çünkü içinden çağlayan duyguları, dehasının akışını öyle suni dil oyunları"nın kalıplarına sığdırmaktan hoşlanmadığını gösterdi. Goethe, "Mädchen-Dichter" başlıklı sonesinde, aşkını şiir için araç olarak kullandığı yolundaki sevgilinin suçlamalarına şairin cevabını işler: Şair ateşle oynayan biridir; birden infilak edip duygularının kurbanı olur. "Mächtiges Überraschen" (Güçlü Baskın) başlıklı sonede de Goethe, varlığında yer alan karşıtlıklardan söz eder. Kayaları yerlerinden söküp önüne katan bir sel vardır ruhunda. Bu güç, devirdiği, önüne kattığı kayaları, bir yerde yığıp kendine bir baraj yaptığı anda sakin bir göl oluşturabilmektedir. Dinamizm ve set çekme karşılıkları çeşitli yorumlamalarla, açıklamalarla bir çeşit uyum, kendiyle barış ortamına dönüşmektedir ki bu da bir çeşit "şifa bulmadır" (Selbstheilung), kültür denen şeydir.

Son konferans, Prof. Safinaz Duruman tarafından yine Almanca olarak ve Faust üzerine verildi. Bilindiği gibi Faust, aslında bir halk efsanesi konusudur ve Goethe'den önce başka yazarlar tarafından da işlenmiştir. Goethe, yazımı 60 yıl süren Faust trajedisine kendinden önceki yazarlardan başka bir anlayış katmıştır. Araştıran, bilmek isteyen Ortaçağ alimi Faust'un şeytan Mefisto'yla antlaşması (Pakt) konusu, Goethe'den önceki Faust trajedilerinde ağırlık noktası olmuştur. Yalnız Lessing, bir Aydınlanmacı yazar olarak Faust'u Tanrının affına layık görür. Prof. Duruman, Goethe'nin Faust'unda bir anlaşma (Pakt) değil, bir bahse girmenin (Wette) söz konusu olduğunu ve bugüne kadarki sayısız Faust araştırmalarında bu noktanın gözden kaçmış olduğunu ileri sürerek, esere bu açıdan yeni bir yorum getirmeyi denedi. "Bahse girme"nin uyandırdığı çağrışıma uygun olarak eserde, Goethe'nin Faust'un sonu konusunda, yani onun Tanrı'nın lütfuna erip affolduğu mu yoksa şeytan Mephisto'nun oyununa mı kurban gittiği hakkında bir açıklık bulunmadığını savundu. Konuşmacı, eserde bu dünya-öbür dünya (Diesseits-Jenseits) karşıtları gibi "oluşmak" (Werden) ve "olmak" (Sein), "durmak" (Ruhe) ve "çabalamak" (Streben) kutuplarının da

sürekli olarak vurgulandığını hatırlattı. Faust'u Mephisto'nun eline düşüren o ünlü sözleri, zamana:

"Geçme dur

Ne güzelsin"

deyişinde de hayatın (Sein) ve güzelliğin hem inkârı hem de benimsenmesini algılayan Prof. Duruman, Faust'un hayatın her alanında başarısızlığının söz konusu edildiğini, ama onun Tanrı lütfuna erişinin ancak arayan, araştıran kişiliğinin bir sonucu olabileceğini belirtti.

Goethe'yi anma haftası bizi her şeyin ötesinde sanatın ve düşüncenin ölümsüzlüğü, evrenselliği hakkında düşündürüp duygulandıran bir olaydı. Dileğim benzeri anma günlerini kendi yazar ve düşünürlerimiz için de yurtiçi ve yurtdışında gerçekleştirmemizdir.

(Gürsel Aytaç, Edebiyat Yazıları I, Ankara 1990 s.267-276)

Goethe'nin Türkiye'de algılanışı konusunda ilginç bir örnek, Bayram Yılmaz'ın araştırmaları: "Goethe ve İslamiyet", "Goethe'nin Doğu-Batı Divanı'nda Cennet Bahsi" ve "Goethe ve Tasavvuf". Bunlardan ilki 1991 yılında Konya'da yayınlanmış. Önsözden anlaşıldığına göre 1978-79 ders yılında Bochum'da Prof. Dr. Jürgen Link'in yanında yazdığı seminer ödevinden sonra master tezini de Goethe'nin Batı Doğu Divanı'nı Şark bakış açılı kaynaklar açısından incelemiş. Bayram Yılmaz, söz konusu yayınlarını Kuran tefsirleri, İslamiyet üzerine Türkçe ve Almanca yayınları tarayarak hazırlamış. "Goethe ve İslamiyet" başlıklı araştırması (2. Basım, İstanbul, 1997) iki baskı yapmış ve ilgi uyandırmış. Kitabın ilk bölümü "Goethe'nin damarlarında dolaşan bir damla Türk kanı"nı Niels Hansen'in aynı başlıklı makalesinin (1927-28) çevirisine ve yorumuna ayrılmış. Anne tarafından, 14. yüzyıl Haçlı Seferleri'nde esir düşmüş bir müslümanın, Sultan Ailesinden Philip'in soyundan geldiğini anlatan bu makale çevirisine Bayram Yılmaz, dip not düşerek o ailenin niçin Hıristiyan din adamları yetiştirmiş olabildiğini, o çağdaki toleranssızlığa bağlayarak şöyle diyor:

> "Gizliden gizliye de olsa, inandıkları dini yaşayabilmeleri için, o çağın en hür, üstelik halkın hak ve hürriyetini de ellerinde tutan ruhban sınıfına dahil olmaları en tabii bir keyfiyet olarak mütalaa edilebilir." (a.g.e. s. 33)

Goethe’nin Kuran’la tanışması, “Kuran Özeti”, Kuran’la ilgilenmesiyle Hazreti Muhammed’e hayranlığının oluşması, “Muhammed Dramı”, “Muhammed Name” çeviri ve yorumundan sonra “Baki’nin Hikmetli Sözleri” üzerine açıklamaların ardından kitabın 3. bölümü “Goethe’nin Müslümanlarla Karşılaşması”na ayrılmış. Bayram Yılmaz bu bölümde tarih bilgileri ve Eckermann’ın açıklamalarını aktardıktan sonra “Doğu-Batı Divanı”nın oluşumunda Kuran bilgisinin etkisini, Hıristiyanlığın Teslis inancına karşı İslam’ın Tevhidini savunmasını, onun kaza ve kadere inancını İslam’a inancının temelleri olarak ele alıyor. Kitap bir sonuç bölümü yerine Goethe’den şu alıntıyla bitiyor:

> “Nefsini bilen
> Rabbini bilir.”

Bayram Yılmaz, Goethe ve İslamiyet konulu çalışmalarının ikincisini Batı Doğu Divanı ve buradaki “Cennet” bahsi üzerine 1998 yılında yayınlamış, burada Kuran ve yorumları üzerine İslami bilgileri esas alarak Goethe’nin Cennet’i Hakeden Erkekler, Müstesna Hanımlar, Kısmetli Hayvanlar, Yüceden Yüceye, Ashab-ı Kehf, İyi Geceler’ini, ikinci bölümde İlk Lezzet, Cennete Kabul, Muvaffakat, Sevgin, Öpüşün Mestetti Beni, Tekrar Elimi Sıkarak başlıklı şiirlerini açımlamaya çalışmaktadır.

> “Sonsöz”de vardığı sonuçları özetlemek yerine Alman dili ve edebiyatı uzmanlarının 1995 yılına kadar Goethe’nin Doğu-Batı Divanı’nı İslamiyet bağlamında neden incelemedikleri sorusunu Cumhuriyet Türkiye’sinde bu kesimin İslami bilgi ve kültürden yoksun oluşuna ve bilgilenmekten de “çekindikleri”ne bağlıyor. Oysa bizler Goethe’nin eserlerini edebiyat bilimi açısından ele alıp irdelemeyi uzmanlık alanımızın esas gereği saymaktayız. Bayram Yılmaz yine söz konusu “Sonsöz”ü “Keşke [Goethe] ‘Cennet Bahsini yazdığı gibi bir de Cehennem’i tasvir etmiş olsaydı...” (a.g.e. s. 88) cümlesiyle bitiriyor. Buna cevap bence Goethe için islami cennet tasavvurunun bir edebiyat eseri için cazip imgeler sunduğu, aynı şeyi cehennem konusunda bulamadığı olabilir.

Yılmaz’ın üçüncü kitabı Goethe ve Tasavvuf, (2002, İstanbul), “İslam Tasavvufu üzerine bilgilerle başlıyor, ardından “İranlı Mutasavvuflara dayanılarak yazılan “Divan Şiirleri”ni ve “Goethe’nin ‘Tetebbu ve Haşıyeler’ kısmındaki Açıklamaları”nı ele aldıktan sonra kitabın 2. bölümünde “Goethe-Hammer-Hafız” ilişkisini Divan’daki motifler

bağlamında işliyor. 3. Bölümde “Goethe’nin Tasavvuf Anlayışı” nı konu ediyor. İlk iki kitaptan farklı olarak Bayram Yılmaz bu incelemesinde bir sonuca vararak şöyle diyor:

> “Goethe’nin hedefi, gayesi, metodu, akidesi Allah’ın lütfunu, sevgisini, muhabbetini talep etmektir. Allah’a kavuşmak vuslat etmektir. Zühal ve Takva [kanaatkârlık ve Allah korkusu] vasıtasıyla O’na ulaşmaktır. Ancak bedenin köreltilmesi ve dünyadan vazgeçmek gibi şeyler Goethe’nin tabiatına ve düşünce sistemine uymamaktadır. Zaten İslamiyet’de de böyle şeyler yoktur. O kendisi için, bu dünyevi hayatta her şeyi birer vahiy ilâhi olarak görüyor. Bundan dolayı onun tasavvuf anlayışı, pasif ve hüzünlü değildir, bilakis aktif daha çok neşelidir. Biz bunu iki divân şiiriyle de kanıtladık. Süfilerin ahlaki, öğretici şiirleri Goethe’yi cazibesi altına almıştır.” (a.g.e. s. 62)

Dr. Bayram Yılmaz’ın Goethe ve İslamiyet konulu bu üç araştırması, bir kültür bilimsel edebiyat araştırması sayılabilir, ama kendisi inançlı bir müslüman olarak ve o açıdan yorum ve değerlendirmeler yaparken gerekli bilimsel mesafeyi çoğu zaman koruyamamaktadır. Araştırmaları yine de bilgilendiricidir ve o açıdan bakıldığında Goethe’de neler bulunabileceğini göstermektedir.

Goethe’nin din anlayışı gibi eğitim anlayışı da Türkiye’de özellikle eğitim bilimcilerce irdelenmiştir. Bu alanda ilk kitap Dr. Halil Fikret Kanad’ın Goethe ve Faust başlıklı eseridir.

Goethe’nin Bildungsroman türündeki eseri Wilhelm Meister’in Seyahat Yılları’nı Avrupa Eğitim Tarihi kitabında pedagojik açıdan değerlendiren Kemal Aytaç, romanın 2. ve 3. bölümlerinde bir eğitim ütopyasını canlandırdığını, burada Pestalozzi, Fellenberg ve Fichte’nin düşüncelerinin etkisinin bulunduğunu söyler. Söz konusu eğitim, bireyselcidir, ama aynı zamanda gencin yaşadığı toplumla uyumunu öngören bir anlayışı yansıtmaktadır:

> “Buna göre çocuğun tabiatının gelişmesinde dıştan bir müdahalede bulunulmamalı, fakat tamamen akla dayalı bir yönetme yoluyla zihinsel hayatı, kendi kendine faal hale getirilerek onun açılıp geliştirilmesi ve asilleştirilmesi sağlanmış olmalıdır. Goethe’ye göre tabiat insana gerekli olan her şeyi vermiştir; bizim görevimiz, ancak bunu geliştirmektir. Bu ise çok kere kendiliğinden

> daha iyi gelişir. Bu yönde gösterilecek eğitsel çabaların esas amacının, insanın her yönüyle insan olmasını sağlayacak şekilde geliştirilmiş olması gerekir.” (Kemal Aytaç, Avrupa Eğitim Tarihi, İstanbul 1992, s. 249).

Kemal Aytaç, söz konusu eğitim ütopyasında belirli bir düzen ve disiplinin olduğunu, öğrencilerin davranışlarında keyfiliğe yer bırakılmadığını, öte yandan öğretimin işle birleştirilerek tek yanlılığın aşıldığını belirtir. Şahsiyet bütünlüğü idealiyle “o” Antik çağın tüm yönlü gelişmeyi amaç edinmiş klasik eğitim görüşüne bağlı bulunmaktadır. (a.g.e. s. 249)

Türkiye’de Goethe alımlanması konusunda andığım bu son örnekle vardığım sonuç, Goethe’nin Türkiye’de yaratıcı edebiyattaki belge eksikliğinin sosyal bilimlerde yerini daha geniş, daha çok yönlü değerlendirmelere bıraktığıdır. Edebiyat araştırmalarında moda olanın, çağdaşın ön plana alınmasının gereği tartışılmaz, ama araştırmalarda eskilere, klasiklere sık sık dönmek, onları başka açılardan, başka yöntemlerle ele almak da ihmal edilmemeli. Batı edebiyatı ile uğraşan uzmanlarımızın Türkçe olarak hazırlayacağı bu tür çalışmalarla Türk kültürüne katkı sağlayacakları kesindir.

TÜRKÇEDE GOETHE BİBLİYOGRAFYASI

I. a) Eser Çevirileri

Akbaş, Fatma Can: Genç Werther’in Acıları. (Die Leiden des jungen Werthers) Johann Wolfgang von Goethe. Mavi Yelken Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Akdeniz, Tolga: Genç Werther’in Acıları. (Die Leiden des jungen Werthers) Johann Wolfgang von Goethe. İskele Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Ataç, Nurullah: Goethe, Johann Wolfgang von, Genç Werther’in Izdırapları. (Die Leiden des jungen Werthers) MEB., İstanbul, 1930.

Bilgin, Recai: Goethe, Johann Wolfgang von: Werther (Genç Verterin ıstırapları). (Die Leiden des jungen Werthers) Muallim Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul, 1942.

Bilgin, Recai: Goethe, Johann Wolfgang von: Werther: Genç Werther’in Istırapları. (Die Leiden des jungen Werthers) Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967.

Bilgin, Recai: Werther. (Die Leiden des jungen Werthers) Johann Wolfgang von Goethe. Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967.

Canbek, Mustafa: Genç Werther'in Acıları. (Die Leiden des jungen Werthers), Johann Wolfgang von Goethe. Bordo Siyah Yayınları, İstanbul, 2004.

Gelen, Arif: Genç Werther'in Acıları. (Die Leiden des jungen Werthers) Johann Wolfgang von Goethe. Sosyal Yayınları, İstanbul, 2002.

İngiz, İlker: Genç Werther'in Acıları. (Die Leiden des jungen Werthers) Johann Wolfgang von Goethe. Gendaş Kültür, İstanbul , 1991.

Öner, Celal: Genç Werther'in Acıları. (Die Leiden des jungen Werthers) Johann Wolfgang von Goethe. Oda Yayınları, İstanbul, 2001.

Özdemir, Mustafa: Genç Werther'in Acıları. (Die Leiden des jungen Werthers) Johann Wolfgang von Goethe. Babil Yayınları, Erzurum, 2002.

Pazarkaya, Yüksel: Genç Werther'in Acıları. (Die Leiden des jungen Werthers) Johann Wolfgang von Goethe. Adam Yayınları, İstanbul, 2004.

Pazarkaya, Yüksel: Goethe, Johann Wolfgang von: Genç Werther'in Acıları. (Die Leiden des jungen Werthers) Cumhuriyet, İstanbul, 1999.

Toker, Serhat; Mine Toker: Werther'in Aşk Acıları. (Die Leiden des jungen Werthers) Johann Wolfgang von Goethe. Toker Yayınları, İstanbul, 2002.

Ülner, Nihat: Johann Wolfgang von Goethe: Genç Werther'in Acıları. (Die Leiden des jungen Werthers) Öteki, Ankara 1997 (1. Baskı 1992, 5. Baskı, 1997.)

Küçük, Melih: Genç Werther'in Istırapları. (Die Leiden des jungen Werthers) Johann Wolfgang von Goethe. Timaş Yayınları, İstanbul, 2003.

Cemal, Ahmet: Urfaust (İlk Faust Metni). Johann Wolfgang von Goethe. Mitos Boyut Yayınları, İstanbul, 1999.

Önay, Mediha; Şerif Önay: Goethe, Johann Wolfgang von: Egmont. Milli Eğitim, İstanbul, 1946.

Pazarkaya, Yüksel: Goethe, Johann Wolfgang von: Faust: Bir fragman. (Faust. EinFragment) Cumhuriyet, İstanbul, 1999. (Dünya Klasikleri Dizisi)

Atala, Şükrü; Cemal Köprülü: Goethe, Johann Wolfgang von: Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları. (Wilhelm Meisters Lehrjahre.) Milli Eğitim, İstanbul, 1943.

Emre, Gültekin; Arif Gelen: Johann Wolfgang von Goethe, Roma Ağıtları. (Römische Elegien) Johann Wolfgang von Goethe. Gendaş Kültür, İstanbul, 2002.

Gelen, Arif; Gültekin Emre: Goethe, Johann Wolfgang von: Roma Ağıtları. (Römische Elegien). Harf, İstanbul, 1993.

Bilgin, Recai: Goethe, Johann Wolfgang von: Hermann'la Dorothea. (Hermann und Dorothea) Maarif, İstanbul, 1944.

Yılmaz, Bayram: Goethe, Johann Wolfgang von: Doğu-Batı Divanı. (West-östlicher Divan) İyiadam, İstanbul, 2000.

Fişekçi, Turgay; Ulrike Böhmer: Marienbad Ağıdı. (Elegie von Marienbad) Johann Wolfgang von Goethe. İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997,

Atala, Şükrü; Cemal Köprülü: Goethe, Johann Wolfgang von: Wilhelm Meister'in seyahat yılları (Wilhelm Meisters Wanderjahre) Milli Eğitim, İstanbul, 1946.

Yavaş, Genç Osman: Faust. Cilt 2. Johann Wolfgang von Goethe. Bordo Siyah Yayınları, İstanbul, 2004.

Yavaş, Genç Osman: Faust. Cilt 1. Johann Wolfgang von Goethe. Bordo Siyah Yayınları, İstanbul, 2004.

Bilgin, Recai: Goethe, Johann Wolfgang von: Faust. Maarif, İstanbul, 1941.

Bilgin, Recai: (Çev.): Goethe, Johann Wolfgang von: Faust. Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1992,

Bilgin, Recai: Goethe, Johann Wolfgang von: Faust. Tragedianın ikinci bölümü. (zweiter Teil der Tragödie) Maarif, İstanbul, 1943.

Bilgin, Recai: Goethe, Johann Wolfgang von: Kendi hayatımdan şiir ve hakikat. (Dichtung und Wahrheit) Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1946.

Çankırılı, Ali: Faust. Johann Wolfgang von Goethe. Timaş Yayınları, İstanbul, 1999.

Çetinoğlu, Kerim: Faust. Johann Wolfgang von Goethe. İskele Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Eyüboğlu, İsmet Zeki: Goethe, Johann Wolfgang von: Faust. Sosyal, İstanbul, 2001.

Kocatürk, Vasfi Mahir: Faust. Johann Wolfgang von Goethe. Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1965.

Öner, Celal: Faust. Johann Wolfgang von Goethe. Oda Yayınları, İstanbul, 2001.

Özdemir, Mustafa: Faust. Johann Wolfgang von Goethe. Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.

Ülner, Nihat: Faust. Johann Wolfgang von Goethe. Öteki Yayınevi, Ankara 1998. (1. Baskı 1992, 5. Baskı 1998)

Ülner, Nihat: Faust. Johann Wolfgang von Goethe. Devin Kitap Yayın Dağıtım, İstanbul, 2004.

Yaşar, Yılmaz: Faust. Johann Wolfgang von Goethe. Karanfil Yayınları, İstanbul, 2005.

I. b) Goethe'nin Eserlerinden Derleme Çeviriler:

Arvasî (İnandı), Battal: Roma Notları. Johann Wolfgang von Goethe. Gezi Notları Seçkisi.

[Hazırlayan: Prof. Dr. Gürsel Aytaç] Gündoğan Yayınları, Ankara 1994. s. 30-34

Atala, Şükrü; Cemal Köprülü: Goethe, Johann Wolfgang von Wilhelm Meister'in Aktörlügü Rejisörlügü ve Sahne Şairligi. Maarif, İstanbul, 1942,

Aytaç, Gürsel: Goethe Der Ki Ankara 1986. (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 534. Tercüme Eserleri Dizisi: 27. 2. Baskı.)

Aytaç, Gürsel: Goethe Der ki... Johann Wolfgang von Goethe. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002.

Batu, Selahattin: Goethe, Johann Wolfgang von: Seçme şiirler. Milli Eğitim, Ankara, 1949.

Batu, Selahattin: Goethe, Johann Wolfgang von: Seçme şiirler. Milli Eğitim , İstanbul, 1963.

Birsel, Salâh: Goethe: (Seçmeler). Milliyet, İstanbul, 1972.

Birsel, Salah: Goethe: Işık... Biraz daha ışık: yaşamı, sanatı, yapıtlarından seçmeler. Broy, İstanbul, 1992.

Canpolat, İbrahim Serhat: Doğu-Batı Divanı Seçme Şiirler. Johann Wolfgang von Goethe.

Vipaş Yayınları, Bursa, 2001,

Doğrul, Ömer Ziya: Göte'nin (Goethe) Hayatı. Moritzan. 1939. (Cep Kitapları Serisi: 50.)

Özgü, Melâhat: Laokoon Hakkında (1798) Tercüme 49-51 Ankara, 1949, s. 111-116.

Özgü, Melâhat Tercümeler Tercüme 1, Ankara, 1940, s. 281-282

Hızır, Nusret: Shakespeare... Yine Shakespeare Tercüme 1, Ankara 1940, s. 3-17.

Togar, Melâhat: Goethe, Johann Wolfgang von: Seçme Mektuplar. Can Yayınları, İstanbul, 1992.

Göknil, Seniha Bedri: Goethe, Johann Wolfgang von: İtalya Seyahati. (Italienische Reise) Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1990.

Güleç, Zeynep: Faust. Johann Wolfgang von Goethe. Eflatun Yayınevi, İstanbul, 2004.

Irmak, Sadi: Faust. Wolfgang. von Goethe. İstanbul, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1973.

Irmak, Sadi: Gönül Yakınlıkları. Wolfgang. von Goethe. İstanbul Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1962.

Marangoz, Sermin: Masal. Johann Wolfgang von Goethe. YGS Yayınları (Yazı-Görüntü-Ses), İstanbul, 2003.

Okyar, Ute Maria: Johann Wolfgang von Goethe. [Gezi Notları] Gezi Notları Seçkisi. [Haz. Prof. Dr. Gürsel Aytaç] Gündoğan Yayınları, Ankara, 1994. s. 35-37

Önay, Mediha; Şerif Önay: Bielschowsky, Albert: Goethe: Hayatı ve eserleri. (Goethe, Sein Leben und Seine Werke). Milli Eğitim, İstanbul, 1951.

Önen, Yaşar: Goethe Uçsuz Bucaksız Shakespeare <1813-1816>. Batı Dil ve Edebiyatları Araştırmaları Dergisi, Ankara, 1964, s. 141-151.

Sayın, Şara: Goethe, Johann Wolfgang von. Çeviri Üzerine Üç Parça YAZKO Çeviri 1, İstanbul, 1981.

Selimoğlu, Zeyyat: Kurnaz Tilki. Johann Wolfgang von Goethe. Can Yayınları, İstanbul, 1998.

Togar, Melâhat: Goethe, Johann Wolfgang von: Seçme Mektuplar: (Gençlik yılları). Milli Eğitim, Ankara, 1972,

Togar, Melâhat: Goethe, Johann Wolfgang von: Seçme Mektuplar. Can, İstanbul, 1992.

Togar, Melâhat: Goethe, Johann Wolfgang von: Goethe'nin seçilmiş mektupları. Düşün Yayınevi., İstanbul, 1983.

Togar, Melâhat: (Seçen ve Çeviren): Johann Wolfgang von Goethe: Mektuplar. AD Yayıncılık A.Ş. (Milliyet Kitapları) Milliyet, İstanbul, 1997. (Aynı eserin 1. basımı Milli Eğitim Bakanlığı (Devlet Kitapları. Dünya Edebiyatından Tercümeler. Alman Klasikleri: 110. Milli Eğitim Basımevi) tarafından Ankara'da 1972 yılında üç ayrı kitap halinde basılmıştır. 2. Basımı Düşün Yayınevi tarafından İstanbul'da 1983 yılında "Goethe'nin Seçilmiş Mektupları" şeklinde, 3. Basımı Can Yayınları tarafından İstanbul'da 1992 yılında "Seçme Mektuplar" şeklinde yapılmıştır.)

Togar, Melâhat; Yağmur Tunalı: Goethe’den Seçme Mektuplar Kitap (Ayın Kitapları) Goethe, Johann Wolfgang von Ankara, 1981, s. 24-27.

Tüzel, Mustafa: Doğabilim Yazıları. Goethe, Johann Wolfgang von Cogito 21, İstanbul, 1999, s. 7-20.

Önen, Yaşar: Goethe Uçsuz Bucaksız Shakespeare <1813-1816>. Batı Dil ve Edebiyatları Araştırmaları Dergisi, Ankara, 1964, s. 141-151.

I. c) Goethe Hakkında Yayımlanan Çeviri Eserler

Bajraktareviç, Fehim: Çev. Müjdat Kayayerli: Goethe’nin Nasreddin Hoca’ya Karşı İlgisi. Türk Kültürü Araştırmaları, cilt: 26, Sayı: 1, Ankara, 1988, s. 197-202.

Fricke, Gerhard: Çev. Burhanettin Batıman: Goethe ve Schiller. Alman Dil ve Edebiyatı Dergisi, Sayı: 2, İstanbul, 1955, s. 51-67.

Garaudy, Roger: Çev. Abdullah Öztürk: Mevlânâ ve Goethe 7. Milli Mevlânâ Sempozyumu, (13 Aralık 1995, Konya) Konya 1996, s. 55-61.

Grimm, Herman: Çev. Vedat Günyol: Goethe. Yücel Aylık Bilgi ve Kültür Mecmuası, İstanbul, 1937, s. 107-111.

Maync, Harry: Çev. Şükrü Atala: Goethe ve Wilhelm Meister. Ülkü, cilt: 17, Sayı: 102, Ankara, 1941, s. 513-522.

Maync, Harry: Çev. Şükrü Atala: Goethe ve Wilhelm Meister. Ülkü, cilt: 17, Sayı: 101, Ankara, 1941, s. 444-448.

Mommsen, Katharina: Hakan Çil: (Çev.) Goethe’nin Şark İmajı Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi, Sayı: 6, Ankara, 1990, s. 67-84.

Mommsen, Katherina: Beyza Maksudoğlu: (Çev). Goethe ve İslam. Ankara Üniversitesi İlâhiyatFakültesi Dergisi, cilt: 15, Ankara, 1967, s. 187-212.

Niels, Hansen: (Çev.): Bayram Yılmaz: Goethe’nin Damarlarında Dolaşan Bir Damla Türk Kanı 2, Türk Dünyası Tarih Dergisi, cilt: 4, Sayı: 46, İstanbul, 1990, s. 43-48.

Önay, Mediha; Şerif Önay: (Çev.): Bielschowsky, Albert: Goethe: Hayatı ve eserleri. (Goethe, Sein Leben und Seine Werke). Milli Eğitim, İstanbul, 1951.

Niels, Hansen: Bayram Yılmaz: (Çev.): Goethe’nin Damarlarında Dolaşan Bir Damla Türk Kanı. Türk Dünyası Tarih Dergisi, cilt: 4, sayı: 45, İstanbul, 1990, s. 35-37.

Ruben, W.: Çev. Meliha Torkak: Goethe ve Th. Mann'ın İşledikleri Bir Hint Motifi. Ankara Üniversitesi D.T.C.F. Yıllık Araştırmalar Dergisi, cilt: 1, Ankara, 1940, s. 629-647.

TaşanLevves, G. H.: (Çev.): Rıza Öztükel: Goethe ve Deha, Merzifon, 1936.

Ülkü Arnaul, Michel: Çev. Şükrü Atala: Goethe ve Wilhelm Meister, Ankara 1940, s. 519-527

Ülkü Arnaul, Michel: Çev. Şükrü Atala: Goethe ve Wilhelm Meister, Ankara, 1940, s. 433-445.

Ülkü Arnaul, Michel: Çev. Şükrü Atala: Goethe ve Wilhelm Meister, Ankara, 1940, s. 307-314.

Valéry, Paul: Çev. Mehmet Toprak: Goethe Hakkında Nutuk. Türk Düşüncesi, cilt: 6, Sayı: 31, İstanbul, 1956, s. 39-47.

Valéry, Paul: Çev. Mehmet Toprak: Goethe Hakkında Nutuk. Türk Düşüncesi 5, sayı: 31, İstanbul, 1956, s. 356-371.

II. Goethe Hakkında Yayımlanan Özgün Yapıtlar

Ablay, Mehmet Necati: Mevlâna ve Goethe. Panteismin İki Büyük Temsilcisi. Milletlerarası Mevlâna Kongresi, (I., Konya, 3-5.5.1987) Konya, 1988, s. 147-158.

Acar, Sevim: Goethe ve Arap Dünyası (Katharina Mommsen'in Aynı Adlı Eserinin Eleştirisi) Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi, sayı: 6, Ankara, 1990, s. 203-212.

Acaroğlu, Türker: Goethe ve Dostoyevskiy. Varlık, cilt: 13, sayı: 237, Ankara, 1943, s. 425-426.

Adıvar, A. Adnan: Goethe Hayatına Dair. Devlet Tiyatrosu, sayı: 1, Ankara, 1949, s. 4-6.

Adıvar, Adnan: Goethe (Hayatına Dair) Tercüme, cilt: 9, sayı: 49-51, Ankara, 1949, s. 189-191.

Ali Baha: Goethe ve Şark Edebiyatı. İctihad, sayı: 145, İstanbul, 1922, s. 3040-3041.

Ali Baha: Goethe ve Şark Edebiyatı. İctihad, sayı: 146, İstanbul, 1922, s. 3048-3049.

Ali Baha: Goethe'ye Dair Tetebbular. İctihad, sayı: 147, İstanbul, 1922, s. 3072-3074.

Altar, Cevat Memduh: Goethe: Musiki Hayatı. Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, 1932.

Ay, Lûtfı: Goethe ve Tiyatro. Tercüme, cilt: 9, sayı: 49-51, Ankara, 1949, s. 202-205.

Ayda, Adile: Goethe'yi Goethe Yapan Nedir? Tercüme, cilt: 9, sayı: 49-51, Ankara, 1949, s. 195-198.

Aygün, Süreyya Tahsin: Goethe Biraderin Masonik Hayatı. Türk Mason Dergisi, cilt:15, sayı: 59, İstanbul, 1965, s. 3104-3115.

Aytaç, Gürsel: Alman Şairi Goethe'nin Evrenselliği. Gürsel Aytaç: Edebiyat Yazıları I. Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990. s. 234-260. (1982 Mayıs ayında Lefkoşe'de verilen konferans metni.)

Aytaç, Gürsel: Goethe 250 Yaşında Hürriyet Gösteri, sayı: 211, İstanbul, 1999, s. 70-75.

Aytaç, Gürsel: Goethe ve Fransız Devrimi. Frankofoni, Ortak Kitap No: 1. (Fransız İhtilali Özel Sayısı), Ankara 1989 (s. 255-258). (Frankofoni, Fransız Dili ve Edebiyatı İnceleme ve Araştırmaları Ortak Kitabı. Aynı yazı; Gürsel Aytaç: Edebiyat Yazıları I. Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990. s. 261-266.)

Aytaç, Gürsel: Goethe'nin Klasisizmi ve "Die Wahlverwandtschaften" Batı Dil ve Edebiyatları Araştırmaları Dergisi, cilt: 2, sayı: 2, Ankara, 1971 s. 113-141.

Aytaç, Gürsel: Goethe'nin Mektupları. Gürsel Aytaç: Edebiyat Yazıları II. Gündoğan Yayınları, Ankara, 1991. s. 52-55 (1987 yılında TRT'de radyo konuşması olarak sunulmuştur.)

Aytaç, Gürsel: Goethe'yi Anma Haftasının Ardından. Gürsel Aytaç: Edebiyat Yazıları I. Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990. s. 267-275.

Aytaç, Gürsel: Goethe'yi Anma Haftasının Ardından. Milli Kültür, sayı: 39, Ankara, 1983, s. 11-13.

Aytaç, Gürsel: Johann Wolfgang von Goethe. Gürsel Aytaç: Edebiyat Yazıları II. Gündoğan Yayınları, Ankara, 1991. s. 47-51. (Aynı yazı Cumhuriyet Kitap ekinde 14.09.1990 tarihinde yayımlanmıştır).

Aytaç, Gürsel: Wahlverwandschaften. Gürsel Aytaç: Edebiyat Yazıları II. Gündoğan Yayınları, Ankara, 1991. s. 56-62. (1988 yılında TRT'de radyo konuşması olarak sunulmuştur.)

Başaran, Mehmet: Büyük Alman Ozanı Goethe. Türk Dili Dergisi, cilt: 10, sayı:56, İstanbul, 1996,s. 24-26.

Batıman, Burhanettin: Goethe, Faust, Birinci Kısmın Tahlil ve Tefsiri. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, cilt: 2, sayı: 2, Ankara, 1943, s. 334-336.

Batu, Selahattin: Âlim Olarak Goethe. Tercüme, cilt: 9, sayı: 49-51, Ankara, 1949, s. 199-201.

Bedri, Seniha: Goethe. Darülbedayi, sayı: 29, İstanbul, 1932, s. 3-7, 12-14.

Bilgin, Recai: (Haz.): Goethe: Hayatı, sanatı, eserleri. Varlık Yayınevi, İstanbul, 1953.

Birkiye, Selen Korad: Goethe'den Kaos Teorisine: Bir Gölge Büyücüsünün Serüveni. Hürriyet Gösteri, Sayı: 220, İstanbul, 2000, s. 42-44.

Buch, Wilfried: Das Leichte in Goethes Lyrik. (Zum Westöstlichen Divan) Alman Dil ve Edebiyatı Dergisi, sayı: 6, 1985. s. 1-18.

Burian, Orhan: Emerson Gözüyle Goethe. Yücel Aylık Sanat ve Fikir Mecmuası, cilt: 1, sayı: 6, İstanbul, 1950, s. 23-24.

Burian, Orhan: Goethe ile Byron. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, cilt: 7, sayı: 3, Ankara, 1949, s. 25-42.

Çağıl, Orhan Münir: İnsaniyet İdesinin Işığında "Goethe"nin İnsan ve Hayat Anlayışı, "Hegel" ve "Kant"a Nispeti. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, cilt: 48-49, sayı: 1-4, İstanbul, 1982, s. 223-247.

Çağıl, Orhan Münir: İnsaniyet İdesinin Işığında: Goethe'nin İnsan ve Hayat Anlayışı. Hegel ve Kant'a Nispeti. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, cilt: 45-47, sayı: 1-4, İstanbul, 1979, s. 585-616.

Çatlı Yürektürk, Nihat: Goethe 200 Yaşında, Samsun, 1949, s. 12-14.

Çatlı Yürektürk, Nihat: Goethe ve Werther, Samsun, 1950, s. 5-6.

Çatlı Yürektürk, Nihat: Goethe'de Din ve Aile Görüşü, Samsun 1950, s. 9-10.

Çil, Hakan: Goethe'de Türk İmajı. Marmara Üniversitesi, Fen - Edebiyat Fakültesi. Türklük Araş. Dergisi. sayı: 6. İstanbul, 1991.

Demir, Yavuz: Longing for Death: Goethe's the Sorrows of Werther and Akif Pasha's Adem Kasidesi. On dokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı: 7, Samsun, 1992, s. 25-27.

Durusoy, Gertrude: Goethes Einfluss Auf Das Heutige Theater. Ege Batı Dilleri ve Edebiyatı Dergisi, sayı: 1, İzmir, 1983, s. 20-28.

Ecevit, Yıldız: Goethe'de İroni. Gündoğan Edebiyat, cilt: 3, sayı: 9, Ankara, 1994, s. 31-35.

Emin Sait: Goethe'nin Şahsiyeti. Büyük Şark, sayı: 7, İstanbul, 1932, s. 18-27.

Ertaylan, İ. Hikmet: Goethe Hayatı ve Eserleri. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 1964.

Ertaylan, İ. Hikmet: Goethe. Düşün, sayı: 1, İstanbul, 1964, s. 5-6.

Freiesleben, H. C.: Mason Olarak Goethe. Türk Mason Dergisi, cilt: 5, sayı: 17, İstanbul, 1955, s. 905-909.

Fricke, Gerhard: Genç Goethe. Alman Dil ve Edebiyatı Dergisi, sayı: 4, İstanbul, 1958, s. 3-47.

Gatenby, E. V: Goethe and English Literature. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, cilt: 7, sayı: 3, Ankara, 1949, s. 43-48.

Gerez, J. Habib: Goethe Birader, Hayatı ve Masonik Yönleri. Türk Mason Dergisi, cilt: 9, sayı: 33, İstanbul, 1959, s. 1815-1828.

Goemans (st..), H.: Goethe. Büyük Şark, Sayı: 7, İstanbul, 1932, s. 33-37.

Iqbal, Javid: Rumî, Goethe ve Ikbal üçgeninde Şeytan. Uluslararası Mevlâna Bilgi Şöleni Bildirileri. (15-17 Aralık 2000) Kültür Bakanlığı, Ankara, 2000. s. 109-120.

İpşiroğlu, Zehra: Goethe, Die Leiden Des Jungen Werthers, Plenzdorf, Leiden Des Jungen W: Eine Vergleichende Untersuchung. Literatür, sayı: 10, İstanbul, 1991, s. 61-74.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin Goethe'yi anma yazıları. İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1950.

Kabaoğlu, S.: Goethe. Eflâtun, cilt: 16, sayı: 181, İstanbul 1984, s. 29

Kahraman, Âlim: "Goethe'nin Mohamats Gesang Şiiri: Türkçe Çevirileri Üzerine", İlmi Araştırmalar, Sayı: 9, İstanbul, 2000.

Kavsaoğlu, Suna: Goethe'nin Bir Çocukla Mektuplaşması Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, cilt: 5, sayı: 1 (Özel Sayı), Ankara, 1989, s. 103-114.

Kavukçuoğlu, Nuşin: Büyük Şair Goethe (1749-1832) Eflâtun, İstanbul, 1981, s. 13-15.

Kökden, Uğur: Goethe'de Kültürlerarası Yakınlaşma. Adam Sanat, sayı: 163, İstanbul, 1999, s. 22-27.

Köprülü, Cemal: İnsanlık Mürebbisi Goethe. Tercüme, cilt: 9, sayı: 49-51, Ankara, 1949, s. 192-194.

Kudat, Celal: Selbstverwirklichung – Entwicklung und Entartung des ICH's in Der Gesellschaft in J.W. Goethe's ''Die Leiden Des Jungen Werther's'' Und U. Plenzdorf's ''Die Neuen Leiden Des Jungen W.''

Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakülteleri Dergisi, cilt: 5, sayı: 1, Bursa, 1990, s. 109-116.

Kula, Onur Bilge: İmgebilimsel Araştırmaların Sorunları ve Olanakları. Goethe'nin Yapıtlarında Türk İmgesi. Germanistik Sempozyumu. Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 1992.

Kula, Onur Bilge: Johann Wolfgang Goethe'nin Bazı Yapıtlarında Tarihsellik ve Yazınsallık Açısından Türk Öğeler. Tarih ve Toplum 33 (198) 2000, s. 404-408.

Kuruyazıcı, Nilüfer: Wilhelm Meister. Goethe, Johann Wolfgang von, Çağdaş Eleştiri 2, İstanbul, 1983. s. 37-43.

Leschke, Erich: Goethe. Yeni Adam 3, İstanbul, 1936, s. 8-9.

Onural Özkaynak, Neşe: Goethe'nin Faust'a Yansıyan Kişiliği. Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi Dergisi Kurgu 7, Eskişehir, 1990.

Onural, Neşe: Goethe'nin Faust'ta Yansıyan Kişiliği. Kurgu Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi İletişim Bilimleri Dergisi, Sayı: 7, 1990, s. 333-345.

Ömer, Rıza: Goethe. Yeni Mecmua, cilt: 2, sayı: 34, İstanbul, 1939, s. 9, 17.

Önen, Yaşar: Goethe ve Alman Dili. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, cilt: 7, sayı: 3, Ankara, 1949, s. 1-19.

Özdemir, M. Turhan: Goethe'nin Şiirinde Hz. Muhammed. Ankara, Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, cilt: 18, Ankara, 1970, s. 137-140.

Özgü, Melâhat: Goethe in der Türkei. Ankara Üniversitesi Yıllığı, Ankara, 1948, s. 11-28.

Özgü, Melâhat: Goethe ve Hâfız. Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 4, Ankara, 1952, s. 89-103.

Özgü, Melahat: Goethe'nin Cihan Edebiyatındaki Şahsiyeti. Cumhuriyet Halk Partisi, Ankara, 1938.

Özgü, Melâhat: Goethe'nin Sanat Görüşü. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, sayı: 3, Ankara, 1943, s. 19-28.

Özgü, Melâhat: Goethe'nin Tiyatroculuğu Tiyatro Araştırmaları Dergisi, Sayı: 9, Ankara, 1992, s. 91-115.

Özgü, Melâhat: Goethe'nin Yaratıcılığı Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi,cilt: 7, sayı: 13, Ankara, 1949, s. 11-23.

Özgü, Melâhat: Türkçe'de Goethe Bibliyografya. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi 7, Ankara, 1949, s. 85-95.

Özgü, Melahat: Goethe İçin Şair Kimdir? Tercüme, cilt: 9, Sayı: 49-51, Ankara, 1949, s. 206-207.

Özkan, Senail: Goethe'nin Divanı. Türk Edebiyatı, sayı: 153, İstanbul, 1986, s. 30-33.

Özyer, Nuran: Goethe, Johann Wolfgang von. Farbenlehre. Batı Edebiyatları Araştırma Dergisi, Ankara, 1979, s. 99-104.

Pazarkaya, Yüksel: Aydınlanma Açısından Goethe'nin Yapıtlarında Bireyleşme. Adam Sanat, sayı: 169, İstanbul, 1999. s. 37-47.

Pekolcay, A. Neclâ: Mevlânâ ve Goethe'de Evrensellik. Türk Edebiyatı, cilt: 24, sayı: 278, İstanbul, 1996. s. 297.

Pınar, Nedret: 1900-1983 yılları arasında Türkçe'de Goethe ve Faust tercümeleri üzerinde bir inceleme. İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1984.

Pınar, Nedret: Türkiye'de Alman Kültürü ve Goethe. Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, cilt: 6, sayı: 16, Ankara, 1990, s. 253-264.

Rensonet, G. H.: Goethes Lyrik. Büyük Şark 7, İstanbul, 1932, s. 27-32.

Sağlamtunç, Tülin: Johann Wolfgang von Goethe ve Batı'da Kütüphaneciye Bakış. Bilginin Serüveni: Dünü, Bugünü ve Yarını, Ankara, 1999, s. 202-213.

Sağlamtunç, Tülin: Johann Wolfgang Von Goethe ve Kütüphanecilik. Bilim ve Ütopya, sayı: 66, İstanbul, 1999. s. 56-57.

Salih, Şahabeddin: Goethe. İctihad, sayı: 342, İstanbul, 1932, s. 5687-5688.

Sayılı, Aydın: Goethe'nin İlim Cephesi. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, cilt: 7, sayı: 3, Ankara, 1949, s. 55-67.

Sevim, Acar: Goethe ve Arap Dünyası. Marmara Üniversitesi, Fen - Edebiyat Fakültesi, Türklük Araş. Dergisi 6. İstanbul, 1991.

Taceddin: Goethe Hayatı ve Edebi Cephesi. Bakırköy Halkevi Dergisi, sayı: 26-27, İstanbul, 1949, s. 12.

Tez, Zeki: Newton ve Goethe'nin Renk Kuramları. Bilim ve Sanat, sayı: 9, Ankara, 1981, s. 45-48.

Togan, Zeki Velidi: Goethe'nin Şarkı Duygusu. Yücel Aylık Sanat ve Fikir Mecmuası, cilt: 10, sayı: 55, İstanbul, 1939, s. 3-9.

Tunç, Ayfer: Salâh Birsel'in Hazırladığı "Goethe Işık...Biraz Daha Işık", Yaşamı, Sanatı, Yapıtlarından Seçmeler Adlı Eser Üzerine. Milliyet Sanat Dergisi, sayı: 304, İstanbul, 1993, s. 50-51.

Uşakizâde Halid Ziya (Uşaklıgil): Goethe'ye Dair. Darülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası, sayı: 1, İstanbul, 1916, s. 63-70.

Ünlü, Selçuk: Goethe Dönemi'nin Ruhu. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı: 3, Konya, 1994, s. 117-123.

Ünlü, Selçuk: Hasan Ağa'nın Asil Karısının Feryadı (Goethe'nin Eseri Üzerine). Türk Dünyası Araştırmaları, sayı: 17, İstanbul, 1982, s. 159-166.

Varlık Evren, Süreyya: Gerçeküstücü Bir Eylem Olarak Şeytanla Konuşma: Goethe, Hilmi Ziya Ülken ve Dostoyevski, İstanbul, 1994, s. 10-13.

Yakıt, İsmail: Mevlâna ve Goethe'de Hikmet ve Felsefe. Süleyman Demirel Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 2, Isparta 1995, s. 1-14.

Yalnızoğlu, Ebet Mahir: Goethe. Taşan, Merzifon, 1937, s. 8-9.

Yılmaz, Bayram: Goethe ve İslamiyet. Esra Yayınları., Konya, 1991.

Yılmaz, Bayram: Goethe'nin Damarlarında Dolaşan Bir Damla Türk Kanı. Türk Dünyası 45, Tarih Dergisi. 46, İstanbul, 1990.

Yılmaz, Bayram: Johann Wolfgang von Goethe. Türk Dünyası Tarih Dergisi, İstanbul, 1990, s. 34-35.

Yılmaz, Bülent: Genç Werther'in Anıları. Johann Wolfgang von Goethe. Übl Yayıncılık, Ankara, 2002.

Yücel, Hasan Âli: Goethe: Bir Dehanın Romanı. Remzi Kitaphanesi, İstanbul, 1932.

Yücel, Hasan Âli: Goethe'nin 200. Doğum Yıldönümü. Tercüme, cilt: 9, sayı: 49-51, Ankara, 1949, s. 187-188.

Yürektürk, Nihat: Goethe ve Faust. 19 Mayıs, cilt: 9, Sayı: 107, Samsun, 1949, s. 2-5.

Zafer, Yüreğir; O. Remzi: Goethe. Ankara, 1955, 4, 7.

Ziya, Envar: Napoleon ve Goethe. Kültür Haftası, 1936, s. 276-277.

SONSÖZ

Goethe'yi bir tek kitapla, yani toplu bir bakışla tanıtmaya çalışmak, buna girişen yayınevi için olduğu kadar, hatta daha da çok bunu üstlenen araştırmacı için sanıldığından daha güç ve iddialı bir iş. Goethe bir yazar, bir şair, bir düşünür, bir araştırmacı, bir hayat ustası, çok görmüş çok geçirmiş, uzun yaşamış bir dâhi. Onun böyle çok yönlü büyüklüğü hakkında en azından fikir vermek, Türk okurunun mutlaka az çok bildiği ya da bir iki çeviriden tanıdığı bu dünya edebiyatı klasiğinin bütününü sezdirmek istedim. Bu, her şeyden önce seçme ve değerlendirmeyi

gerektiren bir programdı. Goethe’nin eserlerinden tanıtıcı nitelikte gördüğüm parçaları, şiirlerinden bilgelik sezdiklerimi seçmek ve örnekler şeklinde çevirmeyi denedim. Öte yandan kırk yılı aşkın uzmanlık alanım olan Alman edebiyatı, Goethe’yi değerlendiren yazarlara da göz atmayı gerekli kılıyordu. Goethe’nin eserleri gibi onun algılanışı da bir anlamda kültür tarihini yansıtır. Aynı şekilde Türkiye’de gereği kadar olmasa bile tanıtılmaya, çevrilmeye çalışılmış bir yazardır o; üstelik bu, tarihçesi olan ve incelenmesi gereken bir olgudur. Türkiye’de Goethe alımlanması üzerine kitapta bir bölüm ayırmayı bu nedenle gerekli gördüm. Bir toplu bakış niteliğindeki giriş yazımla öncelikle edebi eserlerinin tanıtımını, onun yazar-şair kimliğinin yanı sıra başka özelliklerine de değinmekle yetindim. Nazım, nesir, tiyatro eserlerinden “tadımlık” olarak seçip çevirdiklerimin yanı sıra Goethe’nin kendi hayatını ve etkinliğini anlattığı, ama bir özyaşam öyküsünü aşan eseri “Edebiyat ve Hakikat”ten, mektuplarından parçalar verdim. Keza onu tanıtmak bağlamında olmazsa olmaz bulduğum Eckermann’la Sohbetleri’ne, daha çok da hayatının son yıllarına ait olanlara yer verdim. Goethe’nin edebi eserlerinde edebiyat sanatı becerisiyle işlediği çoğu düşünceleri kendi ağzından öğrenmek, bir bakıma onun hakkında edindiğimiz imajı pekiştirmektedir. Çeşitli vesilelerle verdiğim Goethe konferanslarından bazılarını da bu kitap bağlamında yararlı olacağı düşüncesiyle uygun bölümlere yerleştirdim. 18. yüzyılın ikinci yarısıyla 19. yüzyılın ilk otuz yılı, Goethe’nin etkinliğini duyurduğu yıllara “Goethe Zeit” (Goethe Çağı) der Almanlar. O yıllarda, Goethe eserlerini vermekte iken Avrupa’da neler oluyor sorusuna bir zaman dizini ile bir nebze olsun cevap verme çabasıyla böyle bir liste verdim.

“Goethe Çağı”, kitabın, derginin yani yazılı medyanın egemen olduğu yıllardı. Bu günün görsel medyasıyla yarışa girmek zorunluluğu yoktu edebiyatın. Yazarlık, denebilir ki henüz altın çağını yaşıyordu ve yazarın değeri vardı. Öyle bir dönemde Goethe’nin saygınlığı doğaldı gibi bir yargıya varmamız acelecilik olur. Çünkü yazarın, edebiyat ve felsefenin önemsendiği dönemde, Goethe, birçok değerli yazarla yarışmak durumundaydı. Gelişiminde payı olan büyükler arsında Wieland gibi Herder gibi, daha sonra hayatının bir döneminde karşıt görüşlü dostu Schiller gibi önemli şahsiyetler vardı. Goethe’nin olgunluk çağı, sonradan edebiyat bilimcilerince Alman Klasisizmi olarak adlandırılmıştır ki en büyük özelliği akıl-duygu dengesine dayalı bir estetiktir. Goethe’nin yaşlılık dönemi aynı zamanda duygu-hayal yanı ağır basan Romantizmin coştuğu yıllara rastlar.

Romantikler, yaşlı Goethe'nin karşısında iddialı, kendini göstermek isteyen genç yazarlardı. Onun "Bildungsroman"ı Wilhelm Meister'in karşısına Novalis'in Heinrich von Ofterdingen'i ile çıkması, devrin değişen eğitim ideali, yeni değerlerinin bir göstergesiydi. Goethe, "Klasik sağlıklıdır, Romantik hastadır" gibi bir değerlendirme ile tavrını dile getirir. Öte yandan Romantiklerin pek değer verdiği şiir türü sone formuna karşı tavrını kendi sonelerinde ortaya koyduğu için kitapta bunlardan birkaç örnek sundum.

Son bölümlerde örneklediğim Goethe alımlanması konusu, aslında başlı başına bir araştırma için yeterince malzeme sunacak kadar geniştir. Almanya ve Avrupa için bu böyle. Türkiye'deki Goethe alımlanması için aynı şeyi söyleyemiyoruz. Yaratıcı yazarlarımızda Goethe'nin bir anlamı var mı sorusu, belki derinlemesine bir araştırmayla bazı izler ortaya çıkarabilir. Ama edebiyat bilimciler arasında Alman edebiyatı uzmanlarının bakış ve değerlendirişlerinde bazı gelişimlerin olduğu, bunun da aslında genel olarak edebiyata nasıl baktığımızı göstermesi, önemsenecek değerdedir.

KAYNAKÇA

Adıvar, Adnan: Goethe. Hayatına Dair. Tercüme Dergisi, 1949.

Ağaoğlu, Adalet: Üç Beş Kişi, İstanbul, 1984.

Altar, Cevat Memduh: Goethe. Musikî Hayatı, Ankara, 1932.

Ay, Lütfi: Goethe ve Tiyatro. Tercüme Dergisi, 1949.

Aytaç, Gürsel (Haz.): Doğumunun 250. Yılında Goethe, Ankara, 1999.

Aytaç, Gürsel: Goethe ve Fransız Devrimi. Frankofoni, Ankara, 1989.

Aytaç, Gürsel: Goethe'nin Tolerans Anlayışı, Uluslararası Mevlâna ve Goethe Kongresi, Konya, 4 Mayıs 1995.

Aytaç, Gürsel: Goethe'yi Anma Haftasının Ardından. Edebiyat Yazıları I, Ankara, 1990.

Aytaç, Kemal: Avrupa Eğitim Tarihi, İstanbul, 1992.

Batu, Selâhattin: Goethe'yi Goethe Yapan Nedir? Tercüme Dergisi, 1949.

Canetti, Elias: Über die Dichter. München, Wien, 2004.

Ecevit, Yıldız: Goethe'de İroni; Doğumunun 250. Yılında Goethe. Ankara, 1999.

Gerez, J. Habib: Goethe Birader, Hayatı ve Masonik Yönleri, Türk Mason Dergisi, cilt: 9, sayı: 33, İstanbul, 1959.

Goethe, Johann Wolfgang von: Artemis Goethe Gedenkausgabe. Zürich, 1962.

Goethe, Johann Wolfgang von: Sämtliche Werke. Frankfurter Ausgabe, 1985.

Goethe, Johann Wolfgang von: Sämtliche Werke. Weimarer Ausgabe, Weimar, 1887-1919.

Hesse, Hermann: Gesammelte Werke 12, Schriften zur Literatur II, Frankfurt/M 1970, Konya, 4 Mayıs 1995.

Kanad, Halil Fikret: Göte ve Faust, Ankara, 1940 (2. Basım).

Köprülü, Cemal: İnsanlık Mürebbisi Goethe. Tercüme Dergisi, 1949.

Kula, Onur Bilge: Johann Wolfgang Goethe'nin Bazı Yapıtlarında Tarihsellik ve Yazınsallık Açısından Türk Ögeler. Tarih ve Toplum, 2000, 33/198.

Mann, Thomas: Essays, Frankfurt/M 1977.

Martini, Fritz: Deutsche Literaturgeschichte, Stuttgart, 1960.

Mommsen, Katharina: Goethe und die arabische Welt. Frankfurt/M 1998.

Mommsen Katharina: Goethe und Tausendundeine Nacht, Frankfurt/M 1981.

Mommsen, Katharina: Goethe. Die Kunst des Lebens. Frankfurt/M 1999.

Morris, Max: Über die Quelle der Wahlverwandtschaften. Goethe Studien Bd. I, Berlin, 1879.

Mönch, Walter: Deutsche Kultur, München, 1962.

Nietzsche, Friedrich: Menschliches, Allzumenschliches, Stuttgart, 1960.

Safa, Peyami: Goethe'nin Türkçe'leri. Cumhuriyet 15.9.1949.

Sayılı, Aydın: Goethe'nin İlim Cephesi. Ankara Üniversitesi D.T.C. Fakültesi Dergisi, cilt: 7, sayı: 3.

Tercüme Dergisi, Ankara, 1949, sayı: 49-51.

Tolstoi, Leo: Tagebücher. Schriften zur deutschen Literatur. Hrsg. G. Seidel. Leipzig 1970.

Yeni Adam, Ankara, 1949, sayı: 615.

Yılmaz, Bayram: Goethe ve İslamiyet. Konya, 1991.

Yılmaz, Bayram: Goethe ve Tasavvuf. Konya, 2002.

Yılmaz, Bayram: Goethe'nin Doğu – Batı Divanında Cennet Bahsi, İstanbul, 1998.

Yücel, Hasan Âli: Goethe. Bir Dehanın Romanı, İstanbul, 1932.

Zweig, Stefan: Kendileriyle Savaşanlar, Çev. Gürsel Aytaç, Ankara, 1998 (5. Baskı).

[1]Eckermann, 25.2.1824.

[2]Kampagne in Frankreich.

[3]a. g. e.

[4]Die natürliche Tochter, 1. Perde 5. Sahne.

[5]Eckermann, 25.2.1824.

[6]Kampagne in Frankreich, Schluss.

[7]Kampagne in Frankreich.

[8]a. g. e.

[9]Konya'da düzenlenen Uluslararası Mevlâna ve Goethe Kongresi'nde 4 Mayıs 1995 günü sunduğum bildiri metnidir.

[10]Schriften zur Literatur, V A 38, 170.

[11]Schriften zur Weltliteratur, Allgemeine Betrachtungen zur Weltliteratur V.

[12]Max Morris: Über die Quelle der Wahlverwandtschaften, Goethe Studien Bd. I, Berlin 1879, s.129.

[13] 17. yüzyıl Pfalz prensinin saray ressamı.

[14]Karanlıkta yaşayan bir efsane toplumu.